

Novejše publikacije IK

2011

Katja Filipič, Ingrid Klemenčič
Obravnavanje nasilja v družini:
Priročnik za zaposlene v
vzgojno-izobraževalnih zavodih

Dragan Petrovec (ur.)
Varnost cestnega prometa

2010

Mitja Muršič (ur.)
Znanje o čustvih za manj nasilja v šoli

Aleš Završnik (ur.)
Kriminaliteta in tehnologija : kako
računalniki spreminjajo nadzor in
zasebnost, ter kriminaliteto in
kazenski pregon?

2009

Aleš Završnik
Homo criminalis: Upodobitve
zločinkega subjekta v
visokotehnološki družbi tveganja

Ločeno od vprašanja, od kod izvirajo razlike med žensko in moško kriminaliteto, na katero teorija odgovarja z mnogimi različnimi odgovori, obstaja drugo pomembno vprašanje, ki ne sprašuje, »Zakaj?«, temveč, »**Kaj zdaj?**«. (str. 13)

Ugotovimo lahko, da je ženski odvzeto priznanje polne sposobnosti delovanja: bodisi je dojeta kot nora (in predstavlja nevarnost zase in za okolico) **bodisi sploh ni Ženska** (ker »prava« ženska ne bi bila sposobna storiti česa tako zavržnega). (str. 44)

Ostane nam še premislek o posamičnih izrečenih kaznih, ki se zdijo zelo visoke, kljub temu, da nekatere situacije spominjajo na silobran. Če k temu dodamo še obrazložitve sodb, kjer lahko preberemo skorajda **seksistično in mačistično držo sodnikov**, ki ugotavljajo, da je bila storilka navajena na dolgoletno trpinčenje, tako da ni bilo nikakršnega razloga za hipni izbruh ob podobnem nasilju, ko je vzela pravico v svoje roke, je slika odnosa določenih sodnikov do storilk jasnejša. (str. 82)

Situacija je »presenetljiva«, saj sta »**psihično**« oziroma »**emocionalno**« **nasilje** pravzaprav fenomenološki izsek kriminalitete, ki je »**tradicionalno**« tesno povezan z ženskimi storilkami. (str. 128)

Ne le, da so začeli kazenskopravno preganjati **spolno nasilje** med oboroženimi spopadi, mednarodna sodišča so tudi ugotovila, da spolno nasilje dostikrat ni le stranski proizvod vojne, temveč je lahko **premišljeno uporabljena taktika** v okviru mednarodnih hudodelstev. (str. 151)

Ali so torej **ženske** v glavnem (ali pa vsaj »načeloma«) dosegle tisto, za kar **so se borile?** (str. 173)

Maloprodajna cena: 20 €

INŠTITUT ZA KRIMINOLOGIJO
pri Pravni fakulteti v Ljubljani

razlike v kriminaliteti
zakonska zveza
transakcijska analiza
paternalizem
stereotip
spolno suženjstvo
storilka
delinkventnost
nasilje
femalizem
falocentrizem
odmera kazni
kazensko pravo
mednarodno kazensko pravo

razlike v kriminaliteti
ženska kot subjekt
viktimizacija
nasilje v družini
sprava
nosečnost
skrajna sila
ženska
kaznovanje
umor
poskus
psihoanaliza
kaznovanje
prostitucija
feministična kritika
Oče
čarovnica
sidrom pretepepe žene
spol
kazenski pregon
nasilje v družini
noselj
kazenski pregon
patologija
morilka
posilstvo
kazenski pregon
nasilje v družini
noselj
kazenski pregon
patologija
morilka
posilstvo

nasilje v družini
noselj
kazenski pregon
patologija
morilka
posilstvo

nasilje v družini
noselj
kazenski pregon
patologija
morilka
posilstvo

“
Monografija, kljub temu, da jo je pisalo več avtorjev, deluje kot celota, pomembno sporočilo, ki ga posreduje, pa služi kot opomin kriminološki in kazenskopravni znanosti, ki premalo pozornosti posveča ženskemu elementu v kazenskem pravu in kazenskih postopkih, pa tudi širše – v družbi nasploh.”

Prof. dr. Matjaž Ambrož,
Pravna fakulteta Univerze v Ljubljani

“
Monografija zapolnjuje vrzel v slovenski kazenskopravni in kriminološki ter tudi feministični znanstveni in strokovni literaturi. Avtorji odkrivajo posebnosti ženske kriminalitete in opozarjajo na potrebne spremembe odnosa družbe, prava in samega sodnega sistema do žensk, ki nastopajo v vlogi storilk kaznivih dejanj, kot tudi do žensk, ki so žrtve kaznivih dejanj.”

Prof. dr. Katja Filipič,
Pravna fakulteta Univerze v Ljubljani

K izdaji knjige je finančno pripomogla
Javna agencija za knjigo Republike
Slovenije v okviru razpisa za
sofinanciranje znanstvenih monografij.

INŠTITUT ZA KRIMINOLOGIJO
pri Pravni fakulteti v Ljubljani

Nežnejši spol?
ŽENSKE, NASILJE IN KAZENSKOPRAVNI SISTEM

Nežnejši spol?

ŽENSKE, NASILJE IN KAZENSKOPRAVNI SISTEM

uredila Mojca M. Plesničar

INŠTITUT ZA KRIMINOLOGIJO
pri Pravni fakulteti v Ljubljani

Izdal in založil: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani

Sofinancirala: Javna agencija za knjigo Republike Slovenije

Urednica: Mojca M. Plesničar

Avtorji: Zoran Kanduč, Saša Kmet, Mojca M. Plesničar,

Dragan Petrovec, Aleš Završnik, Sabina Zgaga

Recenzenta: prof. dr. Katja Filipčič, prof. dr. Matjaž Ambrož

NEŽNEJŠI SPOL?

ŽENSKES, NASILJE IN KAZENSKOPRAVNI SISTEM

Lektoriranje: Marinka Milenković

Oblikovanje in prelom: GAF lab

Tisk: Tiskarna Pleško

Naklada: 200 izvodov

Maloprodajna cena: 20 €

Ljubljana, 2012

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

343.615-055.2(082)

NEŽNEJŠI spol? : ženske, nasilje in kazenskopравни sistem /
Zoran Kanduč ... [et al.] ; (ur. Mojca M. Plesničar). - Ljubljana :
Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti, 2012

ISBN 978-961-6503-20-4

1. Kanduč, Zoran, 1962- 2. Mihelj Plesničar, Mojca
261146624

Nežnejši spol?

ŽENSKE, NASILJE IN KAZENSKOPRAVNI SISTEM

Zoran Kanduč, Saša Kmet, Mojca M. Plesničar,
Dragan Petrovec, Aleš Završnik, Sabina Zgaga

(ur. Mojca M. Plesničar)

Ljubljana, 2012

KAZALO

O avtorjih	I
Beseda urednice.....	III
Ženske in kriminaliteta - Mojca M. Plesničar	1
Feministična kritika prava in kazenskopravnega sistema - Aleš Završnik .	19
Zločin in kazen pri ženskah: odmera kazni storilkam kaznivega dejanja umora - Mojca M. Plesničar, Dragan Petrovec.....	51
Nekateri psiho(pato)loški vidiki storilk kaznivega dejanja detomora - Saša Kmet	85
Izsek (emocionalnega in spolnega) »nasilja« v (obstojećih in porajajoćih se) partnerskih razmerjih - Saša Kmet	107
Ženske in spolno nasilje v oboroženih spopadih - Sabina Zgaga.....	131
O nekaterih kriminoloških vidikih »ženskega vprašanja« v krizni (post)moderni družbi - Zoran Kanduć	155
Stvarno kazalo	199
Imensko kazalo	203

O AVTORJIH

Zoran Kanduč

Prof. dr. Zoran Kanduč je znanstveni svetnik na Inštitutu za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani ter predavatelj na podiplomskem študiju na Pravni fakulteti in Fakulteti za družbene vede Univerze v Ljubljani ter Fakulteti za varnostne vede Univerze v Mariboru. V raziskovalnem delu se ukvarja z najsplošnejšimi vprašanji s področja kriminologije in kriminoloških teorij ter z netipično kriminološkimi vprašanji strukturnega nasilja in družbene ureditve v postmodernem času. Je avtor številnih znanstvenih razprav in več monografij, med drugimi: *Subjekti in objekti (ne)formalne kontrole* (2007), *Kriminologija - (Stran)poti vede o (stran)poteh* (2. izdaja, 2007), *Onkraj zločina in kazni* (2003), itd.

Saša Kmet

Dr. Saša Kmet je mlajši raziskovalni sodelavec na Inštitutu za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani in sodniški pripravnik na Višjem sodišču v Ljubljani. Raziskuje mejno področje med pravom, kriminologijo in psihologijo, pri čemer se osredotoča na vlogo čustev v kazenskem pravu.

Mojca M. Plesničar

Mojca M. Plesničar, MSc, je doktorska kandidatka na Pravni fakulteti v Ljubljani. Kot mlada raziskovalka se na Inštitutu za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani ukvarja predvsem z vprašanji kaznovanja in odmere kazni pa tudi širšimi kriminološkimi in penološkimi temami.

Dragan Petrovec

Prof. dr. Dragan Petrovec je znanstveni svetnik na Inštitutu za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani in predavatelj na podiplomskem študiju na Pravni fakulteti in Fakulteti za socialno delo Univerze v Ljubljani ter Fakulteti za varnostne vede Univerze v Mariboru. Ukvarja se predvsem s

filozofijo in prakso kaznovanja, obravnavanjem obsojenih, kriminalitetno politiko ter s specifičnimi vidiki žrtev. Je pisec številnih družbenokritičnih prispevkov v dnevnem časopisju, obenem pa avtor več znanstvenih del, med drugim monografije *Kult žrtve* (2005).

Aleš Završnik

Doc. dr. Aleš Završnik je znanstveni sodelavec na Inštitutu za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani, kjer se v zadnjem času ukvarja z razmerjem med tehnologijo in kriminaliteto ter kibernetiko kriminaliteto in vprašanji nadzorovanja v sodobni družbi, področje njegovega raziskovanja in publiciranja pa zajema tudi širša filozofska in psihoanalitična vprašanja. Je avtor knjige *Homo criminalis* (2009) in urednik monografije *Kriminaliteta in tehnologija* (2010).

Sabina Zgaga

Doc. dr. Sabina Zgaga je mlajša raziskovalna sodelavka Inštituta za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani in docentka na Fakulteti za varnostne vede Univerze v Mariboru. Ukvarja se s področjem kazenskega materialnega in procesnega prava ter mednarodnega kazenskega prava.

Tudi v sodobni družbi je »ženska« kriminaliteta pogosto dojeta kot obrobna tema, kot izjema od pravila, ki ga predstavlja moška prevlada (tudi) na tem področju. Stereotipi, ki nam jih družba vceplja postopoma, a temeljito, govorijo o nasilnih moških storilcih in nemočnih ženskih žrtvah, o zlobnih vladarjih in lepih princeskah. Žensko kot storilko si je tako težko predstavljati, da so ji bila v preteklosti namenjena različna barvita poimenovanja – od čarovnice do pošasti. V času deklarirane enakopravnosti med spoloma bi si lahko zamislili, da so takšni pogledi zastareli in na obrobju teorije in da je kriminološka znanost našla drugačne odgovore na stara vprašanja, pa vendar ni (vedno) tako.

Knjigi, ki jo držite v rokah, smo namenili zahtevno vlogo. Z njo želimo vsaj nekoliko zamajati ustaljena prepričanja in zbuditi dvom v »dejstva« o značilnostih žensk, še posebej žensk v stiku z državnim kaznovalnim sistemom. Srečali se boste z izborom razprav s področja »ženske kriminologije«, razprav, ki so nastale pod prsti sodelavcev Inštituta za kriminologijo v zadnjem obdobju. Vsak od sedmih prispevkov odpira različne sklope vprašanj, ki se nanašajo na ženski element v kazenskem pravu in družbi nasploh.

V mojem kratkem uvodnem prispevku je okvirno predstavljen delež ženske kriminalitete, njene značilnosti in nekaj teorij, ki skušajo odgovoriti na vprašanje, zakaj je tako drugačna od moške.

Aleš Završnik se ukvarja s feminističnimi pogledi na pravo in išče odgovore na vprašanja o enako(pravno)sti žensk v kazenskih postopkih, o njihovih vlogah in dilemah.

Razprava o nasilni ženski kriminaliteti in njenem kaznovanju pri nas, nastala v soavtorstvu z Draganom Petrovcem, odstira dileme, s katerimi se soočajo sodišča pri kaznovanju, in predstavlja presenetljiva spoznanja, ki jih prinaša analiza kazni, odmerjenih storilkam kaznivega dejanja umora pri nas v zadnjih dvajsetih letih.

Z ženskami kot storilkami nasilnih kaznivih dejanj nadaljuje Saša Kmet, ki v svojem prispevku o detomoru razkriva psihološko ozadje mnogokrat nerazumljenega kaznivega dejanja in v skladu s spoznanji transakcijske analize ocenjuje veljavno ureditev tega vprašanja. V nadaljnjem prispevku isti avtor spregovori o nasilju v partnerskih razmerjih in ga ovrednoti z vidika kriminologije emocij, s čimer omogoči razpravo o čustvenih vidikih partnerskega nasilja, obenem pa opozarja na pomembni, a v javnih forumih pogosto spregledani dejstvi: da nasilje ni zgolj fizične narave in da še zdaleč ni nujno, da je ženska v takem patološkem odnosu vedno žrtev.

Sabina Zgaga postavi vlogo žensk v širše okvire mednarodnega kazenskega prava, pri čemer ugotavlja, da stereotipna vloga žensk kot žrtev prevladuje tudi na tej ravni.

V zaključni razpravi Zoran Kanduč kritično ovrednoti našo družbeno realnost in vanjo umesti »žensko vprašanje«, pri čemer odgovarja na številna vprašanja kriminološke, viktimološke in širše družbene narave.

Kljub stranski vlogi, ki jo ženska kriminaliteta igra v kriminoloških študijah, ali morebiti celo zaradi nje, je področje, ki ga obravnava to delo, izjemno zanimivo in polno presenetljivih preobratov. In čeprav tematika ni prijetna in razprave vodijo v pogosto boleče razmisleke o lastnih prepričanjih in vrednotah, verjamem, da bo branje ne le koristno z vidika širjenja in poglobljanja kriminoloških in drugih znanj, temveč bo prav zaradi kritičnosti in poigravanja z ustaljenimi prepričanji odpravilo marsikateri predsodek.

*

Preden vas prepustim knjigi, še kratka zahvala. Aljažu in Mili za čas, ki jima je bil ukraden. Delo ne bi ugledalo luči sveta brez spodbud, vztrajnosti in potrpežljivosti Zorana Kanduča. Mnoga pomembna vprašanja, vključno z naslovom, so bila razrešena v sodelovanju z Alešem Završnikom. Inštitut za kriminologijo in ljudje, ki so njegov bistveni del, pa predstavljajo delovno okolje, za katerega sodobni človek misli, da ne obstaja več. Pa obstaja!

V Ljubljani, marca 2012

Mojca M. Plesničar

ŽENSKÉ IN KRIMINALITETA

Mojca M. Plesničar

Uvod

Preučevanje razlik med moškimi in ženskami ne glede na temo razprave odpira številna občutljiva vprašanja in dileme. Proces kategorizacije sam po sebi povzroči, da so razlike med primerjanimi skupinami videti večje in številnejše, podobnosti znotraj skupine pa globlje in bolj obširne, kot so v resnici.¹ Glede razlik med spoloma je generaliziranje ugotovitev toliko bolj nevarno, predvsem v luči dolgotrajne poti do družbenega priznavanja enakopravnosti žensk, ki so v različnih zgodovinskih obdobjih ostale podrejene moški nadvladi. Razprava namreč prehitro pelje na pot utrjevanja uveljavljenih stereotipov ali celo ustvarjanja novih.² Kljub vsem pomislekom pa so razlike med moškimi in ženskami realno dejstvo, ki ga ni mogoče zanikati, tudi, ali še posebej, v okviru razmišljanj o kriminaliteti.

Uvodni prispevek je zato namenjen splošnemu orisu teme, s katero se ukvarjajo poglavja v nadaljevanju knjige. Najprej so predstavljene klasične teorije o ženskah in kriminaliteti, ki so se v velikem delu ohranile do današnjih dni. Sledi pregled razlik med »žensko« in »moško« kriminaliteto, razlik, ki jih potrjujejo kriminološke raziskave in pravosodne statistike, a jih ni enostavno pojasniti. S tem se ukvarjamo v nadaljevanju, ko predstavljamo nekatere teorije, ki so se bolj ali manj uspešno spopadale z vprašanjem, zakaj prihaja do razlik in kje so vzroki zanje. Uvodno poglavje se ne zaključi z dokončnimi odgovori, temveč odpre nova vprašanja – na nekatera izmed njih skušajo odgovoriti poglavja, ki sledijo.

---

¹ Glej npr. Sunstein: 2009; Šugman Stubbs: 2006; Lakoff: 1990.

² Hudson: 2007.

Lombrosova dediščina

Pojem ženske kot storilke kaznivega dejanja se je med razvojem kriminoloških teorij ves čas razlikoval od koncepta moških storilcev. Ideja ženske »zločinke« je bila večji del zgodovine v družbi pojmovno nezdružljiva s tradicionalnim videnjem ženske narave – krhke in nežne. Tudi na ožjem področju kriminologije ni nič drugače – izrazito moški okvir (kazensko)pravnega sistema predstavljajo kvečjemu toliko večjo oviro za konceptualno združitev podobe ženske in podobe storilke kaznivega dejanja.³

Pogled na žensko skozi kazenskopravno prizmo je v času nihal med dvema mitskima skrajnostma: »teološkim prepričanjem v temeljno zlo in šibkost Ženske« ter »pokroviteljskim pogledom na Ženskinjo krhkost in nežnost«. ⁴ Oba pogleda lahko povežemo s klasičnimi teorijami o ženski kriminaliteti, izhajajoč iz dela Lombrosa in Ferrera (*La donna delinquente*, 1895), ki sta menila, da so »rojene kriminalke« izjemno redke med ženskimi prestopnicami, katerih (manj resni) zločini so v večini posledica skušnjave ali prigovarjanja.⁵ V redkih primerih, ko sta avtorja pri ženskih prestopnicah našla znamenja, ki so v skladu z njuno antropološko teorijo kazala na resno degeneracijo, pa sta menila, da gre za tako hudo obliko, da sta tako žensko označila kot »pošast«, ki je »bolj krvoločna, bolj zlobna, bolj strašna«⁶ od svojega moškega vrstnika. Takšna ženska, torej »rojena zločinka«, v družbi, v kateri se giblje, pomeni dvojno izjemo: najprej kot ženska (ker je drugačna od ostalih žensk) in nato kot zločinka (ker je v izjemni manjšini v primerjavi s prevladujočimi moškimi prestopniki).⁷

V nasprotju z »moško« kriminologijo, ki je sčasoma vsaj deloma prerasla Lombrosa in njegove zamisli, so razprave o ženskah in kriminaliteti ostale

---

³ Za podrobnejši pregled glej poglavje A. Završnika v tej monografiji.

⁴ Smart: 1977, s. 3 (prevod M.M.P.).

⁵ Izvajanje Lombrosa in Ferrera glede žensk prestopnic je mnogokje samo s sabo v nasprotju, ni npr. jasno, kako je ženska lahko »manj razvito bitje« v primerjavi z moškim, obenem pa kaže v splošnem bistveno manj znakov atavistične degeneracije. Avtorja sta skušala pojasniti, da ženske svojo »manjrazvitost« sproščajo bolj v obliki prostitucije in manj kot kazniva dejanja. Ob tem je nujno poudariti, da gre Lombrosa in Ferrera brati z nekoliko pridržka, saj sta pisala v zelo drugačnih časih od današnjih, svoja izvajanja pa sta prilagajala politični realnosti tedanje družbe. Melossi: 2008.

⁶ Kanduč: 2007, s. 294.

⁷ Kanduč: 2007; Lombroso, Ferrero: 2004; Davies, Cook: 1999; Smart 1977.

zasidrane v njegovih izvajanjih presenetljivo dolgo.⁸ Nadgrajene s splošno sprejetim pokroviteljskim odnosom družbe do žensk so tovrstne razprave mnogokje pripeljale do kazenskopравnih stališč in ukrepov, ki so ženske storilke kaznivih dejanj obravnavali kot psihološko ali celo biološko nezrele in bolj kot kazni, potrebne takega ali drugačnega zdravljenja.⁹ Kot pravi Kanduč:¹⁰

Ker ženske redko storijo (zares hudo) kaznivo dejanje, obstaja skušnjava, da bi statistično redkost povezali z nenormalnostjo (ali celo nenaravnostjo), namreč v tem smislu, da bi kaznivo dejanje razumeli kot »simptom« storilkine biološke ali psihološke »patologije«.

»Ženska« v. »moška« kriminaliteta

Že ob prvem stiku z literaturo s področja »ženske« kriminologije je nemogoče spregledati, da so razlike med ženskami in moškimi v objemu kazenskopравnega sistema očitne in velike. »Gendergap« ali »sex-crime ratio«, torej razlika med spoloma v kriminaliteti, je ena glavnih tem feministične kriminologije in širšega področja raziskovanja vloge spola v kriminologiji. Nesporno je, da ženske storijo bistveno manj kaznivih dejanj in da so ta kazniva dejanja milejša (napadajo manj pomembne dobrine), da ženske sčasoma laže opustijo kaznivo ravnanje, da dekleta prej kot fantje dosežejo višek, po katerem zanimanje za prepovedana ravnanja pada (»peak age«), ter da so ženske bistveno redkeje udeležene v organiziranih oblikah kriminala.¹¹

Podobno sliko, vsaj kar se tiče prve in glavne razlike, torej bistveno manjšega števila kaznivih dejanj, ki jih storijo ženske, dajejo tudi statistične analize. Podatki za Slovenijo tako kažejo, da je bilo v zadnjih letih med polnoletnimi obsojenimi le okoli 11 odstotkov žensk.¹² Če razpravo omejimo na hude oblike kriminalitete in ob tem za merilo resnosti vzamemo dosoditev zaporne kazni, ki naj bi bila v sodobnih družbah

⁸ Motz: 2008; Kanduč: 2007; Kennedy: 2005; Wahidin: 2004; Walklate: 2004; Smart: 1977.

⁹ Carlen: 1983.

¹⁰ Kanduč: 2007, s. 292, op. 18.

¹¹ Heidensohn, Gelsthorpe: 2007.

¹² Dostopno na spletni strani Statističnega urada RS: <http://www.stat.si>, podatkovni portal (dostopano 8. 11. 2011).

rezervirana za najhujša kazniva dejanja, je razlika toliko bolj poudarjena. V edinem ženskem zaporu pri nas, na Igu, je namreč okrog 40 zapornic, kar predstavlja okoli 4 odstotke celotne zaporniške populacije.¹³ Delež zapornic je zelo podoben povsod po svetu, v evropskih državah znaša okrog 4 odstotke, redkokje pa se dvigne nad mejo 10 odstotkov.¹⁴

Razlike med ženskami storilkami in moškimi storilci pa se kažejo tudi v vrsti in načinu, ne le pogostosti kriminalnega udejstvovanja. Tuje analize in raziskave namreč ugotavljajo, da je ženska kriminaliteta bistveno drugačna od moške. Tako je npr. med zapornicami v primerjavi z njihovimi moškimi kolegi večji delež takih, ki imajo težave s prepovedanimi drogami ali alkoholom, težave psihološke narave, izhajajo iz okolja, v katerem so bile psihično in fizično zlorabljanke, predvsem pa se od zapornikov razlikujejo glede na kazniva dejanja, zaradi katerih so zaprte.¹⁵ Ta so v bistveno manjšem deležu nasilne narave in so največkrat povezana s premoženjsko kriminaliteto ali prepovedanimi drogami, s čimer tuji avtorji povezujejo tudi razmeroma nenavaden porast ženske kriminalitete v zadnjih letih.¹⁶ Motivi, ki ženejo ženske v kriminalno ravnanje, naj bi bili v splošnem podobni tistim, ki ženejo moške, z izjemo nasilnih kaznivih dejanj, ki so pri ženskah bistveno pogosteje povezana s slabim (intimnim) odnosom z žrtvijo.¹⁷

Podatki za Slovenijo kažejo, da je delež na zaporno kazen obsojenih žensk največji pri kaznivih dejanjih zoper čast in dobro ime (okoli 30 odstotkov), sledijo kazniva dejanja zoper zakonsko zvezo, družino in mladino ter kazniva dejanja zoper gospodarstvo (oboje okoli 20 odstotkov).¹⁸ Na prvi pogled se podatki zelo razlikujejo od svetovnih trendov, vendar je potrebno biti pri takem sklepanju zelo previden, saj so številke za Slovenijo tako zelo nizke, da je kakršna koli statistična obdelava pravzaprav nemogoča. Če

---

¹³ Letno poročilo 2010, Uprava za izvrševanje kazenskih sankcij.

¹⁴ Walmsley: 2009.

¹⁵ Fawcett Society: 2008; Motz: 2008; Joseph 2006; Bloom *et al.*: 2003; Lutze: (2003); Zaitzow: 2003; Carlen: 1999; Girshick: 1999; Daly: 1994.

¹⁶ Predvsem zaradi sodobne »vojne proti drogam« (»war on drugs«), ki v zadnjih desetletjih predstavlja trend v zahodnih državah, zlasti v ZDA, in je večinoma vodila do velikega porasta števila zaprtih oseb. Podrobneje o tem glej: Joseph: 2006; Bloom *et al.*: 2003; Zaitzow: 2003; Girshick: 1999.

¹⁷ Nikolić-Ristanović: 1991; glej tudi Seal: 2010; Motz: 2008.

¹⁸ Gre za podatke o vseh obsodbah na zaporno kazen, vključno s pogojno zaporno kaznijo. Podatki se ne spremenijo bistveno, če pogojno obsojene izločimo iz analize.

namreč celotna populacija zapornic znaša 40 oseb, že ena sama predstavlja 4 odstotke, ena obsodba več ali manj pa za posamezno leto pomeni bistveno drugačno sliko. Upošteva trend v daljšem časovnem obdobju je kljub temu mogoče reči, da so tudi slovenske obsojenke redko obsojene zaradi nasilnih in spolnih kaznivih dejanj ter da prevladujejo druge vrste kriminalitete.¹⁹

Zakaj tako?

Opisane razlike med kriminaliteto moških in žensk lahko razlagamo na različne načine. V glavnem prevladujeta dva, ki se medseboj ne izključujeta. Prvi prave razlike v kriminaliteti zanika in trdi, da se v statistikah razlike pojavljajo zaradi drugačne obravnave žensk v primerjavi z moškimi. Drugi pristaja na tezo, da je ženska kriminaliteta v osnovi drugačna in išče razloge zanjo v »splošno znanih« razlikah med ženskim in moškim spolom.

»Razlik pravzaprav ni«

Ključno je torej vprašanje, ali so razlike, ki jih zaznavajo uradne kazenskopravne evidence, torej policijski zapisniki, obtožnice in obsodbe, realen pokazatelj kriminalitete v dani družbi. Vemo, da je za kazenskopravni sistem značilen vzorec lija, pri čemer so na njegovem najširšem delu vsa storjena kazniva dejanja, ki jih potem kazenskopravni sistem prek mehanizmov ovadb, obtožb in nazadnje obsodb prefiltrira do njegovega najožjega dela, kjer se nahajajo pravno močne obsodbe.²⁰

Nedvomno je, da je neraziskane kriminalitete mnogo več od raziskane, vprašanje, ki ga nekateri odpirajo v kontekstu ženske kriminalitete pa je, ali ne dajejo uradni podatki morebiti skrivljene slike in je ženske kriminalitete mnogo več od tistega, kar zaznavajo statistike, in je torej primerljiva z moško. Odgovor je pravzaprav zelo enostaven: NE. Tudi med neraziskano kriminaliteto je delež žensk storilk praktično zanemarljiv, na kar lahko s

---

¹⁹ Podatki dostopni na spletni strani Statističnega urada RS: <http://www.stat.si>, podatkovni portal (dostopano 8. 11. 2011).

²⁰ Pri nas podobno govorimo o t. i. reki kriminalitete in jezovih kazenskoopravnega sistema. Glej Bavcon *et al.*: 2009.

precejšnje mero zanesljivosti sklepamo na podlagi kriminoloških (self-report studies) in viktimoloških (victim surveys) raziskav.²¹

Eden redkih kriminologov, ki je menil nasprotno, je bil v 50. letih prejšnjega stoletja Otto Pollak. Ta je, na kratko, menil, da so ženske bistveno »boljše« zločinke od moških, saj znajo svojo kriminalno dejavnost bolj skriti, so bolj pretkane in pogosteje nastopajo kot načrtovalke zločinov, redkeje pa kot neposredne storilke. Zaradi svojih sposobnosti laganja (s katerim imajo po Pollaku izkušnje tudi zaradi rednega hlinjenja orgazma!) tako redkeje pridejo v neposreden stik s kazenskoprnim sistemom in zato niso del uradnih evidenc, vendar se za Pollaka zgodba tu še ne konča.²²

S svojim delom je namreč »poznanstvenil« še koncept »kavalirstva« (t.i. *chivalry hypothesis*), ki se je v zgodnjih oblikah pojavljal že v devetnajstem stoletju. V skladu z njim so ženske, ki jih kazenskoprnim sistem vendarle zajame, bistveno mileje obravnavane tudi zaradi (pretežno moških) uradnikov (od policistov do sodnikov), ki jih želijo zaščititi pred strogo kaznijo, ki bi jim po zakonu pripadala. Čeprav je Pollakova osnovna teza danes ovržena, se je koncept kavalirstva nekako zasidral med splošno sprejeta dejstva in ohranja veljavo še danes.²³

Kavalirstvo in spolni sporazum

Ženske naj bi bile v postopkih kaznovanja obravnavane mileje kot moški in za primerljiva kazniva dejanja naj bi jim bile dodeljene nižje kazni.²⁴ Nekatere novejšje raziskave kažejo, da se taka obravnava spreminja, predvsem v anglo-ameriškem okolju, ki je na splošno vse bolj kaznovalno naravnano in kjer so tudi ženske »žrtve« togih smernic za kaznovanje.²⁵ A četudi se trendi ponekod spreminjajo, še vedno velja, da mnoga sodišča ženske obravnavajo drugače, saj pri njihovem kaznovanju bolj upoštevajo druge okoliščine in ne le resnosti kaznivega dejanja in storilkine krivde kot

---

²¹ Kanduč: 2007.

²² Pollak: 1950.

²³ Pollak: 1950; glej tudi Jones: 2009; Kanduč: 2007. Teorija je bila zlasti popularna sredi 20. stoletja, ko je bilo osebje v pravosodju v resnici skoraj izključno moškega spola, v zadnjih desetletjih pa tudi zaradi večje vloge žensk v kazenskoprnem sistemu nekoliko izgublja na pomenu. Glej npr. Heidensohn: 2006.

²⁴ Walklate: 2004; Forell, Matthews: 2000.

²⁵ Heidensohn, Gelsthorpe: 2007.

v primeru moških obtožencev.²⁶ Ob tem mnogi kriminologi, predvsem na strani feministične kriminologije, opozarjajo, da so za ženske storilke značilne tudi številne druge spremenljivke, ki jih razlikujejo od moških storilcev, od socialnega statusa, predhodnih zlorab, odvisnosti, pa vse do starševstva; te spremenljivke imajo v postopku kaznovanja - neodvisno od spola - vlogo olajševalnih okoliščin.²⁷

Za koncept kavalirstva je bistveno, da kazenskopravno osebe žensko - storilko zazna kot izrazito nemočno, potrebno pomoči, nežno, skratka tako, kot v skladu z družbeno konstrukcijo spola velja za izrazito ženstveno. Le v tem primeru »kavalirstvo« lahko deluje, saj moški »odrešitelj« v resnici nastopi kot »princ na belem konju«, ki lahko pomaga ženski - ta v konkretnem primeru nastopa bolj kot žrtev (sostorilcev, okoliščin, družbe, ipd.) kot storilka. Nekateri avtorji govorijo celo o tistem »spolnem sporazumu« (*gender contract*), po katerem se ženska strinja s tako (četudi umetno) skonstruirano podobo o sebi v zameno za milejšo obravnavo.²⁸

Onkraj kavalirstva in spolnega sporazuma

Na drugi strani »spolnega sporazuma« in onkraj kavalirstva se znajdejo ženske, ki niso pripravljene sprejeti take konstrukcije, ženske, katerih vedenje je ne-žensko ali celo proti-žensko. Gre na primer za matere, ki se ne vedejo materinsko, prostitutke, nasilne ženske ipd.²⁹ Te ženske so poleg kazni za kaznivo dejanje deležne še dodatne kazni za svojo »neženskost«. Ta kazen je velikokrat višja celo od tiste, ki jo za primerljiva dejanja dobijo moški storilci.

Dobra ponazoritev opisanega sta dva primera iz bližnje preteklosti, kjer sta bili (domnevni) ženski storilki zaradi svojega »neženskega« vedenja obravnavani izjemno ostro tako s strani kazenskopравnih organov, še bolj pa s strani javnosti. Pri spodnjih kratkih orisih je krivda obeh obdolženek za kaznivi dejanji, ki sta ju bili obtoženi, nepomembna, v tem kontekstu nas

---

²⁶ Williams: 1999.

²⁷ Jones: 2009; Kanduč: 2007; Bickle, Peterson: 1991, Curran: 1983.

²⁸ "The female law-breaker is routinely offered the opportunity to neutralize the effects of her law-breaking activity by implicitly entering into a contract whereby she permits her life to be represented primarily in terms of its domestic, sexual, and pathological dimensions." Worrall: 1990, s. 31.

²⁹ Messing, Heeren: 2008, Kanduč: 2007, Šugman Stubbs: 2006.

zanima le, kako sta obdolženki slikani v javnosti, kako se ta podoba spreminja s trajanjem postopka in v čem se razlikujeta od »tipične ženske«, do katere kazenskopravni sistem kaže več sočutja.

»Hudičevka« in spolna perverznic

V mednarodnem okolju je znan primer Amande Knox, Američanke, ki je bila v Italiji obtožena in obsojena, v ponovnem sojenju na drugi stopnji pa oproščena umora svoje britanske sostanovalke. Ne da bi se spuščali v podrobnosti primera, ki si zaradi številnih kriminoloških, kulturnih in socioloških značilnosti zasluži lastno znanstveno obravnavo, lahko že iz poročanja dnevnega časopisja hitro razberemo, kako je bila Amanda Knox v očeh italijanske javnosti predstavljena kot naduta in razvajena Američanka, spolna perverznic, požiralka moških, tožilstvo je šlo celo tako daleč, da jo je med sojenjem označilo za hudičevko.³⁰ Iz nedolžnega dekleta je v hipu postala poosebljeno zlo, kar mnogi pripisujejo njenemu »netipičnemu« vedenju, kot npr. poljub fantu pred hišo, kmalu zatem ko so v njej našli truplo, nakupovanju spodnjega perila nekaj dni po umoru, vajam iz joge, ki jih je izvajala na policijski postaji, predvsem pa preveliki spolni sli in domnevnim številnim spolnim partnerjem, o čemer so pričali kondomi in vibrator v njeni toaletni torbi (!).³¹ Vsa ta »nenavadna« ravnanja in značilnosti so seveda stvar interpretacije: tako bi denimo poljub fantu (in kasnejšemu soobtožencu) lahko razumeli kot iskanje tolažbe in zavetja, vendar je podobi, ki so jo italijanski mediji hitro spletli o Amandi Knox, bolj ustrezala razlaga o neobčutljivosti in olajšanju, zato so trisekundni poljub v dneh po obtožbi predvajali pri skoraj vsakem poročanju o zločinu. Podobno velja za nakupovanje spodnjega perila, ki ga je dekleta potrebovalo, saj ni smelo vstopiti v lastno stanovanje, kjer se je zgodil umor. Mediji so vest objavili kot vnovičen dokaz dekletove neobčutljivosti in predvsem spolne perverznosti, ki jo je »potrdil« prodajalec; ta naj bi slišal, kako se dekleta s fantom pogovarja o seksu. Prav spolnost je igrala ključno vlogo v postopku proti Knoxovi, saj je bila njena (domnevna!) pretirana spolna sla prvi pokazatelj, da je z njo »nekaj narobe«.³²

---

³⁰ Pisa: 2011.

³¹ Candotto: 2010; Roberts et al.: 2010.

³² Cadwalladr: 2011.

Italijanski tožilec ni skrival gneva nad Knoxovo in je najbrž namenoma pogosto izrabljajal ustaljene stereotipe o »ženski-hudičevki«, saj je obtoženko imenoval ženska z dvema obrazoma, celo dvema dušama, pri čemer naj bi bilo za njeno »zlo« stran značilno, da »ima rada alkohol, droge ter vroč, divji seks«. ³³ Stereotipi so gnali tudi delo italijanske policije, ki je pokrito golo telo žrtve interpretirala kot dejanje usmiljenja in dokaz, da je bila pri umoru gotovo udeležena ženska. ³⁴

Na drugi strani je družina Amade Knox in tudi ona sama prevzela vlogo nedolžnega, naivnega dekleta, poudarjajoč lastnosti, kot so nežnost in krhkost. Tako podoba je pomagala ustvarjati spletna stran v podporo Amandi, ki jo urejajo njena družina in prijatelji, po kateri je Amanda že kar preveč popolno dekle. Veliko so k njeni podobi nedolžne, v tujini po krivem preganjanje deklice, pripomogli tudi ameriški novinarji, ki so o njej poročali predvsem po pripovedovanjih njene družine in prijateljev in jo v glavnem prikazovali kot žrtev pokvarjenega italijanskega kazenskopravnega sistema. ³⁵

Primer Amade Knox je zbudil tolikšno pozornost v italijanski, britanski, ameriški pa tudi svetovni javnosti, da lahko govorimo o razsežnostih fenomena. Vzroki za to gotovo niso le v dejstvu, da je obtoženka mlado, lepo dekle odprtih nazorov, ta dejstva pa so k razvpitosti primera gotovo pripomogla. O postopku so poročale vse pomembne medijske hiše, časopisi, komentatorji, blogerji. Že pred koncem sodnega postopka je izšlo malo morje knjig, ki so se tematike lotevale bolj ali manj temeljito in predvsem bolj ali manj populistično. O primeru Knoxove je bilo posnetih na desetine dokumentarnih filmov ter še pred koncem postopka tudi televizijski film z znano igralko v glavni vlogi. Zanimivo je, da se zapisi o njej bistveno razlikujejo glede na izvorno okolje pisca. Italijanski so na primer skoraj brez izjeme negativni in se navezujejo tudi na ameriško-italijanski odnos in prezir do »vzvišenih Američanov«. britanski in ameriški so, nasprotno,

³³ "She was a diabolical, Satantic, demonic she-devil, she was muddy on the outside and dirty on the inside. She has two souls, the clean one you see her before you and the other. /.../ She is borderline. She likes alcohol, drugs and she likes hot, wild sex." Pisa: 2011, dostopno na URL: <http://www.telegraph.co.uk/news/uknews/8789741/Amanda-Knox-mocked-as-a-diabolical-she-devil-by-lawyer-for-accused-barman.html> (dostopano 17.11.2011).

³⁴ Mastronardi, Castellini: 2009.

³⁵ Spletna stran dostopna na URL: <http://www.amandadefensefund.org/> (dostopano 17.11.2011). Glej tudi Annunziato: 2011.

manj kritični do Knoxove in bolj do italijanskega pravosodja, ki je v tem primeru (res) naredilo znatno število velikih napak.³⁶

Kakšna je resnična podoba Amande Knox, je nemogoče vedeti. Sodeč po javnih interpretacijah ima dekle dva obraza, enega prijetnega in nežnega (»ženstvenega«), kot jo predstavljajo njeni bližnji, ter drugega, zlega in pokvarjenega (Lombrosova »rojena zločinka«), kot ga je predstavljalo italijansko tožilstvo. Ta dvojnost v celoti ustreza porodnim težavam »ženske« kriminologije, kar nam daje misliti, da kljub napredku kriminološke znanosti v zadnjih desetletjih, nazori večine niso prav dosti drugačni od tistih pred sto in več leti.

»Ne-mati«

Drugi primer netipično ženskega vedenja, ki je izzval reakcijo, ravno nasprotno kavalirstvu, nam je še bližji, časovno in krajevno. Gre za dvojni detomor v Sežani, za katerega je bila obsojena Kristina Mislej, mati obeh umorjenih otrok, sveže ločena in obremenjena z zgodovino psihičnih težav ter odvisnosti od alkohola. Otroka sta umrla zaradi zadušitve, bila sta doma skupaj z materjo, ki je kmalu po njuni smrti poklicala svojega očeta, ta pa policijo.

Umor (lastnega) otroka je vedno dejanje, ki požanje ogromno mero pozornosti in v množici posameznikov zbudi zaščitniški nagon, ki vpije po maščevanju.³⁷ Sežanski dvojni detomor je za našo razpravo dober primer, saj se je v slovenski javnosti zgodilo ravno to. Zdaj že pravnomočna obsodba matere je sledila dolgemu medijskemu procesu, v katerem je bila na tnalu predvsem mati in njena primarna družina, poleg njih pa še druge institucije, katerim je bilo očitano, da bi lahko žalostno zgodbo preprečile. Dogodek je v javnosti močno odmeval, sledila mu je cela vrsta novinarskih poročanj v slovenskih in celo italijanskih medijih, televizijskih oddaj,

---

³⁶ Annunziato: 2011.

³⁷ V tem primeru je šlo za detomor v širšem pomenu, torej umor otroka, in ne za detomor v skladu z zakonsko definicijo, ki zahteva, da do dejanja pride v določenem krajšem obdobju po rojstvu otroka. Več o detomoru in vzgibih zanj prispevek S. Kmeta v tej monografiji.

namenjenih iskanju krivca, celo knjižno delo, ki naj bi še pred uradnimi organi odgovorilo na vprašanje, kdo nosi odgovornost za smrt obeh otrok.³⁸

Kot v primeru Knoxove je tudi ta dogodek odprl širša kriminološka in sociološka vprašanja, predvsem v zvezi z delovanjem pristojnih državnih organov pred in po dogodku, na tem mestu pa nas zanima predvsem podoba matere, ki je bila ob koncu postopka za umora obsojena in razmeroma strogo kaznovana.

Čeprav sta bila v tem primeru prisotna dva »klasična« olajševalna elementa, ki navadno delujeta v skladu s konceptom kavalirstva in žensko ščitita pred »pravo« kazensko odgovornostjo – zgodovina duševne motenosti in težave z alkoholom – je bil končni rezultat vendarle pričakovano nasproten. Prvič, šlo je za umor otrok, torej za žrtvi, ki sta nemočni in kot taki v javnosti (upravičeno) vzbujata toliko večjo ogorčenost. A kar je za našo razpravo pomembnejše, drugič, storilka je bila mati. Materinstvo, ki je običajno močna olajševalna okoliščina, je v tem primeru razumljivo igralo povsem drugačno vlogo. Mati, ki ubije lastnega otroka, ne bi mogla biti bolj v nasprotju z družbeno sprejeto podobo matere, toliko bolj v slovenski družbi, vajeni podobe cankarjanske, vedno žrtvujoče se matere.³⁹ Čeprav kazensko pravo nekako od 19. stoletja dalje loči loči kaznivo dejanje detomora od navadnega umora in ga zaradi specifičnih okoliščin praviloma blažje kaznuje, zunaj pravnih okvirov dejanje še vedno velja za bolj zavržno.⁴⁰

V našem primeru je to pomenilo oster nastop medijev in javnosti proti obtoženi materi. Mislejeva je bila v času postopka v priporu zaradi »ponovitvene nevarnosti«, tožilec pa je v obtožnici zahteval prvo najstrožjo kazen po novi kazenskopравни zakonodaji, torej kazen dosmrtnega zapora, in se po prvostopenjski sodbi pritožil, ker je bila dosojena kazen nižja od zahtevane. Čemu bi takšna kazen služila, je preširoko vprašanje za tukajšnje razpravo, k sreči se sodišče zanjo ni odločilo in je Mislejevo kaznovalo

---

³⁸ Celó več, knjižno delo, neprimerno objavljeno še pred pravnomočno odločitvijo sodišča, se ambiciozno sprašuje, "zakaj" je prišlo do smrti otrok, in krivca ne išče le v materi, temveč v "sistemu", ki je otroka materi dodelil ob ločitvi. Odgovor na vprašanje »zakaj« je seveda še veliko težji od odgovora na vprašanje »kdo« in vsaj nenavadno je iskati prvega, še preden je znan drugi. Več o tem in drugih spornih vidikih te monografije glej Petrovec: 2009.

³⁹ Messing, Heeren: 2008; Kanduč: 2007; Šugman Stubbs: 2006.

⁴⁰ Glej prispevek S. Kmeta v tej monografiji. Glej tudi Čeč: 2011.

z (za slovenske razmere še vedno razmeroma visoko)⁴¹ enotno kaznijo 20 let zapora. Daleč od kavalirstva, torej.

Ženske so drugačne

Če prvi odgovor na vprašanje o izvoru razlik v kriminaliteti med ženskami in moškimi išče razloge v sistemu in drugačni *obravnavi* žensk s strani pravosodnih organov, drugi odgovor pravi, da so razlike v kriminaliteti le posledica *značilnih razlik* med spoloma in da so kot take popolnoma naravne in pričakovane. Pri tem ni potrebno zanikati razlik v formalnem kazenskopravnem postopanju med storilkami in storilci, ključno je, da tako postopanje ni glavni razlog za končne razlike. Razlog je drugje.

Čeprav se kriminologija pretežno ukvarja z vprašanjem, zakaj nekateri zapadejo v kriminaliteto (ali se zanjo odločijo), je Hirschijev obrat – torej vprašanje, zakaj večina živi konformno – izjemnega pomena. Toliko bolj v zvezi z žensko kriminaliteto, kjer je konformna večina toliko večja. Prav večji ženski poslušnosti družbeno sprejetim normam mnogi pripisujejo tako velik razkorak med žensko in moško kriminaliteto, od kod izvira ta večja konformnost, pa ostaja odprto vprašanje, na katero lahko na tem mestu odgovorimo samo na splošno.

Nekateri avtorji razlagajo razlike izhajajoč iz različne osebnostne strukture žensk v primerjavi z moškimi. V raziskavi Moffitove in drugih o razlikah med spoloma v deviantnem vedenju avtorji tako ugotavljajo, da so se največje razlike med moškimi in ženskami osebnostnimi značilnostmi pokazale v manj izrazitih negativnih čustvih, redkeje zaznanih občutjih izzvanosti ter bistveno bolj izraziti samokontroli pri ženskah. Opisane razlike sovpadajo z razlikami v agresivnosti, ki naj bi posredno izhajala iz dolgotrajnega negativnega čustvovanja in občutka izzvanosti ter ogroženosti na eni strani ter nezmožnosti samokontrole na drugi.⁴² Gilliganova na drugi strani opozarja, da je razmišljanje žensk drugačno od razmišljanja moških in ga usmerja etika povezanosti, skrbi in odgovornosti za druge, v nasprotju z moško samostojnostjo in preračunljivostjo.⁴³ Ženske naj bi tudi v veliko večji meri padle v »past sočutja«, ki jo Dicksonova definira kot občutek

---

⁴¹Prim. prispevek Plesničarjeve in Petrovca v v tej monografiji.

⁴²Moffit et al.: 2001.

⁴³Gilligan: 1982.

dolžnosti, da je za žensko nujno, da v vsakem trenutku postavi potrebe nekoga drugega pred svoje lastne.⁴⁴

S tem prehajamo že v drugo skupino razlag, ki se oddaljujejo od človeške narave in zatrjujejo, da razlike v kriminaliteti in med spoloma nasploh izhajajo iz družbenega okolja prek procesa socializacije. V tem kontekstu je bil v 80. letih vpeljan v razpravo koncept »družbenega spola« (gender), ki stoji nasproti biološkemu spolu (sex).⁴⁵ Večja konformnost je, v skladu s to strujo razmišljanja, posledica drugačnega procesa socializacije deklic v primerjavi z dečki. Deklice so tako bolj nadzorovane s strani svojih skrbnikov in vrstnikov, polje svobode je bistveno manjše, poleg tega je njihova vzgoja povezana z vcepljanjem »spolno primernih« idej – igranje s punčkami, pravljice o princeskah, usmerjanje v družino, dom in podobno.⁴⁶

Idealna ženska je še vedno skrbna in negujoča mati, poslušna in lojalna žena, predana hči, temu »klasičnemu« naboru značilnosti pa je treba dodati še moderne primesi, kot na primer uspešno kariero in družabno življenje, zmes elementov torej, ki je v realnem življenju nedosegljiva in nezdružljiva. Kar vse te zahteve povzročijo (poleg nevrotičnih motenj), je mnogokrat preprosto pomanjkanje časa in energije za deviantna ravnanja. Kljub temu številni avtorji opozarjajo, da ženska konformnost nikakor ni le posledica prežetosti z vsakdanjimi opravili, temveč v veliki meri posledica racionalnega razmisleka. V skladu s Hirschijevo teorijo o socialnih vezeh sta ženski vložek in vključenost v konvencionalne dejavnosti (poleg izrazite čustvene navezanosti in prepričanja o moralni upravičenosti) tako velika, da tudi na zavestni ravni preprečujeta vsakršno ravnanje, ki bi ga lahko ogrozilo.⁴⁷

Kaj zato?

Ločeno od vprašanja, od kod izvirajo razlike med žensko in moško kriminaliteto, na katero teorija odgovarja z mnogimi različnimi odgovori, obstaja drugo pomembno vprašanje, ki ne sprašuje, »Zakaj?«, temveč, »Kaj

⁴⁴Dickson, A. (1982) *A Woman in Your Own Right*, London: Quartet Books, navedeno v Worrall: 1990.

⁴⁵Heidensohn: 2006.

⁴⁶Kanduč: 2007.

⁴⁷Kanduč: 2007.

zdaj?«. Prišli smo namreč do točke, kjer se praktično vsi, ki se ukvarjajo z vprašanji ženske kriminalitete, strinjajo, da so razlike med spoloma v kriminaliteti velike in pomembne. Feministična kriminologija hkrati opominja, da je kazenskoopravni sistem (in pravo kot tako) delo moških in je zgrajen po moški podobi, zato pa tudi na soočanje z »žensko« kriminaliteto nepripravljen ali celo zanj neprimeren.

V zadnjih letih se sodobni kazenskoopravni sistemi v zahodnem svetu vse bolj ukvarjajo z vprašanji, kako upoštevati razlike med spoloma, velikokrat tudi, kako jih izkoristiti zato, da bo »upravljanje« z ženskami prestopnicami lažje.⁴⁸ Čeprav je enakopravnost med spoloma deklarirana vrednota sodobne družbe, snovalci takih enakopravnostnih politik pogosto pozabljajo, da enakopravnost ni isto kot enakost.

Dober primer tega je »politika dveh škatel«, ki jo je uvedel Department of Corrections v Illinoisu. V začetku tretjega tisočletja sta bili vsem tamkajšnjim zapornikom dodeljeni dve škatli, v kateri so morali pospraviti vse svoje osebno imetje – ena za večje kose, kot so oblačila in podobne potrebščine, druga za pisma in papirje. Enake škatle so dobili zaporniki in zapornice, s posebej izpostavljenim namenom, da ne bi prišlo do diskriminacije na podlagi spola. Medtem ko se lahko strinjamo z namenom, je bil rezultat v praksi popolnoma drugačen od zaželenega. Snovalci koncepta dveh škatel so popolnoma pozabili na nekatere potrebe, vezane na spol, kot na primer dodatno perilo, kozmetične in higienske pripomočke, ki so zaradi telesnih razlik pri ženskah poudarjene. V enake škatle so tako zapornice morale pospraviti bistveno več stvari kot zaporniki, zaradi politike, pri kateri je »enakost bolj pomembna kot enakopravnost«.⁴⁹

Opisani primer ponazarja protislovje, ki je srž problema ženske kriminalitete: enakopravnost med spoloma je vrednota, od katere sodobna družba ne bi smela odstopati, še najmanj v njenem najbolj represivnem delu. Težava se pojavi, ko je treba to deklarirano enakopravnost udejanjiti v posameznih primerih, ko se ugotovi, da enakopravnost ni enostavna preslikava pravil in predpisov z moške večine na žensko manjšino. Tu se zgodba šele začne.

---

⁴⁸ Čeprav v osnovi zaporniški programi niso načrtani s tem namenom, se velikokrat izkaže, da programi, krojeni po »ženskih« potrebah, velikokrat vodijo v paternalizem in podcenjevanje žensk. Zaitzow 2003; Hannah-Moffat 2000.

⁴⁹ Thomas: 2003, str. 6.

Literatura

Bickle, G. S.; Peterson, R. D. (1991). The Impact of Gender-Based Family Roles on Criminal Sentencing. *Social Problems*, 38, str. 372-394.

Bloom, B.; Owen, B.; Covington, S. (2003). *Gender-Responsive Strategies Research, Practice, and Guiding Principles for Women Offenders*, National Institute of Corrections, U.S. Department of Justice.

Cadwalladr, C. (2011). Yes, Amanda Knox is guilty. Guilty of being sexually active and female. *The Observer*. Dostopno na: <http://www.guardian.co.uk/commentisfree/2011/oct/09/carole-cadwalladr-amanda-knox-kercher> [Dostopano 21. novembra 2011].

Candotto, F. (2010). La stampa al femminile. V: A. Tafuri, (ur.) *in/Tigor Annuario 2008-2009*. Trieste: Edizioni Università di Trieste. Dostopno na: <http://etabeta.univ.trieste.it/dspace/handle/10077/3873> [Dostopano 18. novembra 2011].

Carlen, P. (1999). Women's Imprisonment in England. V: S. Cook; S. Davies, ur. *Harsh punishment*. Boston: Northeastern University Press, str. 123-141.

Carlen, P. (1983). *Women's imprisonment: A study in social control*, London: Routledge & Kegan Paul.

Curran, D.A. (1983). Judicial Discretion and Defendant's Sex. *Criminology*, 21, str. 41-58.

Čeč, D. (2007). Nasilne detomorilke ali neprištevne žrtve? Spreminjanje podobe detomora v 18. in začetku 19. stoletja. *Acta Histriae*, 15(2), str. 415-440.

Daly, K. (1994). *Gender, crime and punishment*. New Haven, London: Yale University Press.

Davies, S.; Cook, S. (1999). The Sex of Crime and Punishment. V: S. Cook; S. Davies (ur.). *Harsh punishment: international experiences of women's imprisonment*. Boston: Northeastern University Press, str. 53-80.

Fawcett Society, 2008. Women and the criminal justice system: The facts. Dostopno na: <http://www.fawcettsociety.org.uk/index.asp?PageID=16> [Dostopano 2. decembra 2009].

Forell, C.A.; Matthews, D.M. (2000). *A law of her own*. New York: New York University Press.

Gilligan, C. (1982). *In a different voice: psychological theory and women's development*. Cambridge: Harvard University Press.

Girshick, L. (1999). *No safe haven: Stories of women in prison*. Boston: Northeastern University Press.

Hannah-Moffat, K. (2000). Prisons that Empower. *Br J Criminol*, 40(3), str. 510-531.

Heidensohn, F.; Gelsthorpe, L. (2007). Gender and Crime. V: Maguire, M.; Morgan, R.; Reiner, R. (ur.) *The Oxford Handbook of Criminology*. Oxford: OUP Oxford.

Heidensohn, F. (ur.). (2006). New perspectives and established views. V: *Gender and justice: new concepts and approaches*. Cullompton: Willan, str. 1-10.

Jones, A. (2009). *Women Who Kill*. New York: Feminist Press City University of New York.

Joseph, J. (2006). Drug Offenses, Gender, Ethnicity, and Nationality: Women in Prison in England and Wales. *The Prison Journal*, 86(1), str. 140-157.

Kanduč, Z. (2007). *Kriminologija: (stran)poti vede o (stran)poteh - 2. izdaja*, Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani.

Kennedy, H. (2005). *Eve was Framed: Women and British Justice*, London: Vintage.

Lakoff, G. (1990). *Women, Fire, and Dangerous Things*, Chicago, London: University Of Chicago Press.

Lombroso, C.; Ferrero, G. (2004). *Criminal woman, the prostitute, and the normal woman*. Durham: Duke University Press.

Lutze, F. E. (2003). Ultramasculine Stereotypes and Violence. V: B. H. Zaitzow; J. Thomas (ur.) *Women in prison*. Boulder, London: Lynne Rienner Publishers, str. 183-203.

Melossi, D. (2008). *Controlling crime, controlling society: Thinking about crime in Europe and America*. Cambridge: Polity.

Moffit, C.E. idr., (2001). *Sex differences in antisocial behaviour: Conduct Disorder, Delinquency, and Violence in the Dunedin Longitudinal Study*. Cambridge: Cambridge University Press.

Motz, A. (2008). *The Psychology of Female Violence: Crimes Against the Body* - 2. izdaja. London; New York: Routledge.

Nikolić-Ristanović, V. (1991). Družbeno nadzorstvo in kriminaliteta žensk. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 51(1), str. 16-26.

Petrovec, D. (2009). Sežanska tragedija kot mrhovišče. *Dnevnikov objektiv*. Dostopno na:
http://www.dnevnik.si/tiskane_izdaje/dnevnik/1042320672 [Dostopano 28. novembra 2011].

Pisa, N. (2011). Amanda Knox mocked as a diabolical, she-devil by lawyer for accused barman. *The Telegraph*. Dostopno na:
<http://www.telegraph.co.uk/news/uknews/8789741/Amanda-Knox-mocked-as-a-diabolical-she-devil-by-lawyer-for-accused-barman.html> [Dostopano 29. septembra 2011].

Pollak, O. (1950). *The criminality of women*. University of Pennsylvania Press.

Seal, L. (2010). *Women, Murder and Femininity: Gender Representations of Women Who Kill*. Palgrave Maximillian.

Smart, C. (1977). *Women, crime, and criminology: a feminist critique*. London, Boston: Routledge & Kegan Paul.

Sunstein, C.R. (2009). *Going to Extremes: How Like Minds Unite and Divide*. New York: Oxford University Press.

Šugman Stubbs, K. (2006). Kategorizacija in stereotipiziranje ter njun pomen za kriminologijo. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 57(1), str. 15-27.

Thomas, J. (2003). Gendered Control in Prison: The Difference Difference Makes. V: B. H. Zaitzow; J. Thomas (ur.): *Women in prison: gender and social control*. Boulder, London: Lynne Rienner Publishers, str. 1-20.

Uprava za izvrševanje kazenskih sankcij, 2011. *Letno poročilo 2010*,

Ljubljana: Uprava za izvrševanje kazenskih sankcij.

Dostopno na:

http://www.mp.gov.si/fileadmin/mp.gov.si/pageuploads/2005/slike/uiks/2011/LP_2010_web.pdf.

Walklate, S. (2004). *Gender, crime, and criminal justice*. 2. izdaja, Cullompton: Willan Pub.

Walmsley, R. (2006). *World Female Imprisonment List*. London: International Centre for Prison Studies, King's College London.

Dostopno na:

<http://www.kcl.ac.uk/depsta/law/research/icps/downloads/women-prison-list-2006.pdf> [Dostopano 3. decembra 2009].

Williams, M. R. (1999). Gender and Sentencing: An Analysis of Indicators. *Criminal Justice Policy Review*, 10, str. 471-490.

Worrall, A. (1990). *Offending women: Female lawbreakers and the criminal justice system*. London; New York: Routledge.

Zaitzow, B.H. (2003). Doing Gender. V: B. H. Zaitzow; J. Thomas (ur.). *Women in prison: gender and social control*. Boulder, London: Lynne Rienner Publishers, str. 21-38.

FEMINISTIČNA KRITIKA PRAVA IN KAZENSKOPRAVNEGA SISTEMA

Aleš Završnik

Uvod¹

Feministična teorija očita zahodni filozofski tradiciji, da je spregledala ženske kot subjekt, ki je nosilec in ne le objekt vednosti in ne le subjekt *de iure* temveč tudi subjekt *de facto*.² Subjekt zahodne filozofije in na njem utemeljene družboslovne znanosti je po njenem zgolj moški. »Splošni« in »univerzalni« nauki opisujejo in perpetuirajo »falocentrični« kulturni univerzum, seksistično in patriarhalno družbo.

Feministična kritika filozofije in družboslovja (vključno s kazenskim pravom in kriminologijo) izhaja iz konkretnih izkušenj žensk o spolni diskriminaciji, spolnem nadlegovanju, ki sega vse od obscenih seksualnih šal prek »zablodelih« rok do spolnega nasilja in izkušenj ekonomske odvisnosti.³ Radikalne feministke gredo pri analizi nasilnosti, ki se izvaja nad ženskami, najdlje in razglasijo vse moške kot fiziološko »sprogramirane« za posiljevanje. Brownmiller⁴ tako meni, da je »normalna« spolnost nemožna (nujno je nasilna), ker je izvor neenake razporeditve moči določen že z anatomsko strukturo moškega in ženske. Odkritje moškega, da mu lahko genitalije služijo kot orožje strahu, je eno najpomembnejših odkritij pred-

---

¹ Razprava je predelano 4. poglavje iz avtorjeve monografije Homo criminalis, Inštitut za kriminologijo, Ljubljana 2009.

² Za Baumana iz prepada med položajem posameznikov *de iure* in možnostmi, da postanejo posamezniki *de facto* – to je, da prevzamejo nadzor nad svojo usodo in si izberejo, kar resnično želijo – izhaja »večina najbolj strupenih izcedkov, ki zastrupljajo življenja sodobnih individuumov«. Bauman: 2000, s. 50–53.

³ Glej Alstott: 2004, s. 79.

⁴ Brownmiller: 1988, s. 19.

zgodovinskega časa: »Ni nič več in nič manj kot zavesten postopek zastraševanja, s katerim vsi moški držijo vse ženske v strahu.«⁵

Feministična teorija nadalje trdi, da je ženska zreducirana na seksualizirano telo. Kaj to pomeni, kaže naslednji primer:⁶ »Ženska hodi proti postaji podzemne železnice po dolgem hodniku, kjer je precej gneče. Razmišlja o delu, s seboj nosi knjige in kovček in hiti skupaj z drugimi. Prezaposlena je z lastnimi skrbmi in mislimi in ostalih ljudi ne gleda. V Rileyevem (1988)⁷ smislu je to trenutek, ko se niti ne počuti specifično ženska. Potem pa jo mimoidoči moški zagrabi za prsi. Malce zaboli in fizično telo je komajda kaj poškodovano. Zgodi se tako hitro, da se uspe zgolj obrniti za moškim, ki smeje se hiti dalje. Nima časa za maščevanje, ni časa niti da bi zavpila ali naredila kakorkoli drugega, le ustavi se. Nato se ljudje ob njej zgostijo in jo namrščeno gledajo, kot bi bila ona tista, ki je nadležna ali vsaj potencialno problematična.«⁸

Ta dogodek je občutno manj problematičen kot na primer posilstvo. Za seboj ne pušča fizičnih poškodb na telesu žrtve in/ali storilca, običajno tudi ne težkih psihičnih poškodb na strani žrtve. A je ravno zato, ker bolečina ni tista, ki v nas samodejno sproži obsodbo storilca in prepreči problematiziranje širših družbenih implikacij dogodka, poučen, ker nam odkriva strukturni položaj ženske v družbi. Dogodek je simptomatičen, postavlja žensko na mesto, ki ji pripada v patriarhalni seksistični družbi. To mesto je »simbolni pomenski okvir, v katerem so ženske zgolj seksualizirana telesa in kot takšna na voljo rabi in zlorabi.«⁹ Opisano dejanje je postavilo žensko v njeno telo; »pozabila« je, da ga ima, a dejanje jo je »skrčilo« zgolj za telo.

Izhajajoč iz tovrstnih izkušenj žensk, feministična teorija odkriva spolno predoločeno delovanje družbenih institucij in veljavnih kodov vednosti, prihaja do spoznanja, da je sam razsvetljenski pojem subjekta, ki je osnovni gradnik naše vednosti, odraz in sredstvo perpetuiranja moške dominacije. Razgraditev abstraktnega in univerzalnega gradnika liberalne filozofske tradicije pa pomeni, da se nam tudi enovit racionalen in svoboden subjekt modernega kazenskega prava razblini v luči feministične teorije, ko na

---

⁵ *Ibid.*, s. 20 (kurziv v originalu).

⁶ Smart: 1995, s. 222.

⁷ Gre za Riley: 1988.

⁸ Odlomke iz angleščine je prevedel Aleš Završnik.

⁹ Smart: 1995, s. 223.

kriminaliteto, viktimiteto in delovanje kazenskopravnega sistema pogledamo skozi prizmo (»očala«) spolnih vlog (t. i. *gendered perspective*). Univerzalnost in splošnost kriminoloških ugotovitev je navidezna in delovanje kazenskopravnega sistema spolno pristransko, kot v okviru prava opozarja »feministična pravna teorija«, v okviru kriminologije pa »kriminološke feministične perspektive«.

Namen prispevka je predstaviti osnovne teze feminizma, kritiko univerzalnega subjekta (kazenskega) prava, kot izhaja iz »feministične jurisprudence«, in spolno predoločeno delovanje kazenskopravnega sistema in teorij o kriminaliteti, kot izhajajo iz »feministične kriminologije«.

Spol je s feminizmom postal nov indikator za »merjenje« (ne)pristranskosti kodov vednosti in delovanja družbenih institucij, pokazatelj tega, ali ti kodi in institucije privilegirajo eno skupino posameznikov na račun druge. A vendar, »feminizem«, krovni pojem ženskega osvobajanja, ni tako homogen, označuje množico teoretičnih (tudi nasprotujočih si) perspektiv, »pozicij«, smeri in družbeno gibanje. Ali je »feminizem« teorija žensk, teorija o ženskah, ženska teorija ali teorija za ženske? Ali gre za feministično teorijo, feminizme, feministične perspektive, študije spolnih vlog (*gender studies*), študije spolov ali feminizem kot družbeno gibanje?

Kaj je »feminizem«?

Feminist je primarno nekdo, ki verjame, da so ženske zaradi svojega spola podrejene.¹⁰ Feminizem je oblika nasprotovanja socialni, politični ali ekonomski diskriminaciji, ki jo trpijo ženske zaradi svojega spola¹¹ oziroma zavezanost k odpravi moške prevlade, kaže pa se v teoretičnem diskurzu (teoriji) in v družbenem gibanju.¹² Kot akademska manifestacija je relativno mlad pojem, del ponovno oživelega ženskega gibanja v šestdesetih letih v ZDA in kasneje v ostalih državah zahodnega kulturnega kroga, kot družbeno gibanje pa sega v šestdeseta leta osemnajstega stoletja. Feministična teorija ni enoten sistem mišljenja, vsem perspektivam, »pozici-

¹⁰ Gelsthorpe, Morris: 1988, s. 94.

¹¹ Bouchier, David: *The Feminist Challenge*, Macmillan, London 1983. (Po *Ibid.*, s. 94).

¹² Mansbridge, Jane: What is the feminist movement?, v: *Feminist Organizations* (ur. M. M. Ferree, P. Y. Martin), Temple University Press, Philadelphia 1995, s. 27–34. (Po Castells: 2004, s. 234).

jam«, teorijam oziroma smerem pa je skupno, da: (1) izhajajo iz diskriminiranosti žensk v sodobni družbi, kar se odraža v ekonomski deprivilegiranosti, (normaliziranem) fizičnem nasilju, tja do vse bolj sofisticiranih oblik podrejenosti v spolno pristranskih nazorih in naukah (na primer v delih mizoginov Konfucija in Evripida, Schopenhauerja, Nietzscheja, Strindberga, Moebiusa)¹³ in (2) poskušajo spremeniti diskriminatorne družbene prakse in spolno pristranske etabrirane kode vednosti.¹⁴

Zgodovinsko gledano se je feminizem v zahodnih družbah pojavil v treh emancipacijskih »valovih«. Prvi »val« v šestdesetih letih osemnajstega stoletja do prve svetovne vojne lahko razumemo kot odmev na razsvetljensko postavitev subjekta za osnovnega gradnika liberalne filozofije. Ženske so zahtevale vključitev v to pojmovanje subjekta, kar se je odrazilo v zahtevah po splošni volilni pravici, v zagotavljanju izobraževalnih možnosti, krepitvi socialnih pravic in odpravljanju revščine žensk z zagotavljanjem lastninske pravice itd. Drugi »val« feminizma v poznih šestdesetih letih v ZDA in v začetku sedemdesetih let v Evropi je nastal vzporedno z gibanjem za državljanske pravice, študentskim gibanjem, gibanjem manjšin in je zahteval popolno družbeno emancipacijo žensk. Njegove zahteve še najbolj označuje pojem »liberalni feminizem«, ki obsega zahtevo po enakosti pred zakonom, priznanje (ustavne) pravice do izobrazbe, dela, političnega predstavnštva, torej zlasti poudarja človekove pravice in svoboščine. Tovrstni družbeni boj je v veliki meri ohranjal vero v veljavne družbene institucije in v zmožnosti pravnega boja. Tretji »val« feminizma pa zajema obdobje od osemdesetih let prejšnjega stoletja, ko se kritika pravnega reda nadomešča z nujno de/re/konstrukcijo ženskih identitet, političnih ureditev in družbenih institucij. Pravo je dojeto kot ovira in ne sredstvo emancipacije.

Od zgodovinskih faz feminizma se razlikujejo vsebinske različice feministične vednosti, zaokrožene teoretične pripovedi (narativi) o razlogih za diskriminatorni položaj žensk in o sredstvih za njegovo odpravljanje:¹⁵ (1) empirični feminizem, (2) perspektivni feminizem (*standpoint feminism*) in

---

¹³ Tako že Maklecov: 1944, s. 89–115.

¹⁴ Oznaka feminizem vsaj v slovenskem prostoru bolj kot na svobodo aludira na geto(izacijo). Glej Jalušič, Urad za zaščito žena?, URL: <http://www.mladina.si/tehdnik/200033/clanek/trans33/>.

¹⁵ Tako Harding, Sandra: *The Science Question in Feminism*, Cornell University Press, New York 1986. (Po Smart: 1995, s. 3–11).

(3) postmoderni feminizem. Empirični feminizem, nastal v poznih 60. letih prejšnjega stoletja, očita kazenskemu pravu, da je spregledalo ženske v teorijah o kriminaliteti oziroma kazenskopravno razume spol na stereotipni način.¹⁶ Perspektivni feminizem z začetka 80. let prejšnjega stoletja problematizira uporabo pojma »ženska« kot univerzalne kategorije. Kritizira modele raziskovanja, ki so se predstavljali kot vrednostno nevtralni in poudarja raznolikost ženskih izkušenj in diskurzivno pogojenost naših pojmovanj (vključno spola). Postmoderni feminizem, nastal v devetdesetih letih prejšnjega stoletja, pa izhaja iz spoznanj dekonstruktivistične teorije, lingvistike, strukturalizma in post-strukturalizma. Njegova kritika se nanaša na pojmovanje sebstva in skupinske identitete, kritizira idejo avtentičnega »gledišča« kot nekakšne Arhimedove točke, ki naj bi omogočala vzpostavitev univerzalnih meta teorij, in razgalja pojem univerzalne »resnice«.¹⁷

Kako globoko (v epistemološkem smislu) pa se feministična teorija »zarezuje« v to, kar vemo, in kako se bolj konkretno kaže videz spolne nevtralnosti in abstraktnosti veljavnih kodov vednosti (tj. kazenskega prava in kriminologije) in delovanja družbenih institucij (tj. kazensko-pravnega sistema) oziroma slepota za spol (*gender-blindness*)?

Feministična kritika znanosti, znanstvene objektivnosti, racionalnosti in »nosilca vednosti«

Feministična teorija je najbolj daljnosežna v delu, ki se nanaša na kritiko veljavnih kodov vednosti, ki so, po njenem, spolno preddoločeni (*gendered*) oziroma slepi za spol (*gender-blind*). S tem se loteva tega, kar Gouldner¹⁸ imenuje področne domneve znanosti (*disciplin's domain assumptions*), ki so globoko ukoreninjene v način, kako gledamo na svet, in ki jih jemljemo za »naravno« dane in samoumevne. Podobno Gelsthorpe in Morris¹⁹ merita na področne domneve znanosti s pojmom »akumulirane modrosti«, ki ga

¹⁶ Kriminaliteto žensk je obravnaval že »oče« kriminologije Lombroso v *La Donna Delinquente* (1895). Več v: Kanduč: 1998, s. 233 in nasl.

¹⁷ Feministična teorija združuje še (vsaj) naslednje perspektive: (1) liberalni, (2) radikalni, (3) marksistični, (4) socialistični feminizem, (5) feminizem temnopoltih, (6) ekofeminizem. Več v: Harding: 1987; Burke: 2001, s. 159; Kanduč: 1998, s. 231.

¹⁸ Gouldner: 1973.

¹⁹ Gelsthorpe, Morris: 1988, s. 98.

skuša feminizem pretresti. Sprašujeta se, zakaj je vednost oblikovana tako kot je, katerim interesom služi, kakšni so načini vzdrževanja vednosti o ženskah in kako se ta vednost v družbeno-simbolni mreži prenaša. Tudi Smart²⁰ izhaja iz predrazumevanja, da opazovanje »dejstev« ni nikoli »čisto« oziroma brez subjektivnih primesi. Sam obstoj »dejstev«, njihovo opazovanje, opis in še toliko bolj razumevanje, ni mogoč brez pred-konceptualizacije oziroma »vednosti, ki je vedno že proizvod nekih sredstev produkcije vednosti«. Razlage, ki ne upoštevajo spolne »obarvanosti« (»preddoločenosti«) so zgolj nerefektirane oblike teoretiziranja, ki pod masko »znanstvenosti« implicitno slonijo na drugih oblikah vednosti (zlasti nerefektirani »zdravi pameti«). Feministična teorija je v tem smislu epistemološka kritika in metapripoved (*metanarativ*) o (*mainstream*) znanstvenih disciplinah, pri čemer seveda ni bolj objektivna ali nevtralna, temveč tudi sama tvori svoje lastne pripovedi (*narative*).²¹

Po feministični teoriji je imela izključenost žensk iz izgradnje ideologije, vednosti in kulture za posledico, da njihove izkušnje, interesi in načini spoznanja sveta niso (bili) utelešeni v organizaciji vladanja niti v sistematičnem razvoju vednosti. Gelsthorpe in Morris²² menita, da so bile ženske izključene iz družbeno etabliranih oblik vednosti kot proizvajalke/nosilke/subjekti vednosti in kot objekti vednosti. Spender²³ meni, da so večino znanja v zahodni družbi proizvedli moški, ki so navadno postavili svoje razlage in sheme, potem pa drug pri drugem preverjali in med seboj jamčili za pravilnost in točnost svojih pogledov na svet. To, kar velja za vednost v takšnem režimu, zato nujno odraža enostranske interese in »pogled« moških, čeprav se ta vednost prikazuje kot univerzalna, nevtralna in objektivna.²⁴

---

²⁰ Smart: 1995, s. 23.

²¹ Morrissey: 2003, s. 21.

²² Gelsthorpe, Morris: 1988, s. 95.

²³ Spender: 1981, s. 2–4.

²⁴ Gouldner označi doktrino o znanstveni objektivnosti v sociologiji (kar velja *mutatis mutandis* za kriminologijo in kazensko pravo) za mit, ki služi znanstvenim elitam: carstvo objektivnosti je carstvo *episteme*, *Wahrheit*, *raison*, resnice, ki je bila vedno nekaj več od gole informacije, je »carstvo svetih v družboslovni znanosti«. Gouldner: 1973, s. 32 in 71. Podobno Bauman meni, da je bila odstranitev vrednot iz znanosti in njihovo odrinjenje na področje subjektivnega (ker je pomenilo zlasti v domeno poljubnega) ena glavnih značilnosti modernega razumevanja znanosti. Gre za sestavine moderne, ki se na področju zna-

Feministični argument o neobjektivni naravi (etablirane) vednosti ne izhaja zgolj iz empiričnih dejstev o podzastopanosti žensk v organizaciji vladanja in v sistematičnem razvoju vednosti. Glavna teza perspektivnega feminizma je, da so vse meta- ali totalizirajoče teorije, ki vsiljujejo uniformno perspektivo in zanemarjajo raznolikost ženskih (in moških) subjektivnosti, popačene. Koncept (oziroma pripoved) o eni (enotni) realnosti, ki izvira iz »perspektive univerzalizma gospodarja«, je napačen.

Kaj lahko danes storimo za vključitev ženskega »pogleda« v razumevanje »tega, kar je«, ne da bi pri tem padli v revizionizem? Kako naj ob zavedanju, da ni »tretjega« in nevtralne točke »pogleda«, izvedemo integracijo moškega in ženskega? Po mnenju Sandre Harding²⁵ tovrstna združitve v bistvu ni mogoča. Položaj ženske je shizofren, ker ženska zaseda hkrati mesto »Druge«, nepopolne in izvržene članice iz družbe na eni in mesto vdružbljanja na drugi strani. Ker ženska zaseda pozicijo nekje na kontinuumu med družbo (kulturo) in naravo (biologijo), razvije sposobnost reflektiranja lastne družbene pozicije in hkrati tudi družbene pozicije (»pogleda« ali perspektive) moškega. Harding iz navedenega potegne sklep, da je ženska vednost bolj objektivna od moške. Ženska logika zaobseže več subjektivnih pozicij (in ne zgolj lastne), zato bi jo bilo potrebno v celoti nadomestiti z moško.

Dorothy Smith²⁶ prav tako izpodkopava idejo o nevtralni, univerzalni in objektivni vednosti. Prevladujoča vednost je po njenem specifična, spolno določena in subjektivna. Te spolne predločenosti tudi po njenem mnenju ni mogoče preoblikovati z vključevanjem žensk v obstoječe teoretične kode znanja. Tako kot Hardingova meni, da samo zatirana skupina lahko vidi »resnico« sistema. Nosilci patriarhalnosti ne morejo uvideti vse »resnice«, ker je njihova perspektiva odvisna od nujnega, a nevidnega dela žensk. Samo ženske imajo uvid v delovanje patriarhalnih razmerij, ker so one tiste, ki opravljajo delo, ki ta razmerja podpira. Delo, ki v patriarhalnih družbenih razmerjih bremeni ženske (npr. gospodinjska opravila, vzgoja otrok), je nevidno, a sistemsko nujno, brez njih moški ne bi mogli zasedati pozicij, ki

---

nosti poleg izгона vrednot kažejo v razvoju instrumentalne racionalnosti, poudarku na tehničnem znanju in pretenzij po objektivnosti. Bauman: 2006.

²⁵ Harding: 1991, s. 3.

²⁶ Smith, Dorothy: *The Everyday World as Problematic*, Open University Press, Milton 1988. (Po Smart: 1995, s. 75.)

so razbremenjene teh nalog in zato tudi ne konceptualizirati sveta na sedanji način. Ženske zato ne le, da vidijo svet drugače, temveč so edine, ki vidijo vso resnico patriarhalnih družbenih odnosov.

Problem perspektivnega feminizma obeh avtoric je, da obrača hierarhijo med moško in žensko vednostjo in da v bistvu ostaja esencialističen. Kaj naj šteje za žensko in moško izkušnjo, je pri tovrstnem vztrajanju na domnevno enotnih perspektivah povsem nevprašljivo. To, kar je »ženska«, in to, kar je »moška« družbena (!) izkušnja, določa biologija, zato imajo vsi moški na eni in vse ženske na drugi strani enako perspektivo in izkušnje. Kar je seveda problematično, saj je težko vnaprej izključiti, da nekateri moški oziroma oblike moškosti, ki se odmikajo od kulturno dominantne ali hegemonске oblike moškosti, lahko v enaki meri (ali še bolj) izkušajo položaj družbene »drugosti« ali celo izvrženosti. To pomeni, da ta »nehvaležna« družbena pozicija tudi moškim omogoča refleksijo lastnega položaja in položaja hegemonске oblike moškosti. Nenazadnje, perspektivni feminizem implicitno vzpostavlja in vzdržuje hierarhijo vednosti tudi med samimi ženskimi perspektivami.²⁷ Tovrstno stališče zavrača vse oblike (ženske) vednosti, ki niso dosegle določene stopnje kolektivizacije in politične angažiranosti.

Racionalnost utemeljeno štejejo za temeljno »področno domnevo« moderne znanosti, ki je koncept z lastno zgodovino, nastal v določenem zgodovinskem trenutku z določenim namenom. Splošna in univerzalna racionalnost je legitimirala napad na družbene neenakosti in oblike izkoriščanja v *ancién regime* – in seveda, kot je pokazal Foucault, neizogibno pripravila teren za nove oblike podrejanja – tudi glede na spol, trdi feministična teorija.

Na univerzalnem in splošno veljavnem konceptu racionalnosti se je v osemnajstem stoletju gradila nova stavba človeškega reda. Na razumu utemeljen kartezijski duh je prepojil vsa področja duhovnega ustvarjanja: literaturo in moralo, politiko in družboslovje. Razum, kot nam ga odkriva Descartesov *Discours*, ni dogmatičen traktat, marveč razgovor, v katerem se avtoriteta umakne prepričevalnosti argumentov, dostopnih vsem, ki so zdrave pameti.²⁸ Kakovost tega razuma je jasnost, ki predpostavlja povsod enako razširjenost razuma, ali kot meni Descartes: »Zdrava pamet je tista stvar, ki

---

²⁷ Smart: 1995, s. 43, 98.

²⁸ Furlan: 2002, s. 226 in nasl.

je na svetu najboljše razdeljena«. ²⁹ Takšno razumevanje racionalnosti je bila osnova univerzalnega subjekta moderne znanosti.

Racionalnost zahteva dvoje: ³⁰ da se znebimo predanosti kakšni od tekmujočih teorij o racionalnosti in hkrati, da se odmislimo (abstrahiramo) iz posameznega družbenega razmerja. A na primer MacIntyre ³¹ dvomi, da bomo na ta način prišli do nevtralnega, neodvisnega in na ta način univerzalnega gledišča, osvobojeni pristranskosti. Zanj je ta postopek doseganja racionalnosti sporen, ker zahteva po nezainteresiranosti predpostavlja privrženost specifičnemu tipu pravičnosti, ki izhaja iz liberalnega individualizma; ta postopek pa šele skušamo utemeljiti. Po drugi strani pa koncept tovrstne idealne racionalnosti spregleda neizogibnost zgodovinske in družbene predoločeni niza racionalnih načel. Racionalnost je nerazdružljiva od intelektualne in družbene tradicije, v kateri se uteleša. ³² Tako kot obstajajo različne tradicije poizvedovanja in preizpraševanja, obstaja tudi več »vrst« racionalnosti in ne zgolj ena sama. ³³

Zgodovinskost racionalnosti izhaja tudi iz Eliasove ³⁴ teorije civiliziranja, ki racionalnost umesti v proces napredujočega »pokulturjenja« človeka. Spremembe, ki se zgodijo na ravni družbenega, se nujno odražajo na ravni psihičnega, in racionalnost je za Elisa logičen psihični nasledek modernih družbenih sprememb: večje diferenciranosti družbe, množenja družbenih funkcij in vedno večje delitve dela. Za nemoteno delovanje spleta vedno bolj razpršenih družbenih funkcij so potrebni vedno bolj kontrolirani posamezniki, ki morajo prilagoditi svoje vedenje drugim, morajo se vesti bolj diferencirano, enakomerno in stabilno, kar zahteva večje uravnavanje čustev, spremenjeno doživljanje, višanje praga sramežljivosti in neprijetnosti, večjo samoregulacijo, ravnanje na »dolgi rok« itd. To z drugimi besedami pomeni širjenje miselnega prostora in generira razvoj racionalnosti.

---

²⁹ *Ibid.*, s. 228.

³⁰ MacIntyre: 1988, s. 7–8.

³¹ *Ibid.*, s. 3.

³² Cerar, na primer, opredeljuje racionalnost v avtentičnem smislu kot miselno dejavnost, ki je vedno pogojena z iracionalnimi (izven-razumskimi) dejavniki. Po Cerar: 2001, s. 113.

³³ Glej »vrste« racionalnosti v *ibid.*, s. 114–129.

³⁴ Elias: 2001, s. 399 in nasl.

Feministična teorija dodaja k tovrstnemu (zgodovinsko umeščenemu) razumevanju racionalnosti še dodatni argument: racionalnost tudi spolno ni nevtralna. Koncept racionalnosti, kot ga poznamo, ponazarja moški (*masculine*) način razmišljanja, ženski načini mišljenja pa so degradirani. Lloyd³⁵ analizira teorije racionalnega subjekta, kot implicitno izhajajo iz učenj različnih zahodnih filozofov od Aristotela do Sartra, in ugotavlja, da kljub izredni raznolikosti posameznih teoretikov, iz njihovih del izhaja precej poenotena slika subjekta: neodvisnost, racionalnost, avtonomija, ločenost od drugih, svoboda, odgovornost, sposobnost odločanja in izključno moški spol. Avtorica zaključuje, da so v teh delih zgolj moški priznani kot subjekti, medtem ko so ženske skoraj popolnoma izpuščene iz diskusij o subjektivnosti.

Razlog te redukcije ženske se skriva v biologiškem pojmovanju ženske v zahodni tradiciji, dejstvu, da je Ženska vedno razumljena (koncipirana) kot telo.³⁶ Problem enačenja Ženske s telesom pa je v tem, da je telo v zahodni filozofski tradiciji obravnavano pretežno pejorativno. Dojeto je kot nečisto, atavistično, neracionalno in predmoderno, kot mehanizem, ki ga intelekt sicer uporablja, a ga mora naposled transcendirati.³⁷ Ta »redukcija« Ženske na telo je tista, ki Žensko izvrže iz območja racionalnega, saj je telo označevalec seksualnega (pod vplivom religije je ženska pojmovana kot *a priori* »umazana«) in biološke reprodukcije. Vendar, kaj kaže storiti danes, kako ženske (pogleda, interese) pritegniti v »falocentrično« znanost?

Na splošno je rešitev, ki jo ponuja feministična teorija, rekonstruirati spolno predoločene kode vednosti (1) z vključevanjem žensk v veljavne teoretične kode znanja, (2) z razvijanjem novih teorij in (3) z revitalizacijo akumuliranega znanja. Po drugi strani nekatere feministke do znanosti niso tako kritične. Balibar v eseju *Ali obstaja ženska znanost?*³⁸ sicer meni, da znanost ni čista intelektualna in raztelesen aktivnost, vendar bi bilo po njenem za žensko gibanje izredno nevarno, če bi trdilo, da je znanost zgolj izraz specifičnih interesov brez univerzalne veljave. Zavračanje, kakršno je

---

³⁵ Lloyd, Genevieve: *The Man of Reason: Male and »Female« in Western Philosophy*, Routledge, London 1993. (Po Morrissey: 2003, s. 32.)

³⁶ Smart: 1995, s. 221–222.

³⁷ Schneider na primer meni, da si človeška civilizacija s pehanjem za transcendenco telesnega in čutnega spodrezuje nekatera bistvena področja lastne izkušnje. Schneider: 2004, s. 210.

³⁸ Balibar: 2004, s. 320.

zaslediti pri Irigaray, bi se lahko prehitro obrnilo v zavzemanje za to, naj ženske nikakor ne vstopajo v znanost. Tudi to namreč predpostavlja, da ženska in znanost nista kompatibilni. Vendarle pa Balibar na koncu implicitno priznava slabosti znanosti, saj meni, da ženske lahko osvobodijo znanost iz oklepa scientizma, v katerega je trenutno ujeta: gibanje za osvoboditev žensk je lahko hkrati tudi gibanje za osvoboditev znanosti.

Za Le Doeuff³⁹ je rešitev intuicija, v kateri prepozna ženske principe, način »mišljenja«, ki v zgodovini ni bil vedno omalovaževan. Descartes je na primer intuicijo pojmoval kot »koncept čistega in pozornega uma«, teorija kogita je v bistvu takrat pomenila to, da je kogito brezspolen, da v njem obstaja možnost za osvoboditev žensk izpod patriarhalnega jarma. Za Rousseauja je bila intuicija oblika božanske vednosti, neposredno, ki ni potrebovalo argumentiranja. Šele Hegel je intuicijo degradiral na nezavedno in neproduktivno formo mišljenja. Odtlej je bila pripisana ženskam in velja za neverodostojno, nepreverljivo in neprepričljivo.

Poglavitna implicitna predpostavka moderne znanosti je obstoj nosilca vednosti, kartezijanskega subjekta, od katerega naj bi izhajala vsa aktivnost in misli. Ta subjekt naj bi obstajal že *a priori*, dan naj bi bil z »naravo« in obstajal naj bi zunaj kulture. Razumljen je kot statično gibalno aktivnosti in določevalec kulture.

Od 19. stoletja dalje so se začele z znanstvenim pozitivizmom upoštevati nekatere empirične razlike, a model človeškega bitja je ostajal enak: eden, edinstven, sam in odrasel, aktiven, racionalen moški zahodnjak. Različnost je bila zaznana, a strukturirana (koncipirana) hierarhično.⁴⁰ Kljub načelu enakosti pred zakonom, so bile ženske v procesih subjektifikacije izključene. V perspektivi enega modela človeka so bile razne osebne okoliščine, od starosti, rase, kulture in spola, nujno pojmovane kot odstopi od norme. Kot meni Simone de Beauvoir v *Drugem spolu*:⁴¹ »Moški je norma, zakon, model, ženska je odklon od norme, novela zakona, odtis modela. Poseben položaj ženske je že v samem izhodišču, v uvodni ugotovitvi, v predpostavki.« Ženska je Drugi: »Določena je glede na moškega in se razlikuje glede nanj,

³⁹ Po Le Doeuff: 2004, s. 298.

⁴⁰ Po Irigaray: 2004, s. 83.

⁴¹ Beauvoir: 2000, s. 447.

ne pa on glede nanjo; ona je nebitveno nasproti bistvenega. On je Subjekt, on je Absolutno; ona je Drugi.«

Feminizem zato naslavlja na zahodno filozofijo očitek, da je subjektivnost, na kateri temelji, spolno preddoločena (*gendered*), da model človeka obsega singularnega, posameznega in historičnega moškega. Tovrsten filozofski subjekt je zreduciral Drugega na odnos do samega sebe – njegovo naravo, njegov univerzum, njegovo dopolnilo, njegovo projekcijo, njegovo sredstvo ... – znotraj njegovega sveta in horizonta. Skratka, zahodna kultura in filozofija sta enosubjektivni, enospolni in zato patriarhalni in falocentrični.

Ta kritika feministične teorije ima konkretne pravno-politične učinke. Po mnenju Irigaray⁴² je demokratičnost zahodnih družb močno vprašljiva, če obe spolni vlogi nista priznani enako. Po njenem pojmovanju enakosti/različnosti ni mogoče zagotoviti demokracije zgolj s političnimi proklamacijami »enakosti ne glede na spol«. Priznanje formalne enakosti in identičnosti med spoloma, za kar so se bojevale zgodnje feministične generacije, ne zadostuje za polno priznanje žensk. Teza Simone de Beauvoir, da morebitne empirične razlike med moškim in žensko tvorijo konstitutivno razliko, je sicer na prvi pogled povsem legitimna, a je za Irigaray napačna. Ker se sama ne želi ujeti v past teze o zanikovanju ženske drugačnosti, zastopa stališče,⁴³ da je sicer opozarjanje na razvrednotenje ženske kot kulturno »sekundarne« upravičeno, da pa je sklicevanjena »bistveno« enakost in zanikanje biti drugi spol napačno. Zato se zavzema za priznanje »drugosti«, ki je neizvedljiva na moški subjekt. Irigaray torej želi, da bi spol (*sex*) in spolno vlogo (*gender*) razlikovali, pri čemer ne bi bilo vrstnega (hierarhičnega) reda. Rešitev, ki jo predlaga, je v prehodu od modela enotnega »omnipotentnega« Enega in več »drugih« k modelu »Dvojega«, ki naj ovrže avtoriteto »Enega«, v zgodovini pojmovanega bodisi v smislu človeka, očeta, Boga, edinstvene resnice itd. Subjekt ni eden niti edinstven, temveč je Dvojen. Na pravno-politični ravni je za Irigaray potemtakem za izenačenje nujno priznanje razlik v obliki specifičnih državljskih pravic, ki bi ženskam zagotovile ločeno državljsko identiteto. Ženska drugačnost je po njenem bolj radikalna, kot jo lahko sprejme enoten model (moškega) subjekta. V čem pa se kaže ta drugačnost?

---

⁴² Irigaray: 2004, s. 85.

⁴³ Ibid., s. 88.

Vsebinsko ženskega subjekta Irigaray najde v različnem jeziku, podobah in reprezentacijah, to pomeni, v lastnostih »ženskega sveta«, ki ga prepoznava v njenem odnosu do jezika, telesa, narave, kulture. Po eni strani se pomembna razlika med ženskami in moškimi kaže v preferiranih »subjektivnih konfiguracijah«. To pomeni, da imajo moški raje delovanje v odnosih subjekt-objekt, medtem ko ženske v odnosu subjekt-subjekt. Po drugi strani se ženske razlikujejo v načinu govora, tako da so za njihov jezik značilni prevladujoč konkretni kontekst, sedanjost in prihodnost, medtem ko moški privilegirajo preteklost in metaforično uporabo jezika. Brez upoštevanja tovrstnih lastnosti »ženskega sveta«, po mnenju Irigaray, ni mogoče govoriti o osvoboditvi žensk, niti o demokraciji in tudi ne o etičnem obnašanju do drugih nasploh. Predlog pravno-politične narave, ki ga ponuja, je dopolnitev sedanjih kodov pravic s pravicami, oblikovanimi z »ženskim duhom« (*genio femminile*).

Feministična kritika prava in kazenskopravne konstrukcije Ženske

Učinki feministične teorije na druge znanstvene discipline so izjemno raznoliki, čeprav ostaja akademska »praksa« še vedno »malestream«. ⁴⁴ Vpliv feministične teorije na pravno znanost se kaže v torišču, običajno poimenovanem »feministična pravna teorija«, »feministična jurisprudenca« ali »feministična socio-pravna teorija«, čeprav feministke niso enotnega mnenja, ali je sploh zaželeno govoriti o enotni in zaključeni pravni podpanogi. Smart ⁴⁵ na primer meni, da je takšna označba škodljiva, ker ni mogoče vzpostaviti takšnega prava, ki bi predstavljalo vse ženske izkušnje. Ne glede na tovrstne pomisleke o »zaokroženosti« predmeta, ki vznikna na intersekciji feministične teorije in prava, pa je dejstvo, da se feministična teorija veliko ukvarja s (kazenskim) pravom, ⁴⁶ zato lahko pogojno uporab-

⁴⁴ Gelsthorpe in Morris na primer za sociologijo ocenjujeta, da feministična teorija področja sociologije ni transformirala: tema spolnih vlog ni prisotna v *mainstream* debatah o skupnosti, moči, razredih in politiki. Gelsthorpe, Morris: 1988, s. 95.

⁴⁵ Smart: 1989, s. 24.

⁴⁶ Slovenska kazenskoppravna znanost se osredotoča na oblike nasilja, na katere je opozorila feministična teorija, ni pa mogoče govoriti o posebnem sistematičnem preučevanju, ki bi ga lahko razumeli kot »feministično (kazensko)pravno teorijo«, ki bi motrila institute skozi optiko spola/spolnih vlog in na ta način *mainstreamovski* teoriji postavljala ogledalo. Prva razmišljanja o ženskah in kriminaliteti zasledimo v delih Maklecova (*Žena in zločin* iz leta 1944) in v nalogi *Selekcija obsojenk* Ade Klanjšek (iz leta 1959).

ljamo pojem »feministična pravna teorija« in ga bolj splošno označimo kot kritiko *mainstreamovske* pravne teorije in izgradnjo (meta)pripovedi o njej. Kaj torej feministična pravna teorija »pripoveduje« o pravu in kakšno kritiko naslavlja na kazenskopravno konstrukcijo ženske?

Feminizem razume pravo⁴⁷ na tri načine:⁴⁸ (1) verjame in zaupa v moč prava, (2) pravo razume kot moško kulturo in (3) pravo razume post-modernistično.

1. »Pravo je seksistično.«

Feministično zaupanje v pravo ustreza poziciji liberalnega feminizma, ki pravo sprejema kot načeloma (potencialno) pravično in nepristransko. Pravo je sicer aktivno deprivilegiralo ženske s tem, da jim je odrekalo materialna sredstva (na primer pri dedovanju), jih diskriminiralo (na primer v izobraževanju) ali jih presojal na podlagi seksističnih standardov, a vendar so te seksistične diskriminatorne prakse rezultat neuspešne aplikacije prava lastnih standardov pravičnosti. Ta spodletelost in seksističnost je hkrati spodletelost uresničevanja ideje prava. Ta način feminističnega razumevanja prava vzpostavlja debato s pravom v njegovih lastnih kategorijah.

Zasluge te pozicije so velike (npr. pridobitev volilne pravice žensk, pravice iz dela), a tovrsten, na pravicah osnovan pristop v kritičnosti, ne gre »do konca«, saj spregleda same temelje in naravo modernega prava. Iz pravnih kategorij samih je težko uvideti vso »resnico« (nekega) prava, njegovo vpetost in podporno vlogo, ki jo opravlja za veljavni družbeno-ekonomski sistem in razmerja odnosov družbene moči v družbi (najsi bodo to razredna, rasna, narodna ali spolna razmerja moči). To feministično razumevanje prava ostaja ujeto v pravnih kategorijah in od tod njegove prednosti (poznavanje prava in iskanje sistemsko sprejemljivih rešitev znotraj njega) in njegove slabosti: spregled »podporne« vloge prava pri ohranjanju *statusa quo* v razmerjih družbene moči, kar v primeru podrejenosti žensk pomeni spregled dejstva, da je pravo tudi mehanizem za ohranjanje patri-

---

⁴⁷ Feministična teorija označuje s pojmom »pravo« različne predmete svoje kritike: včasih se nanaša na pravo »nasploš« (idejo prava), drugič gre za kritiko pravne znanosti (pravne metode in logike), tretjič za kritiko prava kot skupka pravnih norm. Posamezni pomeni so v besedilu bodisi izrecno navedeni bodisi izhajajo iz vsebine kritike.

⁴⁸ Po Naffine: 1990 in Smart: 1995, s. 187–195.

arhalnih družbenih razmer. Poleg tega ta koncept implicira, da je mogoče seksualno razliko odmisлити kot nekaj spremljevalnega (epifenomenalnega), namesto kot nekaj, kar je že vpeto v način, kako razumemo družbeni red, kot del binarne strukture jezika in pomena.

2. »Pravo je moško.«

Razumevanje prava kot »moške kulture« (*male culture of law*) delno ustreza radikalnemu feminizmu, ki razgalja temeljne vrednote prava in prek njih dokazuje neprimernost prava kot sredstva za emancipacijo žensk. Glavni agent/vzrok zatiranja žensk je po tem razumevanju moški. Moška dominacija je najstarejša in osnovna oblika dominacije, iz katere izvirajo vse druge oblike izkoriščanja in zatiranja (rasizem, kapitalizem, imperializem itd.): »Moški vladajo ženskam, manjšina moških vlada ostalim.«⁴⁹

To razumevanje izhaja iz empiričnega dejstva, da so procesi ustvarjanja/uporabe prava pretežno v moški domeni, kljub temu pa se ne ustavi pri tej ugotovitvi. Sprašuje se, ali bi statistično večja ženska navzočnost v procesih ustvarjanja/uporabe prava res pomenila večjo žensko enakopravnost.

Po tem mnenju, ki se prebija vse do osnov prava, tvorijo osnovo prava takšne vrednote, ki opredeljujejo pravo kot fundamentalno patriarhalno institucijo. Osrednje pravne vrednote so zavezanost k racionalnosti, nezainteresiranost (*detachment*), tekmovalnost, nasprotovanje, ki pa so v bistvu moške vrednote. Več žensk na pozicijah večje družbene moči zato ne bi v bistvu rešilo problema. Skupni učinek teh vrednot je, da pravo vzpostavljajo kot institucijo, vpeto v moško »perspektivo«. O tem, kaj šteje za objektivno in racionalno, odločajo moški, to ustreza moškim interesom in vzvratno potrjuje moške položaje, interese, nazore, njihovo »racionalnost« in »objektivnost«. To feministično razumevanje prava demitificira znans-tvene pretenzije po objektivnosti in racionalnosti prava in jih prikaže kot nekaj, kar je že predoločeno z moško perspektivo. Povedano drugače, iskanje objektivnosti in racionalnosti je že na začetku spolno »kontaminirano« (*gendered*), ker je vpeto v strukturo vrednot, ki ustrezajo moškim.

⁴⁹ Po Schneir, Miriam: *The Feminism in Our Time*, Vintage Books, New York 1994, s. 127. (Po Castells: 2004, s. 236.)

3. »Pravo je spolno preddoločeno in spolno preddoloča.«

Tretji način feminističnega razumevanja prava opozarja, da zajemanje ženskih principov (perspektiv) in domnevno bolj objektivnega ženskega »pogleda« na svet še vedno implicitno priznava konsistentnost in uniformnost prava, česar pravo nikakor ne vsebuje. Pravo ni preprost in koherenten niz vrednot, ki bi se ga dalo sistematično, natančno opredeliti in po »pretehtanju« postaviti v medsebojna razmerja. Pravo je kompleksno in pogosto tudi kontradiktorno, možne so interpretacije iz različnih izhodišč in v različne smeri. Način, kako pravo postavlja zahteve po racionalnosti, pravičnosti in objektivnosti, je nerazdružljivo povezan z vrednotami širše družbe, kar v patriarhalni družbi pomeni v prvi vrsti predvsem moške racionalnosti in moške objektivnosti.

Ta način dojemanja prava prispeva k boljšemu razumevanju, kako pravo sploh deluje. Smart⁵⁰ ugotavlja, da je glavna domneva prava, da je samo pravo nevtralen objekt znotraj liberalnega režima, zavajajoča, ker zanemari naravo moči in moč prava. »Pravo ne obstaja zunaj odnosov med spolnimi vlogami in ne razsoja zgolj o njih. Pravo je del teh odnosov in je vedno že spolno preddoločeno (*gendered*) v svojih načelih in praksah.«⁵¹ Pravo je zato »falocentričen« in »logocentričen« – »falocentričen« diskurz. Falocentričen zato, ker je njegova osrednja značilnost, da je maskulinizirano in heteroseksualno, logocentričen pa zato, ker tako proizvedena vednost ni nevtralna, temveč je nastala v patriarhalnih družbenih okoliščinah.

Bistven zasuk v tem razumevanju prava je, da razume pojme »pravo«, »ženske« in »moški« kot diskurzivno oblikovane. Ta pristop ne skuša najti spolno nevtralne pozicije, ki bi jo zasedlo pravo (*genderlessness*), temveč se sprašuje, kako je pravo samo strategija, mehanizem oziroma tehnologija za ustvarjanja spolnih vlog. Rešitev zato ni v tem, da pravo končno »spregleda«, da se odpravi pravna slepota za spol (*gender blindness*). Ker ni mogoča pozicija, ki bi ne bila že vpeta v kulturo, je pravo vedno vpeto v strategije ustvarjanja spolnih vlog. Pozornost je s tem preusmerjena v načine, kako so

---

⁵⁰ Smart: 1989, s. 187.

⁵¹ Smart: 1995, s. 43.

ženske in (ideja) Ženska ustvarjene v pravu kot diskurzu.⁵² Zato ta pristop nasprotuje tudi razumevanju moških kot homogene celote, ki jim pravo služi v njihovem zatiranju žensk. Nadomeščanje moških pogledov na svet z ženskimi bi pomenilo zgolj nadomeščanje ene prisilne enotnosti z drugo, v enaki meri zavezano esencializmu (fundamentalni ženski in moški različnosti) in determinizmu (da ljudje nimajo izbire).

Če prava ne analiziramo več kot nečesa, kar je nevtralnno sredstvo za razsojanje med že vnaprej spolno določenimi subjekti, temveč kot proces, ki sam proizvaja in fiksira spolne vloge in identitete, potem lahko raziščemo, kako pravo ustvarja Žensko. Pod tem pogojem, da torej Žensko in ženske razumemo kot nekaj, česar ni mogoče zreducirati na zgolj biološko kategorijo, da torej obstaja nek kulturni preostanek, lahko potem najdemo diskurzivne strategije, diskurzivne konstrukcije, ki šele vzpostavljajo Žensko/ženske v pravu. Na kakšen način kazensko pravo (so)oblikuje (»konstruira«) ženske in Žensko?

»Subjektivne pozicije« žensk v pravu

Kazensko pravo sodeluje v oblikovanju žensk in Ženske kot ena izmed strategij določanja spolnih vlog (*gendering strategy*). Tovrstne strategije subjektivizacije oziroma postajanja subjekta razumem v smislu Foucaultevega pojma mehanizmov disciplinske oblasti, ki se spreminjajo v času in so v različnih kulturah različni, nimajo jasno opredeljenega avtorja in ne načrta ter so pogosto tudi kontradiktorni. Med tovrstne mehanizme se uvršča tudi kazensko pravo, ki kot diskurz oblikuje svojevrstno pripoved o preteklih dogodkih. Gre za raziskovanje moči vednosti, odkrivanje, ki izhaja iz Foucaultevega spoznanja, da šele diskurzi, nove oblike vednosti, ki pomenijo nov način zrenja na določen problem, proizvajajo določen tip subjekta.

Pravna diskurzivna produkcija ženske ima dve obliki, ki učinkujeta hkrati: po eni strani pravo proizvaja določene tipe Ženske.⁵³ V zgodovini je pravo proizvedlo več tipov Ženske in v pravu se ženske pojavljajo v zgolj določenih, izredno trajnih in trdoživih »subjektivnih pozicijah«, kot zgolj naslednji specifični subjekti: kot Kriminalna Ženska, Prostitutka, Posiljena

⁵² V izvorniku: »The question *How law is gendered?* is substituted with a question *How law is a gendering strategy?*« *Ibid.*, s. 186–202.

⁵³ *Ibid.*, s. 193–194.

Ženska, Seksualizirana Ženska in Samovoljna Mati. Tovrstni specifični subjekti se ne pojavljajo naključno in niso »tam zunaj«, kjer bi jih mi našli in zgolj opisali, niso nekaj, na kar bi položili lastne konceptualne mreže.

Po drugi strani pa poleg teh različnih tipov Ženske, pravni diskurz oblikuje tudi idejo Ženske, ki jo postavlja nasproti Moškemu. Gre za epistemološki rez oziroma primarno diferenciacijo, na kateri se ustvarjajo nadaljnje delitve. Tako je Kriminalna Ženska tip ženske, ki se razlikuje od ostalih žensk, a je hkrati vedno že v opoziciji do Moškega. Tako je lahko nenormalna, ker odstopa od drugih žensk, a hkrati potrjuje naravno razliko med Žensko in Moškim. Tako je na primer seksualna delavka v kazenskoprnem diskurzu oblikovana kot slaba ženska, a hkrati tudi posebej Žensko *vis-à-vis* Moškemu, ker je to, kar bi lahko bila vsaka ženska – predstavlja spletkarstvo in razvrat, ki izvira iz njene »narave«.

Razlogov, zaradi katerih feministična teorija napada pravne »diskurzivne formacije«, je več. V prvi vrsti so te sporne, ker gre za ustvarjanje »virtualnih« razlik (z realnimi učinki). Kategoriziranje učinkuje, kot opozarja Šugman,⁵⁴ tako, da se, potem ko neko kategorijo osvojimo, povečuje težnja, da to razumevanje ohranjamo. To pomeni, da precenjujemo razlike med moškimi in ženskami (diferenciacija) in da podcenjujemo razlike v sami kategoriji Ženske in Moškega (asimilacija). »Subjektivne pozicije« so prokrustovske postelje za raznolike ženske izkušnje in njihova (samo)dojemanja. Pravni diskurz omogoča proizvodnjo zgolj določenih oblik subjektivnosti in zavira razvoj drugih. Seveda to ne pomeni, da je neomejena odprtost subjektivnih pozicij v določenem (kateremkoli) diskurzu sploh možna. Kot meni Butler, noben diskurz ne more nikoli »totalizirati družbenega polja«. ⁵⁵ Nekonceptualiziran svet »tam zunaj« nam ni neposredno dostopen brez predhodne »kontaminacije« našega »zrenja« z jezikom in kulturo.

Kljub navedeni (načelni) nemožnosti diskurzov oziroma neobstoja vseobsegajočega Diskurza, pa je zasluga feministične teorije v tem, da razgalja pravne diskurzivne konstrukcije Ženske in ponuja nove – po možnosti bolj primerne konstrukte. Zagotavlja vpogled v oblikovno moč prava, na koncu

---

⁵⁴ Glej Šugman: 2006, s. 16–17.

⁵⁵ Butler, Judith: *Bodies That Matter*, Routledge, New York 1993, s. 191–192. (Po Morrissey: 2003, s. 2).

pa kaže na nezmožnost prava, da simbolizira določene zločine žensk. Nekatero kategorizacijo »subjektivnih pozicij« oziroma nizov subjektivnosti žensk v pravu pa so problematične tudi zato, ker ženskam odvzemajo polno subjektiviteto. S tem vzdržujejo patriarhalni družbeni red, potrjujejo obstoječe patriarhalne ideje o tem, kaj pomeni biti »prava«. Ženska in potrjujejo specifično institucijo družine kot edine »naravne« oblike skupnega bivanja. Bistveno izhodišče je, da feminizem s pogledom »od strani« omogoča uvid, da je pravo kljub (deklarirani) abstraktnosti in splošnosti, ki naj bi omogočili »transcendiranje« družbenih razlik, »falocentrično«, kot meni Smart,⁵⁶ oziroma ukrojeno po moškem principu, kot meni Šugman.⁵⁷

Na kakšen način pravni diskurz omogoča produkcijo zgolj določenega niza subjektivnosti in zavira razvoj drugačnih subjektivnosti? Kakšne so te konkretne subjektivnosti in kaj jim lahko očitamo? V ponazoritev navajam konkretne primere pravne konstrukcije ženske subjektivnosti, ki naj bolj kot zaključen zemljevid ženskih subjektivnosti v kazenskem pravu, služijo v ponazoritev trditve, da kazensko pravo (vsaj delno) zanika ženskam polno subjektiviteto, in sicer s: (1) »portretiranjem« žensk, ki ubijajo, (2) »portretiranjem« t. i. pretepenih žensk in (3) pojmovanjem in procesiranjem posilstva.

»Subjektivne pozicije« morilk

Kaznivo dejanje umora je samo po sebi grozljiv družbeni dogodek, ker nas sooča z našo minljivostjo. Ženske morilke v patriarhalnih družbah z biologističnim razumevanjem spolne razlike dodajajo k tej srhljivi dimenziji umora novo grozo: morilka je izjema kot ženska in kot storilka kaznivega dejanja.⁵⁸ Poleg tega je danes izvrševanje kaznivih dejanj še vedno nekaj, kar se pripisuje moškimi. Kot je opozoril Messerschmidt,⁵⁹ je izvrševanje kaznivih dejanj (»doingcrime«) del »performansa« oziroma »igranja« spolne vloge (»doing gender«). Ženske, ki izvršijo zločin, so zato

⁵⁶ Smart: 1989, s. 49.

⁵⁷ Šugman: 1996, s. 92.

⁵⁸ O tej domnevno dvojni sprevrženosti deviantne ženske sta razmišljala že Lombroso in Ferrero: ker je rojena kriminalka (*la donna delinquente*) izjemna kar v dveh ozirih, sta jo označila za »pošast« (monstrum). Glej Kanduč: 1998, s. 234.

⁵⁹ Za pionirja v preučevanju pomena spolne vloge pri izvrševanju kaznivih dejanj velja Messerschmidt, ki trdi, da je za moške prestopništvo obliko »igre« in (samo)potrjevanja v spolni vlogi (»doingmasculinity«). Messerschmidt: 1993.

dojete bodisi kot »ne popolnoma ženske« bodisi kot »ne popolnoma zločinke«. ⁶⁰ Kazensko pravo se tako v primerih morilk ne ukvarja samo z odklonom od pravne norme, temveč osmišlja tudi odklone od družbenih norm, ki se nanašajo na spolne vloge, tj. odklone, ki so dojeti hkrati tudi kot odkloni od »narave«.

Nasilne ženske subjektivnosti, ki jih pravo (so)oblikuje, odražajo specifična zgodovinsko pogojena pojmovanja Ženske in žensk. V študiji primerov žensk-morilk *When Women Kill* je Belinda Morrissey ⁶¹ analizirala način, kako se je pravo odzivalo na umore žensk, kako je obravnavalo te tragične zgodbe in kako je oblikovalo (konstruiralo) subjektiviteto storilk. V odzivu prava na umore, ki so jih storile ženske, je prepoznala motnje, ki so izvirale iz tega, da so morilke v dveh ozirih pretresle prevladujoči patriarhalni diskurz: po eni strani so postavile pod vprašaj temeljno družbeno institucijo – patriarhalno družino. Z izvršitvijo kaznivega dejanja (zlasti umora bližnjih) so demistificirale družino, pojmovano kot okolje, v katerem je človek varen in kjer je poskrbljeno za sočloveka, in jo prikazale kot okolje permanentnega nasilja in psihofizičnega zlorabljanja. »Nasilje, tako kot dobrotljivost, se začne doma«. ⁶² Po drugi strani pa so umori, ki so jih storile ženske, izzvali dodatna pojmovanja in stereotipe o tem, kaj pomeni biti ženska – idejo Ženske.

Glavna ugotovitev Morrisseyeve se nanaša na pravno oblikovanje subjektivitete storilk. Vsem analiziranim morilkam je namreč pravo na različne načine odvzelo njihovo sposobnost biti in ravnati kot svoboden, racionalen in avtonomen subjekt, tj. zanikalo je moč delovanja (*denial of female agency*). Tehnike zanikovanja polne subjektivitete morilk v pravnem diskurzu, ki jih je identificirala, ⁶³ so sramotenje, mitifikacija in viktimizacija. (1) Tehnika sramotenja oziroma predstavljanja žensk kot pošasti ni priznala ženskam sposobnosti delovanja s poudarjanjem domnevno zle narave umorov. Ta tehnika stremi k temu, da zanika ženskam človeško naravo, da jih obravnava kot tujke človeški vrsti. Takšna ženska zato ne ogroža samo žrtve, temveč celotno človeško vrsto. Morilka je delovala kot nečloveška ženska, dejanje, ki ga je storila, lahko stori zgolj pošast. (2) Tehnika

---

⁶⁰ Worrall: 1990, s. 31.

⁶¹ Morrissey: 2003.

⁶² *Ibid.*, s. 68.

⁶³ *Ibid.*, s. 25.

mitifikacije je pogosto naslednica tehnike sramotenja. Ta tehnika predstavlja morilko tako, da jo primerja z mitičnimi morilkami in s tem sproži (»zareverberira«) arhetipe o ženskih hudičevkah in čarovnicah z nadnaravno močjo. Učinek te tehnike je seveda povečan strah pred takšno žensko, kar vodi do zahtev javnosti po čim strožjem kaznovanju. (3) Tehnika viktimizma je tehnika prikazovanja morilk kot žrtev in temelji na poudarjanju njihove šibkosti. Ženska je žrtev »okolja« ali druge osebe in »ni mogla ravnati drugače«.

Tehnika viktimizma vsebuje ključni paradoks viktimologije: v poudarjanju žrtvenosti, žrtvina voljnost in sposobnost delovanja odpadeta. Zelo podobno Daly⁶⁴ opozarja, da je osredotočanje zgodnje feministične teorije izključno na ženske kot žrtve pomenilo, da so bile ženske namesto kot odgovorni subjekti vzpostavljene kot objekti, ki jih lahko zgolj pomilujemo in se »kavalirsko« zavzemamo zanje. Tehnika viktimizma zanika storilkino odgovornost, krivdo, delovanje, moč (*agency*) in racionalnost. Ženska privlačnost je za obtoženke v konkretnem kazenskem primeru koristna, ker pomaga, da se jim izreče blažja kazen, a žal ne omogoča izboljšanja siceršnjega družbenega (kar pogosto pomeni slabega premoženjskega) položaja storilk.

Zanikanje polne ženske subjektivitete v dejanskem delovanju oziroma »tihem tkanju« kazenskopravnega sistema izhaja tudi iz raziskovanja Anne Worrall,⁶⁵ ki je analizirala načine, kako poskušajo raznovrstni eksperti, ki delujejo v okviru kazenskopravnega sistema (razni »psi' agentje«: zdravniki, psihiatri, psihologi in socialni delavci), razumeti deviantne ženske in kako o njih oblikujejo koherentne zgodbe. Njena glavna ugotovitev je, da je obtoženkam rutinsko dana možnost, da nevtralizirajo učinke lastne kršitve z implicitnim vstopom v »pogodbo o spolni vlogi« (»gender contract«),⁶⁶ s katero privolijo, da se njihovo življenje prikazuje primarno v smislu družinskih, seksualnih in patoloških dimenzij.

Posamezni akterji kazenskopravnega sistema delujejo kot varuhi specifičnih oblik razumevanja Ženske in ženskosti (in implicitno Moškega in moških). Na kakšen način poteka tovrstno potrjevanje, nam na primer

⁶⁴ Daly: 1994, s. 149.

⁶⁵ Worrall: 1990, s. 35.

⁶⁶ Carlen: 1988.

odkriva tudi študija, ki jo je opravila Eatonova.⁶⁷ Avtorica je analizirala, kako specifična pojmovanja družine in doma ter vloge »prave« ženske in moškega v njima vplivajo na presojo značaja domnevnih storilk in storilcev, razlago kriminalnega vedenja in tudi na izrečeno kazen. V sojenju zoper obtoženko so ključna naslednja vprašanja: ali ima ob sebi moškega, ali ima otroke, kako skrbi za otroke (ali je ustreza liku Matere) oziroma kako dobro »gospodinji«? Kot meni Eaton, so bili odgovori na ta vprašanja pogosto odločilni pri presoji o obstoju kaznivega dejanja in ključni pri določanju/odmeri kazenske sankcije. Študija kaže, na kakšen način implicitne domneve o ženskosti vstopajo v sodno dvorano, kako pojem »normalne« družine vpliva na delovanje sodišč in kako sodišča vzdržujejo domneve o spolnih vlogah.

Tovrstne relativizacije kazenskopravnih kršitev temeljijo na implicitni (stereotipni) predstavi o tem, kaj pomeni biti (»prava«) Ženska. Žensko določa (na)vezanost na dom, čustvenost, skrb za druge, pasivnost itn. Tovrstno osredotočanje na žensko »naravo« implicitno pomeni, da se iz pravne presoje izločajo neprijetna vprašanja in izpraševanja o socialnem položaju konkretne ženske, o njenih morebiti popolnoma racionalnih razlogih za storitev dejanja, ki bi bili jasno razvidni, če in v kolikor bi družbene razmere konkretne ženske »eksperti« razumeli. Iz pravne presoje se s tem izločajo tudi širša vprašanja o družbenem položaju žensk nasploh in možnosti za odpravo ženskam škodljivih mitov in stereotipov. Pravo s tem opušča aktivno kreativno vlogo in kritično distanco. Tako se strategija ustvarjanja spolnih vlog sklene: sodni proces potrди veljavno (patriarhalno) koncepcijo »prave« Ženske. V skladu s tem je mogoče prepoznati povezavo med motnjami patriarhalnega diskurza in motnjami v pravu. Iz te resonan- ce jasno izhaja, da je spolna nevtrálnost kazenskopravnega sistema mit: ker sta kriminaliteta in kazenskopravni odziv nanjo pretežno svet moških, žen- ske, ki vstopajo vanj, ogrožajo ustaljene odnose moči med moškimi in ženskami. Odziv prava na umore, ki jih zagrešijo ženske, jasno kaže, da kazenskopravni sistem ni spolno nevtralen in da je v svoji siceršnji nadzor- stveni funkciji (kot sredstvo »zatiranja« kriminalitete)tudi sredstvo za vzdrževanje *statusa quo* v odnosih med spoloma.

---

⁶⁷ Eaton: *Justice For Women?* Open University Press, Milton Keynes 1986. (Po Walklate: 2004, s. 178–188).

Splošna ugotovitev zgoraj navedenih študij o načinu pravnega »portretiranja« žensk je, da ti »portreti« praviloma ne odražajo enake stopnje sposobnosti avtonomnega, svobodnega in racionalnega delovanja žensk in moških: moškimi je večinoma priznana sposobnost samostojnega delovanja, medtem ko je ženskam zanikana polna subjektiviteta. Kar je za naravo kazenskopravnega postopanja tragično: rutinska praksa klasificiranja in opisovanja prestopnic na vnaprej določene načine se je izkazala za neprimerno tako pri razlagah preteklega vedenja žensk kot pri poseganju v njihova življenja oziroma na njihovo pričakovano vedenje. Kar so vse ženske imele skupnega, je bilo dejstvo, da so jih »eksperti« slabo razumeli in da so ostala dejanja nerazložena. Tako so bile te ženske ocenjevane, sojene, obravnavane in kaznovane ne zato, ker so jih (in njihova dejanja) razumeli, temveč zato, ker jih niso.⁶⁸

Sindrom »pretepane ženske«

Krute življenjske zgodbe dolgo časa trpinčenih žensk zaradi nasilja njihovih družinskih članov že dolgo časa služijo feministični teoriji kot paradigmatični primer moške dominacije. Feministična teorija ima nedvomno zasluge pri razkrivanju spregledanih oblik nasilja, zlasti spolnega nasilja in nasilja v družini (*domestic violence*). Uporabi kazenske obrambe s (psihološkim) konceptom »pretepane ženske« v primerih, ko je ženska po dalj časa trajajočem poniževanju in mučenju mučitelja ubila, feministična teorija načeloma ne nasprotuje. (1) Z razgaljanjem tovrstnih oblik nasilja je feministična teorija uresničila svoje geslo »osebno je politično« in zabrisala dotedanje meje med zasebnim in javnim. (2) Z upoštevanjem znanega kriminološkega dejstva, da so ženske v večini primerov žrtve kaznivih dejanj v domačem okolju, je odstiranje tovrstnih oblik nasilja nad ženskami pomenilo signifikantno izboljšanje položaja žensk v družbi nasploh. (3) Ker je družba danes že v tolikšni meri senzibilizirana za nasilje v družini in s takšnimi žrtvami v veliki meri sočustvuje, feminizem dobiva tudi širšo družbeno legitimnost. Problem sindroma »pretepane ženske« se kaže drugje: v načinu pravne uporabe te psihološke diagnoze, ki zanika sposobnost racionalnega delovanja žensk, ki iz žensk napravi objekt

⁶⁸ Worrall: 1990, s. 2, 50.

kazenskopravne intervencije oziroma jim odreka sposobnost delovanja (*denial of agency*).

Ker se »pretepane ženske« mučitelju običajno ne uprejo v trenutku, ko se ta izživlja nad njimi (temveč na primer, ko ta spi), je kazensko materialno pravo v zagati: ali gre za maščevanje »pretepane« ženske, ki bi lahko »enostavno« odšla, ali gre za nasprotno, za silobran, ker je bil/a na vrsti bodisi on ali ona? Tovrstna obramba postavlja ženske v dvojni položaj: po eni strani so v družbi sprejete, po drugi strani pa so izločene kot pripadnice brutalizirane manjšine. Ta dvojni status pretepenih žensk je posledica viktimizma, ki tovrstne morilke spreminja v žrtve. Kar je problematično, je obravnavanje teh žensk kot žrtev, ki niso presecale pravno relevantne verige vzrokov in posledic. Ženske so predstavljene kot nemočne žrtve, ki niso same sposobne voljnega in racionalnega delovanja. Problem je v tem, da je podoba močne, neodvisne ženske, očitno za sodišče (in družbo nasploh) problematična oz. ni skladna s hegemonskim likom Ženske. Zgolj etiketa nemočne žrtve, ki ženski odvzema njeno sposobnost racionalnega delovanja, jo lahko reši kazenskopravne intervencije. Poanta je precej lažje razumljiva, če situacijo obrnemo: kaj če bi v nevzdržnih življenjskih razmerah moril moški? Z veliko zanesljivostjo lahko domnevamo, da bi bil še vedno dojet kot sposoben (racionalnega) delovanja.

Nadaljnji paradoks tovrstnega viktimizma je, da se sposobnost delovanja prenaša na mučitelja. Moški je bil akter, sprožilec vzročne verige, ki je nezazadnje, privedla do njegove lastne pogube. Sam je odgovoren, saj bi kot racionalni subjekt moral in mogel predvideti, kako bo »ona« reagirala.

Ugotovitve o zmanjšanju ženske subjektivnosti pri sojenju potrjujejo tudi raziskave o načinih uporabe možnosti zmanjšane »kazenske odgovornosti« (v naši kazenski materialni terminologiji bistveno zmanjšane prištevnosti ali/in blažjih oblik krivde). Allen⁶⁹ je v analizi psihiatričnih izvedenskih mnenj ugotovil, da so v teh mnenjih ženske predstavljene z vidika njihovega psihičnega dogajanja (čustev, motivacije ipd.), medtem ko so moški predstavljeni glede na to, kaj počno in kako se udeležujejo v zunanjem svetu. Primeri uporabe zmanjšane »kazenske odgovornosti« moških so pokazali, da si je moške zlahka predstavljati kot pošasti in zveri, a kljub

---

⁶⁹ Allen, Hilary: *Justice Unbalanced*, Open University Press, Milton Keynes 1987. (Po Walklate: 2004, s. 179–180.)

temu niso bili spoznani za neprištevne. Pri ženskah je bilo obratno: ženske so bile precej lažje dojete kot »normalne«, vedenjski odkloni so bili pogosteje razumljeni v smislu potencialnih odklonov, ki so del ženske »narave«. Kljub temu pa te »normalne« ženske niso bile dojete kot polno kazensko odgovorne. Ker so bile zmanjšano »kazensko odgovorne«, so zanje veliko lažje uporabljali ukrepe »pomoči«. »Pretepane ženske« se tako znajdejo v paradoksalnem položaju. Njihova skrajna dolgotrajna (primarna) viktimizacija vodi na koncu še v zanikanje sposobnosti delovanja s strani kazenskega prava.

Ali kaže uporabo sindroma »pretepane ženske« v kazenski obrambi opustiti? Po mnenju Morrisseyeve,⁷⁰ ki mu gre pritrditi, ne. Kar kaže opustiti, je dosedanja interpretacija tega sindroma v pravnem diskurzu, interpretacija, ki ženske »patologizira« in vzdržuje škodljiv stereotip o nemočni ženski. Potrebujemo torej novo razlago (nativ), ki bi podpirala ženske zagovore o samoobrambnem vedenju in temeljila na konceptu samodoločenega vedenja – vedenja, ki bi temeljilo na ženski racionalni odločitvi za umor, a hkrati odločitvi, v katero je bila prisiljena zaradi pomanjkanja družbene podpore in prepoznavne njene situacije. Tovrstno pojmovanje bi poudarilo družbeno odgovornost za preprečevanje takšnih zločinov – »kontekstualiziralo« bi vedenje ženske, hkrati pa bi »portretiralo« »pretepane ženske« kot akterke lastnih dejanj.

Posilstvo in ženska subjektivnost

Kazenski primer Mary Kay Letourneau, 36 letne učiteljice, ki je bila obsojena na 6 let zapora zaradi »ljubezenske afere« s 14 letnim učencem, so izvedenci razlagali na naslednje načine: po eni strani je šlo za znanstveno objektivizacijo in medikalizacijo primera, torej za tehniko viktimizma – storilka naj bi bila manično-depresivna. Če je obdolženka predstavljala nevarnost, je bila najprej nevarna sama sebi. To je pomenilo obsodbo na obvezno zdravljenje in storilki se je odrekla avtentično subjektivna pozicija. Po drugi strani je bila storilka demonizirana, predstavljali so jo kot polno odgovorno osebo, ki pa je opustila elementarne dolžnosti.

---

⁷⁰ Morrissey: 2003, s. 34.

Kazenskopravno se primer nanaša na svobodno privolitev. Niti deček niti ženska nista bila sposobna pravno veljavno privoliti v spolni odnos. Če na tem mestu ne problematiziramo vprašanja »primerne« starosti za spolna dejanja, lahko ugotovimo, da je ženski odvzeto priznanje polne sposobnosti delovanja: bodisi je dojeta kot nora (in predstavlja nevarnost zase in za okolico) bodisi sploh ni Ženska (ker »prava« ženska ne bi bila sposobna storiti česa tako zavržnega).⁷¹

Posilstvo je za feministično teorijo paradigmatičen primer nasilja nad ženskami in odraža »logiko« lastništva (paradigmo »imeti«). Zgodovinska študija posilstev, ki jo je opravila Brownmillerjeva, razkriva, da so posilstva postala nezakonita, ko in ker so pomenila zmanjšanje premoženjske vrednosti očeta: »Posilstvo je vstopilo v pravo skozi stranska vrata, kot zločin nad lastnino moškega zoper moškega. [...] Tako se je prvi pojem zločinskega posilstva po vijugasti, trudapolni poti priplazil v moško definicijo zakona. Patriarhalni oče je gledal na zločinsko posilstvo kot na kršitev novega načina opravljanja poslov. Drugače rečeno, to je bila kraja devištva, poneverba poštene tržne cene njegove hčere.«⁷²

Kaj lahko o posilstvu rečemo danes? Posilstvo lahko definiramo kot dejanje, ki je (v prvi vrsti) nasilno, tj. storjeno brez soglasja žrtve, in (v drugi) seksualno. Bistvo posilstva je zavestna oblika degradiranja žrtve z namenom povečevanja storilca, tako da »dokazuje« njegovo superiornost in ne morda potešitev domnevno »naravno« »neukrotljive« spolne sle.⁷³ Konstrukcija posilstva v sojenjih služi po mnenju Smartove⁷⁴ hkrati za diskvalifikacijo ženskih izkušenj in proslavljanje »falogocentrizma«. Namen sojenja namreč ni zgolj dokazovati, da soglasja za spolni odnos ni bilo,

---

⁷¹ Nesimetričnost odnosov med spoloma se pokaže, če spol akterjev obrnemo. Imamo torej situacijo Lolite, ko se šestintridesetletni učitelj zaljubi v svojo štirinajstletno učenko. Tak primer zelo verjetno ne bi bil obravnavan z odvzemom avtentične »subjektivne pozicije« moškega in patologizacija v smislu manično-depresivne motnje, ki bi moškega spreminjala v kazensko neodgovorno žrtev, se zdi skrajno neverjetna.

⁷² Brownmiller: 1988, s. 23.

⁷³ Na naravo posilstev kažejo (homoseksualna) posilstva v zaporih: tovrstna posilstva namreč ne potrjujejo teze, da imajo moški nevzdržno »naravno« seksualno slo, ki jo morajo v celibatski organizaciji zapora potešiti pri komerkoli že, temveč ima posilstvo v zaporih bolj vlogo razkazovanja moči in potrjevanja moške spolne vloge kot funkcijo seksualne potešitve. Homoseksualna aktivnost v zaporu zato ni izraz predanosti homoseksualnosti, temveč je izraz moči; »pravi« homoseksualci so v zaporu zelo verjetno deležni agresivne homofobičnosti.

⁷⁴ Smart: 1998.

temveč tudi, da ženska ni imela pri tem nobenega užitka. Walklatova⁷⁵ to natančno prikaže z jezikovno analizo zasliševanja na sojenju, iz katere izhajajo implicitna razumevanja seksualnih odnosov in razmerja med definicijsko močjo moških in žensk. Avtorica ugotavlja, da potek zasliševanja *de facto* postavlja na sojenje žensko: (1) ker se presoja njeno vedenje in njena »obča« »poštenost«; (2) ker se poskuša diskreditirati verodostojnost njene izpovedbe; (3) ker se žensko dojema na kontinuumu med Marijo in prostitutko; (4) ker se ženske dojema kot tiste, ki sploh ne vedo, kaj hočejo, in za prepoznavo lastnih želja potrebujejo moškega – da si ženska želi spolnega odnosa »ve« zgolj njeno telo, te znake pa lahko prebere zgolj moški; (5) ker je primarnega pomena pri inkriminiranju in dokazovanju kaznivega dejanja penetracija, ki sicer za posilstvo ni ključna. Vse navedeno kaže na prednost moškega pogleda na moško in žensko seksualnost, s tem pa na dajanje prednosti moškemu mišljenju v pravu. Walklatova prikaže na primeru sojenj za posilstva, ko so bili upoštevani zgolj »pogledi« moškega na žensko oziroma ko se ženska interpretira v moškem »jeziku«, zanikanje polne ženske subjektivnosti.

Na »falocentričnost« modernega kazenskega prava pri posilstvu primerjalnopravno kažejo še problematične: (1) inkriminacije le heteroseksualnega posilstva (ne pa posilstva istega spola); (2) inkriminacije zgolj genitalne kopulacije, ne pa penetracije v druge telesne odprtine. (3) Posilstvo dolgo časa ni veljalo za zakonske partnerje, ker se je domnevalo, da ob poroki dano soglasje velja »za večno«, in ker je zakonska zveza sama po sebi ščitila interese moža, ne pa ženske. (4) Način storitve primerjalnopravno pogosto ni relevanten, čeprav obstajajo razlike glede na oboroženost, število napadalcev itd.; (5) zgodovinsko se je neupravičeno privilegiralo incestno posilstvo.

Sklep

Feministično kritiko pravnega oblikovanja (ženskih) subjektivnosti, ki črpa iz filozofije, psihoanalize, semiotike, »pripovedništva« (*narratology*) in komunikacijskih študij, je seveda nemogoče razumeti zgolj s pravno logiko ali skozi »očala« prava, ki naj bi z dozdevno abstraktnostjo, objektivnostjo in splošnostjo omogočilo transcendenco družbenih antagonizmov. Odgovori

⁷⁵ Walklate: 2004, s. 180–184.

na vprašanja, ki jih zastavlja radikalni marksistični, socialistični in post-modernistični feminizem, so po svoji naravi že nadpravne narave. Pravo je interaktivno vpeto v družbeno simbolno mrežo kot njen sestavni del in soustvarjalec, zato nujno odraža neenakosti spolnih vlog. To logiko težje najdemo pri konceptualnopravno (tudi zavestno samo-) zamejenih pravniki, a vendar ne tako redko.⁷⁶

Ključno dilemo na ravni subjektivnosti predstavlja za ženske dilema med biti subjekt ali postati objekt, ali kot to ponazori Simone de Beauvoir:⁷⁷ od ženske se pričakuje, da bo svojo ženskost dopolnila tako, da bo iz sebe naredila objekt in plen, da se bo odpovedala zahtevam suverena subjekta. Le tako lahko postane »prava« Ženska, desubjektivizirana, samozadostna, ujeta v zaprt krog brezglavega gona, ki se ne zaveda lastne fascinacije. Če pa se noče zamejiti zgolj v žensko vlogo, ker se noče pohabiti, pa to zavračanje svojega spola prav tako pomeni pohabo – ženska bi sicer lahko razvijala norme, tako da bi se te približale moškimi, a ker ji je ideja ženskosti vsiljena od zunaj, bi se potem spolno in družbeno razvrednotila. Nevtralnost ni mogoča.

Kaj ta dilema med »biti« (subjekt) in »imeti« (nekaj več, kar se imenuje Ženska) pomeni za oceno nasilnosti nad ženskami? Odgovor, ki ga nudi Brownmillerjeva,⁷⁸ gre »do konca«: kriminalitetna preventivna opozorila, ki jih ženske prejemajo vse svoje življenje,⁷⁹ se iztekajo v mit, da krepostna ženska ali sploh ne more biti posiljena ali pa ne hodi tja, kjer bi se lahko taki nevarnosti izpostavila. Vodijo žensko v obnašanje, ki anticipira dejstvo, »da je bilo posilstvo v čustvenem in psihološkem pogledu nad žensko že izvršeno, *ne da bi bila dejansko posiljena.*«⁸⁰ To, kar Brownmillerjeva imenuje »posilstvo v čustvenem smislu«, se z drugimi besedami nanaša na desubjektivizacijo žensk.

Glavni očitke pravni diskurzivni konstrukciji Ženske in žensk ni v tem, da so te konstrukcije omejujoče. Totalizirajočega diskurza ni in ga ne more biti, zato tudi ni mogoče zajeti vseh možnih oblik subjektivnosti. Kultura, družba in jezik vedno nastopajo v odnosu do subjekta kot oblike nasilja. A

---

⁷⁶ Npr. McLachlin: 1991, s. 22.

⁷⁷ Beauvoir: 2000, s. 536, 352.

⁷⁸ Brownmiller: 1988, s. 364.

⁷⁹ Sporočila, kot so: Nikar ponoči same ne hodite naokrog, izogibajte se samotnim predelom ipd.

⁸⁰ Brownmiller: 1988, s. 365 (kurzivi v originalu).

ta nasilnost je hkrati tudi produktivna za subjektivnost. Paradoks, ob katerega zadeva feministična teorija, je v tem, da je subjekt rojen v družbeno-simbolno mrežo in da za ta vstop v red simbolnega tudi plača ceno, ki se v lacanovski psihoanalitični teoriji imenuje (simbolna) kastracija. A hkrati je kastracija tista, ki dokonča subjektivizacijo (samokonstituiranje subjekta), željo podredi zakonu in subjektu šele omogoči dostop do užitka. Problem feministične kritike Ojdipovega kompleksa in drugih socialnih »falocentričnih struktur« je torej v tem, da se želi ob sicer utemeljeni kritiki pustiti nedotaknjen osnovni način subjektivnosti: njihovi subjekti ostajajo še vedno moderni subjekti, zmožni razuma in svobodne refleksije, sposobni odločanja in izbire, kar pomeni, da feministična teorija pušča nedotaknjeno osnovno obliko subjektivnosti, ki je bila oblikovana v Ojdipovemu trikotniku.⁸¹ Tako feministična teorija, na primer, kritizira »falocentrični« koncept subjektivnosti v pravu in »moške« racionalnosti, a se hkrati zavzema za to, da bi bile ženske prepoznane kot svobodni in racionalni subjekti.

---

⁸¹ Žižek: 1999, s. 287.

Literatura

- Alstott, A. L. (2004). Dober za ženske.V: *Brezplačno kosilo za vse? Predlog univerzalnega temeljnega dohodka* (ur. J. Cohen, J. Rogers, I. Pribac). Ljubljana: Krtina, str. 79–82.
- Balibar, F. (2004). Is there a feminine science? V: *French Women Philosophers: A Contemporary Reader: Subjectivity, Identity, Alterity* (ur. C. Howells).London, New York :Routledge, str. 313–322.
- Bauman, Z. (2000). *Tekoča moderna*. Ljubljana:, Založba /*cf.
- Bauman, Z. 82006). *Moderna in holokavst.* Ljubljana: Študentska založba.
- Beauvoir, S. de (2000). *Drugi spol* (Zvezek 2). Ljubljana: Delta.
- Brownmiller, S. (1988). *Proti naši volji: moški, ženske in posilstvo*. Ljubljana:Univerzitetna konferenca ZSMS.
- Hopkins Burke, R. (2001). *An Introduction to Criminological Theory*. Cullompton, Devon, Portland:Willan.
- Carlen, P. (1988). *Women, Crime and Poverty*. Milton Keynes: Open University Press.
- Castells, M. (2004). *The Power of Identity (The information age: economy, society and culture; vol. 2)*, Malden (Mass.), Oxford: Blackwell.
- Cerar, M. (2001). *(I)racionalnost modernega prava*. Ljubljana: Bonex.
- Daly, K. (1994). *Gender, Crime and Punishment*. New Haven, London: Yale University Press.
- Elias, N. (2001). *O procesu civiliziranja: sociogenetske in psihogenetske raziskave* (Zvezek 2: *Spremembe v družbi, Osnutek teorije civiliziranja*). Ljubljana Založba /*cf.
- Furlan, B. (2002). *Problem realnosti prava* (ur. M. Pavčnik). Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Gelsthorpe, L.; Morris, A. (1988). Feminism and Criminology in Britain. *The British Journal of Criminology*, 28(2), str. 93–110.
- Gouldner, A. W. (1973). *For Sociology: Renewal and Critique in Sociology Today*. Harmondsworth: Penguin.

- Harding, S. (1987). *Feminism and Methodology: Social Science Issues*. Milton Keynes (Buckinghamshire): Open University Press.
- Harding, S. (1991). *Whose Science? Whose Knowledge?: Thinking from Women's Lives*. Milton Keynes (Buckinghamshire): Open University Press.
- Jalušič, V. Urad za zaščito žena?, URL:
<http://www.mladina.si/tednik/200033/clanek/trans33/> (14. 4. 2008).
- Irigaray, L. (2004). The Question of the Other (Democracy Begins Between Two). V: *French Women Philosophers: A Contemporary Reader: Subjectivity, Identity, Alterity* (ur. C. Howells). London, New York: Routledge, str. 82–91.
- Kanduč, Z. (1998). Feministične perspektive in kriminologija. *Revija zakriminalistiko in kriminologijo*, 49(3), str. 229–237.
- Klanjšek, A. (1959). *Selekcija obsojenk za odprti kazenski popoljševalni dom na Igu*. Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti. Publikacija št. 3.
- Le Doeuff, M. (2004). How intuition came to women. V: *French Women Philosophers: A Contemporary Reader: Subjectivity, Identity, Alterity* (ur. C. Howells). London, New York: Routledge, str. 295–304.
- MacIntyre, A. (1988). *Whose justice? Which rationality?*, Notre Dame Indiana: University of Notre Dame Press.
- Maklecov, A. (1944). Žena in zločin (Odlomek iz uvoda v kriminologijo). *Zbornik znanstvenih razprav Pravne fakultete v Ljubljani*, 20, str. 89–115.
- McLachlin, B. M. (1991). Crime and Women – Feminine Equality and the Criminal Law. *University British Columbia Law Review*, 25, str. 1–22.
- Messerschmidt, J. (1993). *Masculinities and Crime*. Lanham: Rowman & Littlefield.
- Morrissey, B. (2003). *When Women Kill: Questions of Agency and Subjectivity*, London, New York: Routledge.
- Naffine, N. (1990). *Law and the Sexes: Explorations in Feminist Jurisprudence*, Texas at Austin: Harry Ransom Center.
- Schneider, M. (2004). Repudiating the feminine. V: *French Women Philosophers: A Contemporary Reader: Subjectivity, Identity, Alterity*, (ur. C. Howells). London, New York: Routledge, str. 201–217.

- Smart, Carol: *Feminism and the Power of Law*, Routledge, London 1989.
- Smart, C. (1995). *Law, Crime and Sexuality: Essays in Feminism*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage.
- Smart, C. (1998). The Woman of Legal Discourse. V: *Criminology at the Crossroads: Feminist Readings in Crime and Justice*(ur. K. Daly, L. Maher). NewYork : Oxford University Press, str. 21–36.
- Spender, D. (ur.) (1981). *Men's Studies Modified. The Impact of Feminism on the Academic Disciplines*. Oxford: Pergamon Press.
- Šugman, K. (1996). Carol Gilligan ali ženska morala in pravo.V: *Delta* 2(3–4), str. 71–92.
- Šugman, K. (2006). Kategorizacija in stereotipiziranje ter njun pomen za kriminologijo. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo* 57(1), str. 15–27.
- Walklate, S.(2004). *Gender, Crime and Criminal Justice* (2. izdaja). Cullompton, Devon, Portland, Willan.
- Worrall, A. (1990). *Offending Women: Female lawbreakers and the criminal justice system*. London, New York: Routledge.
- Žižek, S. (1999). *The Ticklish Subject: The Absent Centre of Political Ontology*. London, New York: Verso.

ZLOČIN IN KAZEN PRI ŽENSKAH: ODMERA KAZNI STORILKAM KAZNIVEGA DEJANJA UMORA

Mojca M. Plesničar, Dragan Petrovec

Odmera kazni¹

Izbira kazenske sankcije, in še posebej odmera kazni, je tista faza v kazenskem postopku, ki se najbolj izmika strogosti formalno-logičnega razmišljanja in vnaprej predvidenega postopanja. Samo odmero v različnih sistemih omejujejo bolj ali manj ohlapna pravila, nanjo pa vplivajo še številni drugi dejavniki, ki bi jih bilo veliko lažje zanikati kot pojasniti.²

Večina kazensko-pravnih ureditev se trudi najti ustrezno ravnovesje med dvema temeljnima načeloma kazenskega prava – načelom enakosti in načelom individualizacije kazenskih sankcij. Prvo v svojem bistvu kliče po enakem obravnavanju enakih primerov – torej enakem kaznovanju v smiselno enakih primerih – in v svoji skrajni obliki zahteva vnaprejšnjo postavitev natančnih kriterijev za kaznovanje. Drugo terja prilagoditev konkretne kazenske sankcije nevarnosti posameznega kaznivega dejanja in osebnosti njegovega storilca ter cilja na izpolnitev namena kaznovanja, mogoče pa je samo, če vnaprej postavljeni kriteriji dopuščajo zadostno upoštevanje konkretnih okoliščin.³ Nobeno od obeh načel v sodobnem sistemu ne more biti uresničeno v celoti; upoštevanje izključno načela enakosti (ki je zaradi pestrosti življenjskih primerov nujno le enakost v posameznih, ne preti-

---

¹ Prispevek je bil v spremenjeni obliki objavljen pod naslovom Percepcija ženske kriminalitete z vidika odmere kazni v Reviji za kriminalistiko in kriminologijo, let. 60, št. 2 (apr. – jun. 2009), str. 91-105, in je ponovno objavljen s prijaznim dovoljenjem uredništva.

² Odmeri kazni številni teoretiki še danes očitajo iracionalnost in nepreverljivost. Šelih: 1992, s. 207-208.

³ Tonry v: Tonry, Frase: 2001, str. 20. Bavcon, Šelih et al.: 2003, s. 147-150.

rano številnih segmentih primera),⁴ lahko pripelje do skrajno nepravilnih rezultatov, ko okoliščina, ki ni vnaprej predvidena, tako bistveno vpliva na naše dožemanje primera, da je njeno neupoštevanje skrajno nepravilno. Popolna individualizacija kazenskih sankcij, na drugi strani, pomeni vnaprejšnjo nedeterminiranost kazni in skrajno pravno ne-varnost, ki se nikakor ne sklada s sodobnim kazenskim pravom.⁵

Sistemi odmere kazni

Pravila, ki so jih posamezni pravni sistemi izoblikovali za odmerjanje kazni, se med seboj precej razlikujejo, v grobem pa je različne modele mogoče nanizati na lestvico, ki meri togost, s katero zavezujejo sodnika, ki o kazni v konkretnem primeru odloča. Na eni strani so predvsem države, ki jih uvrščamo v kontinentalni pravni krog, ki pa se jim pridružujejo številne druge (npr. Kanada, Avstralija, Nova Zelandija), kjer so kriteriji za odmero kazni bodisi popolnoma prepuščeni sodnikovi diskreciji bodisi vnaprej bolj ali manj trdno postavljeni v zakonu. Na drugo stran lestvice sodi ameriški sistem (ki so ga razvile nekatere zvezne države in ki mu pretežno sledi zakonodaja na zvezni ravni), ki sodniku z vnaprej postavljenimi smernicami postavlja numerične kriterije (na mesec natančno določene kazni) za odmero kazni v posameznem primeru. Med obe skrajnosti sodijo sistemi, v katerih so smernice postavljene bolj ohlapno kot v ameriškem primeru, a vendar bolj natančno kot v večini kontinentalnih ureditev; predvsem se sem uvrščata angleški in škotski sistem, v nekaterih ozirih pa tudi nizozemski model.⁶

Nekatere razdelitve sistemov odmere kazni se od zgoraj omenjene razlikujejo in nakazujejo tri glavne modele:⁷

- *zakonski model*: kazen je natančno določena v zakonu in sodnik nima možnosti individualne presoje. V tem primeru gre za vnaprej določeno

---

⁴ Ameriški sistem, ki v grobem predstavlja dober približek takšnemu poudarjanju načela enakosti na račun načela individualizacije kazenskih sankcij, je okoliščine, potrebne za odmero kazni, zreduciral na dve: težo kaznivega dejanja in predkaznovanost storilca. Tonry (1996) taki redukciji okoliščin pripiše razosebljanje obsojenca, ki ga sodišče dojema le še kot »a crime-and-criminal history amalgam«.

⁵ Glej Šelih: 1990, str. 21-24.

⁶ Tonry v: Tonry, Frase: 2001, str. 5. Glej tudi Šelih: 1990.

⁷ Reid: 2006, s. 490.

kazen (*determinate sentence*), kjer individualizacija kazenske sankcije ni mogoča;

- *sodniški model*: kazen je v zakonu določena v razponu, v vsakem posameznem primeru pa sodnik presodi, kolikšna kazen znotraj tega razpona bi bila primerna;

- *upravni model*: nudi najširši razpon kazni za vsa kazniva dejanja. Kolikšna bo kazen v posameznem primeru, ni odvisno od sodnika – ta izreče nedoločeno kazen (*indeterminate sentence*) – temveč od posebnega upravnega organa (komisija za pogojni odpust – *parole board*), ki odloča o tem, kdaj bo obsojeni izpuščen iz zapora.

Zakonska določitev

ZDA so doslej edina država, ki je v svoj sistem sankcioniranja vpeljala zakonsko določene kazni, od katerih sodnik v nobenem primeru ne sme odstopiti (vnaprej določena višina kazni ali vsaj minimalna višina kazni). Take obvezne kazni se lahko pojavijo v različnih primerih; bodisi za posamezne vrste kaznivih dejanj (umor, nasilna spolna kazniva dejanja, kazniva dejanja povezana z drogami ali orožjem) bodisi za posebne vrste storilcev kaznivih dejanj (praviloma povratnike, še posebej večkratne povratnike). V to skupino lahko štejemo vnaprej predpisane minimalne kazni, politiko treh prekrškov (*three strikes and you're out*), dosmrtno kazni brez možnosti pogojnega odpusta in podobno.⁸

Vsi omenjeni ukrepi, ki izhajajo iz politike pravične kazni (*just deserts*), skupaj z obveznimi smernicami, ki bodo predstavljene v naslednjem odseku, so od svoje uvedbe povzročili predvsem izjemno zaostritev sistema kaznovanja in posledično strmo rast populacije zapornikov – ta od pet do dvanajstkrat presega število zapornikov na prebivalca v drugih zahodnih državah.⁹

⁸ Tonry v: Tonry, Frase: 2001, s. 21.

⁹ Tonry: 2004, s. 21-33. Vendar pa ameriški pravniki togost sistema rešujejo na druge načine – najočitnejši institut za izogibanje vnaprej določenim kaznim je *plea-bargaining*. Tonry v: Tonry, Frase: 2001, s. 21.

Smernice za odmero kazni

Smernice za odmero kazni (*sentencing guidelines*) so nastale v ZDA (v začetku na ravni posameznih zveznih držav, nato pa še na zvezni ravni) po opustitvi tretmanske ideologije v sedemdesetih letih v obliki prostovoljnih napotil, s katerimi so države skušale poenotiti sistem sankcioniranja, sčasoma pa so ponekod dobile obvezno naravo – v jurisdikcijah, ki so tako odločitev sprejele, sodniki od njih niso smeli odstopati. Z uvedbo smernic za odmero kazni se je bistveno spremenila podoba ameriškega kaznovalnega sistema; gre za spremembo, ki jo je terjala izguba zaupanja v tretman ter želja po večji določnosti in natančnosti sistema kaznovanja.¹⁰

Smernice so se pojavile v različnih oblikah in za različen spekter kaznivih dejanj, zato je nemogoče strnjeno opisati vse različice.¹¹ Kot tipičen primer pa lahko izpostavimo zvezne smernice za odmero kazni, katerih bistvo je poseben formular, ki za vsako kaznivo dejanje, glede na njegovo ocenjeno težo in glede na predkaznovanost storilca, določi numerično vrednost. Kazen se nato določi glede na mesto, ki ga tako ovrednoteno kaznivo dejanje zavzame na statistični kaznovalni mreži (*sentencing guidelines grid*), kjer predstavlja vertikalno komponento teža kaznivega dejanja, horizontalno pa storilčeva predkaznovanost. Kazen, ki jo sodnik na tak način odmeri, je določena v ozkem razponu, od katerega ne sme odstopiti.¹² V dobi informacijske tehnologije je delo ameriškega zveznega sodnika olajšano do te mere, da lahko posamezne kriterije vnese kar v računalniški program, ki mu na podlagi veljavnih smernic ponudi ustrezno kazen.¹³

Ameriško vrhovno sodišče je v letih 2004 in 2005 s tesno večino razsodilo, da so obvezne smernice za odmero kazni protiustavne.¹⁴ Po razsodbi sodišča ima v skladu s šestim amandmajem k ameriški ustavi vsak obsoje-

¹⁰ »[Smernice so] pomenile začetek presumptivnega sojenja: temeljile so na stališču, da je zakonodajalec vnaprej ocenil težo kaznivega dejanja in edino subjektivno okoliščino, ki naj bi vplivala na višino kazni (morebitno prejšnjo obsodbo), določil je okvire predpisane kazni ter s tem njeno vnaprej predvideno (presumptivno) višino.« Šelih: 1992, s. 218-219.

¹¹ Frase: 2005, s. 1194-1208.

¹² Šelih: 1992, s. 219. Podrobneje si je postopek uporabe in same smernice mogoče ogledati na spletni strani zvezne komisije za odmero kazni (*United States Sentencing Commission*): <http://www.ussc.gov/guidelin.htm>.

¹³ Program je prosto dostopen na spletu: <http://www.sentencing.us/> (15.2.2009)

¹⁴ Najprej na ravni zvezne države *Blakely v. Washington*, 542 U.S. 296 (2004), nato pa še na zvezni ravni: *United States v. Booker*, 543 U.S. 220 (2005). O posledicah navedenih odločitev vrhovnega sodišča strnjeno Frase: 2005, s. 1191-1194.

nec pravico, da o okoliščinah, ki vplivajo na zvišanje (ne pa znižanje) kazni, v vsakem posameznem primeru odloča porota in ne sam sodnik. Smernice so s sodbo sodišča znova postale prostovoljne, sodnik pa mora pri svoji odločitvi o odmeri kazni upoštevati širši spekter okoliščin.

Uvedba smernic za odmero kazni je izhajala iz želje zagotoviti enakost v kaznovanju, predpostavka, katere zmotnost so avtorji novega koncepta razmeroma hitro dojeli, pa je bila, da je mogoče iz procesa odmere kazni izločiti vse osebne elemente (starost, spol, socialni položaj, pretekle zasluge), ki jih je nujno mogoče ovrednotiti le na subjektivni in ne objektivni ravni.¹⁵ Kljub temu, da je bil glavni namen predvsem poenotenje standardov in zagotovitev enakega obravnavanja obsojencev, so bile posledice, ki jih je imela uvedba takih obveznih smernic skupaj z obveznimi kaznimi, v večini primerov zelo drugačne od zaželenih.¹⁶

Smernice ponekod uporabljajo poleg sodišča tudi drugi državni organi, v ZDA tako na primer organi, ki odločajo o pogojnem odpustu obsojencev (ki so smernice v začetku sedemdesetih let tudi razvili), na Nizozemskem pa državno tožilstvo pri predlaganju kazni. Smernice nizozemskih tožilcev so torej podvržene dodatni kontroli sodnika, ki nanje ni vezan, njihove učinke pa je zaenkrat še prenačljeno ocenjevati.¹⁷

Prostovoljne smernice in drugi pripomočki za odmero kazni

Prostovoljne smernice za odmero kazni (Velika Britanija, od leta 2004 dalje ZDA) so smiselno enake prej opisanim obveznim smernicam, le da pomenijo zgolj pomoč sodniku, ki ima možnost v posameznih primerih od njih odstopiti in rzsoditi po drugačnih (lastnih) kriterijih. Tako mora, denimo, ameriški zvezni sodnik tudi od leta 2004 dalje še vedno najprej izračunati kazen glede na smernice, nato pa jo sme dosoditi tudi zunaj tako določenih okvirjev, a mora tako odločitev podrobno razčleniti.

¹⁵ Povod za spremembe pri odmerjanju kazni v ZDA je dal seminar na pravni fakulteti Yale leta 1974, katerega avtorji nikakor niso imeli v mislih poti, ki jo je nov sistem ubral potem, ko se ga je dotaknila politika. Podrobneje o tem glej Stith: 2003, s. 156.

¹⁶ Čeprav je bil v posameznih zveznih državah njihov rezultat manj usoden in celo pozitiven. Tonry v: Tonry, Frase: 2001, s. 22.

¹⁷ Tonry v: Tonry, Frase: 2001, s. 23.

Takim smernicam so podobni tudi različni pripomočki, na katere se lahko sodniki v posameznih primerih zanesejo (Kanada, Avstralija). Ti so se pojavili z razvojem informacijske tehnologije, najprej v obliki enostavnih baz že razsojenih primerov, nato pa še v obliki vse bolj filtriranih zbirk podatkov z naprednimi iskalniki.¹⁸ Ključna razlika v primerjavi s smernicami je v tem, da take baze podatkov ne ponujajo numerične rešitve, temveč le podatke o tem, kako so bile kazni dosojene v podobnih primerih v preteklosti,¹⁹ za oboje pa velja, da so sodniku le opora pri odločanju in ne zavezujoče rešitve.

Kot opozarja Tonry, pa je razlika med smernicami in drugimi vrstami pripomočkov manjša, kot se zdi. Tako prve kot drugi načeloma izhajajo iz ustaljene prakse – smernice pa naredijo korak dlje od računalniško podprtih zbirk primerov in podatke iz teh primerov še sintetizirajo v končni (numerični) predlog odločitve.²⁰

Ureditev odmere kazni v zakonu

Zakonsko ureditev vprašanj odmere kazni pozna večina evropskih držav in v pretežni meri se ne razlikuje bistveno od slovenske ureditve.²¹ Gre za sistem olajševalnih in obteževalnih okoliščin, ki so vnaprej predvidene v zakonu, niso pa numerično ovrednotene, kar pušča sodniku relativno široke možnosti za individualizacijo kazni.

¹⁸ Za natančen seznam takih pripomočkov glej Hall, Calabro et al.: 2005, s. 15-16. Glej tudi Miller: 2005.

¹⁹ Dejansko se tak način navidez ne razlikuje veliko od sistema, ki smo ga vajeni – tudi brez računalniške podpore se namreč sodniki pri odmerjanju kazni še kako ozirajo na pretekle podobne primere, bodisi svoje bodisi svojih kolegov – le da imajo v primeru take baze možnost svoj »občutek« ali spomin empirično preveriti. Na nevarnosti pretiranega zanašanja na baze podatkov in informacijsko tehnologijo, predvsem takrat, ko to postane zavezujoče, pronicljivo opozarja Franko Aas: 2005.

²⁰ Tonry v: Tonry, Frase: 2001, s. 23.

²¹ Za Francijo, Avstrijo in Nemčijo glej Šelih: 1990, s. 5-25; za Nemčijo tudi Weigend v Tonry, Frase: 2001, s. 188-221. Za Finsko in Švedsko glej Tonry v: Tonry, Frase: 2001, s. 25; Jareborg v: Clarkson, Morgan (1995), s. 95-124; Lappi-Sepalla v: Tonry, Frase: 2001, s. 92-150.

Slovenski sistem

Slovenski sistem odmere kazni ustreza zgornji definiciji sodniškega modela in tipičnemu kontinentalnemu načinu urejanja tega področja. Kazni so v razponu predpisane v zakonu, sodnik pa ima v posameznem primeru (po tem, ko izbere vrsto kazni) glede na olajševalne in obteževalne okoliščine možnost udejanjiti temeljno kazenskopravno načelo individualizacije kazni.

Kazenski zakonik pozna določbo o splošnih pravilih za odmero kazni, ki izrecno navaja, da sta glavna kriterija za odmero kazni teža storjenega dejanja in storilčeva krivda (določba je identična v KZ in v novem KZ-1).²² Ob tem sodniku nalaga, da upošteva še vse druge okoliščine, ki lahko vplivajo na to, ali naj bo kazen manjša ali večja. Gre za olajševalne in obteževalne okoliščine, ki jih zakon našteva le primeroma.²³ Te okoliščine so lahko subjektivne (nanašajo se na storilčevo krivdo ali odgovornost) ali objektivne (nanašajo se na kaznivo dejanje), vedno pa so fakultativne – sodnik torej sam odloči, kako jih bo upošteval pri odmeri kazni: posamezna okoliščina je lahko v konkretnem primeru olajševalna, v drugem pa bo enaka okoliščina obteževalna. Ko je taka okoliščina enkrat ugotovljena, pa jo sodnik mora upoštevati pri odmeri kazni.²⁴ Kot posebno okoliščino, ki vpliva na odmero kazni, zakon določa povratek in njegove specifične oblike (večkratni povratek, specialni povratek ipd.).²⁵

S kazenskopravnega vidika so pomembne še druge določbe o odmeri kazni, predvsem pravila o steku, določbe o posebni omilitvi in postrožitvi kazni, določbe o odmeri kazni obsojencem in o vštevanju pripora.²⁶

²² 41. člen KZ (KZ-UPB1, Ur. l. RS, št. 95/2004) in 49. člen KZ-1 (Ur. l. RS, št. 55/2008).

²³ Zakon izrecno našteva naslednje okoliščine: stopnja kazenske odgovornosti, nagibi storilca, stopnja ogrožanja ali kršitve zavarovane dobrine, okoliščine, v katerih je bilo dejanje storjeno, prejšnje življenje storilca, osebne in premoženjske razmere storilca, obnašanje storilca po storjenem dejanju, poravnava škode, druge okoliščine, ki se nanašajo na storilčevo osebnost. 2. odst. 41. čl. KZ, 2. odst. 49. čl. KZ-1.

²⁴ Bavcon, Šelih et al.: 2003, s. 418-419.

²⁵ 3. odst. 41. čl. KZ, 3. odst. 49. čl. KZ-1.

²⁶ Pri določbah, ki urejajo ta vprašanja, je s spremembo kazenskega zakonika prišlo do nekaterih sprememb, predvsem sta iz KZ-1 izpadli določbi o posebnemu razlogu za odpustitev kazni ter o strožji kazni pri večkratnem povratku. V tem kontekstu gre torej KZ-1 v smer manjše diskrecije sodnika pri odmeri kazni.

Postopki odmere kazni

Tudi postopkov, po katerih se odmerja kazen, je v svetu več. Glavno ločnico lahko postavimo glede na povezanost faze odmere kazni s preostalim kazenskim postopkom. Tako v grobem ločimo postopke, v katerih predstavlja odmera kazni posebno, ločeno fazo, ki je časovno oddaljena od krivdoreka, od postopkov, v katerih sta izrek o krivdi in kazni časovno in vsebinsko enotna.

Tako obliko pozna slovenski sistem. Narok za ugotavljanje krivde in izrek kazenske sankcije sta skupna, ravno tako postopek za zbiranje dokazov. Tak sistem je težaven iz več razlogov; zaradi zbiranja dokazov, zaradi dodatne kompleksnosti, ki jo prinaša vlogi obdolženca, in zaradi neprijetne situacije, v katero postavlja sodnika. Zbiranje dokazov, pomembnih za odmero kazni (ne pa za odločanje o krivdi), je v tem sistemu omejeno in zlahka postane površno. Tako tožilstvo kot obramba se osredotočata na dokazovanje krivde oz. nedolžnosti, bistveno manj pozornosti pa je posvečene zbiranju dokazov, ki z vprašanjem krivde niso neposredno povezani. Pogosto se omejuje na osnovne podatke o obdolžencu, nekaj dodatnih informacij pa lahko sodišče pridobi tako rekoč mimogrede, med izvajanjem drugih dokazov (npr. zaslišanje prič, ipd.). S stališča obdolženca je tak postopek še posebej nenavaden, saj se mora, če želi dokazati svojo nedolžnost, osredotočiti na dokaze, ki govorijo tej tezi v prid, dokazovanje dejstev, ki lahko vplivajo na odmero kazni pa gre lahko v nasprotje temu ali vsaj zmanjšuje kredibilnost originalne teze.²⁷ Taka ureditev je neprimerna tudi s stališča sodišča, ki navadno nameni premalo pozornosti vprašanju izreka kazenske sankcije in odmere kazni, saj glavnino energije usmeri v odločanje o krivdi obdolženca.²⁸ Poleg tega se sodnik znajde v težavah takrat, ko mora svojo odločitev o kazni obrazložiti, za tehtno argumentiranje pa ima premalo dokazov, zaradi česar se sodniki pogosto zatekajo v tipske obrazložitve. Kljub temu, da ZKP sodišču nalaga, da v obrazložitvi navede okoliščine, ki jih je upoštevalo pri odmeri kazni (še posebej v primerih izredne omilitve kazni, odpustitve kazni ali pogojne obsodbe)²⁹,

²⁷ Obdolženec se v teh primerih znajde v položaju, podobnem položaju civilnopravnega subjekta, ki najprej dokazuje primarno tezo, podrejeno (v primeru, da pri tem ni uspešen) pa še sekundarno tezo – karikirano je zagovor videti takole: »Nisem kriv; če pa slučajno sem kriv, potem ...« Več o tem glej Šugman (ur.): 2006, s. 277.

²⁸ Ibid. s. 278.

²⁹ 8. odstavek 364. člena ZKP. (ZKP-UPB4, Ur. l. RS, št. 32/2007).

niso dovolj redke sodbe, v katerih enostavno piše: »Sodišče je upoštevalo vse okoliščine, ki vplivajo na to, ali bo ta kazen večja ali manjša.« (Glej 12. primer v nadaljevanju).

Ločitev narokov za ugotavljanje krivde in za izrek sankcije je tipična za anglo-ameriški pravni sistem, kjer je sankcioniranje od siceršnjega postopka ločeno ne le časovno,³⁰ temveč tudi z vidika organa, ki o tem odloča. Medtem ko je za izrek o krivdi v načelu pristojna porota,³¹ sodi odmera kazni praviloma v pristojnost sodnika.

V takih primerih ima sodnik v vmesnem času več možnosti za zbiranje informacij, potrebnih za končno odločitev. Kar nekaj držav se je odločilo za t.i. *pre-sentence reports*, torej poročila za odmero kazni, ki jih praviloma izdelajo organi socialnega skrbstva.³² Ti v ločenem postopku zbirajo o obsojencu podatke, ki so potrebni za končno odločitev o kazni: osebne in socialne okoliščine, okoliščine kaznivega dejanja, ponekod pa imajo tudi možnost primerjati različne možne kazni ter predlagati tisto, ki se jim zdi primerna in bi glede na zbrane podatke lahko bila učinkovita.³³ Seveda sodnika takšno priporočilo ne zavezuje, vendar pa mu lahko služi kot opora za končno odločitev.³⁴

Poleg ločenega zbiranja podatkov, potrebnih za odločitev o kazni, pomeni vmesni čas tudi še zadnjo možnost za alternativno obravnavanje obdolženca. V irskem primeru je tako mogoče v tem času primer prepustiti posebni poravnalni službi, ki lahko doseže poravnavo med obdolžencem in

³⁰ Časovna ločenost sicer ni nujna, v angleškem sistemu ima sodnik denimo možnost, da sodnik izbira med tem, ali bo razpisal poseben narok ali bo kazen izrekel nemudoma. Šugman (ur.): 2006, s. 364.

³¹ Omenjeno je treba brati z določeno mero zadržanosti, saj recimo za ameriški sistem velja, da do porotnega sojenja pride le zelo redko, ogromna večina primerov pa se konča v predhodnih postopkih. Podatki za leto 2003 na zvezni ravni denimo kažejo, da je bilo kar 96 % vseh kazenskih primerov zaključenih s postopkom *plea-bargaininga*, le 4 % pa pred sodiščem. Federal Justice Trends, s. 10.

³² Ashworth: 1995, s. 304-307.

³³ Tata et al.: 2008, s. 836.

³⁴ Škotski sodniki na primer niso navdušeni nad možnostjo, da jim socialni delavci predlagajo kazni – mnogokrat to razumejo kot vmešavanje v svoje delo, vendar je navedeno odvisno od številnih dejavnikov in ustrezno izdelana poročila tudi sodniki sprejemajo razmeroma pozitivno. Več o tem: Ibid. s. 840-847.

oškodovancem in na podlagi le-te izreče bolj pretehtano sankcijo ali kazen v celoti opusti.³⁵

Dejavniki, ki jih kazensko pravo ne upošteva

Časi, ko so pravniki želeli verjeti, da le mehanično ponavljajo besede zakona, so mimo. Kljub temu je še vedno skoraj heretično priznati, da tako kot za ostale življenjske situacije tudi za pravo velja, da ni v celoti nevtravno področje, na katero se vstopa šele, ko vse iracionalne in nepreverljive dejavnike pustimo pred vrati. Seveda so težnje k temu, da bi bil postopek racionalen, pripeljale do relativno preverljivega postopka odločanja, kljub temu pa številne raziskave kažejo, da je vpliv dejavnikov, ki jih pravo ne ureja, lahko izjemnega pomena za odločitve. Napisano še posebej velja za postopek odmere kazni, ki v teoriji velja za najbolj neotipljiv del kaznovalnega postopka.³⁶ Pri tem ne merimo le na dejstvo, da mora v predpisih primeroma naštetih okoliščin, ki naj vplivajo na odločitev o kazni, sodišče v konkretnem primeru vsebinsko opredeliti in ovrednotiti. Merimo na dejavnike, ki vplivajo na ta proces opredeljevanja in vrednotenja in so del človeške narave. Gre preprosto za to, da je vsako vrednotenje nujno subjektivno in da sodnikova odločitev vsebuje njegovo subjektivno (červno objektivizirano) videnje dogodka in storilca. Sodnik v posameznem primeru nikakor ne more izklopiti svoje subjektivnosti – nanj vplivajo številni psihološki in družbeni vzorci, od stereotipov in predsodkov do privzgojenih spolnih vzorcev vedenja, političnega prepričanja in podobno.

Dejavnike, ki na sodnikovi strni vplivajo na odločitev o kazni, je mogoče razdeliti v več skupin, npr. 1) sodnikovi pogledi na dejstva primera; 2) sodnikovi pogledi na načela odmere kazni; 3) sodnikovi pogledi na kriminaliteto in kaznovanje; 4) socialne značilnosti sodnika, ki odmerja kazen.³⁷ Medtem ko bi lahko prve tri skupine dejavnikov še nekako umestili v okvire sojenja, pa je zadnja skupina tista, ki bode v oči. Sodniki pogosto menijo, da v svoje odločitve ne vnašajo lastnih osebnih okoliščin, in do neke

---

³⁵ Bošnjak v: *ibid.*, s. 441.

³⁶ Glej op. št. 2.

³⁷ Razdelitev dejavnikov po Ashworth: 1995, s. 33-39.

mere to drži. Kljub temu pa velja, da na vsakega posameznika ves čas deluje množica nezavednih prepričanj, nad katerimi praviloma nima nadzora.³⁸

V zadnjo skupino dejavnikov, ki delujejo na sodnika bodisi na zavedni bodisi na nezavedni ravni,³⁹ se praviloma prišteva naslednje:⁴⁰ starost; družbeni razred; podeželski ali mestni okvir; rasa; spol; verska pripadnost; politično prepričanje; prejšnja zaposlitev; vpliv na kariero; ipd.

Poleg tega so sodniki bolj ali manj podvrženi tudi ostalim »trikom«, ki jim ljudje podležejo v procesih kakršnegakoli odločanja; teorija govori o t.i. *kognitivnih (spoznavnih) iluzijah* – denimo predsodek izkustvenega spoznanja (*hindsight bias*), egocentrični predsodki, ipd.⁴¹

Doseči stanje, kjer ti dejavniki ne bi imeli nikakršnega vpliva, je seveda nemogoče. Vendar je zatiskanje oči pred njimi in pretvarjanje, da je postopek popolnoma »očiščen« slehernih subjektivnih dejavnikov, tisto, kar jim daje večjo veljavo. Prav njihovo poznavanje in soočanje sodnikov z njimi je tisto, kar lahko zmanjša njihovo težo pri posameznih postopkih.⁴²

Posebnosti odmere kazni ženskim, storilkam kaznivih dejanj

Kriminaliteta žensk je nesporno manj raziskano področje kriminologije. Ženske so storilke relativno malega števila kaznivih dejanj, ta pa so navadno tudi manj nevarna.⁴³ V teoriji so dolgo prevladovale biološke teorije o vzrokih za žensko kriminaliteto, ki so izhajale iz razprav Lombrosa

³⁸ »Many of those who sit in the courts may maintain that they become accustomed to preventing their own personal preferences from influencing their decisions. However, there is no evidence of how successful they are in this, and in any event some sources of bias may be unconscious – a tendency to view matters from a particular perspective or to select certain kinds of information, which the sentencer does not realize.« Ibid. s. 34-35.

³⁹ Več o stereotipih in predsodkih Šugman Stubbs: 2006, s. 15-27.

⁴⁰ Ashworth: 1995, s. 34-35; Sisk, Heisse, Morriss: 1998, s. 1451-1497.

⁴¹ Več o tem in o izsledkih raziskave, ki je bila izvedena na ameriških zveznih sodnikih, glej Guthrie, Rachlinski, Wistrich: 2000-2001.

⁴² Šugman Stubbs: 2006, s. 26.

⁴³ Podatki Uprave za izvrševanje kazenskih sankcij kažejo, da je bilo v Sloveniji v letu 2007 (zadnje dostopno poročilo) zaprtih povprečno okoli 39 žensk. Za moške je številka mnogo višja, 896, kar pomeni, da je delež žensk v slovenskih zaporih okoli 4%; to je primerljivo s številkami po svetu. Glej Letno poročilo 2007, s. 19. Podatki kažejo tudi, da je več kot polovica obsojenih žensk na kazen zapora bila obsojena na (razmeroma nizko) kazen med 6 meseci in 2 letoma. Ibid. s. 23.

Ferrija in ki so v sodobnem času očitna tarča kritik (predvsem) feministične kriminologije.⁴⁴

Če odmislimo vzroke za kriminaliteto žensk⁴⁵ in se posvetimo njihovemu kaznovanju, se pokaže zanimiva slika. Praktično vse raziskave na tem področju kažejo, da so med kaznovanjem žensk in moških, ki so storile/i kazniva dejanja, očitne in pomembne razlike. Kot ključno se pokaže dejstvo, da so ženske, storilke kaznivih dejanj, praviloma deležne milejše obravnave in za enaka kazniva dejanja praviloma dobivajo nižje kazni in to tudi v tistih državah, ki so želele z natančnejšimi pravili za odmero kazni odpraviti vsakršno razlikovanje (ZDA).⁴⁶ Tuje raziskave kažejo, da sodišče pri odmeri kazni storilkam bolj upošteva okoliščine dogodka in zato praviloma dosodi nižjo kazen, medtem ko naj bi se pri storilcih bolj osredotočalo na samo kaznivo dejanje in storilčevo krivdo.⁴⁷ Razlike v kaznovanju so še posebej očitne pri premoženjskih deliktih in kaznivih dejanjih, povezanih z drogami, kjer ženske praviloma niso obsojene na zaporne kazni, moški pa so, manj očitne pa so pri kaznivih dejanjih z elementi nasilja, čeprav tudi v teh primerih ženske v primerjavi z moškimi dobijo nižje kazni.⁴⁸

Vendar pa obstajajo izjeme, ko nekatere tipe storilk obsodijo nesorazmerno strožje v primerjavi z ostalimi storilkami ter celo v primerjavi z moškimi storilci. V večini primerov gre za ženske, ki se »nežensko vedejo«,⁴⁹ ki torej ne ustrezajo ustaljeni podobi ženskega družbenega spola.⁵⁰ Tipični primeri za to so denimo matere, ki ubijejo svoje otroke,⁵¹ prostitutke, ipd.

Razlag, zakaj so v postopkih sankcioniranja razlike med storilci in storilkami, je v teoriji več. Nekateri opozarjajo, da so razlike plod paternalizma sodnikov (t.i. *chivalry hypothesis* – hipoteza kavalirstva), ki ženske obravnavajo mileje od moških zaradi ustaljenih družbenih vzorcev, po katerih naj moški delujejo kot rešitelji in pomagajo ženskam (kot predstavnicam

⁴⁴ Kanduč: 2007, s. 292-296.

⁴⁵ Več o tem Walklate: 2004; Forell, Matthews: 2000.

⁴⁶ Glej Auerhahn: 2007; Williams: 1999; Rodriguez, Curry, Lee: 2006, Spohn, Beichner: 2000; Blackwell, Holleran, Finn: 2008.

⁴⁷ Williams: 1999, s. 486-487.

⁴⁸ Rodriguez, Curry, Lee: 2006, s. 334-337; Auerhahn: 2007, s. 224-227.

⁴⁹ Šugman Stubbs: 2006, s. 25.

⁵⁰ Kanduč: 2007, s. 300-301.

⁵¹ Messing, Heeren: 2008: s. 14-17.

šibkejšega spola) nazaj na prava pota.⁵² Druge teorije so se usmerile v razlikovalne elemente med posameznimi storilkami in razlike v odmerjanju kazni pripisale bolj družinskim razlogom in nosilni vlogi žensk v družini kot pa spolu samemu na sebi.⁵³ Tretji so pripisali razlike vse večjemu poudarjanju boja proti diskriminaciji žensk in učinkom le-tega na sodišče, ki je postalo še posebej previdno pri dosojanju kazni ženskam- storilkam.⁵⁴

Dokončnega odgovora na izhodiščno vprašanje še vedno ni, se pa obenem zastavlja drugo vprašanje, in sicer, ali so razlike primerne ali nekaj, proti čemur se je potrebno boriti. Izhajajoč iz načela enakosti so razlike, ki ne temeljijo na elementih, za katere pravo želi, da se jih upošteva, ne le nezaželene, temveč tudi kršijo osnovne pravne postulate. Na drugi strani pa predvsem s strani feministične kriminologije prihajajo glasovi, ki poudarjajo, da je za ženske kazenski postopek kot tak, še posebej pa njegov kaznovalni del, bistveno drugačen in so zato morebiti tudi te razlike primerne.⁵⁵

Obsodbe žensk za umore v Sloveniji

Kratek pregled obsodb za umore v letih 1980 – 1990

V letu 1990 smo v okviru seminarja »Nasilje nad ženskami«⁵⁶ naredili krajšo analizo kaznivih dejanj umora, ki so jih storile ženske. Šlo je za obsojenke, ki so v letih 1987 do 1990 prestajale zaporno kazen v ženskem zaporu na Igu pri Ljubljani. Dejanja so bila storjena v omenjenem desetletju.

⁵² Teorija je bila priljubljena sredi 20. stoletja, ko je bilo osebje v pravosodju v resnici predvsem moškega spola, v zadnjih desetletjih pa izgublja na številčnosti. Glej npr. Finley: 2007, s. 37-38. Tudi v slovenskem kontekstu si jo je težko zamišljati, predvsem v luči velikega števila žensk-sodnic na prvih stopnjah. Kot primer ene zgodnejših kritik glej Curran: 1983.

⁵³ Glej npr. Bickle, Peterson: 1991.

⁵⁴ Curran: 1983, s. 55.

⁵⁵ Predvsem pri prestajanju kazni vidijo nekateri avtorji pomembne razlike, npr.: ženske nasilje internalizirajo in ima zato nanje dolgoročneje posledice kot na moške; zapori so zasnovani kot moške institucije in so ženskam v celoti neprilagojeni; zaporna kazen ima lahko na nadaljnje življenje žensk resnejše posledice, predvsem zaradi velikega števila otrok, ki so odvisni od mater; ženske so po prestani kazni dvojno stigmatizirane – prvič, ker so prekršile pravne norme, in drugič, ker so prekršile družbeno ustaljene vzorce vedenja svojega spola. Walklate: 2004, s. 189-190.

⁵⁶ Nasilje nad ženskami: 1990, s. 125.

V članku smo izbrali devet primerov, v katerih so ženske igrale različno izrazite vloge žrtev družinskega ali partnerskega nasilja.⁵⁷ V nekaterih primerih je šlo za dolgoletno maltretiranje, celo sadistično mučenje, v drugih pa je bila ženska že v začetku skorajda enakopravna v nasilju. Med temi devetimi je tudi partnerski odnos, v katerem je bila ženska od vsega začetka dominantna. Svojo premoč je končno dokazala tako, da je v prepiru zabodla moža z nožem in ga usmrtila.

Na eni strani so nas zanimala okoliščine dejanj, zlasti razporeditev vlog »storilec – žrtev«, na drugi strani pa smo presojali odmero kazni. Zanimalo nas je, kako sodišča ocenjujejo posamezne okoliščine, in ali različni sodniki – senati – približno enake okoliščine vrednotijo izrazito različno.

Za ilustracijo razlik, ki smo jih opazili pri odmeri kazni, naj predstavimo le tri primere, ki po naši oceni odražajo zapletenost sojenja. Še posebej pomembno je dejstvo, da je višina kazni bolj kot od merljivih okoliščin – vsaj v navedenih primerih – odvisna od sodnikovega dojemanja dogodka, njegove interpretacije in povsem subjektivne zaznave nevarnosti. To subjektivnost poudarjamo zato, ker so odločitve včasih tako nenavadne, da begajo tudi kvalificirano publiko, ki se seznanila s sodbami. Ti primeri so bili namreč predstavljeni na več seminarjih, tudi sodnikom.

V prvem primeru je šlo za leto dni trajajoč partnerski odnos, v katerem je pogosto prihajalo do prepиров. Partnerja sta se pogosto žalila, med njima je bilo običajno tudi klofutanje. Usodnega dne sta se vrnila s popoldanskega poletnega kopanja, že med vožnjo pa sta se sprla. Prepир se je nadaljeval doma, izmenjala sta si nekaj klofut, potem pa je ženska zahtevala od partnerja, da gre proč. Ta je odšel v spalnico pospraviti svoje stvari, obsojenka pa je prišla za njim s kuhinjskim nožem in ga zabodla v hrbet. Poškodovanec je preživel le zaradi hitre zdravniške pomoči in dobre fizične kondicije. Tako je dejanje ostalo pri poskusu.

Sodišče je ugotovilo, da je bila enaintridesetletna storilka močno vinjena (od 1,7 do 2,0 promila), bistveno zmanjšano prištevna in da v njeni osebnosti prevladujejo asocialne poteze. Pritožbeno sodišče, ki je pritrdilo odmeri kazni sodišča prve stopnje pa je poudarilo, da sta po dejanju partnerja uredila odnose. Odmerjena kazen je bila eno leto zapora.

---

⁵⁷ Petrovec: Zamenjava vloge – od žrtve do storilca kaznivega dejanja; v *Nasilje nad ženskami*: 1991, s. 99-107.

V drugem primeru je šlo za šestindvajsetletno storilko, ki je bila štiri leta poročena z nasilnim možem. Ta je prihajal domov praviloma močno pijan, jo pretepal z rokami, s kolom, s šilom in čevljarским orodjem, jo brcal in vlačil po tleh. Nekoč je celo vrgel sekuro proti njeni glavi, a se je uspela umakniti. V stanovanju je streljal nanjo z malokalibrsko puško, a je ni zadel. Otroka je metal ob tla in ga brcal, nekoč pa ga je postavil na vročo termoakumulacijsko peč, kjer je moral sedeti, tako da je bil ves opečen. Ko jo je nekoč spet pretepel, je zbežala k sosedu. Ko se je vrnila, je mož spal. V trenutku se je odločila, da ga ubije. Iz omare je vzela pištolo za ubijanje živine in ga ustrelila.

Sodišče je ugotovilo, da sta storilka in otrok doživljala prava sadistična mučenja. Ob nekaznovanosti in mladosti obdolženke je izreklo kazen 6 let zapora.

V tretjem primeru je šlo za šestinpetdesetletno ženo, ki je že desetletja živela z alkoholikom. V pijanosti je bil grob, med drugim je pogosto zahteval spolne odnose, ki jih je zaradi operacije kolka in starosti težko prenašala, zaradi občasne impotence pa je od nje zahteval stvari, ki so jo poniževale. Obdolženkina otroka sta potrdila neznosnost življenja z očetom, ki je mater včasih lovil z vilami in s sekuro ali pa ji držal nož nad grlom.

Ko je nekega popoldneva mož spet zahteval spolne odnose, je obdolženka šla v kuhinjo in ga zabolala v trebuh, da je izkrmavel.

Sodišče je ugotovilo, da je obdolženka leta in leta živela ob moževih ponižanjih in zmerjanjih, ob vsakem spolnem odnosu pa trpela še telesne bolečine. Višje sodišče je kazen sodišča prve stopnje zvišalo z enega leta na leto in pol. Pri tem je navedlo še naslednje argumente: »Zloraba žensk s strani njihovih mož kljub proklamirani ravnopravnosti ni nobena redkost. Kam bi vodilo, če bi se žrtve posluževale podobnih metod. S kaznijo je treba tudi vzgojno vplivati na druge.«

Če bi poskušali z določeno mero subjektivnosti, pa vendar na podlagi zapisanih podatkov v sodbah, razvrstiti storilke in njihove partnerje kot žrtve glede na določene okoliščine, bi utegnili dobiti zgovorno sliko. Za kriterij si lahko izberemo lestvico nasilnosti storilk in partnerjev. Pri presoji nasilnosti se moramo zanašati na vse okoliščine dejanja, kakor jih razberemo iz obrazložitev sodb. Te so skrbno napisane in dajejo kakovosten opis odnosa med partnerjema oziroma zakoncema.

Če vzamemo razpon nasilnosti posamične osebe od 0 do 10, dobimo naslednjo sliko:

Tabela 1

primer⁵⁸	storilkina nasilnost	nasilnost moškega	izrečena kazen
A. A.	7	2	6 let
B. B.	2	4	8 let
C. C.	2	6	7 let
D. D.	4	4	1 leto (poskus, sprava)
E. E.	4	4	1 leto (poskus, sprava) ⁵⁹
F. F.	6	1	4 leta ⁶⁰
G. G.	0	9	8 let
H. H.	0	9	1,5 leta
I. I.	0	10	6 let

Razpredelnica nas utrjuje v prepričanju, da nasilnost »končne« žrtve (moškega) in nekaznovanost storilke (včasih dolgoletne »primarne« žrtve) ter njeno neprovokativno vedenje ne vplivajo nujno na sodišče tako, da bi izreklo nižjo kazen.

Če bi si privoščili poenostavljeno statistiko, ki pa kljub vsem metodološkim pomislekom ni brez zrna resnice, bi lahko prišli do rezultata o negativni

⁵⁸ Primere predstavljamo v enakem zaporedju in z enakimi oznakami, kakor so opisani v omenjenem članku iz leta 1991 (glej op. 56).

⁵⁹ V obeh omenjenih primerih, D.D. in E.E. je šlo za podobne okoliščine, v katerih je dejanje ostalo pri poskusu; vendar je bila razlika med tem in dokončanim dejanjem zgolj naključna. V obeh primerih je bilo življenje poškodovancev na nitki. V prvem primeru je šlo za sunek z nožem v hrbet, kjer je mož preživel le zaradi hitre zdravniške pomoči in dobre fizične kondicije. V drugem primeru je izvedenec zapisal, da je bil vbod v stegno tako hud, da marsikdo, ki je utrpel vbod v srce, ni bil v tako slabem stanju kot poškodovanec, ki so ga komaj rešili. V obeh primerih pa sta poškodovanca že med postopkom svojima ženama odpustila dejanje, tako da so se partnerji pobotali. Videti je, kot da je ta okoliščina še posebej vplivala na sodišče pri odmeri kazni.

⁶⁰ To je bil edini primer, v katerem žrtev ni bil partner ali mož, pač pa sosed, ki ga je obsojenkin mož napadel, obsojenka pa je pri tem le sodelovala na moževi strani.

korelaciji. To pomeni, da so sodišča – pravilneje posamezni sodniki oziroma senati – izrekala strožje kazni ženskam, ki so bile izrazito trpinčene.

Obsodbe za umore od leta 1990 do 2008

Postavlja se uvodno vprašanje – ali se je v naslednjih skoraj dveh desetletjih ob novi kazenski zakonodaji in državni samostojnosti kaj spremenilo?

Odgovor na zastavljeno vprašanje smo iskali s krajšo raziskavo, ki je zajela umore, v katerih so bile storilke ženske, in sicer od leta 1990 dalje. Pregled dokumentacije in sodnih spisov smo izvedli v Zavodu za prestajanje kazni zapora na Igu, ki je edini ženski zapor v Sloveniji. Ob docela sprejemljivi predpostavki, da se za kaznivo dejanje umora kazensko odgovorne storilke ne morejo izogniti zaporni kazni, obravnavani primeri zajemajo praktično vse primere umorov, kjer so bile storilke spoznane za krive. Kratki opisi dejanskega stanja vseh obravnavanih primerov dajejo naslednjo sliko.

1. A. A. 1, 47 let

Obsojenka je kot vedeževalka prišla v stik s kasnejšo soobtoženko, ki ji je zaupala težave z možem. Oba z možem sta se namreč ukvarjala s trgovino z dekleti za prostitucijo. Soobtoženka je bila prepričana, da se mož zapleta z nekaterimi izmed deklet, ki jih je preprodajal. Ker jo je ljubosumje vse bolj mučilo, se je zatekla k obsojenki po nasvete. Vedeževalka ji je sprva priporočila molitve in ji obljubila, da bo tudi sama molila za uspešno rešitev zakonskih težav. Kasneje se je pokazalo, da ni bilo uspeha in da je žena postajala zaradi vedenja svojega moža vse bolj obupana. Ko se je nekoč že v hudi stiski zatekla k vedeževalki, je obupana dejala, da se bo pokončala. Tedaj sta se dogovorili, da bosta moža spravili s poti.

Vedeževalka naj bi za 10.000 DEM najela štiri moške, ki bi poskrbeli za umor. Policija je preprečila dejanje, še preden je prišlo do poskusa. Tako so med drugim ostali neznani morebitni izvajalci naročenega umora. V postopku se je obsojenka zagovarjala, da je privolila v dejanje tudi zaradi (v dokumentaciji dokazane) grožnje, da se njenemu vnuku lahko kaj zgodi.

Prvo sodišče je izreklo kazen šest let, drugo štiri leta. Prvo sodišče je upoštevalo med olajševalnimi okoliščinami zlasti obdolženkinino nekazno-

vanost, med obteževalnimi pa vztrajnost. Pritožbeno sodišče je kazen znižalo na 4 leta, upošteva, da ni mogoče dokazati koristoljubnosti, in z upoštevanjem dejstva, da je bila grožnja vnuku resna.

Obsojenka je prestala dve leti in deset mesecev zopora.

2. B. B. 2, 37 let

Obsojenka je dve leti živela ob izredno nasilnem zunajzakonskem partnerju. Partner je z njo pogosto fizično in psihično obračunaval. Priče so pripovedovale o njegovi nasilni naravi, še posebej je bil tak do žensk. Policija je imela številne kazenske ovadbe, ko se je obsojenka zatekala na policijo in ga prijavljala. Izvedensko mnenje je pričalo tudi o telesnih poškodbah, ki jih je dobila neposredno pred dejanjem.

Partner jo je pretepal tudi na cesti, jo golo naganjal na cesto, grozil, da jo bo ubil oziroma zaklal. Tudi kritičnega dne jo je ob prihodu domov pretepal, potem ko je pil ves dan. Hotel jo je vreči po stopnicah, pa se je nekako rešila. Skušal jo je vreči z balkona, potem pa jo je tolkel po glavi. Popustili so ji živci in ko je legel na kavč, ga je udarila s sekiro po glavi, tako da je umrl.

Trije izvedenci so soglasno ocenili, da je dejanje storila v stanju bistveno zmanjšane prištevnosti.

Prvo sodišče je izreklo šest let kazni zopora z utemeljitvijo, da je »razmere zaznamovala tudi sama, saj je kljub drugačnim možnostim živela z nasilnjem. Imela je dom in moža, a se je vseeno vračala k partnerju«.

Sodišče druge stopnje je zvišalo kazen na sedem let. Pri tem je poudarilo, da je premalo upoštevana okoliščina, da je partnerja vsaj šestkrat udarila po glavi, kar je okoliščina, ki nedvomno pomeni veliko težo kaznivega dejanja, ne samo glede na pravno opredelitev dejanja.

Obsojenka je prestajala kazen tri leta in pol.

3. C. C. 3, 33 let

Otroštvo triintridesetletne storilke je bilo težko in polno nasilja. Oče je pil in pretepal otroke, bilo jih je osem, pogosto so bežali od doma. Mater je v

hčerini prisotnosti ubila strela, sama pa je tudi čutila posledice udarca. Kasneje se je vdala pijači in živela z več partnerji, z vsemi razmeroma mirno.

Nekega dne se je razjezila na enega izmed njih in ga v močni vinjenosti impulzivno zabolala brez posebnega razloga. Partner je preživel zaradi hitre pomoči.

Izvedenec je ugotovil pri storilki znamenja lažjih možganskih okvar, verjetno tudi zaradi odvisnosti od alkohola.

Sodišče je ugotovilo, da je bilo dejanje storjeno v stanju bistveno zmanjšane prištevnosti; upoštevalo je tudi obdolženkinino težko otroštvo ter sedanje trdo življenje, in sicer v odročnih krajih. Storilka je preprosta oseba, nemalokrat je bila izkoriščana zaradi te svoje lastnosti. Do tedaj ni bila kaznovana in je bila tudi sicer prvič v kazenskem postopku. Sodišče prve stopnje, enako tudi drugostopenjsko, sta izrekli kazen dve leti in osem mesecev zapora.

Obsojenka je prestala eno leto in šest mesecev zaporne kazni.

4. D. D. 4, 62 let

Zakonca sta živela triinštirideset let v stalnih prepirih, z očitki in občasnimi blažjimi fizičnimi napadi je prednjačila žena. V nekem prejšnjem prepiru je mož bolj po nesreči porinil ženo tako, da je utrpela zlom stegenice. Odtlej je postalo ženino vedenje še bolj agresivno. Mož bi se ločil, pa ona ni bila za to, s pojasnilom, naj mož kar ostane in trpi.

Nekega jutra, ko sta bila še v spalnici, je žena vzela mesarsko sekalo in moža z njim večkrat udarila po glavi. Mož se je nekako ubranil, čeprav mu je žena poleg drugih poškodb pri tem odsekala prst. Vzel ji je sekalo iz rok, žena pa se je vrnila s sekiro za drva in ga ponovno napadla. Takrat jo je s pestjo udaril v obraz in zbežal ter se zatekel v zdravstveni dom.

Svojega zagovora, da jo je mož vsa leta trpinčil, tako da nima nobene kosti več cele, ni mogla z ničimer dokazati. Tega tudi izvedenci niso mogli potrditi. Njuna hči je pričala o materini ljubosumnosti in napadalnosti do moža oziroma očeta, ki se je materi praviloma izogibal.

Sodišče je pri odmeri kazni upoštevalo storilkino nekaznovanost in dejstvo, da ji je mož odpustil dejanje, čeprav ni želel več živeti z njo. Prvo in drugo sodišče sta izrekli kazen osem let zapora.

Obsojenka je prestala štiri leta in tri mesece kazni zapora.

5. E. E. 5, 52 let

Gre za sosterilstvo iz primera št. 1. Obsojenka je z možem sodelovala pri organizaciji prostitucije oziroma pri preprodaji deklet. Zaradi ljubosumja, ker se je mož zapletal z dekleti, se je odločila, da bo organizirala možev umor.

Prvo sodišče je dosodilo šest let zapora za to kaznivo dejanje, pri tem pa upoštevalo razmere v družini, to je obnašanje moža, storilkino nekaznovanost in obžalovanje. Kot obteževalno okoliščino pa je sodišče navajalo vztrajnost pri načrtovanju odstranitve moža. Ker ni ugotovilo koristiljubnosti, je pritožbeno sodišče znižalo zaporno kazen za to dejanje s šestih na štiri leta zapora.

Obsojenka je prestala tri leta in štiri mesece zapora.

6. F. F. 6, 25 let

Obsojenka je živela z oškodovancem štiri leta. V tem času se je pokazala njena čustvena in tudi sicer psihična labilnost. Na eni strani je bila v pogostih sporih s starši, na drugi pa se je močno navezala na partnerja. Ta navezanost je bila skoraj obsesivna. Po partnerjevi izjavi naj bi rekla, da bo z njo ali pa ne bo z nobeno. Partner ji ni uspel naravnost povedati, da njune zveze ne vidi kot perspektivne, ampak je nekako vzdrževal odnose. V tem obdobju je – po njeni izjavi – večkrat poskusila s samomorom.

Nekega večera je obsojenka partnerja, ki je sedel v fotelju, od zadaj dvakrat zabodla v vrat. Oškodovanec za to ni dal nikakršnega neposrednega povoda. Ko se je umikal, ga je na hodniku še enkrat zabodla v trebuh in mu poškodovala jetra.

Dejanje je storila v stanju bistveno zmanjšane prištevnosti ob zmerni depresivnostni motnji z elementi razširjenega samomora. Po dejanju je

poskušala narediti samomor. Obsojenka močno obžaluje dejanje, ki se ga sicer ne spominja. Izvedenec potrди psihogeno amnezijo.

Prvostopenjsko sodišče jo obsodi na dve leti zaporne kazni.

Obsojenka prestane eno leto in štiri mesece kazni.

7. G. G. 7, 20 let

Obsojenka je živela zadnje mesece pri zdaj pokojnem partnerju kot podnajemnica. Med njima je pogosto prihajalo do prepиров in tudi hujših spopadov.

Partner je usodnega dne našel v stanovanju pokrov injekcijske igle in jo obdolžil, da je spet na heroinu. Kasneje je med njima izbruhnil prepír, po katerem je partner obsojenko udaril s pestjo v vrat. Pri tem je utrpela poškodbe, ki so opisane tudi v zdravstveni dokumentaciji. Padla je po tleh, partner pa je prišel za njo z nunčaku palicami in jo udarjal po nogah. Grozil je, da bo ubil njo in še sebe. Odvlekla se je na hodnik, kar so potrdile tudi priče. Ko sta se vrnila v stanovanje, jo je partner začel daviti, sama pa je uspela pograbití nož in ga zabosti v prsni koš. Čez čas je poklicala policijo. Obdukcija je pokazala, da je bil pokojnik močno vinjen.

Sodišče je upoštevalo neugodne razmere, v katerih je obdolženka odraščala, dejstvo, da je bila narkomanka od trinajstega leta dalje, njeno nekaznovanost in dejstvo, da je dejanje storila v prekoračenem silobranu. Upoštevalo je tudi vse njene telesne poškodbe (udarci z nunčaku palicami, davljenje).

Sodišče jo je obsodilo na tri leta zapora. Prestala je dve leti.

8. H. H. 8, 61 let

Obsojenka je bila z oškodovancem poročena dvaintrideset let, v tem času so se jima rodili trije otroci. Po selitvi družine v stanovanjsko hišo je mož začel čezmerno piti, v alkoholiziranem stanju pa je bil nasilen. Ženo je večkrat tepel in ji povzročil lažje pa tudi težje telesne poškodbe. Po dvaintridesetih letih sta se zakonca na ženino pobudo razvezala, vendar je obsojenka kljub

ločitvi še osem let ostala v skupnem gospodinjstvu in skrbela za sina in bivšega moža, ki tudi v tem času ni prenehal piti.

Na dan dogodka je obdolženka bivšemu možu, potem ko ga je videla mrtvo pijanega sedeti pod drevesom, v steklenico vina skrivaj nalila skoraj pol decilitra visoko toksičnega organskega topila, s čimer naj bi ga odvrnila od pitja. Oškodovanec je zastrupljeno pijačo kasneje samo poskusil, nato pa takoj poiskal zdravniško pomoč, zato do resnejših posledic ni prišlo.

Pri odmeri kazni je sodišče uporabilo možnost omilitve kazni, pri čemer je upoštevalo, da je dejanje ostalo le pri poskusu, da dejanje ni povzročilo nobenih posledic ter okoliščine, v katerih je bilo dejanje storjeno. Kot olajševalne okoliščine je upoštevalo dalj časa trajajoče nesoglasje med obsojenko in oškodovancem, še posebej pa je izpostavilo fizično nasilje, ki ga je oškodovani izvajal nad storilko. Kot olajševalno okoliščino je upoštevalo tudi njeno predhodno nekaznovanost, obteževalnih okoliščin pa sodišče ni našlo. Obtoženki je tako izreklo kazen tri let zavora, kar je potrdilo tudi drugostopenjsko sodišče.

V zaporu je obsojenka, ki je kazen začela prestajati pri šestinšestdesetih letih, skoraj leto dni prebela v zaprtem režimu, po slabem letu pa ji je bil dodeljen polodprti režim. V času prestajanja kazni je bila neproblematična, dejanja se je zelo kesala. Vzpostavila je tudi odnos z novim partnerjem, zaradi česar se je veselila obdobja po prestani kazni. Pogojno je bila izpuščena po prestanem enem letu in osmih mesecih zavora.

9. I. I. 9, 62 let

Pokojni mož obsojenke je bil nasilen človek, njegova nasilnost pa se je še stopnjevala takrat, ko je bil pijan, kar se je dogajalo pogosto. Z ženo in hčerami je bil pogosto v konfliktu, tako je bilo tudi v času dogodka.

Tistega dne je sosed okrog devetih zjutraj pripeljal na dom vinjenega moža. Mož se je takoj začel prepirati z ženo, ki se je zato umaknila v sobo in prosila hčer, naj nadaljuje njeno delo. Hči je skušala pomiriti očeta, vendar ji to ni uspelo, saj je ta začel z macolo razbijati steklo na vratih, nazadnje tudi vrata, za katerimi je bila kasnejša obsojenka skupaj z vnukinjo. Zatem je vstopil v sobo in zgrabil ženo za vrat ter jo pričel daviti, med davljenjem pa ji je dejal, da bo tistega dne nekdo umrl, ona ali on. Izpustil jo je šele, ko

ga je ustavila hčerka, ki ga je odpeljala na hodnik. Tu jo je oče močno udaril, da je padla po tleh. Mati ji je skušala pomagati, vendar jo je mož s pestjo udaril v glavo. Takrat se je žena vrnila v sobo, kjer je imel mož pod jogijem shranjeno vrv, s katero ji je pred tem že večkrat grozil. Vrv mu je vrgla prek telesa, da bi ga zvezala, dokler se ne pomiri, vendar je mož izvlekel nož, se z njim rešil vrvi, nato pa planil proti hčerki in jo porezal po telesu. Žena ga je nato udarila s polenom po roki, da je izpustil nož in se nekoliko umiril.

Do dejanja je prišlo potem, ko je vnukinja s tal pobrala nož in stekla k sosedom, hči pa se je umaknila v sobo, da pregleda svoje poškodbe. Ko sta mož in žena ostala sama, je žena krajši del vrvi, ki ji je ostal v roki, možu nataknila za vrat, ko ji je obrnil hrbet. Oba sta se spotaknila ob stopnice, žena pa je pri tem držala vrv zadržneno, kar je trajalo vsaj pet minut, tako da se je mož zadušil.

Sodišče je ugotovilo, da je bila obsojenka v stanju bistveno zmanjšanje prištevnosti, kar je tudi upoštevalo kot olajševalno okoliščino pri odmeri kazni. Poleg tega je upoštevalo tudi njeno priznanje dejanja, njeno predhodno nekaznovanost, kot posebne olajševalne okoliščine pa še medsebojne razmere med obsojenko in umrlim, ki so pri obsojenki povzročile dolgotrajno stanje strahu zase in za svojo družino. Zaradi teh posebnih okoliščin je sodišče uporabilo možnost omilitve kazni in izreklo kazen dveh let in šestih mesecev zapora.

Obsojenka je začela kazen prestajati v starosti petinšestdeset let. Skoraj pol leta je prebila v zaprtem režimu, nato ji je bil dodeljen polodprti režim. V zaporu je kazala izjemno pozitiven odnos do dela in življenja, spomini na dejanje in dogodke pred njim pa so bili zanjo izredno travmatični. Pogojno je bila izpuščena po prestatnem enem letu in sedmih mesecih zapora.

10. J. J. 10, 40 let

Obsojenka je bila s pokojnikom poročena trinajst let, oba pa sta v tem času imela resne probleme z alkoholom in sta se zaradi njih tudi zdravila. Mož je bil zelo nasilen, ženo je redno žalil, ni ji dovoljeval stikov s prijateljicami, razen tega pa jo je tako hudo pretepal, da je morala večkrat iskati zdravniško pomoč. Zaradi poškodb, ki ji jih je povzročil, je bila tudi invalidsko upokojena. V času njunega zakona je moral mož tudi na prestatjanje zaporne kazni zaradi pretepanja prve žene.

Na dan dogodka je mož obsojenko ob prihodu domov našel v kopalnici, ko si je sušila lase in iztaknil kabel iz elektrike, češ da elektrika stane. Po tem jo je večkrat močno udaril, tudi ko sta že šla v kuhinjo. Obsojenka je po več klofutah vstala ter v spalnici poiskala v krpo zavito pištolo. Ko se je vrnila v kuhinjo, je dvakrat ustrelila v moža ter pobegnila k sosedi, od koder so poklicali policijo.

Sodišče je obsojenko spoznalo za bistveno zmanjšano prištevno, ob odmeri kazni pa se je odločilo uporabiti možnost omilitve kazni, pri čemer je upoštevalo prispevek žrtve h kaznivemu dejanju, predvsem dolgotrajno grdo ravnanje in fizično nasilje, ob tem pa še obsojenkino nekaznovanost ter obžalovanje dejanja. Ob upoštevanju navedenih olajševalnih okoliščin je izreklo kazen zapora tri leta in šest mesecev. Na pritožbo državne tožilke je višje sodišče ponovno odločilo o sankciji in ugotovilo, da je prvostopenjsko sodišče precenilo pomen olajševalnih okoliščin, zato je višje sodišče samo določilo novo kazen, in sicer štiri leta in šest mesecev zapora.⁶¹

Obsojenka je zaporno kazen nastopila pri triinštiridesetih letih in bila dodeljena v polodprti režim, ki je bil po dobrem letu spremenjen v odprtega. Imela je težave z novim partnerjem, tudi nasilnežem, s katerim pa je zvezo prekinila še pred pogojnim odpustom, ki ji je bil omogočen po treh letih in dveh mesecih prestajanja kazni.

---

⁶¹ Sodišče je v tem primeru odločalo tudi, ali gre morebiti za uboj na mah, pri čemer je (sicer pravilno) odločilo, da taka kvalifikacija ni mogoča. Pri tem je zaskrbljujoč del argumentacije takšne odločitve, ki pravi: »Kot že navedeno, je obtoženka bila izpostavljena grdemu ravnanju in hudim žalitvam s strani pokojnega in je na takšna ravnanja s strani obtoženca, kakršno je bilo kritičnega dne, bila »navajena«. Ravnanje pokojnika kritičnega dne ni bilo takšno, ki bi pri obtoženki povzročilo izjemno duševno stanje, skratka, povzročilo pri obsojenki močno razdraženost in zaradi tega po mnenju sodišča v obravnavanem primeru ne gre za uboj na mah po čl. 136. čl. KZ.« Iz take argumentacije sledi, da pretepanje pri ženski, ki ga je deležna pogosto, ne more povzročiti tako hude razdraženosti, ki bi bila lahko povod za uboj na mah. Takšno razumevanje še utrjuje naslednji citat iz iste sodbe: »Obtoženko je X.X. okrog 13 let pretepal, žalil, torej z njo brez dvoma grdo ravnal in se ni odločila obtoženka, da to ravnanje s strani X.X. prepreči (od njega se ni odselila, se ni razvezala). Ravnanje X.X. kritičnega dne po mnenju sodišča ni bilo zanjo prav nobeno »presenečenje«.« Ne glede na to, da v danem primeru uboj na mah res ne more biti ustrezna kvalifikacija, je takšno razmišljanje nevarno in kaže na globoko nerazumevanje stiske in duševnega stanja zlorabljenе ženske. Glej npr. Filipčič: 2002, s. 94-99; Filipčič v Kanduč: 2002, s. 71.

11. K. K. 11, 25 let

Storilka je bila v intimnem razmerju z oškodovancem, ki je bil v času razmerja poročen. Kljub obljubam, da bo zapustil ženo in se poročil z njo, je oškodovanec prekinil zvezo z obsojenko, ta pa mu je začela groziti.

Na dan dogodka ga je počakala po službi, ko se je skupaj z ženo vračal domov. Ob srečanju je najprej prišlo do krajšega prepira med obsojenko in oškodovanko (ženo), nato pa je obsojenka izvlekla pištolo in ustrelila proti glavi oškodovanke tako, da jo je krogla obstrelila po bradi. Obsojenka je nato ustrelila še dvakrat proti oškodovancu, ki se je postavil med njo in ženo, in sicer v trebuh in desno nadlaket, nato pa je zbežala.

Sodišče je obsojenko spoznalo krivo za poskus umora, pri odmeri kazni pa je kot olajševalne okoliščine upoštevalo njeno predhodno nekaznovanost, dejstvo, da se je sama prijavila policiji ter veliko časovno oddaljenost od dejanja (sojenje je potekalo kar šestnajst let po dogodku) in ji z uporabo omilitvenih določil dosodilo enotno kazen treh let zapora.

Obsojenka je začela s prestajanjem kazni pri štiridesetih letih, pogojno je bila odpuščena po dveh letih prestane kazni.

12. L. L. 12, 17 let

Obsojenka je skupaj s prijateljico, ravno tako mladoletnico, načrtovala umor njenih staršev, da bi lahko prijateljici sami živeli in poplačali dolgove, ki sta jih nabrali. V njunem odnosu je bila dominantna obsojenkina prijateljica, druga drugo pa sta vzpodbujali k dejanju. Odnos sta skrivali pred starši, ki jim ni bilo všeč njuno prijateljevanje.

Na dan dogodka sta mladoletnici izostali od pouka in v kuhinji pričakali mamo ene izmed njiju. Ko je ta vstopila, jo je prva mladoletnica ustrelila od zadaj v predel hrbta. Ko sta se prepričali, da je mrtva, sta truplo prenesli v zgornje nadstropje in uprizorili materin samomor.

Sodišče je obsojenkini prijateljici (mlajša mladoletnica) izreklo vzgojni ukrep oddaje v vzgojni zavod, pri obsojenki pa se je na predlog državne tožilke odločilo za kaznovanje. Odmerilo ji je kazen sedem let mladoletniškega zapora, pri čemer zatrjuje, da je »upoštevalo vse okoliščine, ki vplivajo na to, ali bo ta kazen večja ali manjša«, teh okoliščin pa izrecno ne

navaja. Odločitev je potrdilo tudi drugostopenjsko sodišče, ki pravi, da je izrečena kazen »le na videz visoka«.⁶²

Kazen je bila kasneje obsojenki znižana za petino (eno leto in pet mesecev) na podlagi Zakona o amnestiji,⁶³ zavrtnjena pa je bila njena zahteva za izredno omilitev kazni. Obsojenka je bila v zaporu mirna in delovna, njeno vedenje pa vzorno. Nadaljevala je šolanje in se udeleževala interesnih dejavnosti, zato so ji postopoma tudi režim spremenili v odprtega. Pogojno je bila odpuščena po treh letih prestane kazni.

13. M. M. 13, 42 let

Obsojenka in njen mož sta bila poročena 18 let, med njima pa je bilo veliko prepиров in tudi fizičnega obračunavanja. Oba sta imela težave z alkoholom, do nasilja je ponavadi prišlo v alkoholiziranem stanju.

Na dan dogodka sta obsojenka in njen mož čez dan precej pila, čeprav sta oba menila, da nista pijana (obsojenka je imela v krvi približno 2,26 promila alkohola). Ko sta prišla domov, sta se začela v kuhinji prepirati, nato se je mož umaknil v spalnico, kjer je na postelji zadremal. Obsojenka je v kuhinji vzela kuhinjski nož ter šla v spalnico, kjer je skušala moža z njim zabosti. Pri tem je moža le ranila, saj se je le-ta zbudil in ji preprečil dejanje.

Prvostopenjsko sodišče je obsojenki odmerilo kazen v višini enega leta, pri čemer je upoštevalo stanje bistveno zmanjšane prištevnosti, njeno predhodno nekaznovanost, daljši čas, ki je minil od dogodka (pet let) ter dejstvo, da si je v tem času uredila življenje. Višje sodišče je na zahtevo državne tožilke presodilo, da je odmerjena kazen prenizka in ji določilo dve leti zaporne kazni, pri čemer je še posebej izpostavilo, da prvostopenjsko sodišče ni upoštevalo obteževalnih okoliščin, med katere je višje sodišče štelo dejstvo, da je obsojenka po prepiru nadaljevala s pitjem, kljub temu, da je vedela, da alkohola ne prenaša ter da rezilo zgolj zaradi naključja in sreče ni predrlo prsnega koša.

---

⁶² Kazen je v luči drugih primerov izjemno visoka, šlo je le za napeljevanje, poleg tega pa je obsojenka dejanje storila kot starejša mladoletnica. Strah vzbujajoče je tudi dejstvo, da prvostopenjsko sodišče ni izrecno navedlo nikakršnih okoliščin, ki jih je upoštevalo; kako naj brez obrazložene odmerjene kazni višje sodišče presodi o njeni primernosti, ostaja po našem mnenju neznanka.

⁶³ Uradni list RS, št. 97/2001.

Obsojenka je zaporno kazen pričela izvrševati v starosti 48 let, v času prestajanja kazni pa ni bila problematična. Zato ji je bil režim sčasoma spremenjen v odprtega, našla pa je tudi delo zunaj zavoda. Pogojno je bila odpuščena po enem letu in štirih mesecih prestajanja zaporne kazni.

14. N. N. 14, 44 let

Obsojenka je bila poročena z možem več kot dvajset let in je imela z njim pet otrok. Mož je bil nasilen, pretepal je njo in otroke, še posebej, če je bil v alkoholiziranem stanju. Večkrat naj bi ji tudi grozil, da bo vse. Obsojenka se je zaradi težkih domačih razmer zdravila na živcih.

Na dan dogodka je mož v večernih urah vstopil v kuhinjo, kjer je začel zmerjati in tepsti obsojenko, v bran pa ji je stopil petindvajsetletni sin. Mož je nato zapustil kuhinjo in šel na dvorišče, tja pa mu je sledila obsojenka, ki je zgrabila sekiro in ga s topim delom najmanj trikrat udarila po ramenih, da se je zgrudil. Sekiro je nato izročila sinu, ki je očeta še dvakrat s topim delom udaril po obrazu, zaradi česar je oče umrl.

Sodišče je pri odmeri kazni osem let zapore upoštevalo obsojenkino stanje bistveno zmanjšane prištevnosti, njeno nekaznovanost, poleg tega pa tudi prispevek žrtve, »ki je v veliki meri soustvarila stanje za storitev kaznivega dejanja«. Kot olajševalno okoliščino je upoštevalo tudi skrb za tri nepreskrbljene otroke.

Obsojenki je bil v zaporu dodeljen najprej polodprti, nato odprti režim, zaradi disciplinskega ukrepa pa ponovno polodprti. Po treh letih in štirih mesecih prestajanja kazni je Vrhovno sodišče ugodilo zahtevi za varstvo zakonitosti in vrnilo zadevo v ponovno sojenje, zaradi česar je bilo obsojenki prekinjeno prestajanje kazni.

Izpuščena je bila po odobritvi zahteve za varstvo zakonitosti po treh letih in štirih mesecih.

Sklepna ocena

Če naredimo podobno lestvico agresivnosti storilk in žrtev kot za desetletje 1980-1990, dobimo naslednji pregled.

Tabela 2

primer	storilkina nasilnost	nasilnost moškega	izrečena kazen
A. A. 1	0	0*	4 leta
B. B. 2	0	8	7 let
C. C. 3	1	0	2,67 let
D. D. 4	4	2	8 let (poskus)
E. E. 5	0	0*	4 leta (niti poskus)
F. F. 6	2	0	2 leti
G. G. 7	0	8	3 leta (prekoračen silobran)
H. H. 8	0	7	3 leta
I. I. 9	0	8	2,5 let
J. J. 10	0	8	4,5 let
K. K. 11	2	2	3 leta
L. L. 12	0	0*	7 let
M. M. 13	4	4	2 leti
N. N. 14	0	7	8 let

(Opomba: z znakom * so označeni primeri, v katerih ne moremo ugotoviti nasilja kogarkoli od vpletenih pred storitvijo kaznivega dejanja. Motivi so v teh primerih drugačni – npr. ljubosumje, koristoljubnost. Teh nekaj primerov ne upoštevamo v poenostavljeni korelacijski lestvici).

Ob vsej zadržanosti, ki mora veljati zaradi individualnosti primerov, je vseeno mogoče opaziti nekonsistentnost sojenja. V primeru, ko je sodišče ugotovilo izrazito nasilnost moškega in le enkratno nasilnost ženske z dokončnim obračunom, je bila izrečena kazen sedem let zapora. V drugem primeru, ko žrtev z ničemer ni prispevala k lastni viktimizaciji in ko je šlo za dejanje skorajda »brez razloga«, izviral pa je zgolj iz storilkine impulzivnosti ob njeni alkoholiziranosti kot prevladujočem stanju, pa se je

sodišče odločilo za dve leti in osem mesecev. Pri tem naj takoj poudarimo, da se ta kazen ne zdi prenizka; razmisleka je vredna sedemletna zaporna kazen za dejanje, katerega okoliščine niso daleč od silobrana.

Pri dokazovanju neobičajne korelacije, ki bi potrjevala, da je storilki izrečena višja kazen, če je bila trpinčena, je nekaj težav. Vzorec je popoln, kar pomeni, da niti ne gre za vzorec, ampak je zajeta vsa populacija, vendar je z matematičnega vidika vzorec premajhen, da bi dopuščal trditve brez pridržka. Iz razsevnega grafikona je namreč razvidno, da ne moremo sklepati na korelacijo med spremenljivkama. To potrjuje tudi izračun Pearsonovega korelacijskega koeficienta: verjetnost, da ničelna hipoteza velja, je 0,230. Izračun torej kaže, da ni korelacije, o kateri bi lahko govorili le, če bi znašala verjetnost ničelne hipoteze manj kot 0,1. Že razsevni grafikon pravzaprav kaže, da zaradi majhnega števila primerov korelacije praktično ne smemo računati.

Ker statistična analiza torej ne pride v poštev, si lahko nekoliko pomagamo z enostavnim izračunom povprečnih kazni, ki so bile izrečene storilkam in si pri tem pomagamo z ocenami, ki smo jih uporabili že prej, nanašajo pa se na navzočnost nasilja (glej tabelo 3).

Tak izračun pokaže, da znaša v primerih, ko je bila storilka pred storitvijo kaznivega dejanja žrtev moškega nasilja, povprečna odmerjena zaporna kazen 4,67 leta. V primerih, ko sta bila pred dogodkom nasilna oba, samo ženska ali nobeden, pa znaša povprečna odmerjena kazen 4,08 leta, torej dobrega pol leta manj. Ponovno moramo seveda poudariti zadržek zaradi majhnega števila primerov, pa vendar bi tudi v manjšem številu primerov pričakovali, da bo poudarjeno nasilje, ki ga je izvajala žrtev, pri odmeri kazni delovalo v korist obsojenke in ne v njeno škodo.

Tabela 3

Nasilje moškega		Ni nasilja / nasilna oba / nasilna samo storilka	
Primer	Kazen v letih	Primer	Kazen v letih
		A. A. 1	4
B. B. 2	7		
		C. C. 3	2,67
		D. D. 4	8
		E. E. 5	4
		F. F. 6	2
G. G. 7	3		
H. H. 8	3		
I. I. 9	2,5		
J. J. 10	4,5		
		K. K. 11	3
		L. L. 12	7
		M. M. 13	2
N. N. 14	8		
POVPREČJE	4,67	POVPREČJE	4,08

Namesto matematične prepričljivosti nam ostane še premislek o posamičnih izrečenih kaznih, ki se zdijo zelo visoke, kljub temu, da nekatere situacije spominjajo na silobran. Če k temu dodamo še obrazložitve sodb, kjer lahko preberemo skorajda seksistično in mačistično držo sodnikov, ki ugotavljajo, da je bila storilka navajena na dolgoletno trpinčenje, tako da ni bilo nikakršnega razloga za hipni izbruh ob podobnem nasilju, ko je vzela pravico v svoje roke, je slika odnosa določenih sodnikov do storilk jasnejša. Žalostno spominja na svetopisemsko zapoved: »Žena bodi možu pokorna!«.

V času vsesplošne zaostritve kaznovalne prakse se temu pridružuje tudi režim prestajanja kazni. O prestajanju kazni v odprtem režimu in ugodno-

stih v zaporu se ne odloča na podlagi obsojenkine nevarnosti za okolje, ampak zgolj formalno, glede na težo dejanja.

V nekaterih primerih, kjer je šlo za enako hudo dejanje, pa so bile izrečene kazni nižje, ugotavljamo naslednjo olajševalno okoliščino: partner, ki je poskus umora preživel, je dejanje storilki odpustil. Partnerski odnos se je očitno nadaljeval in žrtev in storilec sta dočkala sojenje nekako »spravljena«. Taka utemeljitev se zdi zelo razumna, če gre za kazniva dejanja iz malomarnosti. V opisanih primerih pa se morda vedenju odpuščajočega in razumevajočega oškodovanca pripisuje prevelik pomen. Pri tem ne gre za to, da bi morali kazni zviševati. Gre le za to, da takega dejanja, kot je poskus umora, ne bi smeli obravnavati z vtisom, da gre za razpoložljivo dobrino, katere kršitev delno opere krivde oškodovančeva plemenitost in dobrota (v ozadju česar se praviloma skriva naivnost).

Na podlagi nekaj deset primerov je nemogoče izdelati verodostojne in statistično preverljive zaključke, še manj prikazati delovanje sistema v primeru ženskih storilk najhujšega kaznivega dejanja. A tako stanje v Sloveniji ni nenavadno in še zdaleč ne neponovljivo, toliko bolj v primeru ženske kriminalitete, kjer so že sicer majhne slovenske številke še manjše. Ravno zato se zdi toliko bolj pomembna individualna analiza primerov in sodb in njihova kritična ocena. Le preko opredeljevanja do posamičnih dobrih ali slabih rešitev in odločitev pristojnih organov lahko znanstvena analiza doprinese k potrebnim usmeritvam in spremembam v delovanju teh organov. In takih sprememb je, vsaj na področju, ki ga obravnava ta prispevek, potrebnih še precej.

Literatura

Ashworth, A. (1995). *Sentencing and criminal justice*. 2. izdaja. London: Butterworths.

Auerhahn, K. (2007). Adjudication outcomes in intimate and non-intimate homicides. *Homicide Studies*. 11, s. 213-230.

Bavcon, L., Šelih, A. et al. (2003). *Kazensko pravo – splošni del*. Ljubljana: Uradni list Republike Slovenije.

Bickle, G. S.; Peterson, R. D. (1991). The Impact of Gender-Based Family Roles on Criminal Sentencing. *Social Problems*. 38, s. 372-394.

Champion, D. J. (2007). *Sentencing: A reference book*.

Clarkson, C. M. V.; Morgan R. (ur). (1995). *The politics of Sentencing Reform*. Oxford: Clarendon Press Oxford.

Curran, D. (1983). Judicial Discretion and Defendant's Sex. *Criminology*. 21, s. 41-58.

Federal Criminal Justice Trends, 2003. (2006). (Motivans M.) Federal Justice Statistics Program.

Filipčič, K. (2002). *Nasilje v družini*. Ljubljana: Bonex.

Finley, L.L. (2007). *Encyclopedia of juvenile violence*. Westport: Greenwood Press.

Florjančič D. (2006). Izbira, odmera in izrek kazenskih sankcij. *Pravna praksa*. (19.1.2006), s. VI – VIII.

Forell, C. A., Matthews, D. M. (2000). *A law of her own*. New York: New York University Press.

Franco Aas, K. (2005). *Sentencing in the Age of Information – From Faust to Macintosh*. London: GlassHouse Press.

Frase R. S. (2005). State Sentencing Guidelines: Diversity, Consensus, and Unresolved Policy Issues. *Columbia Law Review*. 105, s. 1190-1232.

Guthrie, C., Rachlinski, J. J., Wistrich A. J. (2000-2001). Inside the judicial mind. *Cornell Law Review*. 86, s. 777-830.

Hall, M. J.; Calabro, D; Sourdin T.; Stranieri A.; Zeleznikow J. (2005) Supporting Discretionary Decision-Making with Information Technology: A Case Study in the Criminal Sentencing Jurisdiction. *University of Ottawa Law and Technology Journal*. 2, s. 1-36.

Kanduč, Z. (2002). *Žrtve, viktimizacije in viktimološke perspektive*. Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani.

Kanduč, Z. (2007). *Kriminologija: (Stran)poti vede o (stran)poteh*. 2. izdaja. Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani.

Blackwell, B. S., Holleran, D., Finn M. A. (2008). The Impact of the Pennsylvania Sentencing Guidelines on Sex Differences in Sentencing. *Journal of Contemporary Criminal Justice*. 24, 399-418.

Letno poročilo 2007. (2008). Ljubljana: Uprava za izvrševanje kazenskih sankcij.

Messing, J. T., Heeren, J. W. (2008). Gendered justice: Domestic homicide and the death penalty. *Feminist Criminology*. Objavljeno na spletu kot: OnlineFirst, 11. december, 2008, doi:10.1177/1557085108327657.

Miller, M. L. (2005). A Map of Sentencing and a Compass for Judges: Sentencing Information Systems, Transparency, and the Next Generation of Reform. *Columbia Law Review*. 105, s. 1351-1395.

Nasilje nad ženskami. (1990). Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani.

Petrovec, D. (1998). *Kazen brez zločina*. Ljubljana: Studia Humanitatis.

Reid, S. T. (2006). *Crime and Criminology*. New York: Mc Graw Hill.

Rodriguez, S. F., Curry, T. R., Lee, G. (2006). Gender differences in criminal sentencing: Do effects vary across violent, property and drug offenses?. *Social Science Quarterly*. 87, 318-339.

Sisk, G. C., Heisse, M., Morriss A. P. (1998) Charting the influences on the judicial mind: An empirical study of judicial reasoning. *New York University Law Review*. 73, s. 1377-1500.

Tata, C., Burns, N., Halliday S., Hutton, N., McNeill, F. (2008). Assisting and advising the sentencing decision process. *British Journal of Criminology*. 48, s. 835-853.

Tonry, M. H. (1996). *Sentencing matters*. New York, Oxford: Oxford University Press.

Tonry, M. H., Frase R., ur. (2001). *Sentencing and Sanctions in Western Countries*. New York: Oxford University Press.

Tonry, M. H. (2004). *Thinking about crime*. New York: Oxford University Press.

Spohn, C., Beichner, D. (2000). Is Preferential Treatment of Female Offenders a Thing of the Past? A Multisite Study of Gender, Race, and Imprisonment. *Criminal Justice Policy Review*. 11, 149-184.

Stith, K., O'Neil M. E. (2003). Federal Sentencing Guidelines Symposium Yale Law School, November 8, 2002. *Federal Sentencing Reporter*. 15, s. 156-160.

Šelih, A. (1990). *Sodna odmera kazni*. Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani.

Šelih, A. (1992). Možnosti in meje racionalne sodne odmere kazni. *Zbornik znanstvenih razprav*. 52, s. 207-226.

Šugman Stubbs, K. (2006). Kategorizacija in stereotipiziranje ter njun pomen za kriminologijo. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*. 57(1), s. 15-27.

Šugman Stubbs, K., ur. (2006). *Izhodišča za nov model kazenskega postopka*. Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani.

Walklate, S. (2004). *Gender, Crime and Criminal Justice*. Portland: Willan Publishing.

Williams, M. R. (1999). *Gender and Sentencing: An Analysis of Indicators*. *Criminal Justice Policy Review*. 10, s. 471-490.

NEKATERI PSIHO(PATO)LOŠKI VIDIKI STORILK KAZNIVEGA DEJANJA DETOMORA

Saša Kmet

Izhodiščne misli

Slovenski Kazenski zakonik¹ v 119. čl. v poglavju o kaznivih dejanjih zoper življenje in telo ureja kaznivo dejanje detomora: »Mati, ki vzame življenje svojemu otroku med porodom ali takoj po porodu, dokler je še pod njegovim vplivom, se kaznuje z zaporom do treh let.«Gre za milejšo obliko kaznivega dejanja uboja (prej umora) iz 115. čl., ki prinaša vrsto posebnosti. Storilka kaznivega dejanja detomora je lahko le otrokova mati, čas storitve dejanja pa je porod oziroma obdobje po njem, ko je še možen vpliv samega poroda. Komentar razveljavljenega slovenskega KZ² (pri čemer pa v razmerju do KZ-1 ni nobenih sprememb) navaja, da se pri tem kaznivem dejanju domneva o obstoju posebnih subjektivnih in objektivnih okoliščin pri materi oziroma možnost določenih »porodnih motenj«. Če je bilo dejanje storjeno med porodom ali neposredno po njem, vpliva poroda ni potrebno posebej dokazovati, sicer pa se ta ugotavlja s pomočjo izvedenca psihiatrične stroke. Podobne opredelitve je moč zaslediti tudi v nekaterih tujih komentarjih materialnih kazenskih zakonodaj.

V primerjalnem pravu ločimo tri skupine pristopov k obravnavanju kaznivega dejanja detomora: (1) v ospredju zanimanja oziroma varstva je mati oziroma njeno psihološko stanje, zato je detomor privilegirana oblika umora; (2) v ospredju zanimanja je otrok kot žrtev, zato gre za kvalificirano obliko umora; (3) detomor v razmerju do kaznivega dejanja umora nima

---

¹ KZ-1; Ur. l. RS, št. 55/08, 39/09, 91/11.

² Deisinger: 2002, s. 45.

posebnosti.³ V tem prispevku iščemo vzroke za detomor v patologijah psihološkega mehanizma simbioze, zato je očitno, da gre za usmeritev, ki se nagiba k prvi skupini rešitev oziroma meji na zavedanje kompleksnosti vprašanj (ne)obstoja krivde oz. kaznivosti.

Tahović⁴ ter Bačić in Pavlović⁵ navajajo, da je bil detomor vse do konca 18. stoletja hujša oblika kaznivega dejanja umora.⁶ Nekateri pravni sistemi mu še danes ne priznavajo milejše oblike, prav tako ponekod prihaja do razlik glede na dejstvo, ali je umorjeni otrok zakonski ali nezakonski. Bačić in Šeparović⁷ ter Horvatić in soavtorji⁸ opozarjajo, da porod sam po sebi ni nikakršno »bolezensko« stanje, temveč predvidljiv in (po)znan fiziološki proces oz. stanje. Kritizirajo absolutno domnevo vpliva poroda na psiho-(pato)loške procese ter opozarjajo na pomen (slabih) socialnih razmer pri odločanju za detomor, ki naj bi bil pogosto »le zapoznena« kontracepcija oziroma abortus. Novejše spremembe hrvaške materialne kazenske zakonodaje detomoru odrekajo naravo privilegirane oblike kaznivega dejanja umora, priznavajo pa mu status »posebno blage« oblike. Iz zakonskega opisa je bila namreč izpuščena sintagma »porodna motnja«, zato ni logično, čemu bi bilo dejstvo, da je otroka umorila mati, sploh privilegatorno, če že ne kvalifikatorno.⁹ Pogled, ki ga kaže upoštevati, je pa sam zase seveda nepopoln.

Katere so te »okoliščine« oziroma »motnje«, ki lahko posledično pripeljejo do umora lastnega otroka? Ponujamo in analiziramo enega od možnih odgovorov, tj. tisto psihološko stanje, ki v patološkem smislu odstopa od nujne vzpostavitve psihološke simbioze med materjo in otrokom. Ker gre prvenstveno za kompleksne osebnostne značilnosti matere, je že na prvi pogled očitno, da bo šlo v večini primerov za patologijo, ki bo nastopila že pred samim porodom, pa tudi o(b)stala po njem. Zanimivo je, da možnost predporodne patologije, ki jo bomo v nadaljevanju dokazovali, komentar KZ na enem mestu upošteva (»Mati je lahko storilka tega kaznivega dejanja

³ Somora: 2004, s. 191–192.

⁴ Tahović: 1961, s. 84.

⁵ Bačić, Pavlović: 2001, s. 28–29.

⁶ Za obširen zgodovinski pregled pravnega obravnavanja pojava gl. Lukić: 1987; obče zgodovinsko Palermo: 2002, s. 124–127; za slovenske razmere Privšek: 2002.

⁷ Bačić, Šeparović: 1992, s. 58.

⁸ Horvatić *et al.*: 1999, s. 64–65.

⁹ Bačić, Pavlović: 2001, s. 29. Prim. Grozdanić: 1996; Somora: 2004, s. 207–208.

tudi tedaj, ko se je za usmrtitev otroka odločila že pred porodom ali si celo že takrat pripravila sredstvo za umor otroka.«),¹⁰ na drugem ne (»Če mati že pred porodom drugega napeljuje, da naj po porodu umori otroka, ki ga bo rodila, bo kazensko odgovarjala kot napeljevalka h kaznivemu dejanju umora.«),¹¹ podobno pa velja tudi za določen čas po porodu (»Če mati umori otroka, ko ni več pod vplivom porodne motnje, je podano kaznivo dejanje umora.«).¹² Kakor bomo videli kasneje, igra pomembno vlogo v psiho(pato)logiji simbioze tudi otrokov oče (ali materin partner), ki lahko ravna iz psihološko zelo podobnih vzgibov kot mati. Komentar KZ te situacije prav tako ne uvršča med razloge za milejšo pravno kvalifikacijo (»Oče ubitega otroka, ki je napeljal mater, da stori kaznivo dejanje, je odgovoren za kaznivo dejanje napeljevanja k umoru.«).¹³

Naša nadaljnja razprava se bo torej gibala v nakazanih smereh kritike sedanje pomanjkljive zakonske ureditve kaznivega dejanja detomora. Omeniti velja še dejstvo, da je izkrivljena simbioza, ki nas bo zanimala v nadaljevanju, lahko vzrok za številne oblike destruktivnih ravnanj proti potomcem (v mislih imamo zlasti zanemarjanje, zlorabljanje ipd.), ki so za kriminologijo in kazensko pravo vsekakor relevantne. Prispevek v prvem delu pojasnjuje vidike simbioze s psihološkega gledišča, pri čemer se dotika širše palete otroku škodljivih patoloških pojavnosti; v drugem, ki si prizadeva povezati resnice o psiho(pato)logiji simbioze s sedanjimi znanstvenimi in empiričnimi dognanji, pa se v delnem nasprotju z navedeno kazenskopravno in kriminološko relevantnostjo v glavnem osredotoča »le« na vprašanja detomora. Razloga za tovrstno usmerjenost sta dva. V prvi vrsti gre tako za »zdravorazumsko« kakor teoretsko podprto predpostavko, da navedbe, ki se tičejo (naj)hujše oblike destruktivnosti, veljajo tudi za milejše manifestacije. Drugi razlog pa je povsem pragmatičen – vseobsežna obravnava bi daleč presegl(a)la okvire tega prispevka.

---

¹⁰ Deisinger: 2002, s. 45.

¹¹ *Ibid.*, s.46.

¹² *Ibid.*, s.47.

¹³ *Ibid.*, s.47.

Psihologija simbioze¹⁴

Simbioza označuje v psihologiji tisto skupnost dveh ali več posameznikov, v kateri je medsebojna odvisnost izražena v tolikšni meri, da član simbioze verjame, da brez drugih oseb, vključenih v skupnost, ne bi mogel preživeti. Za člana simbioze je obstoj druge osebe torej potreba. Kadar sta dva posameznika v simbiozi, drug drugega (za)objameta s svojima ego-mejama, s čimer razširita svoj Jaz na vključenega sočloveka. Lahko bi rekli, da ti dve osebi tvorita eno osebnost. Kadar je nekdo dejansko nesposoben za samostojno življenje, kakor npr. novorojenček ali fizično oziroma mentalno prizadeta oseba, je odnos simbioze nujen, govorimo o normalni simbiozi. Kadar pa sta oba posameznika sposobna za samostojno eksistenco, gre za patološko simbiozo. Slednja se lahko pojavi med roditelji in potomci (o primerih podaljšane ali inverzne simbioze več v nadaljevanju), med otroki (zlasti dvojčki) pa tudi med odraslimi ljudmi, največkrat v partnerskih razmerjih.

Ker je novorojenček popolnoma nesposoben za samostojno življenje, je zanj simbioza z materjo (oziroma skrbnikom) potreba. Ne samo, da je skupnost nujna za preživetje otroka, temveč brez kakovostne simbioze ne moremo govoriti o otrokovem optimalnem psihičnem in emocionalnem razvoju ter ustrezni socializaciji. Simbioza je odvisnost, katere cilj je doseganje neodvisnosti, kar je drugo ime za odraslost.¹⁵ Dober roditelj je tisti, ki se zaveda dejstva, da je glavni cilj vzgoje otroka pripraviti ga za samostojno življenje v družbi (to je psihološki kriterij odraslosti)¹⁶ ter ob primernem

¹⁴ Če ni drugače navedeno, poglavje temelji na Milivojević: 2004e.

¹⁵ Po biološkem kriteriju posameznik odraste takrat, ko postane sposoben za razmnoževanje. V pravnem smislu se odraslost izenačuje s polnoletnostjo, čeprav na določenih starostnih točkah že prihaja do posebnosti. V slovenski pravni ureditvi postane mladoletnik s petnajstimi leti starosti delno poslovno sposoben, procesno sposoben, s privolitvijo centra za socialno delo sme skleniti zakonsko zvezo itn. Pri kazenskopravnem obravnavanju so (v Sloveniji) pomembni mejniki štirinajsto, šestnajsto in osemnajsto, pa tudi enaindvajseto in triindvajseto leto starosti. Kljub temu pa na tem področju prihaja do več paradoksov. Za primer – težnjam v mladoletniškem kazenskem pravu po nižanju starosti, pri kateri za obravnavanje (domnevnih) storilcev kaznivih dejanj nastopi sodna pristojnost, se pridružujejo nasprotni težnje po višanju oz. rigidni postavitvi tiste starostne meje (tako je ravnal tudi slovenski zakonodajalec), pod katero v smislu spolne (ne)dotakljivosti mladostnik »uživa« še posebno (skorajda a-priorno) kazenskopravno varstvo. Gl. Filipčič: 2005, s. 129–151.

¹⁶ V časovnem oziru je ta kriterij mogoče »izpolniti« že pred polnoletnostjo, v nekaterih kulturah pa je »izpolnitev« pomaknjena daleč naprej, celo v čas po tridesetem letu starosti.

času dopusti potomcu, da se osamosvoji. Ta pot je postopna, saj otrok s časom postaja na številnih življenjskih področjih vse bolj sposoben, zato govorimo o različnih kvalitativnih stopnjah simbioze: (1) primarni (od rojstva do četrtega leta starosti), (2) sekundarni (od četrtega do sedmega leta), (3) terciarni (od sedmega do trinajstega leta), (4) kvartarni (od trinajstega leta do odraslosti). Pri konkretnih primerih lahko v navedenih starostih seveda prihaja do manjših odstopanj.

Eden od razlogov, zakaj je dobro, da nosečnost traja devet mesecev, je ta, da se mati privadi na otroka, ki ga nosi. V tem obdobju je otrok dobesedno del matere, znotraj njene telesne meje. Po porodu ga mati (za)objame z mejo svojega Jaza oziroma ego-mejo, otrok ostane del nje, le da vez med njima postane psihološka. Ta se manifestira na dveh ravneh – v prijetnosti ob navzočnosti ter neprijetnosti ob odsotnosti drugega.¹⁷ Pri otroku pride do slednjega nekoliko kasneje, tj. v šestem mesecu starosti, čeprav je že prej sposoben prepoznati mater. Kadar je otrok, star šest mesecev in več, ločen od matere, kaže opazne znake trpljenja, ki spominja na žalost (infantilna žalost spominja na depresijo). Zapisano je značilno za simbiotsko opno, ki se razteza med materjo in otrokom ter ju »vleče«skupaj. Med odraščanjem ta opna »slabi«, kar jima posledično omogoča vse večjo in dalj časa trajajočo ločenost.¹⁸

Biti mati ne pomeni le roditi otroka, temveč tudi odgovorno prevzeti vlogo matere. Ženska je pripravljena za rojstvo potomca takrat, kadar je sposobna vstopiti v simbiozo. Simbioza je odnos, v katerem so otrokove potrebe na prvem mestu. V tem odnosu mati varuje otroka in zagotavlja pogoje za njegovo preživetje, otrok pa te pogoje uporablja. Z drugimi besedami, mati mora biti toliko psihološko zrela, da se odreče nekaterim lastnim željam in aspiracijam, saj vsaj za določen čas sprejme skoraj izključno vlogo

¹⁷ Gre za tipično doživljanje v primerih psihološkega mehanizma ponotranjenja (internalizacije) pomembnega »objekta«. Podobno velja tudi v ljubezenskih odnosih. Zaradi poenostavitve opuščam razlago s ponotranjenjem tesno povezanega mehanizma identifikacije.

¹⁸ Separacijske težave nastajajo zlasti v obdobju, ko zaposlena mati ponovno prične z delom, še posebej, če je otrok med njenim delovnim časom izločen iz domačega okolja, npr. mora v jasli. Za otroka so še posebej travmatične situacije, ko zboli in mora v bolnišnico. Sodobna pediatrija se zaveda pomena simbioze, zato se majhni otroci sprejemajo v pediatrične klinike skupaj z materami. Ugledni razvojni psiholog Bowlby je menil, da mati ne bi smela zapustiti otroka za več kot teden dni v prvih treh letih njegovega življenja. Gl. Bowlby: 1965.

zadovoljevanja otrokovih potreb. V jeziku transakcijske analize(TA)¹⁹ oziroma njenega koncepta ego stanj govorimo o materini sposobnosti (začasne)²⁰ izključitve lastnega ego stanja Otroka.²¹

TA kot teorija osebnosti temelji na tridelnem modelu ego stanj (Roditelja, Odraslega in Otroka). Ego stanje je skupek povezanih vzorcev vedenja, mišljenja in čutenja oziroma način, na katerega izražamo del svoje osebnosti v določenem trenutku. Najpreprosteje povedano, Roditelj vrednoti in sodi, Odrasli zbira informacije in razmišlja, Otrok pa doživlja potrebe želje, občutke in emocije.²² V TA lahko simbiozo opredelimo tudi kot situacijo, v kateri imata dve osebi skupno aktivna tri ego stanja. Novo-rojenčkovi ego stanji Roditelja in Odraslega sprva še nista formirani, mati

¹⁹ Transakcijska analiza (v nadaljevanju TA) je iz psihoanalize izhajajoča psihološka usmeritev, ki jo je ob koncu petdesetih let prejšnjega stoletja osnoval ameriški psihiater kanadskega rodu Berne. Mednarodno združenje za transakcijsko analizo (ITAA) podaja naslednjo definicijo te psihološke smeri: »TA je teorija osebnosti ter sistematična psihoterapija za osebno rast in osebnostne spremembe.« TA je vse to in še mnogo več. Ponuja poglobljeno analizo transakcij v medosebni komunikaciji ter z razširitvijo metodo za analizo sistemov in organizacij. Kot sistemska psihoterapija se TA uporablja v individualni, skupinski in družinski psihoterapevtski obravnavi. Psihološke in komunikacijske tehnike, ki so nastale v okviru TA psihoterapije, se uporabljajo tudi na drugih področjih, za katera je značilno intenzivno delo z ljudmi, tako da po obogatitvi teh tehnik dandanes obstajajo štiri specializacije v okviru TA: (1) psihoterapija, (2) svetovanje, (3) pedagogika, (4) management. Sistematično o TA gl. npr. Stewart, Joines: 1987.

²⁰ Praviloma gre za začasni proces med trajanjem primarne simbioze, tj. neke v prvih treh letih otrokovega življenja. Morebitna podaljšana simbioza pa je patološka, več v nadaljevanju.

²¹ Izključitev ego stanja (enega ali več) v smislu Bernove energijske teorije, s katero je sledil Freudovi paradigmi, pomeni, da ego stanje vsebuje velike količine nevezane energije (katekse), ki teži, da bi prišla do izraza, zato se ji drugi ego stanji zoperstavita s protikatekso, s čimer pride do inhibicije oziroma (energetske) izključitve prvega ego stanja. Gl. *ibid.*, s. 48-49. Milivojević meni, da kateksa ni nič drugega kot energija čustva. Poenostavimo – čeprav govorimo o »energijski metafori«, ne želimo povedati nič drugega kakor to, da materi v določenem obdobju po rojstvu otroka (ali za vedno) njene lastne želje in aspiracije niso več toliko pomembne, kot so bile pred tem, saj na prvo mesto stopajo otrokove potrebe. Ocena pomembnosti neke pojavnosti pa je ključni moment v procesu nastanka čustvovanja, zato je logično, zakaj bo materino ego stanje Otroka ostajalo brez »energije« oziroma bo »izključeno«. Gl. Milivojević: 2004a.

²² Roditelj, Odrasli in Otrok bi na prvi pogled morda spominjali na psihoanalitične kategorije superega, ega ter ida, vendar je treba takoj opozoriti, da tu ne gre za prekrivanje. Osnovna razlika je že v tem, da so Roditelj, Odrasli in Otrok izključno funkcije ega, podrobnejša izpeljava pa na tem mestu ni ključna.

pa po izključitvi svojega Otroka z Roditeljem in Odraslim (za)objame novo-rojenčkovega Otroka, kar ponazarja njeno odrekanje in skrb za potomca.²³

A vendar se zgodba ne omejuje zgolj na otroka in mater. Podobno kakor ženska je tudi moški pripravljen postati oče takrat, ko je sam sposoben (začasno) izključiti svoje ego stanje Otroka. Dokler je mati v simbiozi z otrokom, naj bi bil oče tisti, ki skrbi za njene potlačene želje, v idealnem svetu pa bi sam našel podporo v širši skupnosti, npr. pri članih družine, prijateljih, sodelavcih ipd. V razvojni psihologiji je znano, da je v najzgodnejšem obdobju za otrokov razvoj ključna vloga matere, oče pa nastopi nekoliko kasneje. Pomemben je v procesih oblikovanja otrokove spolne identitete, odnosa do avtoritete itn., pred tem pa je, kakor že rečeno, osredotočen na mater.²⁴ Na ta način zaokrožuje stabilno in kakovostno simbiozo, od katere sta odvisna otrokovo preživetje ter njegov razvoj.²⁵ Zavedanje tega dejstva se zrcali tudi v pravnih sistemih v luči prava socialne varnosti.²⁶

Nekaj, kar bi imenovali dojenček, ne obstaja, obstaja le dojenček v paru z materjo. Psihično je z njo zlit v eno in to mu nadomešča gotovost, ki jo je imel prej, ko je bil z njo biološko povezan. Na začetku se zdi, da tu ni prostora več kot za dva, saj sta mati in otrok povezana v precej zaprto unijo, vendar pa ne bivata sredi praznega prostora. Odnos med partnerjema – med možem in ženo – to unijo zaokroža. Če oče mater bolj podpira, je ona bolj učinkovita v svojem materinstvu. Po drugi strani to velikokrat ni enostavno. Mnogi moški nimajo toliko dobrih, intimnih prijateljev kakor ženske. Za mnoge je žena njihova najboljša zaupnica, in ko – čeprav začasno – izgubijo prvo mesto v njenem življenju, to postane nenadomestljiva izguba, ki jo težko prenesejo. Oče v vsakem primeru potrebuje svoj prostor in krog prijateljev, s katerimi lahko deli svoje skrbi ter se z njimi pogovarja

²³ Za vsak primer opozorilo, da se uporaba terminov Roditelj, Odrasli in Otrok z veliko začetnico nanaša na dotična ego stanja, medtem ko uporaba male začetnice govori o realnih psihološko-družbenih vlogah matere in očeta, njunih potomcev oziroma odrasle osebe.

²⁴ Sistematično o razvojnopsiholoških procesih znotraj družine gl. npr. Skinner, Cleese: 1994.

²⁵ Kljub temu nikakor ne smemo absolutno razumeti, da se simbioza nanaša izključno na prisotnost biološke matere. Za otroka je ključna stalna navzočnost katere koli odrasle osebe, ki skrbi zanj, mu izraža ljubezen in uživa v interakciji z njim.

²⁶ Institut porodniškega dopusta tako ne le dopušča materi, da se določen čas popolnoma posveti otroku, temveč zagotavlja še zadržanje delovnega mesta ter denarno nadomestilo v času odsotnosti z dela. Poznamo tudi institut očetovskega dopusta.

o vsem, kar se dogaja, kljub temu pa potrebuje tudi potrditev in spodbudo svoje partnerke.²⁷

Patologije simbioze

Če mati ni sposobna samoodrekanja, tj. (začasno) izključiti svoje ego stanje Otroka, kakor je to pri tako imenovanem sindromu infantilne matere²⁸ ali pri ženskah, ki so pod vplivom kontra-scenarija »nenačrtovano« zanosile,²⁹ je njen odnos do otroka ambivalenten.³⁰ Iz ego stanj Roditelja in Odraslega

²⁷ Tratar: 2007, s. 244–246.

²⁸ Kljub temu, da je največje število žensk, pri katerih lahko govorimo o sindromu infantilne matere, dejansko mladoletnih oziroma malo nad mejo polnoletnosti, je v vprašanju psihološka kategorija, ki ni povezana s starostjo, temveč z osebnostno strukturo. Včasih pa ne gre niti za osebnostno strukturo, marveč za življenjski scenarij (gl. nasl. op.). Še posebej v primerih, ko ženska podleže temu sindromu npr. šele pri drugem ali tretjem otroku. V zahodni civilizaciji, zlasti v višjih družbenih slojih, potekajo številni socialnopsihološki procesi, ki povzročajo, da se ženske vse kasneje oziroma celo nikoli ne čutijo sposobne postati matere. Eden od razlogov za to je tudi ta, da ideal materinstva pogosto predstavlja povsem nasprotni, a vendar prav tako patološki sindrom »idealne« matere, o katerem več v nadaljevanju.

²⁹ TA kot teorija človekovega razvoja uvaja koncept življenjskega scenarija, ki pojasnjuje, zakaj ljudje v odraslosti ponavljajo v otroštvu naučene strategije, četudi boleče in samouničujoče, kar že posega na področje psihopatologije. Življenjski scenarij oziroma skript je v svojem bistvu načrt življenjskega poteka posameznika. Ta ga v največji meri »napiše« v najzgodnejših letih pod vplivom sporočil iz starševskih ego stanj Otroka, ki sta najpomembnejša faktorja pri njegovem oblikovanju. Gl. Steiner: 1990, s. 51–55. Skript je zasnovan tako, da (ob odsotnosti globljega uvida in intenzivnega dela na sebi v smeri spremembe) traja vse življenje. Osnovan je na kontinuiranem podkrepljevanju roditelskega programiranja ter na odločitvah, sprejetih v otroštvu. Te odločitve temeljijo na štirih, med seboj neodvisnih dejavnikih: (1) roditelskih sporočilih, ki jih otrok sprejema; (2) otrokovi eksistencialni poziciji (Jaz OK/ne OK, Ti OK/ne OK); (3) otrokovem omejenem življenjskem izkustvu; (4) otrokovem nivoju kognitivnega razvoja. Gl. Allen, Allen: 1972, s. 72–74. Roditelska prepoved (*injunction*) je sporočilo, izhajajoče iz starševskega ego stanja Otroka, ki postane bistveni del otrokovega življenjskega scenarija. Kot najbolj patološki velja omeniti prepovedi »Ne obstajaj« ter »Ne bodi vreden«. Berne je menil, da tovrstno prepoved potomcu preda roditelj nasprotnega spola, medtem ko demonstracija načina, kako prepovedi zadostiti, izhaja iz ego stanja Odraslega roditelja istega spola (»program«). Gl. Berne: 1975, s. 215–216. Kontra-scenarij oziroma kontra-skript pa vsebuje roditeljske zapovedi, tj. sporočila, izhajajoča iz starševskega ego stanja Roditelja, ki »dovoljujejo« otroku in kasneje odraslemu, da ni dolžan upoštevati morebitnih *injunctions*, vse dokler sledi navodilom kontra-skripta. Gl. npr. Steiner: 1990, s. 101. Tovrstna zapoved bi lahko bila: »Zanosi in imej otroka čim prej, pa boš vredno človeško bitje«.

³⁰ Gre za položaj »notranjega« konflikta, ko različni deli osebnosti oziroma ego stanja različno, morda celo diametralno nasprotno vrednotijo življenjsko situacijo ter na ta način medsebojno »tekmujejo« za prevlado pri posameznikovi »zunanj« reakciji. Tisti del oziroma ego stanje, ki povzroča intenzivnejše čustvovanje (ocenjuje lasten način dojemanja

namreč izvirata skrb in ljubezen do otroka, iz ego stanja Otroka pa neprijateljski odnos do lastnega potomca. Njen Otrok doživlja novorojenčka kot prepreko pri uresniče(va)nju trenutnih življenjskih ciljev ali kot konkurenco pri zagotavljanju pozornosti njej pomembnih oseb. Kadar imata »nadzor« nad materinim doživljanjem Roditelj in Odrasli, ona ocenjuje ter se posledično dejansko obnaša, kakor da je dobila sina ali hčerko, medtem ko se ji v primeru dominacije Otroka dozdeva, da se »igra« z mlajšim bratom ali sestro. Značilna tekmovalno-konfliktna emocionalna dinamika poteka od zavisti pa vse do sovraštva. Najbolj pomembna ugotovitev za našo razpravo pa je tale – nikakršna redkost ni, da infantilne matere s prevladujočim ego stanjem Otroka zanemarjajo ali zlorabljajo lastnega potomca ter mu vcepljajo skriptno prepoved življenja. Velikokrat je sindrom infantilne matere glavni psihološki razlog za detomor.

Analogija velja pri sindromu infantilnega očeta. Tudi on vzpostavi ambivalenten odnos do potomca, mati pa vzpostavljeno situacijo doživlja kot dejstvo, da mora po rojstvu novorojenčka (ali še prej) skrbeti kar za dva »otroka« – resničnega ter Otroka svojega partnerja, ki je zavisten, ker se ona posveča detetu in lahko do novorojenčka razvije prav tako destruktivne težnje. Za par, ki pričakuje oziroma je dobil otroka, je pomembno, da skuša ves čas ohraniti »romantiko«. Osredotočenje na »ljubezenski« del spolnega odnosa je v tem obdobju ključnega pomena. Ženska namreč sedaj čuti še posebno potrebo po bližini in podpori, moški pa se v primeru, da vso svojo naklonjenost do njega prenese na otroka, lahko počuti odrinjenega ali postane nanj celo ljubosumen. Slednje predstavlja grožnjo njenemu partnerskemu odnosu, pri čemer se moramo v vsakem trenutku zavedati izjemnega pomena funkcionalnega razmerja med staršema za psihološko dobrobit njunega potomca.³¹

Na podlagi zapisanega počasi že ugotavljamo, zakaj je razumevanje kaznivega dejanja detomora, kakor smo ga nakazali v prologu prispevka, v luči psiho(pato)logije simbioze vsaj nekoliko problematično. V tem oziru namreč ni videti razloga, da bi se razmerje med strožjo oziroma milejšo pravno kvalifikacijo po 115. oziroma 119. čl. KZ-1 razlikovalo glede na okoliščine, (1) ali je bil umor otroka načrtovan pred oziroma po porodu, ne glede na

---

stvarnosti kot bolj pomemben), tj. ima več energije, bo prevzelo izvršilno moč v obnašanju osebe. Gl. Milivojević: 2004d, s. 13–14.

³¹ Tratar: 2007, s. 240–241.

časovne okvire; (2) ali je bila mati storilka kaznivega dejanja oziroma »zgolj« udeleženka v ožjem ali širšem pomenu (sostorilka, napeljevalka, pomočnica); ne nazadnje pa tudi (3) ali je bil storilec oziroma udeleženec pri kaznivem dejanju oče, saj smo ugotovili, da v smislu patologije simbioze med njima ni posebnih razlik.

Infantilnosti »nasprotna« patologija je sindrom »idealne« matere (ali očeta, kjer ponovno velja analogija), ki namesto neizključitve ego stanja Otroka predpostavlja njegovo trajno izključitev. »Idealna« mati se odloči za popolno »žrtvovanje« sebe v korist otroka, tako da povsem zanemari svoje pomembne želje, cilje in aspiracije, vse do trenutka otrokove popolne osamosvojitve, tj. za približno dvajset let življenja. Takšna mati deluje na podlagi iz otroštva izvirajočega (praviloma zaradi psihološkega mehanizma identifikacije z »enakim« materinskim likom) prepričanja ali-ali, ki izhaja iz kontaminacije njenega ego stanja Odraslega.³² Verjame namreč, da je lahko le egoistična, »slaba« mati, ki »živi zase«, ali pa altruistična, »dobra« mati, ki »živi za otroka«. Označba »idealna« mati je ironična, saj svoje potomce vzgaja v presocializirane, prezaščitene in razvajene posameznikev. Še več – sindrom »idealne« matere je eden od glavnih razlogov za poporodne patologije in samomore, pa tudi za nastanek obsesivnih motenj, v katerih lahko sicer pretirano požrtovalna mati podleže impulzom, naj ubije ali kako drugače ogrozi otroka.

Ker dete ni sposobno preživeti brez odrasle osebe, ki skrbi zanj, so najhujše psihološke motnje pri otrocih posledica pomanjkanja simbioze oziroma simbiotske deprivacije. Spitz³³ je že v svojih klasičnih delih dokazal, da so se pri otrocih, ki so bili prikrajšani v vzpostavljanju simbiotskega odnosa s stalno prisotnim odraslim, razvile težke oblike apatije v smislu izgube vseobsežne življenjske energije, kar je pisec poimenoval anaklitična depresija. Nepopolna simbioza vodi do motenj v razvoju vseh treh otrokovih ego stanj v oblikah (1) neustreznih in nepopolnih (zgodnje)-življenjskih

---

³² Med ego stanji bi morala obstajati notranja meja. Kadar temu ni tako, govorimo o kontaminaciji. Ego stanje Otroka je zastareli Jaz, ki več ne odgovarja stvarnosti, zato je prehajanje njegovih vsebin v Odraslega patološko oziroma iracionalno (zabloda). Gre za mišljenje, ki je »okuženo« s čustvovanjem, medtem ko prehajanje vsebin iz Roditelja ponazarja mišljenje, »okuženo« z vrednotenjem. V našem primeru, denimo, podoba »idealne« matere iz otroštva posameznice prehaja v Odraslega, ki ni sposoben realistično oceniti problematičnosti tovrstnega prepričanja. Splošno o kontaminaciji gl. npr. Milivojević: 2004a.

³³ Spitz: 1946.

izkušenj v Otroku, (2) nezadostnega ponotranjenja (internalizacije) pomembnih figur in socializacije v Roditelju,³⁴ ter posledično (3) nerazvitega Odraslega. Najbolj problematično je to, da ima oseba v odraslem življenju resne težave pri vzpostavljanju emocionalnih odnosov z drugimi ljudmi, vključno s partnerji in lastnimi otroki. Pogosto posameznik (po)ustvari simbiotsko deprivacijo v situaciji, ko sam postane roditelj, kar prenaša patološke vzorce iz generacije v generacijo.

Pretirana oziroma fiksirana simbioza je tista oblika skupnosti, v kateri mati ne dopusti otroku, da bi postopoma zapuščal simbiozo, ter tako onemogoči njegov razvoj v smislu osvajanja sposobnosti za samostojno življenje. Takšna prezaščitniška mati, ki je ujeta v past sindroma »idealne« matere, ne dovoli, da bi se otrok ločil od nje niti kadar gre za »normalne« aktivnosti v konkretnem starostnem obdobju (zlasti problematična je posebna psihološka dinamika v fazi adolescence), kar povzroča odsotnost stimuliranja potomčevih Roditelja in Odraslega oziroma fiksacijo v ego stanju Otroka. Potomec je lahko naslovnik številnih skriptnih prepovedi (npr. »Ne delaj tega ali onega«, »Ne bodi zdrav«, »Ne odrasti«, »Ne zapusti me« itn.). Na tak način odrasla oseba pogosto trpi za sindromom pasivno-odvisne osebnosti. Posameznik je izrazito anksiozen, zato se izogiba kakršnim koli aktivnostim v »strašljivem« svetu oziroma išče neko »močno« osebo, ki bo skrbela zanj oziroma od katere bo popolnoma odvisen (najpogosteje v partnerskem razmerju),³⁵ kar z drugimi besedami pomeni, da bo z njo ponovno (po)ustvaril simbiotski odnos iz otroštva.

Posebna oblika patološke simbioze, ki predstavlja tudi hudo obliko (psihične) zlorabe otroka, je inverzna simbioza. Gre za situacijo, ko mati (oziroma oče ali skrbnik) pričakuje oziroma zahteva od otroka, da skrbi zanj oz. za psihološke potrebe njenega ego stanja Otroka. V večini primerov govorimo o posledici katere od naslednjih okoliščin: (1) mati je sebi (svojemu egoističnemu Otroku) rodila »igračko«, od katere pričakuje, da jo razvesel-

³⁴ V komunikacijskem modelu ego stanj ločimo tri temeljne (pod)vrste ego stanja Otroka: (1) Svobodnega, (2) Uporniškega in (3) Prilagojenega. Slednji je produkt starševske vzgoje in socializacije, osebi pa omogoča, da se, kadar je to potrebno, podredi oziroma obnaša v skladu z družbenimi pravili in normami. V primerih zanemarjanja otroka s strani staršev oziroma nezadostne socializacije pa se krepi negativni pol Svobodnega Otroka, tj. Divji Otrok, ki pogosto ravna (družbeno) neustrezno, primitivno in za druge žaljivo. Gl. Milivojević: 2004a.

³⁵ Prim. Milivojević: 2004c, s. 264–272.

juje, zabava in nikoli ne sme odrasti; (2) mati je osamljena, pa si je rodila »malega zaščitnika« oziroma »malo prijateljico«; (3) mati ocenjuje, da je »zavozila« lastno življenje, zato od otroka pričakuje, da bo dosegel uspeh, ki bo osmisлил tudi njeno eksistenco. Tovrstni mehanizmi inverzne simbioze so pogosti zlasti v enostarševskih družinah, kjer roditelj z vzbujanjem strahu, dolžnosti in krivde³⁶ zavestno ali nezavedno čustveno izsiljuje svojega potomca, tako da slednji ostaja vseživljenjsko vezan nanj, kar vključuje tudi zanemarjanje morebitnega partnerja in lastnih otrok.³⁷

Patologije simbioze kot vzroka za kaznivo dejanje detomora gre torej uvrstiti v tisto skupino primerov, pri katerih je glavni razlog za kaznivo dejanje, kljub obsežni medosebni dinamiki med storilcem in žrtvijo, vendarle skrit v dražljajih, ki se ne tičejo otroka kot žrtve, tj. v osebnostnih strukturah matere oziroma očeta. Če se omejimo na matere, gre za posameznice, ki so bile patološko determinirane že pred rojstvom otroka, čeprav se njihova ambivalentnost do nosečnosti oz. potomca ter posledični destruktivni vedenjski vzorci pokažejo šele kasneje.³⁸ Četudi praviloma ne bo šlo za primere izključitve kazenske odgovornosti (ponovno »po starem«), so predzavestni³⁹ psihološki konflikti pogosto kot vulkani, katerih neslutena sila lahko dolgo spi pod površjem, v trenutkih destruktivnega izbruha pa pušča za sabo opustošenje.

Od psiho(pat)ologije simbioze k detomoru⁴⁰

Novejših širših empiričnih raziskav o fenomenologiji detomora, ki bi presegle okvire »case study«,⁴¹ je (bilo) malo. Ena redkih, katere rezultati

³⁶ Angl. Fear, Obligation, Guilt oziroma FOG (megla).

³⁷ Ti posamezniki so pretirano navezani na svoje(ga) roditelje/a. Zanje je vendarle značilno, da nimajo ljubezenskih partnerjev oziroma jim ti ne pomenijo toliko kot roditelj(i). Kadar se spustijo v »resno« partnersko razmerje, pa gre pogosto ponovno za (po)ustvarjanje simbioze.

³⁸ Večina storilk detomora je že pred njim razvila nasilne težnje do otrok(a), kar pomeni, da je šlo za vzorec, ki se je stopnjeval do najhujše oblike. To je v skladu s teorijo o psiho(pat)ologiji simbioze. Gl. Alder, Polk: 2001, s. 60. Prim. tudi Motz: 2001, s. 142.

³⁹ Laično bolj znan termin bi bil »nezavedni«, vendar pa je strokovno korektnější izraz »predzavestni«, saj gre v nasprotju z (dejansko) nezavednimi vsebinami za take, ki so ob ustreznih postopkih dostopne človekovi zavesti.

⁴⁰ Če ni drugače navedeno ali posebej poudarjeno, točka temelji na Cajner: 1993.

⁴¹ Gl. npr. Kjeldal: 2004; Motz: 2001, s. 117–127, 132–139; Palermo: 2002, s. 132–139.

so dostopni tudi nam, je bila opravljena v hrvaškem prostoru pred približno dvajsetimi leti. Gre za analizo psiholoških, sociodemografskih, ekonomskih in sociokulturnih dejavnikov tridesetih pravnomočno obsojenih storilk kaznivega dejanja detomora na Hrvaškem v obdobju med letoma 1985 in 1990.⁴² V pričujočem poglavju si bomo prizadevali zelo na kratko ter s poudarkom na psiholoških dognanjih preučiti izsledke te raziskave, predvsem pa ugotoviti, na katerih mestih lahko postavimo most, ki bi povezal njena spoznanja s predstavljenimi spoznanji o psiho(pato)-logiji simbioze. Menimo, da nam dokaj reprezentativen vzorec omogoča postaviti tezo o obstoju teh vzporednic, dokazujemo pa jih v nadaljevanju.

V raziskavah o detomoru, ki so bile v zgodovini vendarle opravljene, so osebnostne vidike storilk praviloma zanemarjali, najpogosteje pa je bil preučevan podatek o njihovi starosti v času storitve kaznivega dejanja. Ugotavljali smo že, da je sindrom infantilne matere kot bistveni element patologij simbioze sicer manifestacija individualnih osebnostnih struktur, vendarle pa je logično, da se bo v večji meri pojavljal pri mlajših posameznicah, ki jih (še) zaznamuje nezavedanje problematičnih psihološko-vedenjskih vzorcev. Utemeljeno je namreč pričakovati, da se bodo (če se bodo) v prvi vrsti starejše, tj. življenjsko izkušenejše osebe, zavestneje podajale na pot osebnostnih sprememb. Statistični podatki o detomorih v svetovnem okviru navedeno tezo potrjujejo – delež posameznic v vzorcih storilk tega kaznivega dejanja z naraščanjem njihove starosti kot po pravilu pada.

V splošnem pri storilcih umorov ugotavljamo slabo obvladovanje v konfliktnih situacijah, še zlasti takrat, kadar konflikt med storilcem in žrtvijo (v primerih detomora bo šlo zlasti za zgoraj pojasnjeni težki »notranji« konflikt med ego stanji matere oziroma očeta) traja dalj časa. Hrvaška raziskava je to spoznanje povezala s konceptom inteligence, pri čemer je ugotovila, da je večina storilk veljala za »primitivne« osebe z neizkoriščenimi intelektualnimi potenciali, ki so delovale v skladu s principom (načelom) zadovoljstva, ne pa po principu realnosti.⁴³ V primer-

⁴² O tehničnih podatkih raziskave gl. Cajner: 1993, s.75–76.

⁴³ Pojma izvirata iz razvojne psihoanalize. Starši morajo z uporabo vzgojnih mehanizmov »prepričati« otroka, da ne more dobiti vsega, česar si želi, mu pokazati, kako naj bi prenašal frustracije, ter ga naučiti, zakaj so nekatere njegove želje neuresničljive. Otrok se mora

javi z nedelinkventno populacijo so bile nadpovprečno anksiozne, preobčutljive, depresivne in shizoidne. Vse navedeno lahko povežemo z označnimi patologijami prevladujočega ego stanja Otroka, ki (tudi) v primerih odklonov od simbioze deluje destruktivno ter zavira morebitne spremembe v prihodnosti.

Sinteza podatkov o temperamentu storilk, vključenih v raziskavo, prinaša ugotovitve o večinoma siromašnem emocionalnem življenju, oslABLjeni čuječnosti ter osnovnem depresivnem razpoloženju. Večina storilk je bila nezrelih, labilnih, egocentričnih, infantilnih itn., pa tudi resno čustveno nepismenih. Prav tako so dokazali prevladovanje egoizma, kar ne pomeni drugega kot »prenapihnjeno« ego stanje Otroka, ki mu »nadležni« potomec predstavlja nepredstavljivo breme.⁴⁴ V veliki meri se je kazala nagnjenost k (po)tlačenju emocij, zlasti frustriranosti, kar pogosto vodi v akumulacijo čustev ter njihovo nakopičeno sprostitve v »eksplozivni« oziroma afektivni obliki agresivnosti.⁴⁵ Lahko bi govorili tudi o trenutkih »čustvene ugrabitve«, v katerih ego stanje Otroka prevzame nadzor nad ravnanjem osebnosti, medtem ko sta Roditelj in Odrasli, ki bi morebiti preprečila »katastrofo« na razumski ravni, v ozadju oziroma izključena. Še hujšo obliko patologije pomeni čustveni primanjkljaj (emocionalni defekt), ko

---

naučiti, da se odpove ravnanjem, ki so zanj sicer prijetna, vendar socialno nesprejemljiva, po drugi strani pa se mora angažirati v subjektivno neprijetnih, a družbeno zaželenih aktivnostih. Učenje življenja na osnovi načela realnosti predstavlja rast in zorenje posameznika. Ravnanje na osnovi načela zadovoljstva, tj. takojšnje zadovoljitve določene želje, je vzrok frustracij, kar osebo vodi v čustva jeze. Če se frustracije spremenijo v pozitivno in vzpodbujajočo energijo, ki je pomembna moč za konstruktivno ravnanje v našem vsakodnevnem življenju, pomeni to več zadovoljstva in zmanjšuje kopičenje jeze. Življenje na osnovi načela realnosti potrjuje tudi sprejemanje dejstva, da nismo središče sveta ter da imajo tudi drugi ljudje svoje želje in interese. Gl. npr. Kristančič: 2002, s. 23.

⁴⁴ Egoistične osebe so destruktivne proti »objektom«, za katere ocenjujejo, da jih očitno ogrožajo oziroma jim škodijo. Ker svojo okolico presojuje skozi prizmo lastnih potreb in interesov, vidijo tudi v lastnem otroku grozečo nevarnost zase, tako da se spustijo v takojšnjo »borbo« proti njegovemu obstoju, najprej morebiti s prikrivanjem nosečnosti ali abortusom, ne nazadnje pa z detomorom.

⁴⁵ Agresivnost pogosto zamenjujemo z destruktivnostjo, kar pa ni pravilno. Agresija, ki izvira iz čustva jeze, vedno predstavlja zahtevo, da nekdo spremeni svoje vedenje. Nikoli ni usmerjena k bitju oziroma celotni osebnosti posameznika, temveč se nanaša izključno na njegova ravnanja. Lahko se izraža v neverbalnih ali verbalnih signalih ter le v skrajnih primerih v obliki fizičnega nasilja. Destruktivnost se po drugi strani napaja v čustvu sovraštva, za cilj ima trpljenje in končno uničenje »objekta«, zato s spremembo vedenja ne preneha. Gl. Milivojević, 2004b: 322–326. V primerih detomora govorimo seveda o destruktivnosti, torej nav. vir po našem razumevanju uporablja napačno terminologijo. Gl. Cajner: 1993, s. 78.

posameznik sploh nima razvitih psihičnih struktur, ki bi omogočale zavedanje nesprijemljivosti ravnanj, kot je detomor. Pojavnost uvrščamo med psihopatologije antisocialnih oziroma sociopatskih osebnosti.

Zaokrožitev psiholoških vidikov detomora

Samice mnogih vrst sesalcev čutijo povezanost s svojimi potomci v tolikšni meri, da bi tvegale lastno življenje, da bi rešile otroka, kar je ena od »najžlahtnejših« opredelitev simbioze. Watson⁴⁶ navaja, da je ta vez pri človeški vrsti toliko močnejša, saj se otrok z evolucijskega gledišča rodi relativno zgodaj, kar pomeni večjo stopnjo neogljenosti in odvisnosti od matere. Kjeldalova⁴⁷ ugotavlja, da po drugi strani detomor med razvitejšimi biološkimi vrstami nikakor ni redek pojav. Avtorica zagovarja znano tezo, da konfliktnost čustva in misli, ki smo jih orisali v primerih sindroma infantilne matere, vodi v kognitivno disonanco, tj. psihološko napetost, ko subjektivne aspiracije in objektivno pričakovana ravnanja niso usklajeni. Watson⁴⁸ opozarja tudi na pomen »odzivnosti« potomcev. Pri »problematičnih« otrocih je namreč precej bolj verjetno, da se bodo starši odzivali s čustvi frustracije, iritacije ali celo jeze.⁴⁹

Palermo⁵⁰ trdi, da je skupni imenovalec dejanj detomora, pa naj bo storilec mati ali oče, nezmožnost storilčevega nadzorovanja destruktivnih čustev. V trenutkih storitve dejanja prevladujejo čustva jeze, sovražnosti, maščevalnosti ipd., kar je značilno za patološke manifestacije simbioze. »Morilski starši«, kakor jih (po)imenuje avtor,⁵¹ trpijo za globokimi osebnostnimi motnjami oziroma manki, ne obvladajo veččin starševstva, nekateri pa trpijo tudi za psihozami, kot je npr. deluzijsko mišljenje. Motivacijski vzgibi za detomor so v večini primerov multifaktorski. Gibljejo se od destruk-

⁴⁶ Watson: 1995, s. 295.

⁴⁷ Kjeldal: 2004, s. 268.

⁴⁸ Watson: 1995, s. 221.

⁴⁹ Majhen otrok ljubi zato, ker je ljubljen. Izkazovanje ljubezni do staršev je v največjem številu primerov avtomatsko spremljano z roditeljskim vračanjem ljubezni. Ta transakcijski obrazec, v katerem vsak znak otrokove ljubezni takoj povzroči roditeljsko izražanje ljubezni do otroka, že od najzgodnejšega obdobja ustvarja nekakšen krožni sistem medsebojnega spodbujanja v izkazovanju ljubezni. Problem nastopi v primeru, ko se ta proces na neki točki ustavi. Gl. Milivojević: 2004b, s. 563–564.

⁵⁰ Palermo: 2002, s. 139.

⁵¹ *Ibid.*, s.139–140.

tivnih emocionalnih stanj, patologij v partnerskem odnosu med staršema, nezaželenem oziroma kakor koli deformiranim otroku, pa vse do slabih ekonomskih razmer in družbenih predsodkov.⁵²

Najbrž je očitno, da v gornjem odstavku ni šlo za taksativno naštevanje. Kaznivo dejanje detomora je vpeto v široko paletu vzročno-posledičnih okoliščin, v zvezi s katerimi lahko psihologija brez upoštevanja oziroma sodelovanja z drugimi vedami ponudi le delne odgovore. Kljub temu pa brez analize ni sinteze, zato smo se v tem sestavku posvetili psihološkemu področju oziroma znotraj njega izseku psiho(pato)logije simbioze. V zaključku prispevka bomo skušali zaokrožiti spoznanja v duhu zastavljenih izhodišč, pri čemer se zavedamo, da obravnavano vprašanje v perspektivi terja kompleksnejšo refleksijo.

Sinteza in sklepne opazke

Izhodiščna teza prispevka je morebitna neustrezna urejenost kaznivega dejanja detomora v slovenski kazenski zakonodaji. Na tem področju ureditve različnih držav s primerjalnopravnega gledišča še zdaleč niso usklajene, prav tako ponekod v zadnjem času prihaja do sprememb, pa naj gre za zakonodajna gibanja v smereh zaostrovanja ali omiljanja pogojev za tovrstno kvalifikacijo. Namen tega sestavka ni bila podrobna primerjalnopravna analiza, saj smo želeli prikazati nekatera dejstva, ki postavljajo pod vprašaj sedanjo domačo ureditev. Slovenski KZ-1 vztraja pri detomoru kot privilegirani obliki temeljnega kaznivega dejanja umora, kar je z našega gledišča utemeljeno in primerno, vendarle pa v nekaterih (pomembnih) niansah prihaja do odstopanj pri (ne)upoštevanju relevantnih okoliščin.

Namen tega prispevka ni analizirati oziroma kaj več kakor zgolj omeniti obstoj multifaktorskih vzročno-posledičnih pojavnosti, ki pogojujejo odločitev za detomor ter determinirajo njegovo izvedbo. Omejili smo se na psihološke razlage motivacije za to kaznivo dejanje, znotraj njih pa na patološke manifestacije psihološkega fenomena simbioze, vzpostavljenega med roditelji in njihovimi potomci, ki vsaj v dostopni strokovni in znanstveni literaturi (še) ni bil povezan z vprašanji detomora oziroma z drugimi oblikami destruktivnih ravnanj v družinskem krogu. V skladu z

---

⁵² *Ibid.*, s.141.

garantno naravo (v svojem bistvu sicer represivnega) kazenskega prava mora ta ne samo zagotavljati enako obravnavo vsem, ki se znajdejo v njegovem mogočnem aparatu, marveč upoštevati tudi vse okoliščine, ki bi morebiti utemeljevale milejše postopanje.

Patološke simbioze, zlasti obravnavani sindrom infantilne matere oziroma očeta, ki je po mnenju velikega števila avtorjev glavni psihološki razlog za detomor, so v vsakem primeru okoliščine, ki terjajo milejše kazensko-pravno obravnavanje. Gre za problem, ki že meji na vprašanja kazenske (ne)odgovornosti oziroma krivde, definitivno pa prinaša dejstvo, da ne moremo govoriti o povsem zavestnem oziroma svobodnem ravnanju, ki lahko vodi v žalostne posledice. Nezmožnost vstopa v »zdravo« psihološko simbiozo in vztrajanje v njej je posledica deformacij osebnostnih struktur ženske ali moškega, ki v večini primerov izvirajo iz njunega disfunkcionalnega otroštva in ki brez ustrezne psihoterapevtske obravnave praviloma rigidno vztrajajo na svojih življenjskih poteh. V tovrstnih primerih ne moremo pristati na stališče, da so le okoliščine, povezane s samim porodom, tiste, ki spodbujajo razmislek o morebitnih patologijah, saj te obstajajo pred in po porodu ter neodvisno od njega.

Ker se ne želimo spuščati v preveč abstraktne načelno-filozofske razprave, naj na tem mestu le omenimo, da opazka o problematičnosti in izhodiščni nespremenljivosti osebnostnih struktur posameznikov (potencialnih storilcev), širše pa o zavedanju (ne)upoštevanja raznovrstnih (v skladu s predmetom našega zanimanja psiholoških) okoliščin, velja tudi v primerih marsikaterega drugega kaznivega dejanja. Obravnavano kaznivo dejanje detomora pomenljivo ponazarja ugotovitve, da je pravno urejanje določenih življenjskih situacij marsikdaj površno. Četudi je tovrstnih dogodkov v sodni praksi morebiti res malo, pa vendarle obstajajo (žal – tudi v vsem medijskem (ne!)»sijaju«), zato ni opravičila za zakonodajno brezbržnost, zlasti ne na področju kazenskega prava. Prav tako si je treba prizadevati za konstruktivno sodelovanje med pravno znanostjo ter strokami s področij psiho(pato)logije oziroma psihiatrije, saj na številnih stičnih točkah brez omenjenega ne bo šlo.

Problem sedanje ureditve 119. čl. KZ-1, ob upoštevanju predstavljenih zakonitosti psiho(pato)logije simbioze, vidimo predvsem v treh ozirih. Najprej že v osnovni konstrukciji, ki med zakonskimi znaki kaznivega dejanja detomora opredeljuje časovne okvire »med porodom ali takoj po

porodu, dokler je še pod njegovim vplivom«. Iz dosedanjih izvajanj mora biti očitno, da bo čas okoli samega poroda morda res tisti, v katerem bo najpogosteje prihajalo do umorov, a vendar gre za dogodek, ki v nobenem primeru ni bistven. Odklonilni odnos do potomca, ki izvira iz ego stanja Otroka, se praviloma razvije že med nosečnostjo ter traja precej časa po porodu, v skrajnem primeru vse obdobje, ko morajo starši skrbeti za otroka. Kdaj natančno bo prišlo do morebitnega destruktivnega dejanja, je lahko odvisno od dokaj »naključnega« povoda. Na drugem bregu pa ostaja vprašljivo, ali je sedanja absolutna presumpcija vpliva poroda v vseh morebitnih primerih upravičena.

Drugi problem je v tem, da komentar KZ razlikuje med situacijami, ko je mati sama storilka kaznivega dejanja detomora, ter situacijami, ko je »zgolj« udeleženka (npr. če pred porodom napeljuje koga k umoru svojega otroka, bo odgovarjala po temeljnem 115. čl.; v skladu s 37. čl. KZ-1 pa bi bilo kaznivo tako uspelo kakor morebiti neuspelo potencialno napeljevanje k detomoru). Težko je predvideti vse okoliščine, ki bi pojasnjevale, zakaj mati ne more oziroma ne želi sama izvršiti detomora, a če je v ozadju patološka simbioza, to razlikovanje ne bi smelo biti relevantno. Tretja oseba, ki ni oče otroka oz. materin partner, pa seveda odgovarja za umor.

Tako smo se dotaknili še zadnjega pomembnega vprašanja. Z zavedanjem možnosti obstoja sindroma infantilnega očeta bi moralo vse navedeno veljati tudi za moško figuro, (ne)vključeno v simbiozo, najširše pa pravzaprav za kogar koli, ki v razmerju do otroka nastopa v roditeljski funkciji, saj bi bilo tovrstno razlikovanje z vidika odnosa med otrokom in njegovim skrbnikom zmotno. Če bi izvedenec psihiater (psiholog, psihoterapevt) potrdil obstoj patološke simbioze, bi morali govoriti o privilegirani obliki umora.

Ker simbioza še zdaleč ne more biti edina okoliščina, relevantna za presojo kaznivega dejanja detomora, bi bilo primerno zakonsko besedilo spremeniti tako, da bi dopuščalo možnost upoštevanja čim bolj raznolikih življenjskih situacij, ki terjajo milejše kazenskopravno obravnavanje, hkrati pa upoštevati (tudi) vse zgoraj navedeno. Seveda ne gre za uvajanje nekakšnih splošnih odpustkov, saj umor (otroka) ostaja in mora ostati kaznivo dejanje, kljub temu pa je v kazenskem postopku v duhu njegove garantne funkcije s pomočjo izvedencev in drugih dokaznih sredstev potrebno preučiti vse pomembne, zlasti razbremenjujoče okoliščine, ki upravičujejo ugotovitev

privilegirane oblike umora. Zato *de lege ferenda* predlagamo naslednje oz. smiselno podobno zakonsko besedilo 119. čl. KZ-1, ki se (na tej točki) omejuje zgolj na psiho(pato)loške vidike in ki predstavlja izhodišče za nadaljnja razmišljanja v nakazani smeri: »Mati, oče ali kdor koli, ki vzame življenje lastnemu otroku ali otroku, za katerega skrbi, pa so pri tem podane posebne psiho(pato)loške osebne okoliščine, se kaznuje...«. Zavedamo se pomenske odprtosti termina »psiho(pato)loške osebne okoliščine« in odpiranja vprašanj o že nakazanem razmerju med pravom ter psihiatrijo in psiho(pato)logijo.

Naj gre končna beseda in izhodišče za nadaljnji razmislek pronicljivemu analitiku sodobnega družbenega dogajanja:⁵³ »V ženski se mnogo bolj razločno kot v moškem kaže dve nasprotujoči si osebnosti, ki se zajedata ena v drugo; ena pravi: 'jaz', druga pa določa žensko v vlogi 'čuvuarke vrste'. Konflikt med tema pojmovanjema osebnosti je vgrajen v temelje materinske ljubezni pa tudi materinske mržnje. Vsak otrok se namreč hrani z žrtvijo svoje matere: ona žrtvuje svoj čas, svoje telo, svoj prostor, svoj spanec, svoje odnose, svoje delo, svojo kariero, svoja nagnjenja in tudi ljubezni za ljubezen do otroka./.../ V njeno nezavedno se ugnezdi spoznanje, ki ga ni pripravljena sprejeti: dan za dnem mora gledati, kako daleč je njen otrok od njenih sanj in njenih želja. V takšnem položaju se vsem materam skupno nasprotje med ljubeznijo in sovraštvom potencira in zahteva razrešitev. /.../ Ne zadostuje, da so očetje navzoči pri porodu, kot je danes v navadi; mnogo bolj koristno bi bilo, če bi pomagali materi in otroku v izčrpavajoči vsakdanjosti, jima izkazovali nežnost ter ustvarjali okoli njiju ozračje varnosti in topline, ki greje srce in ločuje ljubezen od sovraštva. /.../ Namesto da bi bolešno premlevali dejstva, kot nas že dolgo uči kultura kriminalnih romanov, se vprašajmo, ali s strumno obrambo zasebnega sami ne prispevamo k osamitvi družinskega jedra, ki brez družabnih stikov ne more premostiti svojih težav, saj teh ni mogoče naprtiti samo očetu in materi. S tem ne želim opravičevati detomora, temveč obtožiti *kulturo osamitve*, v katero je sakralizacija zasebnega zaprla družino, ki je vedno pogosteje žrtev družbenega zloma.«

⁵³ Galimberti: 2011, s. 19, 22-23; kurz. v orig.

Literatura

Alder C., Polk C. (2001): *Child Victims of Homicide*. Cambridge, Cambridge University Press.

Allen J. R., Allen B. A. (1972): Role of Permission in Life Script. *Transactional Analysis Journal*, 2(2), str. 72–74.

Bačić F., Pavlović Š. (2001): *Kazneno pravo – posebni dio*. Zagreb, Informator.

Bačić F., Šeparović Z. (1992): *Krivično pravo – posebni dio*. Zagreb, Narodne novine.

Berne E. (1975): *What Do You Say After You Say Hello – The Psychology of Human Destiny*. London, Penguin Books.

Bowlby J. (1965): *Maternal Care and the Growth of Love*. London, Penguin Books.

Cajner I. (1993): Osobne i sociodemografske karakteristike počiniteljica čedomorstva. *Kriminologija & socijalna integracija*, 1(1), str. 75–87.

Deisinger M. (2002): *Kazenski zakonik s komentarjem – posebni del*. Ljubljana, GV Založba.

Filipčič K. (2005): Protislovja v razvoju koncepta odgovornosti mladoletnih prestopnikov. *Zbornik znanstvenih razprav*, l. 65, str. 129–151.

Galimberti U. (2011): *Miti našega časa*. Ljubljana, Modrijan.

Grozdanić V. (1996): Poremećaj kao element bića kaznenog djela čedomorstva. *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, 17(2), str. 293–302.

Horvatić Ž., Šeparović Z., Turković K., Cvitanović L., Kokić I., Derenčinović D. (1999): *Kazneno pravo – posebni dio*. Zagreb, Masmedia.

Kazenski zakonik (KZ-1). Uradni list RS, št. 55/08, 39/09, 91/11.

Kjeldal S. E. (2004): Susan Smith and her Children. *Critical Criminology*, 12(3), str. 265–284.

Kristančić A. (2002): *Socializacija agresije*. Ljubljana, AA Inserco.

Lukić M. (1987): Ubistvo deteta od strane majke (I). *13. maj*, 40(2), str. 34–44.

Milivojević Z. (2004a): *Ego stanja*.

<http://health.groups.yahoo.com/group/TACENTER/files/TA%20101/> (12. 11. 2008)

Milivojević Z. (2004b): *Emocije – psihoterapija i razumevanje emocija*. Novi Sad, Prometej.

Milivojević Z. (2004c): *Formule ljubavi – kako ne upropastiti sopstveni život tražeći pravo ljubav*. Novi Sad, Prometej.

Milivojević Z. (2004d): *Referentni okvir*. Novi Sad, TA Centar.

Milivojević Z. (2004e): *Simbioza*. Novi Sad, TA Centar.

Motz A. (2001): *The Psychology of Female Violence – Crimes Against the Body*. Hove, Brunner-Routledge.

Palermo, G. B. (2002): Murderous Parents. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 46(2), str. 123–143.

Privšek M. (2002): Detomor na Slovenskem v devetnajstem stoletju. *Isis*, 11(12), str. 58–61.

Skynner R., Cleese J. (1994): *Družine in kako v njih preživeti*. Ljubljana, Tangram.

Somora Ž. (2004): Mogućnosti tretiranja ubistva deteta pri porođaju i anomalije važećeg pravnog stanja u Mađarskoj. *Aktuelna pitanja srbskog i mađarskog krivičnog i krivično procenog prava* (ur. F. Nagy). Szeged, Katedra za krivično pravo i kriminologiju, Katedra za krivično procesno pravo, str. 191–208.

Spitz, R. (1946): Anaclitic Depression – An Inquiry into Genesis of Psychiatric Conditions in Early Childhood II. *The Psychoanalytic Study of the Child*, 1. 2, str. 313–342. New York, International Universities Press.

Steiner C. (1990): *Scripts People Live – Transactional Analysis of Life Scripts*. New York, Grove Press.

Stewart I., Joines V. (1987): *TA Today – A New Introduction to Transactional Analysis*. Nottingham & Chapel Hill, Lifespace Publishing.

Tahović J. Đ. (1961): *Krivično pravo – posebni deo*. Beograd, Savremena administracija.

Tratar M. (2007): Rojstvo – izziv partnerskega odnosa. *Socialna pedagogika*, 11(2), str. 237–260.

Watson L. (1995): *Dark Nature*. New York, Harper & Collins

IZSEK (EMOCIONALNEGA IN SPOLNEGA) »NASILJA« V (OBSTOJEČIH IN PORAJAJOČIH SE) PARTNERSKIH RAZMERJIH

Saša Kmet

Uvod v intimni odnos kot predmet kriminološkega in viktimološkega preučevanja

Če in dokler je in ostaja ljubezen¹ »most srca med ločenostjo in enostjo«, kakor pravi K. Keyes,² se bomo z neprikrito »strastjo«³ ukvarjali na eni strani z vsemi lepotami medosebnih interakcij, na drugi pa vsemi nevarnostmi, ki jih prinaša tako občutljivo področje, kot so odnosi med spoloma.⁴ Čeprav bo ta sestavek usmerjen predvsem psihološko, bomo

---

¹ Poglobljanje v psihologijo, filozofijo, mistiko itn. ljubezni bom bralcu prihranil, ne samo zaradi pomanjkanja prostora, ampak tudi zato, ker je psiholoških razlag ljubezni (pre)mного (prim. npr. Berscheid: 2006, s. 171–183), še več filozofskih, kaj šele mističnih. Prav tako je ljubezen najverjetneje ena najpogostejših tem, pri kateri ljudje s skrajno nejevoljo dopuščajo komur koli, da jim skuša pojasniti nekatere povezane psihološke »resnice«. V najslabšem primeru na ta način vztrajajo pri morebitnih osebnih »patologijah«, a vendarle jim ostaja neodtujljiva pravica odločati o lastnem življenju.

² Gre za eno od ponazoritev »staplajoče« ideje o ljubezni, ki je arhetipska, mistificirana in najverjetneje disfunkcionalna. Prav tako opredmeti (reificira) ljubezen v pojavnost, ki kakor da obstaja neodvisno od čustvujočih subjektov. Kljub temu ostaja v kolektivnem nezavednem slehernega »romantiziranega« zahodnjaka, ki se ji kljub nasprotnim zagotovilom psiholoških ved najbrž ne more v popolnosti izogniti in se z njo še vedno ukvarja, tako ali drugače.

³ Izraz »strast« izvira iz istega besednega korena kot glagol »stradati« ali samostalnik »stradanje«, ponovno v nasprotju z idejami v predhodni opombi omenjenega zahodnjaka pa pojav vsebuje precej bolj neprijetno (celo negativno) konotacijo, kakor bi morebiti bežno pomislili.

⁴ Ukvarjanje s to tematiko nujno prinaša nekatere terminološke in pojmovne težave. Ljubezenski odnos med partnerjema je pravzaprav nemogoče ekskluzivno poimenovati.

spoznali, da so manifestacije partnerstva pomembne tudi s kriminološkega (viktimološkega) vidika. Predmet mojega osrednjega zanimanja bo psihologija čustvovanja v partnerskem odnosu. Čustvovanje je eden ključnih dejavnikov pri razvoju in ohranjanju pojavov, ki lahko izkrivijo intimno razmerje v tolikšni ali celo večji meri, kakor bi ga lahko oziroma moralo plemenititi. Zakaj partnerski odnos pogosto ni »varno zavetje v krutem in nevarnem svetu«?⁵

Prispevek poskuša uvajati stroko na področje »kriminologije emocij« (Muršič), ki jo lahko opredelimo kot »kriminologijo upoštevanja emocionalnih razsežnosti kriminološko zanimivih pojavov«.⁶ Ambicija sestavka je vsaj nekoliko zapolniti vrzel, ki jo zaznavam v tem delu znanstvenega raziskovanja. Po mojem videnju imamo namreč v slovenski literaturi dva pola pristopov k problemu. Prvi (niti ne zelo obsežen) se ukvarja s konkretnimi značilnostmi posameznih vrst nasilja v tesnih odnosih (poleg partnerstva zlasti nekoliko širše – v družini), pri čemer sicer upošteva emocionalnost, a ji ne namenja sistematične pozornosti.⁷ Drugi pristop⁸ razčlenjuje pomen čustvenih interakcij v kriminološkem diskurzu splošneje. Muršič integrira psihologijo, filozofijo ter mikro- in makrosociologijo emocij, ki jih poveže v teoretske zastavke »kriminologije emocij«. Tudi sam sem doslej razvijal ideje iz bolj splošne perspektive in se osredotočal na raven »družbene« psihologije.⁹ V pričujočem besedilu pa ubiram srednjo

---

Namreč – mogočih partnerjev je več vrst (imamo npr. tudi poslovne), odnos »med spoloma« izključuje specifična posameznika, »ljubezni« je prav tako več vrst (kakšne težave to povzroča, je drugo vprašanje), več je možnih »intimnih«, »tesnih« odnosov itn. Milivojević (2004, s. 18) v predgovoru sijajne monografije o predstavah o ljubezni »prizna«, da uporabljamo izraz partnerski odnos, ker nimamo boljšega. Tudi meni ne preostane nič drugega, kakor da se tovrstnemu pogledu pridružim.

⁵ Marcus, Sweet: 2003, s. 313.

⁶ Muršič: 2008a, s. 63.

⁷ Ambrož (2003, s. 15–22) se je v svojem prispevku (kakor bo prikazano v nadaljevanju, mestoma morda nedoslednem ali celo zavajajočem) domači kriminološki in viktimološki znanosti posvetil psihičnemu nasilju med partnerjema, nekoliko podrobneje pa še dinamiki odnosa, prežetega s čustvom ljubosumja. Pisec sicer kratko preleti razvoj usmerjanja pozornosti na različne pojavnne oblike medosebnega nasilja – preučevanje družinskega nasilja od 60. let prejšnjega stoletja dalje se je sprva največ ukvarjala s fizičnim nasiljem nad otroki, nato nad ženskami, sledilo je »odkritje« spolnega nasilja v družini, v začetku 90. let pa se je začelo bolj sistematično opozarjati tudi na psihično nasilje med partnerjema (prav tam, s. 15). Razvoj, ki nedvomno kliče k zavedanju pomena in potrebi, da se umesti psihologija emocionalnosti med nakazana vprašanja.

⁸ Npr. Muršič: 2008b.

⁹ Npr. Kmet: 2008, s. 151–173.

pot – lotevam se konkretnih problemov nasilnosti v partnerskih razmerjih, ne da bi se izogibal sistematični vpeljavi dognanj psihologije emocij. V drugem delu namenjam pozornost izbrani posebni temi, njen pomen pa utemeljim na ustreznem mestu.

Trditi, da je intimno razmerje že omenjeno »varno zavetje« samo po sebi, je seveda zmotno in naivno. Prav nasprotno – vključenost v tovrstne medosebne odnose *povečuje* možnost, da posameznik postane žrtev fizičnega, »psihičnega« ali katere druge oblike nasilja,¹⁰ prav tako je ta korelacija toliko močnejša, kolikor dlje razmerje traja, tj. kolikor večja je stopnja čustvenega vlaganja in zavezanosti odnosu. Druga stran medalje stopnjevanja možnosti viktimizacije so okoliščine, ki morebitnemu storilcu omogočajo razviti in uresničiti nasilne težnje kakršne koli narave do partnerja.¹¹ Marcus in Sweet¹² postavljata osnovno tezo, da določene značilnosti čustvovanja v razmerju na eni strani spodbujajo, na drugi pa zavirajo razvoj nasilnosti. Katere so te značilnosti, me bo zanimalo v nadaljevanju. Pomembno je, da se zavemo resnice, pred katero marsikdaj zatismo oči in ušesa – toliko kot lahko intimni odnos »ponudi« možnosti za srečo, podporo in izpopolnitev, toliko lahko »ponudi« tudi možnosti za destruktivnost.¹³

»Kače v ljubezenskem vrtilčku« – (nasilna) čustvena dinamika partnerskih razmerij

Evolucijski pristop, v skladu s katerim jeljubezen drugo ime za kompleksen sklop prilagoditev, namenjenih reševanju specifičnih problemov preživetja

¹⁰ Zamislimo si jih lahko še kar nekaj. Npr. ekonomsko nasilje nad nepreskrbljenim partnerjem – je to »podvrsta« psihičnega? V nadaljevanju si bomo ogledali, kako z nekaterimi nad/podpomenkami v kontekstu mojega zanimanja ravna Ambrož.

¹¹ Takoj je treba pripomniti, da gre za trditev vrednostno nevtralne oziroma neočitajoče narave. Pogosto se namreč dogaja, da nasilje v odnosu pomeni preigravanje ali ponavljanje kompleksnih psihičnih vzorcev, ki najverjetneje izvirajo iz zgodnjega otroštva in za nasilneža niso nič več in nič manj kakor dejavnik psihološke prisile. V tovrstnih primerih »plesa« med partnerjema, ki se nista našla po naključju, meja med storilcem in žrtvijo ni tako jasna in toga, kakor bi bilo morebiti pričakovati na prvi pogled.

¹² Marcus, Sweet: 2003, s. 314.

¹³ Na več mestih v psihološki literaturi najdemo opredelitve partnerskega razmerja kot npr. »najpogostejšega vira sreče in stresa«, »vira psihičnega zdravja in psihične bolezni« ipd. Prim. poglobljeno razpravo o tej paradoksnii »dvojni« naravi intimnih razmerjih v Kanduč: 2003, s. 197–227.

in razmnoževanja,¹⁴ spodbija nekatera razširjena prepričanja o fenomenu, npr. »ljubezen je slepa«,¹⁵ »ljubezen je pogruntavščina zadnjih stoletij«,¹⁶ »ljubezen je omejena na zahodni svet«¹⁷ itn. Ljudje smo »socialne živali«, ki se združujemo v skupine, tako širše kakor »ožje« (morda dvojice), v katere vlagamo velik del svojih psiholoških, emocionalnih in materialnih virov.¹⁸ Po Bussu¹⁹ ima ljubezen v evolucijskem smislu naslednje naloge: (1) prikazovanje reprodukcijsko pomembnih virov; (2) zagotavljanje dostopa do spolnosti; (3) signaliziranje seksualne zvestobe; (4) utrjevanje ekskluzivnosti razmerij z »varovanjem« partnerja; (5) izražanje zavezanosti; (6) utrjevanje dejavnosti, ki vodijo k uspešnemu nadaljevanju vrste; (7) vlaganje v starševstvo.

Buss brez nepotrebnega odlašanja posebej omenja paradokсно naravo ljubosumja, ki »izvira iz globoke ljubezni, pa vendar lahko uniči še tako harmonično razmerje«. ²⁰ Če na tem mestu zanemarim avtorjevo očitno

¹⁴ Podrobneje o evolucijskopsiholoških vidikih spolnosti, zaljubljenosti in ljubezni glej Wright: 2008, s. 25–147.

¹⁵ »Slepa« je kvečjemu zaljubljenost. Prim. Milivojević: 2004, s. 123–149.

¹⁶ Večja razširjenosti t. i. dogovorjenih porok v zgodovini v primerjavi z današnjimi »iz ljubezni« (ob ciničnem pomisleku na število razpadlih zvez in ločitev) še ne dokazuje odsotnosti (skorajšnje) univerzalnosti pojava tega čustva. Prim. Hatfield, Rapson: 2005. Univerzalnost psiholoških »mehanizmov« morebitnega evolucijskega prilagajanja v kontekstu ljubezni ne pomeni hkrati nujnosti takih »otipljivih« manifestacij – kakor lahko hipotetični posameznik preživi življenje brez trohice »partnerske« ljubosumnosti (ker mu npr. partner zanjo nikoli ne ponudi »razloga«), tako lahko (od)eksistira tudi povsem »brez ljubezni« (Buss: 2006, s. 67). Nasprotno, kljub poskusom zatiranja romantične ljubezni v različnih zgodovinskih okoliščinah, so vendarle vedno obstajali posamezniki, ki so »kljubujoče« ponazarjali to »univerzalno inherentnost« ljubezni v človeškem življu, spomnimo se zgolj na znameniti t. i. Romeo-Julija učinek v psihologiji. Prav tako se v poligamnih kulturah pogosto dogaja, da se (vsaj – ljubezen, tudi v »najžlahtnejšem« pomenu besede, namreč ni nujno omejena le na enega partnerja) ena od številnih porok zgodi »iz ljubezni«.

¹⁷ Prim. de Rougemont: 1999. Zahodni konstrukt, ki v nasprotju z vzhodnjaškimi tradicijami ponazarja romantično ljubezen kot enega najpomembnejših človekovih udejstvovanj, podobno kot zgoraj ne pomeni odsotnosti partnerske ljubezni na Vzhodu. Opomni pa na nas na paradoks oziroma neveljavnost sicer pričakovane teze, da naj bi bila kulturna pomembnost čustvovanja premosorazmerna s širino besednjaka, ki označuje tovrstne psihološke kategorije.

¹⁸ O evolucijskopsiholoških vidikih vrednotenja različnih »virov« pri obeh spolih ter povezanih vprašanih spolnega in emocionalnega ljubosumja glej Temnik: 2006, s. 5–18.

¹⁹ Buss: 2006, s. 66.

²⁰ Prav tam, s. 73. Spomnimo se, denimo, izjave O. J. Simpsona (kontroveržno oproščenega v kazenskem procesu in poraženca v civilnem – še vedno šolski primer razprav (med drugim) o dokaznih standardih v različnih sodnih postopkih) v zvezi z ubojem njegove nekdanje

opredmetenje čustva (kar pa ne pomeni, da ga ne kritiziram), velja omeniti Milivojevićevo opredelitev, po kateri je ljubosumnost »vrsta strahu, ki ga subjekt občuti, ko ocenjuje, da obstaja nevarnost, da bi oseba, ki jo ljubi, vzljubila koga tretjega. Za čustvo ljubosumja je potreben trikotnik – prvega je strah, da bo ljubljeni drugi vzljubil nekoga tretjega.²¹ Pozitivna funkcija čustva ljubosumja je, da motivira osebo k dejavnosti, s katero bo ohranila ljubezen ljubljene osebe.«²² Skratka, kar nekaj zanimivosti. Med drugim za koga presenetljiva ugotovitev, da je ljubosumje v osnovi strah. Presenetljiva zato, ker si marsikdo ljubosumnega človeka rad predstavlja kot podobo napadalnega ali celo nasilnega osebk, ki skuša na ta način obdržati, »kar mu gre«. Ob tem se mu pritihotapi še spomin na kakšen konkreten primer zločina »iz strasti« in krog je sklenjen.

žene, ki gre nekako takole: »Predpostavimo, da sem zagrešil ta zločin. Tudi če sem to storil, je bilo to najbrž zato, ker sem jo nadvse ljubil, mar ne?«

²¹ Tu je nakazana sicer relativno stroga meja med ljubosumnostjo in zavistjo, pa tudi strahom pred »izgubo ljubezni«, ki je splošni pojem za vse morebitne (ne)anticipirane oblike prenehanja partnerskih razmerij.

²² Milivojević: 2008, s. 647. Primorac (1999, s. 85–87) nasprotno opozarja na nesmiselnost ljubosumja. Pisec meni, da je zanj značilno »stvarnopravno« dojetje medosebnih odnosov, ki temelji na načelih posesti in pravic. Vendar pa ljudje, vključno z zaljubljenimi pari in zakonci, nismo stvari, zato so oblastveni odnos do partnerja, pričakovanja in zahteve po ekskluzivnosti ter izterjevanje »pravice« do ljubezni in naklonjenosti po njegovem povsem zgrešeni. Poleg tega naj bi bili naklonjenost in ljubezen čustvi, ki kot taki nista stvar razumske izbire, zato ju tudi ni mogoče izterjati. Ljubosumje naj bi nastalo na temelju prepričanja, da je »količina« ljubezni, ki jo lahko posameznik občuti in (raz)da, omejena (kar drži, vendar v glavnem iz »pragmatičnih« razlogov, kot so omejene zmogljivosti našega možganskega delovanja, ki preprečujejo internalizacijo (pre)velikega števila ljubljenih »objektov«; omejena psihološka in fizična sredstva, ki jih lahko vlagamo v tovrstna razmerja; količina časa, ki jo lahko namenimo itn.), zato bo ljubezen, ki jo bo B naklonil(a) C-ju, nujno odvzeta A-ju. Slednja domneva je po mojem skromnem mnenju očitno preveč radikalna in ustreza napačni predstavi o ljubezni, da je mogoče ljubiti le eno osebo hkrati, kar pisec sicer pravilno ugotavlja, vendar pa je na tej osnovi utemeljevati (ne)smiselnost (ne)zvestobe vsaj zelo občutljivo. Prav tako je problematična navedena avtorjeva trditev, ki osvetljuje njegov pogled na razmerje med razumom in čustvi oziroma napeljuje k sklepu o prepadu med tema pojavnostma. Dodati velja še Ambrožev pogled: »Zdi se, da Primorčeva, sicer logična analiza, spregleda dejstvo, da je ljubosumje (ravno tako, kot to velja za ljubezen in naklonjenost) čustvo, ki se izmika razumskemu nadzoru. Čeprav se da z racionalizacijo tudi na emocionalnem področju nedvomno marsikaj narediti, se zdi, da ta metoda ne more odpraviti občutkov ljubosumja v celoti, vsaj pri vseh ljudeh ne« (Ambrož: 2003, s. 18–19). Hja, zdi se tudi, da iz slednje »kritike« veje vsaj implicitno prisotno nakazovanje nekakšnega (v zgodovini filozofije, zlasti pa krščanske teologije dobro znanega) »svetobolnega« prepada med razumom in emocijami oziroma nedovoljšnje zavedanje vseprisotne logike čustvujočega subjekta, pa tudi (sicer manj pomembno) ne-razlikovanje med fiziološkimi občutki ter »visceralnimi, motoričnimi, motivacijskimi in mentalnimi« emocijami.

»V resnici« so to vprašanja različnih emocionalno-vedênjskih sklopov oziroma t. i. taktik ljubosumja, ki izvirajo iz temeljnega strahu.²³ Taktike se razlikujejo tudi z vidika namena ali cilja čustva ljubosumja – ohranitev partnerskega odnosa namreč ni vedno v ospredju (pa tu niti nisem posemehljiv do tovrstnih, za koga morda preveč idealističnih pogledov). Za kriminologijo je najpomembnejši sklop *sovraštvo-uničenje*.²⁴ Subjekt postane destruktiven, destrukcija pa je usmerjena ali proti ljubljeni ali proti tretji osebi. Bistveno je, da sta obe dojeti kot dehumanizirana sovražnika, ki ju je treba uničiti. Nasprotnika zato, ker brez kakršnega koli subjektovega povoda skuša zavestno in namerno uničiti njegov partnerski odnos, partnerja pa zato, ker ga je »prevaral«²⁵ oziroma »uničil njegovo življenje«, kar kliče po maščevanju.²⁶ Hatfieldova in Rapson²⁷ sta radikalna:²⁸ »Moško

²³ V Milivojevičevi terminologiji govorimo o metaemocijah (Milivojevič: 2008, s. 90–91).

²⁴ Druge taktike so še jeza–napad (jeza je v nasprotju s sovraštvom čustvo, manifestacije katerega niso destruktivne), žalost-umik in strah–ugajanje (prav tam, s. 649–652).

²⁵ Z neprikritimi občutji topline sem prečital naslednji citat neke novinarke: »V tistih dneh, ko se počutim zrelo in varno, istočasno priznavam, da moški, ki ne bi bil privlačen drugim ženskam, ki ne bi bil zmožen uživati z drugimi ženskami, ki me ne bi bil sposoben narediti ljubosumne, nikoli ne bi bil tisti, ki bi ga lahko ljubila« (po Buss: 2006, s. 75). Hja, ljudje se večkrat vprašamo, ali je vsakršen znak naklonjenosti, ki ga morebiti občutimo do tretje osebe, že signalni alarm, da je v našem razmerju nekaj narobe. Pa ni tako. Pravzaprav je povsem naravno, če doživljamo čustva simpatije do drugih ljudi. Ker vezani posamezniki (pa ne pravim, da sem to jaz) ne hodimo po svetu z otopenimi čutili, vedno obstaja možnost, da srečamo človeka, ki bi lahko postal nič več in nič manj kot morebitni partner, morda si za to celo prizadeva ... A vendar ne smemo pozabiti, da sta osnovanje in ohranjanje odnosa v prvi vrsti »racionalna« odločitev, zato ni težko razumeti, zakaj zavrnitev ponujajočega se (novega) partnerja pomeni potrditev razmerja in potrditev partnerja kot (subjektivno) več vrednega. Roko na srce – tudi (ne)zvestoba je vprašanje »razumske« odločitve, vse druge domneve pa po mojem trd(n)em prepričanju najmanj naivne.

²⁶ Milivojevič: 2008, s. 650–651.

²⁷ Hatfield, Rapson: 2005, s. 182.

²⁸ Milivojevič (2008, s. 651) omenja ugotovitve raziskav, ki dokazujejo, da naj bi bila kar tretjina vseh umorov motiviranih s čustvom ljubosumja (in »znotraj« njega emocionalno-vedênjskega sklopa sovraštvo-uničenje), pri čemer je žrtev pogosteje partner kakor tretja oseba. Kljub temu za to trditev avtor ne ponuja nobenih referenc, niti ne priobči podatkov, za katere prostorske in časovne razsežnosti naj bi šlo. Tudi Hatfieldova in Rapson (2005, s. 182) navajata, da so v zahodnih kulturah moški bolj nagnjeni k destruktivnemu nasilju nad partnerkami kot proti tretji osebi. Iz ZDA prihajajo podatki, da sta približno dve tretjini žensk, ki iščejo zavetje v varnih hišah in podobnih institucijah, žrtvi ekscesivnega partnerjevega ljubosumja. Analogno večina nasilnih žensk priznava, da so (bile) pri svojih dejanjih motivirane z ljubosumjem. Kljub temu je bila do pred kratkim z vidika kazenskega prava ljubosumnost kot motiv za kaznivo dejanje sprejeta kot dejstvo, ki pomeni vsaj olajševalno okoliščino oziroma celo lažjo pravno kvalifikacijo dejanja. O primerih Anglije, Teksasa, Maroka in Brazilije glej prav tam, s. 182–183. Ambrož (2003, s. 18) potrjuje, da so tudi sodišča na območju nekdanje Jugoslavije zelo različno vrednotila ljubosumje kot motiv sto-

ljubosumje je glavni razlog za nasilje nad partnerkami in umore partnerk v svetovnem rangi.«²⁹

Obsežne psihološke raziskave v številnih okoljih³⁰ dokazujejo, da ljudje ocenjujejo neprijetne (kar ne pomeni, da številni prijetni prav tako ne povzročajo stresa) dogodke, povezane s partnerstvom, med najvplivnejše dejavnike za duševni stres oziroma življenjske krize. Tako ima smrt zakonskega partnerja (vzporedno kvečjemu z izgubo otroka) najvišjo mogočo povprečno oceno obremenitve, tj. 100, medtem ko ima, denimo, ločitev oceno 73,³¹ težave v spolnih odnosih 39³² itn. Ta ponazoritev jasno kaže, da je emocionalna dinamika partnerskih razmerij tako v obstoječih kakor v (vsaj z ene strani domnevno) že zaključenih³³ pomembna ne samo z vidika vključenega posameznika, ampak (zlasti v primerih nasilnih manifestacij) tudi kot predmet kriminološkega oziroma viktimološkega preučevanja. »Ljubezen vodi na vrhove osebne ekstaze. Njena izguba pa v najtemnejše globine človeške narave.«³⁴

Kriminološke raziskave v 80. in 90. letih prejšnjega stoletja so poročale o »nenavadno« visoki prevalenci partnerskega nasilja (pri enem paru od šestih naj bi bilo nasilje fizične narave); Wolfe, Weberle in Scott³⁵ so celo zaključili, da je »zloraba partnerja najpogostejša oblika nasilja v družbi«.

---

rilca kaznivega dejanja. Karikirano bi lahko rekli, da je strpnost do tega pojava upadala z naraščanjem zemljepisnega vzporednika sodišča oziroma da je bil motiv, ki je lahko pomenil olajševalno okoliščino, drugod obteževalna okoliščina ali celo razlog za očitek kvalificirane oblike kaznivega dejanja.

²⁹ Prim. Buss: 2006, s. 78, 82.

³⁰ Musek, Pečjak: 1997, s. 103.

³¹ V povprečju so manj stresni dogodki odvzem prostosti, smrt bližnjega sorodnika, huda nesreča, bolezen, invalidnost, izguba službe, upokojitev, nosečnost itn.

³² Manj stresne so finančne spremembe, smrt dobrega prijatelja, zamenjava poklica, ločitev od otrok, začetek šolanja itn.

³³ Buss (prav tam, s. 76) dokaj enostransko mimogrede omeni, da »zavrjnjeni« moški pogosto emocionalno in fizično zlorablajo nekdanje oziroma »nesojene« partnerice, jih zalezujejo, neprestano kličejo, nenapovedano obiskujejo, grozijo z nasiljem, izvajajo psihološki teror, motijo delo žrtev, se vmešavajo v njihova morebitna nova razmerja, ne nazadnje pa morebiti razvijejo celo homicidalne težnje. Ambrož (2003, s. 18) karakteristično kritično izpostavlja znano vzajemnost psihično nasilnega odnosa, tj. da »psihično nasilje praviloma ne poteka enosmerno, temveč kot 'mentalni ples' med protagonistoma partnerskega odnosa. Zato se zdi toliko bolj moteče, da je večina raziskav zastavljena tako, da se osredotoča pretežno na moškega kot viktimizatorja in žensko kot žrtev.«

³⁴ Buss: 2006, s. 83.

³⁵ Wolfe, Weberle, Scott: 1997.

Lloyd, Koval in Cate³⁶ so osvetlili tri skupine dejavnikov, ki naj bi ločevali nasilne pare od nenasilnih: (1) potek časa – pojav nasilja se *povečuje* premosorazmerno s trajanjem in »resnostjo« razmerja;³⁷ (2) (ne)vlaganje v odnos (časa, energije, emocionalnosti); (3) (ne)uporaba »trme« kot tehnike prepričevanja v svoj »prav«.³⁸

V etiologiji in proučevanju pojavov medosebnega (partnerskega) nasilja so potekale in potekajo široke razprave vlogi čustev. Stališča se gibljejo od prepričanj, da gre pri nasilju za »instrumentalno«, ne-emocionalno ravnanje, do ugotovitev, da so čustva glavna »gonilna sila« nasilnosti.³⁹ Berkowitz⁴⁰ trdi, da je partnersko nasilje zelo pogojeno s čustvi, da pa slednja ne »povzročajo« nasilja *per se*. Reis, Collins in Berscheid⁴¹ poročajo, da s trajanjem odnosa pojenjuje supresija (pridušitev)⁴² »negativnih« (pravilno seveda neprijetnih) čustev do partnerja (no, lahko tudi prijetnih, a so ta za nas tokrat manj pomembna). Neprijetna čustva torej vse bolj prihajajo v ospredje, morda zbledi tudi »začetna« idealizacija, sicer značilna za zaljubljenost. Supresijo moramo ločiti od represije (potlačenja),⁴³ pri čemer so morebitne destruktivne težnje do partnerja izrinjene iz zavesti⁴⁴ – do

³⁶ Lloyd, Koval, Cate: 1989.

³⁷ Glej pregled raziskav v Marcus, Sweet: 2003, s. 314–315.

³⁸ Medklic – tovrsten »boj za prevlado« med partnerjema naj bi koreliral z etiološkimi mehanizmi precejšnjega števila spolnih disfunkcij. Z večjim zanimanjem (vsaj zame) velja, denimo, prebrati kakšno analizo pojava »zapoznelega« oziroma odsotnega orgazma pri moških (npr. Erić: 2004, s. 265–276).

³⁹ Muršič (2008b, s. 5) vsakršno medosebno nasilno ravnanje dojema kot nekaj, kar je bistveno vzpodbujeno in prežeto z emocijami. V interesu natančnosti predlaga, da v kriminološkem diskurzu nasilno ravnanje v načelu razumemo kot »*nasilni čustveni odziv*«. Pri tem se sklicuje na Milivojevića, ki trdi, da je veliko bolj natančno, če namesto pojma »emocija« uporabljamo sintagmo »emocionalna reakcija«, ker naj bi šlo pri čustvih vselej za posameznikov specifični *odziv* na določeno situacijo (Milivojević, po prav tam, s. 5).

⁴⁰ Berkowitz: 1993.

⁴¹ Reis, Collins, Berscheid: 2000, s. 844–872.

⁴² »Zadušeno ali suprimirano čustvo je tisto, ki ga subjekt zavestno doživlja, a ga ne želi izraziti pred drugimi« (Milivojević: 2008, s. 171).

⁴³ »Nezavedno čustvo je tisto, ki se ne doživlja, se pa izraža. Tipičen zgled za nezavedno čustvo je potlačeno čustvo oziroma čustvo, ki se ga subjekt ne zaveda zaradi delovanja psihičnega mehanizma potlačevanja. Potlačujejo se mentalne vsebine in s tem tudi čustva, ki so za osebo nezdržljiva z njegovo predstavo o sebi, drugih ljudeh in o svetu« (prav tam, s. 170).

⁴⁴ Med tlačenjem in dušenjem emocij je bistvena razlika – represija je psihični mehanizem, s katerim se čustvo zadržuje zunaj meja zavestnega Jaza, medtem ko je supresija mehanizem, s pomočjo katerega zavestni Jaz upravlja čustvo, ki ga doživlja, da ga ne bi izrazil pred drugimi. Tlačenje emocij je funkcija celotne psihe, dušenje pa funkcija ega (prav tam, s. 172).

»tragedij« prihaja, kadar značilno posredno⁴⁵ izražanje emocij »pridobi« neposrednost. Tovrstno partnersko nasilje ni pogojeno z agresivnostjo, ki izhaja iz jeze, in preneha, ko je spor razrešen. Tako nasilje je destruktivno, izvira iz globljih sovražnih patologij in teži k uničenju »objekta«. Te teme sem se dotaknil zgoraj.

Marcus in Sweet,⁴⁶ kakor je bilo kratko nakazano že v prologu, ponujata tezo, da se v partnerskih razmerjih pojavljata v tem kontekstu dve skupini čustev: (1) *tvegane emocije*, ki povečujejo možnosti za pojav in razvoj nasilja; (2) *zaščitne emocije*, ki jih zmanjšujejo. Za viktimologijo in kriminologijo je nedvomno pomembno preučevanje obeh skupin, saj so vprašanja, čemu prihaja do določenega pojava, neločljivo povezana s tistimi, kako se mu morebiti lahko izognemo, če niti ne omenjamo s tem povezanih širših problemov prevencije. Med čustvi prve skupine sem ob Bussu že izpostavil *ljubosumje* kot kompleksen emocionalno-vedénjski sklop, ki zahteva posebno pozornost. Ob obravnavi čustva *jeze*⁴⁷ pa moramo biti, po mojem stališču, še posebej previdni.⁴⁸

Omenil sem že ključno razliko, v skladu s katero je treba (tudi fizično) *agresivnost* strogo ločiti od *destruktivnosti* in *degradiranja*. Agresivno vedénje je usmerjeno k obnašanju »objekta« in preneha, ko objekt spremeni svoje ravnanje. Destruktivni vzorci se napajajo v čustvu sovraštva,⁴⁹ za cilj imajo trpljenje in končno uničenje »objekta«, zato s spremembo vedénja ne prenehajo. Degradiranje izvira iz prezira.⁵⁰ Istovetenje agresivnosti z uničujočim in ponižujočim ravnanjem oziroma nerazlikovanje med jezo, prezirom in sovraštvom je vzrok za prepričanje številnih avtorjev

⁴⁵ Potlačena emocionalna reakcija je v subjektivem nezavednem, tj. slednji je ne doživlja in je ne more zavestno izraziti. Kljub temu pa vsebina vpliva na njegovo vedénje in se po definiciji vendarle izraža navzven. Kaže se posredno, v sanjah, spodrsrljajih, simboličnih ravnanjih in simptomih (prav tam, s. 170).

⁴⁶ Marcus, Sweet: 2003, s. 318.

⁴⁷ Prav tam, s. 322. »Oseba občuti jezo, kadar oceni, da se drugi neustrezno vede s tem, da ogroža neko njegovo vrednoto. Bes je zelo huda jeza, afekt jeze« (Milivojević: 2008, s. 352).

⁴⁸ Marcus in Sweet (2003, s. 323) obravnavata še t. i. *negativno emocionalnost* kot nekakšno nadpomenko za skupek neprijetnih čustvenih stanj (»slaba volja«, razdražljivost, anksioznost), ki so lahko »motivatorji« agresivnega obnašanja.

⁴⁹ »Sovraštvo je čustvo, ki ga subjekt občuti do druge osebe, o kateri je prepričan, da je zlobna in da ogroža neko njegovo vrednoto. Furor je afekt sovraštva« (Milivojević: 2008, s. 435).

⁵⁰ »Prezir je čustvo, ki ga človek občuti do nekoga, za katerega ocenjuje, da kot človeško bitje ni dovolj vreden« (prav tam, s. 374).

(med njimi (pre)pogosto zasledimo tudi »strokovnjake« s področja psihologije), da je vsaka agresivnost že sama po sebi negativna in nezaželena.⁵¹ Zato se zdi nujno, da »zdrave« oblike agresivnosti označimo s posebnim izrazom – nekateri psihoterapevti tako uporabljajo pojem *asertivnost* za označevanje pozitivne oziroma konstruktivne agresivnosti.⁵²

V »zaščitni« skupini čustev Marcus in Sweet⁵³ obravnavata zlasti⁵⁴ *empatijo* ter *intimnost*. Glede prve, na tem mestu⁵⁵ zgolj omemba, da gre v osnovi za »včutenje« v drugega, kar pripomore k uspešnejšemu (raz)reševanju nastalih sporov z razumevanjem partnerja.⁵⁶ Intimnost je po drugi strani konstrukt, nepogrešljiv v večini teorij ljubezni.⁵⁷ Najpogosteje se povezuje z razumevanjem, spoštovanjem, skrbjo za partnerja in sposobnostjo izražanja bližine.⁵⁸ Toliko torej o nekaterih smernicah preučevanja različnih pomembnih (potencialno zaželenih oziroma tveganih) čustev v okviru

⁵¹ Lorenz (2002, s. 5) v svojem klasičnem delu opredeli agresivnost kot »borbeni nagon živali in človeka, usmerjen na pripadnike lastne vrste«. Nato pisec opozori na zelo jasno in izrazito mejo med agresivnostjo in destruktivnostjo: »Čeprav se občasno tako v teritorialnih kot v rivalskih bojih lahko zgodi, da po naključju rog zadene oko ali da se zob zatakne za arterijo, nikoli nismo ugotovili, da bi bil cilj agresivnosti iztrebljanje bratskih pripadnikov določene vrste. To seveda ne zanika dejstva, da bi v nenaravnih okoliščinah, npr. v ujetništvu, zaporu, ki ju 'konstruktorji' evolucije niso predvideli, agresivno vedenje lahko pripeljalo tudi do destruktivnih posledic« (prav tam, s. 47).

⁵² Fromm (1973) denimo loči med *reaktivno* in *instrumentalno* agresivnostjo. Ponekod v literaturi zasledimo npr. razlikovanje med *reaktivno* in *instrumentalno* agresivnostjo, kar sicer bolje pokaže na nujnost distinkcije, a še vedno ne v zadostni meri.

⁵³ Marcus, Sweet: 2003, s. 319-321.

⁵⁴ Tu je namreč še t. i. *pozitivna emocionalnost* kot »nasprotje« zgoraj omenjene negativne (prav tam, s. 321).

⁵⁵ Čustvo empatije je ena osrednjih figur znane psihološke teorije (čustvenega) navezovanja (*attachment*), vse pogosteje legitimno vključene v kriminološko-viktimološki diskurz (glej npr. Arnež: 2009, s. 12-15).

⁵⁶ »Če smo se 'nalezli' emocije od drugih in jo tudi sami izražamo, govorimo o empatiji. Če pa situacije ne opažamo na isti način, emocionalni izrazi druge osebe navadno v nas ne vzbudijo podobne emocije. Če nam je oseba blizu, lahko občutimo simpatijo« (Lamovec: 1984, s. 133). »Emocionalna identifikacija ali empatija pomeni vživljanje v drugo osebo in sodoživljanje njenih čustev. To se pogosto dogaja v primerih, ko subjekt občuti osebnostno ali stališčno podobnost z dano osebo, ali pa mu je ta oseba emocionalno zelo blizu in občuti naklonjenost ali celo intenzivnejše emocije od nje« (Kovačev: 2004, s. 237-238).

⁵⁷ Ena najbolj znanih, citiranih in »klasičnih« teorij je trikotniška teorija ljubezni renomiranega ameriškega psihologa Sternberga, ki poleg komponente intimnosti vsebuje še komponenti strastnosti in zavezanosti (o novejših dodelavah in izpeljavah teorije glej npr. Sternberg: 2006, s. 184-199).

⁵⁸ Reis: 1998, s. 203-231.

partnerstva.⁵⁹ Kako pa je pravzaprav s sâmo (tudi kriminološko in viktimo-
loško) kategorijo čustvenega nasilja (med partnerjema) oziroma njenim
razmerjem do psihičnega (ali psihološkega) nasilja? Za »sogovornika« pri
izpeljavi te točke »vabim« Matjaža Ambroža. Pa brez zamere.

Psihično nasilje nasproti emocionalnemu (med partnerjema)? Nasilje nasproti »nasilju«

Ambrož⁶⁰ ugotavlja, da veliko avtorjev psihično nasilje imenuje tudi emo-
cionalno.⁶¹ Njegova analiza kaže, da imajo tako pisci, ki uporabljajo prvo
poimenovanje, kakor tisti, ki uporabljajo drugo, pred očmi praktično enake
pojave.⁶² Katz in Arias⁶³ pa vendarle opozarjata, da bi bilo iskanje enotnih
terminoloških rešitev nujno, saj bi omogočalo enostavnejše povezovanje
raziskovalnih dognanj. Pri poskusu sledenja temu duhu Ambrož⁶⁴ meni, da
je izraz psihično nasilje ustrežnejši kot (»v bistvu njegova podpomenka«)
emocionalno nasilje. »Avtorji, ki uporabljajo izraz emocionalno nasilje, so
ga včasih prisiljeni uporabiti za ravnanja, ki s čustvovanjem nimajo nepo-
sredne povezave. Kljub temu, da se zavzemam za poimensko širše
poimenovanje, pa menim, da v njegov okvir vendarle ne kaže umestiti kar
vseh nasilnih ravnanj, za katera je značilno, da ne posegajo v telesno

⁵⁹ »Podatki, pridobljeni med mojo klinično prakso, potrjujejo tezo, da je mejno osebnostno
strukturiran moški (tj. *borderline personality*, op. S. K.) najpogostejši fizični in psihični
nasilnež« (Lachkar: 1998, s. 87). Hmm...

⁶⁰ Ambrož: 2003, s. 15.

⁶¹ Retzinger (1991, s. 37–59) dokazuje, da je temeljni dejavnik, zaradi katerega so partnerji
psihično nasilni drug do drugega, »občutje sramu, ki se sprevrže v jezo«, tj. kot nekakšen ob-
rambni mehanizem. »Sram je vrsta strahu, ki ga oseba občuti, ko oceni, da je s svojim
ravanjem povzročila, da neka pomembna oseba o njej misli negativno. Človeka je sram
takrat, ko naredi nekaj, kar odstopa od predstave, za katero bi želel, da bi jo o njem imele
pomembne druge osebe. Zato je prepričan, da ga drugi ne sprejemajo, da ga zavračajo ali
prezirajo« (Milivojevič: 2008, s. 563). Ne da bi se podrobneje spuščal v razmerje med čust-
voma sramu in jeze, ki sem ju obravnaval zgoraj, že ta izhodiščna definicija kaže, da ne
moremo govoriti o »kvalitativno sorodnih« čustvih, ki bi se »sprevrгла« eno v drugo.

⁶² Lachkarjeva (1998, s. 15–17) npr. opredeljuje kar trinajst oblik psihičnega nasilja: (1)
razdiralna kritičnost in verbalno nasilje; (2) različne taktike pritiska; (3) zloraba avtoritete;
(4) izražanje ne-spoštovanja; (5) zloraba zaupanja; (6) lomljenje obljud; (7) čustvena hlad-
nost; (8) podcenjevanje, zanikanje in očitiranje; (9) ekonomski nadzor; (10) avtodestruktivno
obnašanje; (11) osamitev; (12) nadlegovanje, (13) zastraševanje.

⁶³ Katz, Arias: 1999, s. 282–283.

⁶⁴ Ambrož: 2003, s. 15.

oziroma spolno nedotakljivost⁶⁵ posameznika. Tako so na primer kričanje, preklinjanje, grozeče geste in grožnje s fizičnim obračunom bližje fizičnemu kot psihičnemu nasilju – tako po svoji naravi kot tudi po tem, da so pogosto zgolj uvod v fizično nasilje.«⁶⁶

Z (Ambroževim) pogledom, po katerem je emocionalno nasilje podpomenska psihičnega, da torej obstaja tudi kategorija psihičnega nasilja, ki ni čustveno determinirano, se ne gre strinjati. Emocionalne reakcije v samem bistvu namreč niso odgovori na katere koli dražljaje iz zunanjega (ali notranjega) okolja, marveč »zgolj« na tiste stimuluse, ki jih subjekt čustvovanja oceni za pomembne.⁶⁷ Kadar posameznik oceni, da se dogaja nekaj pomembnega oziroma bistvenega, se bo odzval s čustvom.⁶⁸ Pred relativizacijo zapisanega v naslednjem odstavku se »prek prsta« vendarle vprašajmo, kakšne oziroma katere naj bi bile manifestacije »psihičnega nasilja« (huh, kako grozljiva besedna zveza), ki jih »povprečna« žrtev ne bi ocenila kot (zanjo) pomembne. Ambrož tega odgovora, tj. utemeljitve svoje teze, ne ponudi, niti ne nakaže tistih *oblik nasilja, ki bi bile psihološke narave, ne pa (hkrati) emocionalne*. Po mojem videnju »na tej ravni« niti ne obstajajo.

Relativizacija pa vendarle nastopi z zavedanjem, da je dražljajska situacija, ki determinira morebitni »začetek« (in hkrati »konec«, saj gre za krožni model) t. i. pentlje čustvenega odzivanja⁶⁹ pri posamezniku, vedno nekakšna sprememba v svetu, ki obkroža subjekt. Ker se lahko v enaki ali vsaj zelo podobni stimulusni situaciji neka oseba odzove na določen kvalitativno in kvantitativno emocionalno značilen način, druga oseba nekoliko, precej ali povsem drugače, tretji človek pa ostane morebiti

⁶⁵ Je predmet (kazenskopravnega) varstva res posameznikova spolna nedotakljivost *per se*? Ali ne gre vendarle za avtonomno odločanje o spolni (ne)dotakljivosti, morebiti za spolno samoodločbo?

⁶⁶ Prav tam, s. 15–16.

⁶⁷ Glej npr. Milivojević: 2008, s. 19.

⁶⁸ Ljudje neprenehoma doživljamo le občutke kot izključno fiziološko kategorijo pojavnosti. Predstavljajmo si, kako bi bilo videti, če bi na vsakršno dražljajsko situacijo odgovorili čustveno – predstavljajmo si torej neobvladljivost, kaos in »norost« tovrstnega »sveta«.

⁶⁹ Milivojevićev model krožne emocionalne reakcije (KER) zajema naslednje faze čustvenega odzivanja: (1) stimulusna situacija, (2) zaznavanje stimulusne situacije – percepcija, (3) pripisovanje pomena dražljaju – apercepcija, (4) pripisovanje pomembnosti dražljaju – valorizacija, (5) emocionalna telesna reakcija, (6) težnja k (ne)dejanju, (7) mentalne operacije – mišljenje, (8) akcija. Glej npr. prav tam: 2008, s. 42–57.

popolnoma indiferenten, ni mogoče postaviti nikakršnih absolutno objektivnih meril, v skladu s katerimi bi lahko opredelili, kateri dražljaji izzivajo čustvovanje, ampak so ta »merila« vedno subjektivna in osebna, tj. lastna človeku, ki čustvuje.⁷⁰ Emocionalno odzivanje na dražljajske situacije je torej primarno subjektivna kategorija, ki jo »v najboljšem primeru« lahko še naknadno in sekundarno »objektiviziramo«.⁷¹

Z drugimi besedami – v primerjavi z »otipljivimi« posledicami fizičnega nasilja (pa še tu je vprašanje, ali se »žrtev« sploh dojema kot taka) je psihično »nasilje« zelo izmuzljiva kategorija. Ker *reificirano nasilje seveda ne obstaja*, je edini »razsodnik«, ali so določene pojavne oblike (partnerjevega) ravnanja (ki jim naravo »nasilja« morebiti priznava celo večinski »objektivni« živelj) dejansko nasilne ali ne, »oškodovanec« sam (četudi ne gre prezreti situacij, ko se slednjega niti ne zaveda). Pa vendar smemo tozadevno »milost« izpelj(ev)ati le v nakazano smer, tj. tisto, ki ne širi cone deviantnosti, če ne že kriminalnosti. V »nasprotnih« (»ne-garantnih«) razsežnostih, pri katerih bi kot zavržno (in še kakšno) opredeljevali vsakršno postopanje, ki bi ga (osamljena) »žrtev« razodela kot domnevni (iz)vir njenih ali njegovih tegob, bi ne nazadnje – kakor se slikovito (kot zna) izrazi Ambrož⁷² – »podlegli kulturi pritoževanja, tako pregovorno značilni za današnji čas«.

Posilstvo na zmenku – (stran)pot »ljubezni«?

Spolno nadlegovanje in nasilje sta kompleksna psihološko-vedenjska vzorca, ki si zaslužita vso dolžno pozornost kazenskega prava⁷³ in kriminologije. Kljub temu, da si ob omembi teh pojmov ponavadi radi predstavljamo kakšnega brutalnega posiljevalca, ki skrit za grmom preži na žrtve, se spolno nasilje pogosteje kaže v bolj rafiniranih, včasih komaj opaznih oblikah. Ena od njih je spolno ravnanje, ki se uvršča nekam na

⁷⁰ Edina izjema je delovanje t. i. absolutne sile (pojav, dobro poznan tudi »dogmatikom« materialnega kazenskega prava), vendar je tovrsten vpliv precej bližje refleksnemu kakor pa čustvenemu odzivanju. In ne nazadnje bližje fizičnemu kakor pa psihičnemu nasilju.

⁷¹ Prav tam, s. 44.

⁷² Ambrož: 2003, s. 20.

⁷³ V slovenski kazenskopravni teoriji smo lahko nedavno tega pozdravili do zdaj najboljše (v prvi vrsti »dogmatsko«) delo s področja »spolnega kazenskega prava« (Korošec: 2008).

(mnogokrat nejasno) mejo med prostovoljnimi in nekonsenzualnimi spolnimi odnosi.⁷⁴ Posilstvo na zmenku (v anglo-ameriški terminologiji *date rape*) je pojav, ki v zadnjem obdobju vse bolj privablja zanimanje psihološko-kriminološke stroke, zato se zdi ustrezno, da mu v tej razpravi odmerimo nekaj vrstic.

»Posilstvo na zmenku« je najbližji prevod izraza *date rape*. V anglo-ameriški znanstveni literaturi se pojavlja tudi poimenovanje *acquaintance rape* (»posilstvo med znancema«), ki se praviloma uporablja kot sopomenka.⁷⁵ Posilstvo na zmenku leži na daljici vzorcev spolnega nasilja med *stranger rape* (»posilstvo neznanca«) oziroma *real rape* (»pravo« posilstvo) na eni ter posilstvi v dolgotrajnih razmerjih oziroma med (zunaj)zakonskima partnerjema na drugi strani.⁷⁶ Oznaka, da med znancema ne gre za »pravo« posilstvo, je z najmilejšim pridevnikom neupravičena – tako zaradi že omenjene primerljivosti psihičnih posledic pri žrtvah teh oblik spolnega nasilja kakor zavoljo statističnega dejstva, da do kaznivih dejanj zoper spolno samoodločbo⁷⁷ prihaja bistveno pogosteje med partnerji kot med neznanci.⁷⁸

Narava posilstva na zmenku je izrazito kontroverzna. Značilno je doživljanje zmedenosti pri žrtvi, ko/kadar vrednoti kritični dogodek – storilec je namreč (po)znana oseba, do katere žrtev pogosto goji prijetna čustva, od

⁷⁴ Npr. Broacheva in Petreticeva (2006, s. 477–486) v enem tozadevnih člankov na podlagi empirične raziskave dokazujeta, da obstaja precejšnja podobnost med psihološkimi posledicami, ki jih doživljajo žrtve posilstva oziroma poskusa posilstva, ter posledicami za »žrtve« tistih spolnih odnosov, ki se zgodijo zaradi prepričanj (v raziskavi so sodelovale izključno ženske): »Tako sem ga vzburla, da sem mu dolžna spolni odnos«; »Njegove strasti ne bom mogla obvlad(ov)ati, četudi se skušam upirati«; »Dala mu bom, samo da bo prenehal s pritiski in navajanjem argumentov za seks«; »Če ne bom seksala z njim, me bo zapustil« ... V slednji izjavi je moč prepoznati tudi vzorce t. i. čustvenega izsiljevanja. Prim. Forward: 1999.

⁷⁵ Nekateri avtorji med morebitne storilce *acquaintance rape* prištevajo npr. tudi sodelavce, sosede, prodajalce itn., skratka ne le intimno povezanih oseb, torej razumejo izraz kot nadpomenko *date rape*.

⁷⁶ Posilstvo osebe, s katero storilec živi v zakonski ali zunajzakonski skupnosti, je bilo v slovenski zakonodaji do leta 1977 nekaznivo, nato pa je bilo sprejeto v kazensko pravo kot t. i. predlagalni delikt. Slovenija je bila ena prvih (naprednih) držav, ki je inkriminirala posilstvo v tovrstnih okoliščinah, nekatere ameriške zvezne države so to storile pozneje, Anglija, denimo, bistveno pozneje (Filipčič: 1998, s. 266–270).

⁷⁷ Prim. Korošec: 2008, s. 105–116.

⁷⁸ Pakes, Winstone: 2007, s. 150.

simpatije pa vse do ljubezni.⁷⁹ V največjem številu primerov storilec svojega dejanja ne ocenjuje kot zločin, včasih ga tako ne ocenjuje niti žrtev, kar pa nikakor ne pomeni, da nastale psihične posledice ne zahtevajo resne in poglobljene obravnave.⁸⁰ Čeprav ne gre za pravilo, so udeleženci nakazanih dinamičnih momentov večinoma mlajši ljudje, tudi mladoletniki, ki ne samo, da v interakciji z drugimi » modeli« šele oblikujejo lastne spolne identitete, ampak so prav tako ujeti v vrtinec izkrivljenih sporočil o izražanju seksualnosti in spolnosti, ki jih »ponuja« s spolnostjo prežeta sodobna družba (*sex sales*).⁸¹

Posilstvo na zmenku je bolj razširjen pojav, kakor bi morebiti sprva pomislili, kar tudi praktično osmišlja moje raziskovanje. Zgolj primer v ponazoritev⁸² – Jackson in soavtorji⁸³ ponujajo rezultate ameriške empirične raziskave, v kateri je 82 % deklet oziroma 76 % fantov poročalo o psihičnem »nasilju« v okviru zmenkov, 77 % dijakinj oziroma 67 % dijakov⁸⁴ pa v enakem okviru o neki obliki spolnega prisiljenja, od ne(za)želenega objemanja in poljubljanja do genitalnega stika in ne nazadnje »klasičnega«

⁷⁹ Bistvena razlika med emocijama simpatije in ljubezni je v tem, da slednja predpostavlja tudi ponotranjenje (internalizacijo) pomembnega objekta, ki postane psihična vsebina znotraj subjektive t. i. ego meje. Preprosteje – medtem ko čustvo simpatije jenja, ko/kadar objekt izgine iz subjektivega zaznavnega polja, ljubezen »ostaja«, praviloma z neprijetnim doživljanjem »pogrešanja« (Milivojević: 2004, s. 34–35).

⁸⁰ Pakes, Winstone: 2007, s. 149–150.

⁸¹ Brez paradoksov seveda ne bo šlo. Četudi smo dobesedno zasuti s seksualnimi podobami, odkar je spolnost v obdobju »seksualne revolucije« v 60. in 70. letih prejšnjega stoletja postala eden osrednjih elementov množične kulture, obstajajo mnenja (npr. Rozman: 2006, s. 23–25), da naša družba pravzaprav zanika vrednost in lepoto spolnosti. To dokazuje že dejstvo, da se v šolah (in družinah!) o spolnosti bolj ali manj molči, še manj pa se govori o ljubezni. Mladi so prepuščeni sami sebi, da odkrijejo o spolnosti tisto malo, kar pri svojih letih lahko odkrijejo, pa še to praviloma s precej mučnimi in neprijetnimi poskusi. Tako je kljub prevladi spolnih podob, ki so »v službi« kapitalistične ideologije ne pa dvigovanja zavesti ter avtonomije na področju spolnosti (prim. Verhaeghe: 2002), za našo kulturo v resnici značilna precejšnja nevednost in nepoznavanje lastne seksualnosti. Raziskave o spolnem vedenju mladih v Sloveniji (Bernik *et al.*:1996) so potrdile oceno, da se bojijo spolnosti, še bolj pa razmerij. Čeprav bibliografski opus Sanje Rozman prežema vsaj preveč idealistično, če ne že psihološko problematično enačenje ljubezni in spolnosti, ji velja pri kritiki tabuizacije spolnosti v primarnih družinah brez večjih zadržkov pritrčiti.

⁸² Glej tudi Schubot: 2001, s. 291–296, Hanson: 2002, s. 447–451, Fisher *et al.*:2005, s. 493–500.

⁸³ Jackson *et al.*: 2000, s. 23–36.

⁸⁴ Visok delež moških kot žrtev bi na prvi pogled morda označili kot presenetljiv. A ne pozabimo na dejstvo obsežnega »temnega polja« pri tovrstni spolni kriminaliteti, katerega temeljni vzrok se najverjetneje skriva v ponotranjenju kulturno vsiljene ideje »pravega moškega«, ki morebitne (a v življenju neizbežne) šibkosti ne sme razkriti za nobeno ceno.

posilstva. Vscelinska empirična raziskava v ZDA, izvedena leta 1999 na več kot 15.000 intervjuvankah (šolarkah), je postregla z vznemirjajočim rezultatom, da jih je bilo kar 9 % na zmenku že prisiljenih v interakcije spolne narave.⁸⁵

V kriminološki in viktimološki literaturi precej pogosto zasledimo poskuse prepoznavanja raznovrstnih značilnosti tako pri storilcih kakor žrtvah, ki pospeševalno ali zaviralno vplivajo na nastanek in razvoj kriminogenih interakcij. Raziskovalci so v okvirih omenjenega preučevanja izkristalizirali nekatere vedênjske dejavnike »življenjskega sloga«, ki korelirajo z večjo prevalenco različnih oblik nasilja na zmenkih. Gre torej za širšo kategorijo nasilnosti, nekateri komentatorji⁸⁶ pa navajajo, da je ugotovitve vendarle moč specificirati tudi v kontekst spolnega nasilja. Dejavniki večje stopnje tveganja viktimiziranosti so zlasti: (1) ekscesivno konzumiranje alkoholnih substanc; (2) višje število spolnih partnerjev v preteklosti; (3) prakticiranje »nevarne«, tj. nezaščitene spolnosti;⁸⁷ (4) zloraba kokaina in drugih prepovedanih drog. Pozitivna korelacija je bila ugotovljena tudi med viktimiziranostjo ter nošenjem orožja.⁸⁸ Skratka, govorimo o dejstvu, da so žrtve (spolnega) nasilja na zmenkih statistično pogostejše osebe (mladostniki) s tudi sicer »tveganim« življenjskim slogom.

»Na drugem bregu« je podobno moč osvetljevati značilnosti v bolj ali manj (ne)posrednem »okolju« storilcev, ki spodbujajo oziroma odvrtaajo od zatekanja k nasilnim (tudi najnasilnejšim, tj. posilstvu) spolnim manifestacijam v večinoma nedavno osnovanih razmerjih s partnerkami. Pakesova in Winstonova⁸⁹ v sintezi področne literature v tem pogledu omenjata dve skupini dejavnikov, *situacijske* in *vrednostne*. Prvi dejavniki se usmerjajo k poskusom predvidevanja, kateri so tisti specifični dogodki, pojavi ali »značilnosti« zmenka, ki toliko verjetneje vodijo k nekonsenzualnemu spolnemu odnosu,⁹⁰ npr. storilčevo neustrezno interpretiranje žrtvinega

⁸⁵ Pakes, Winstone: 2007, s. 153.

⁸⁶ Prav tam, s. 153.

⁸⁷ Glej tudi zanimivo razpravo o povezanem strahu pred smrtjo v kontekstu (domnev(a)ne) izpostavljenosti okužbi z virusom HIV (Erić: 2009, s. 143–152).

⁸⁸ Pakes, Winstone: 2007, s. 153.

⁸⁹ Prav tam, s. 153–154.

⁹⁰ Willan in Pollard (2003, s. 637–661) sta priobčila relativno zanimiv eksperiment, v katerem sta 50 britanskim študentom in 50 študentkam predstavila hipotetični scenarij »spolnega srečanja«. Zgodba je sestavljena iz štirih stopenj – na prvi se protagonista Steve in Sa-

verbalnega in neverbalnega sporočanja.⁹¹ Drugi postavljajo v ospredje storilčev pogled na svet in kritični dogodek, konkretnije, njegov odnos do žensk in položaja žensk v družbi nasploh, prepričanja o »normalni« naravi moško-ženskih razmerij, poglede na meje (ne)dopustnega ravnanja v tem kontekstu, morebitno podvrženost t. i. mitom o posilstvu⁹² itn. Avtorici⁹³ skleneta, da kljub (so)učinkovanju obojih, situacijski dejavniki pomembneje vplivajo na pojav obravnavane oblike spolne kriminalitete.

Dodatni po/kazatelj tveganja za tovrstne zločine je okolje, v katerem alkohol in druge »rekreacijske« droge so in (p)ostajajo stalnica. Zamislimo si naslednji tipični scenarij⁹⁴ – žrtev (praviloma mladostnica) se zvečer

---

rah spoznata in socializirata, na drugi se zatečeta k poljubljanju v Stevovi študentski sobi, na tretji se že dotikata teles drug drugega, tudi genitalij, na četrti pa se sporazumno lotita vzajemne masturbacije. A glej ga zlomka, na neki točki se Sarah odloči, da bodi »dovolj« in da bi odšla domov, v skladu z različnimi verzijami eksperimenta na različnih stopnjah. Študente oziroma študentke sta avtorja spraševala, ali bi sami »v koži« Steva oziroma Sarah »šli dalje« in ali bi glede na doživeto (študentje) pomislili, da je pripravljena »iti dalje« tudi »druga stran«. Ne nazadnje sta vključila še vprašanje, ali bi (moški) težili k prisiljenju »Sarah« v spolni odnos. Rezultati so bili pričakovani. Moški so v precej večji meri izražali težnjo po nadaljnjih spolnih dejavnostih na vseh stopnjah, istočasno pa precenjevali stopnjo takega sodelovanja partnerke.

⁹¹ Gre za eno najpogostejših obrambnih strategij v kazenskih postopkih v zadevah posilstev oziroma spolnih napadov. Obdolženci in njihovi zagovorniki praviloma trdijo, da je žrtev privolila v spolni odnos oziroma da je bilo privolitev »razumno« domnevati. »Pomagala« za prepoznavanje soglasja za spolni donos so večinoma naslednja (o njihovem vrstnem redu pomembnosti obstaja med spoloma kar široko strinjanje): (1) ženska se »loti« genitalij moškega; (2) verbalna privolitev; (3) neupiranje, ko se moški »loti« genitalnega draženja ženske. Zanimivo. Po drugi strani je izražanje nasprotovanja v prvi vrsti verbalno, manj pogosto pa je neodzivno oziroma pasivno obnašanje. No, Pakesova in Winstonova (2007, s. 157) pa vendarle omenita še dokaj stupiden »osveščevalni« projekt britanske vlade (za katerega je ta namenila pol milijona funtov!) z vodilnim geslom *If you don't get a YES, don't have sex*. Prevod in dodaten komentar najbrž nista potrebna.

⁹² Miti o posilstvu so »pogledi in prepričanja, ki so v splošnem napačni, toda široko in vztrajajoče obstojni, služijo pa zanikanju oziroma opravičevanju moške seksualne agresivnosti do žensk« (Lonsway, Fitzgerald: 1994, s. 134). Primeri so bolj ali manj (po)znani: ženska, ki na zmenku domnevno noče seksati, odpor zgolj igra, da ne bi izpadla »lahka« ali »kurba«; ženska, ki gre na zmenek, mora pričakovati, da nanj »prinese« pričakovane »usluge«, kot je seks; moški nasilnež je običajen »pojav« v »romantičnih« odnosih; moški so upravičeni »dobitnik«, kar želijo, ne glede na želje ženske; izkoriščanje je neločljivo povezano s spolnimi razmerji ipd. Pa še nekaj ponazoritev tovrstnih tveganjih prepričanj: »vsaka zdrava ženska se je zmožna upreti posilstvu, če to (za)res hoče«; »če se ženske sprehajajo z globokimi dekolteji in kratkimi kril(c)i, same izzivajo težave«; »če ženska soglaša s poljubljanjem ali *pettingom*, ki uide iz nadzora, je za morebitno posilstvo odgovorna sama« ...

⁹³ Pakes, Winstone: 2007, s. 156.

⁹⁴ Če me spomin ne vara, smo imeli pred nekaj leti priložnost poslušati poročila o podobnem dogodku nekje na slovenski Obali. V novembru 2009 pa smo bili priče (ponovno stupid-

odpravi »žurat« v prijeten lokalček, v »nori in divji« noči utrpi akutno, a popolno izgubo spomina (anterogradno amnezijo), prihodnje jutro pa se naposled predrami (morebiti na povsem neznanem kraju) v šoku ob ugotovitvi, da je očitno »seksala« (tj. bila posiljena), pri čemer se ne spominja niti »vključenih« oseb niti drugih nadržbnosti dogodka.⁹⁵ V anglo-ameriški terminologiji ta pojav pogosto poimenujejo kot *drug rape* ali *drugs-induced date rape* (posilstvo na zmenku »z uporabo mamik«) oziroma (uradno) *drug-facilitated sexual assault*.⁹⁶

O prevalenci teh specifičnih pojavov iz razumljivih razlogov ne vemo veliko. Popolna izguba spomina v številnih primerih ne omogoča zadovoljive obnove (domnevnega) dogajanja, logično tudi prič tovrstnih zločinov (tako priprave oziroma zaužitja kritične snovi kakor spolnega napada) praviloma ni. Žrtve so pogosto zmedene, saj se sprašujejo, ali slučajno niso same soglašale ali celo dale povod za »tisto«, kar se je zgodilo, tudi (ali pa prav zato) če se ničesar ne spominjajo.⁹⁷ Nadalje nastopijo težave v forenzičnem smislu – medtem ko nekatere droge (denimo kanabis) ostanejo in so zaznavne v organizmu dalj časa po vnosu, se »tipične« substance, uporabljane v obravnavanem kontekstu, izločijo zelo hitro.⁹⁸

Z vidika storilcev je paleta »(za)želenih« substanc z »(za)želenimi« učinki široka. V to skupino spadajo številna zdravila, predpisana za zdravljenje depresivnosti ali blaženje anksioznosti, kakor tudi nekateri anestetiki, ki žrtvi onemogočijo, da bi se branila. Najpogosteje se s posilstvom na zmenku povezujeta kemikaliji, znani pod oznakama GHB (gamahidroksibutanojska kislina, gamahidroksibutirat ali 4-hidroksibutanojska kislina) in *rohypnol* (generično ime). Prva je izredno nevarna sintetična droga, ki se pogosto

---

nemu, a – žal – razumljivemu) medijskemu hrušču in trušču zaradi domnevne uporabe *date rape drug* v ljubljanski diskoteki Ultra.

⁹⁵ Na tovrstni premisi temelji tudi nedavna hollywoodska filmska uspešnica *The Hangover*, čeravno v ospredje zanimanja ne postavlja vprašanj spolnih zlorab (navsezadnje gre za komedijo).

⁹⁶ Prav tam, s. 157.

⁹⁷ Ne pozabimo na siceršnje »splošnejše« temno polje pri (ne)prijavljanju (domnevnih) kaznivih dejanj zoper spolno samoodločbo, tesno povezano z vprašanji (ne)zaupanja v pravično in učinkovito delovanje organov odkrivanja, pregona in sojenja, strahu pred sekundarno in terciarno viktimizacijo itn.

⁹⁸ Prav tam, s. 157–158.

imenuje »tekoči ekstazi«,⁹⁹ druga pa je tableta, ki se raztopi v vodi.¹⁰⁰ Kljub temu, da medijske in druge kampanje (zlasti v državah, kjer je fenomen vendarle bolj razširjen) ponujajo mladim številne »nasvete«, kako se zaščititi,¹⁰¹ pa je ironični truzem, da najpogostejša droga, povezana s posilstvi na zmenku, ostaja alkohol.¹⁰² Ironični zato, ker (potencialna) žrtev največkrat uživa alkoholne substance prostovoljno, celo samoiniciativno, medtem ko se (vseh) njihovih učinkov ne zaveda dobro.

Sklepna opazka

Preventivni ukrepi so v kriminologiji sila izmuzljivo področje modrovanja že po »naravi stvari«, na obravnavanih področjih pa so še toliko bolj nehvaležno opravilo. Sicer imamo res možnost dajati »zaščitne nasvete«, kakor so bili nakazani, izobraževati že odkrite storilce »spolnih« kaznivih dejanj, educirati morebitne ranljive skupine, ljudi, ki prihajajo s slednjimi v

⁹⁹ Substanco je dokaj enostavno proizvesti. Je brez barve in vonja. Sicer ima rahlo slan okus, ki pa v kombinaciji z različnimi alkoholnimi pijačami zbledi. Že količina s čajne žličke zadošča za pričakovane spremembe pri žrtvi v petnajstih minutah. Kemikalija povzroča učinke, kot so sprva evforija, nato pa dremavost in zaspanost, v večjih dozah tudi popolna sprostitvev mišic, bruhanje in koma, ob predoziranju ne nazadnje smrt. Z vidika okolice je droga problematična, ker je žrtev preprosto videti »zelo pijana«. Povzročča obstojno anterogradno amnezijo. Iz organizma se popolnoma izloči v 10–12 urah (Rodgers *et al.*:2004, s. 104–111).

¹⁰⁰ Podobno kakor pri GHB je to substanca brez barve in vonja, prav tako brez okusa. Glavni klinični simptomi zaužitja so dremavost in zaspanost, motene motorične sposobnosti ter anterogradna amnezija. Strokovnjaki (npr. Gable: 2004, s. 303–313) opozarjajo na nepredvidljivost učinkov kemikalije, zlasti v kombinaciji z alkoholom. *Rohypnol* je zaznaven z analizo urina v približno 72 urah po zaužitju. Ne glede na to, da je proizvajalec (kemikalija se namreč uporablja v medicinske namene) substanci dodal barvilo, je droga na trgu še vedno široko dostopna v svoji »izvirni« sestavi

¹⁰¹ Ponorozitev: (1) izogibajte se konzumiranju vsakršnih pijač, ki jih ne prejmete neposredno iz šanka oziroma jih ne odprete sami; (2) če vas kdo povabi na pijačo, naj vam jo plača pri šanku; (3) izogibajte se pokušanju pijač, ki jih še niste pili (kje je tu logika?!), in eksperimentiranju s substancami, ki zlahka prikrijejo prisotnost droge, zlasti s *shooterji*, *shotsi*, »pisanimi« koktejli, margarito, long islandi ipd.; (4) izogibajte se pijači iz skupne »bovle« oziroma tistih, ki se delijo več ljudem; (5) ne puščajte svoje pijače nenadzorovane – če se to vendarle zgodi, jo takoj zavržite; (6) pazite na prijatelje in oni naj pazijo na vas – če se (za)zdi, da je kdo upošteva popito količino alkohola videti »nesorazmerno« (?) okajen, ga nemudoma pospremite »na varno«; (7) če kdo izgubi zavest, mu ne dovolite, da »odspi«, marveč poiščite takojšnjo medicinsko pomoč in nezavestnega ne puščajte samega; (8) če (po)sumite, da ste spili GHB ali »sorodno« drogo, se nemudoma odpravite na urgenco in zahtevajte analizo urina (Pakes, Winstone: 2007, s. 159–160). Morebitne sklepe prepuščam bralcu.

¹⁰² Prav tam, s. 158–161.

pogostejši in/ali tesnejši stik, pripadnike organov odkrivanja, splošno javnost itn. V nebo vpijoč problem pa jasno leži v zavedanju težavnega prepoznavanja tistih okoliščin, ki se (iz)kažejo kot »rizične« – enostavneje je svetovati ljudem, naj se v vozilu privežejo z varnostnim pasom,¹⁰³ ali priporočiti ženskam, naj ne hodijo ponoči same po temnih uličicah »sumljivih« četrti. Težko pa je »svetovati«, še težje ali celo nemogoče »vsiljevati« svobodnim posameznikom, kako naj se obnašajo na zabavi, ki jo obiščejo v pričakovanju »odklopa« od ponorelega sveta, ali na zmenku, ki se ga veselijo. Čuječnost da, panika ne. Čim več informacij da, poseganje v človekovo pravico do svobode ne.

V sestavku se nisem posebej trudil poudarjati, da storilci v vseh primerih niso moški, žrtve pa ne vedno ženske (četudi večinoma seveda je tako), kar pa omenjam ob koncu ter se s tem navezujem tudi na prvi del razprave. Medtem ko je nasilje moških nad intimnimi partnerkami po vsem svetu pre/poznano kot resen družbeni problem, ki zahteva odzivanje in delovanje na številnih področjih, zgolj redki glasovi opozarjajo na dejstvo, da je slika lahko včasih tudi obrnjena.¹⁰⁴ Situacija je »presenetljiva«, saj sta »psihično« oziroma »emocionalno« nasilje pravzaprav fenomenološki izsek kriminalitete, ki je »tradicionalno« tesno povezan z ženskimi storilkami. Podobno se velja zavedati vse večje spolne »iniciativnosti«, celo »nasilnosti« žensk v sodobnem pozno/postmodernem kontekstu. Še en razlog več za plediranje k »vračanju« k humanističnim (če že, liberalno »feminističnim«) konstelacijam, ki v različnosti (a v mnogih pogledih tudi podobnosti!) obeh spolov (u)vidi tolmun priložnosti, ne pa nepremostljivih (in destruktivnih) razlik.

Literatura

¹⁰³ Osebo sicer menim, da je prekrškovno obravnavanje in kaznovanje posameznika, ki se ne pripne, zgrešeno, saj s to opustitvijo navsezadnje potencialno škoduje (če izvzamemo kakšne malodane fantazijske konstrukcije) izključno sebi (v nekaterih primerih se je med drugim uporaba varnostnega pasu izkazala celo za nevarnejšo izbiro), utemeljevanje morebitne »posredne« škode, ki jo »povzročijo«, denimo, voznik s svojo smrtjo, pa izrazito preveč ohlapno, mestoma smešno, prav tako pa nedvomno ne-vezano zgolj na kontekst cestnega prometa.

¹⁰⁴ Glej npr. Dobash, Dobash: 2008, s. 87.

- Ambrož M. (2003). Novo(odkrito)nasilje – psihično nasilje (med partnerjema). *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 54(1), str. 15–22.
- Arnež J. (2009). *Varnostni ukrepi zoper storilce spolnih kaznivih dejanj – nizozemski eksperiment (diplomska naloga)*. Ljubljana, Pravna fakulteta.
- Berkowitz L. (1993). *Aggression – Its Causes, Consequences, and Control*. New York, McGraw-Hill.
- Bernik I., Godina V. V., Hlebec V. (1996). *Mladi in aids (raziskovalno poročilo)*. Ljubljana, RSS.
- Berscheid E. (2006). Searching for the Meaning of »Love«. V: *The New Psychology of Love* (ur. R. J. Sternberg, K. Weis), str. 171–183. New Haven & London: Yale University Press.
- Broach J. L., Petretic P. A. (2006). Beyond Traditional Definitions of Assault – Expanding Our Focus to Include Sexually Coercive Experiences. *Journal of Family Violence*, 21(8), str. 477–486.
- Buss D. M. (2006). The Evolution of Love. V: *The New Psychology of Love* (ur. R. J. Sternberg, K. Weis), str. 65–86. New Haven & London: Yale University Press.
- De Rougemont D. (1999). *Ljubezen in Zahod*. Ljubljana: Založba /*cf.
- Dobash R. P., Dobash R. E. (2008). Women's Violence to Men in Intimate Relationships – Working on the Puzzle. V: *Gender and Crime – A Reader* (ur. K. Evans, J. Jamieson), str. 87–97. Maidenhead & New York: Open University Press.
- Erić L. (2004). *Seksualne disfunkcije*. Beograd: Tiraž.
- Erić L. (2009). *Strah pred smrtjo*. Ljubljana: Hermes IPAL.
- Filipčič K. (1998). Posilstvo v zakonski zvezi. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 49(3), str. 266–270.
- Fisher B., Cullen F. T., Daigle L. E. (2005). The Discovery of Acquaintance Rape – The Saliency of Methodological Innovation and Rigor. *Journal of Interpersonal Violence*, 1. 20, str. 493–500.
- Forward S. (1999). *Čustveno izsiljevanje – kako vplivajo ljudje na nas s strahom, dolžnostjo in krivdo*. Ljubljana: Tangram.

Fromm E. (1973). *The Anatomy of Human Destructiveness*. Harmondsworth: Penguin.

Gable R. S. (2004). Acute Toxic Effects of Club Drugs. *Journal of Psychoactive Drugs*, l. 36, str. 303–313.

Hanson R. F. (2002). Adolescent Dating Violence – Prevalence and Psychological Outcomes. *Child Abuse and Neglect*, l. 26, str. 447–451.

Hatfield E., Rapson R. L. (2005). *Love and Sex – Cross-Cultural Perspectives*. Lanham etc.: University Press of America.

Jackson S. M., Cram F., Seymour F. W. (2000). Sexual Violence and Sexual Coercion in High School Students. *Journal of Family Violence*, l. 15, št. 1, str. 23–36.

Kanduč Z. (2003). *Onkraj zločina in kazni*. Ljubljana: Študentska založba.

Katz J., Arias I. (1999). Psychological Abuse and Depressive Symptoms in Dating Women – Do Different Types of Abuse Have Differential Effects? *Journal of Family Violence*, 14(3), str. 281–295.

Kmet S. (2008). Emocionalna (re)konstrukcija kazenskega prava – nova pravnopsihološka disciplina? *Zbornik znanstvenih razprav*, l. 68, str. 151–173.

Korošec D. (2008). *Spolnost in kazensko pravo – od prazgodovine do modernega spolnega kazenskega prava*. Ljubljana: Uradni list Republike Slovenije.

Kovačev A. N. (2004). *Značilnosti in funkcije emocij ter njihov vpliv na socialno dinamiko*. Ljubljana: Visoka šola za zdravstvo.

Lachkar J. (1998). *The Many Faces of Abuse – Treating the Emotional Abuse of High-Functioning Women*. New Jersey: Jason Aronson Inc.

Lamovec T. (1984). *Emocije*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

Lloyd S., Koval J., Cate R. (1989). Conflict and Violence in Dating Relationships. V: *Violence in Dating Relationships – Emerging Social Issues* (eds. M. Pirog-Good, J. Stets), str. 126–142. New York, Praeger.

Lonsway K. A., Fitzgerald L. F. (1994). Rape Myths – In Review. *Psychology of Women Quarterly*, l. 18, str. 133–164.

- Lorenz K. (2002). *On Agression*. London: Routledge.
- Marcus R. F., Sweet B. (2003). Violence in Close Relationships – The Role of Emotion. *Agression and Violent Behavior*, 8(3), str. 313–327.
- Milivojević Z. (2004). *Formule ljubavi – kako ne upropastiti sopstveni život tražeći pravo ljubav*. Novi Sad: Prometej.
- Milivojević Z. (2008). *Emocije – razumevanje čustev v psihoterapiji*. Novi Sad: Prometej.
- Muršič M. (2008a). Peklensko nasilje – emocionalnost nasilja v Peklenski pomaranči. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 59(1), str. 62–73.
- Muršič M. (2008b). *Strukturne kontingence emocionalne fenomenologije medosebne nasilnosti (doktorska disertacija)*. Ljubljana: Pravna fakulteta.
- Musek J., Pečjak V. (1997). *Psihologija*. Ljubljana: Educy.
- Pakes F., Winstone J. (2007). *Psychology and Crime – Understanding and Tackling Offending Behaviour*. Cullompton: Willan.
- Primorac I. (1999). *Ethics and Sex*. New York: Routledge.
- Reis H. T. (1998). Gender Differences in Intimacy and Related Behaviors – Context and Processes. V: *Sex Differences and Similarities in Communication – Critical Essays and Empirical Investigations of Sex and Gender in Interaction* (ur. D. J. Canary, K. Dindia), str. 203–231. Mahwah: Erlbaum.
- Reis H. T., Collins W. A., Berscheid E. (2000). The Relationship Context of Human Behavior and Development. *Psychological Bulletin*, št. 126, str. 844–872.
- Retzinger S. (1991). Shame, Anger, and Conflict – Case Study of Emotional Violence. *Journal of Family Violence*, 6(1), str. 37–59.
- Rodgers J., Ashton C. H., Gilvarry E., Young A. H. (2004). Liquid Ecstasy – A New Kid on the Dance Floor. *British Journal of Psychiatry*, št. 184, str. 104–111.
- Rozman S. (2006). Predgovor k slovenski izdaji. V: *Ne recite temu ljubezen – pot iz seksualne zasvojenosti* (P. J. Carnes), str. 7–46. Ljubljana: Studio Moderna Storitve.

Schubot D. B. (2001). Date Rape Prevalence Among Female High School Students in a Rural Midwestern State During 1993, 1995, and 1997. *Journal of Interpersonal Violence*, 1. 16, str. 291–296.

Sternberg R. J. (2006). A Duplex Theory of Love. V: *The New Psychology of Love* (ur. R. J. Sternberg, K. Weis), str. 184–199. New Haven & London: Yale University Press.

Temnik S. (2006). Partnerska ljubosumnost v odnosu do čustvene navezanosti in seksualnosti. *Psihološka obzorja*, 15(3), str. 5–18.

Verhaeghe P. (2002). *Ljubezen v času osamljenosti – trije eseji o gonu in želji*. Ljubljana: Orbis.

Willian V.-J., Pollard P. (2003). Likelihood of Acquaintance Rape as a Function of Males' Sexual Expectations, Disappointment, and Adherence to Rape Conductive Attitudes. *Journal of Social and Personal Relationships*, 1. 20, str. 637–661.

Wolfe D. A., Weberle C., Scott K. (1997). *Alternatives to Violence – Empowering Youth to Develop Healthy Relationships*. Thousand Oaks: Sage.

Wright R. (2008). *Moralna žival – pogledi evolucijske psihologije na človeško naravo*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

ŽENSKÉ IN SPOLNO NASILJE V OBOROŽENIH SPOPADIH

Sabina Zgaga

Uvodno o spolnem nasilju v oboroženih spopadih¹

Članek obravnava položaj žensk v mednarodnem kazenskem pravu, predvsem z vidika posebnega dela materialnega kazenskega prava. Ženske namreč lahko v oboroženih spopadih igrajo različne vloge. Z vidika mednarodnega kazenskega prava so lahko civilne žrtve, vojne ujetnice, bojevnice, v zadnjem času pa se pogosto izpostavlja spolno nasilje nad ženskami v oboroženih spopadih, čeprav spolno nasilje ni nujno omejeno na žrtve ženskega spola.

Iz Poročila o spolnem nasilju v oboroženih spopadih, ki ga je pripravil Ženevski center za demokratični nadzor oboroženih spopadov,² je mogoče razbrati, da je večina žrtev spolnega nasilja v oboroženih spopadih sicer žensk in deklet, vendar pa moški niso izvzeti. Ti postanejo najpogosteje žrtve spolnega nasilja v priporu ali med prisilnim vključevanjem v oboroženo skupino. Poleg tega pa ta skupina žrtev spolnega nasilja redkeje prijavlja nasilje, saj se žrtve bojijo stigmatizacije.³ Iz poročila je mogoče razbrati določene skupine prebivalstva, ki so bolj ranljive in nagnjene k temu, da postanejo žrtve spolnega nasilja. Take skupine so predvsem samske ženske, homoseksualci, ženske, ki same vodijo družino oziroma

---

¹ Gl. Zgaga, Sabina: 2007, s. 253 – 270.

² *Sexual Violence in Armed Conflicts, Global Overview and Implication for the Security Sector*, Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces (v nadaljevanju Poročilo).

³ *Ibid.*, s. 14.

gospodinjstvo, begunski ter razseljeni otroci in ženske.⁴ V oboroženih spopadih je pogosta praksa, da ugrabitelji posiljujejo in spolno zlorablajo dečke in deklice v postopku prisilnega novačenja v oboroženo skupino. Pogosto se tudi zgodi, da deklice in ženske postanejo spolne sužnje in/ali »žene« vojakov. Avtorji poročila so pri svoji analizi zaznali, da je storilec lahko ali pripadnik uradne vojske, varnostnih sil, paravojaških sil, humanitarnega ali mirovnega osebja, ali pa je zgolj civilna oseba, na primer begunec. Večino spolnega nasilja storijo moški, čeprav je v poročilu mogoče najti informacijo, da so, na primer v Ruandi, spolno nasilje izvrševale tudi ženske.⁵

Vzgibi za izvrševanje spolnega nasilja v oboroženih spopadih se po mnenju avtorjev poročila razlikujejo od vzgibov za spolno nasilje v času miru. V določenih primerih se tovrstno nasilje v oboroženih spopadih izvaja z vojaškim ciljem »očistiti« oz. iztrebiti civilno prebivalstvo na določenem območju. V tem primeru gre za določeno stopnjo podpore uradnih oblasti. V drugih primerih je tako nasilje posledica pomanjkljivega nadzora, ureditve in discipline v določeni oboroženi skupini. Spolno nasilje lahko spodbudi tudi želja po mučenju in poniževanju ljudi zaradi pridobivanja nadzora nad žrtvami ali zaradi zagotavljanja njihove voljnosti med priporom ali prisilnim novačenjem.

Storilci lahko izvajajo spolno nasilje tudi z namenom kaznovati ali poniževati nasprotno skupino v spopadu. Tako se storilci zavedajo, kakšen vpliv bo spolno nasilje imelo na žrtve in na družbeno skupino. Spolno nasilje naj poniža njihove družine in skupnost. Ženske in deklice so namreč nosilke časti in moški v tej skupnosti so osramočeni, ker niso bili sposobni zaščititi »svojih« žensk in njihove časti. V tem primeru se spolno nasilje izvršuje z namenom uničevanja družinskih in družbenih vezi, še posebej, kadar se dejanja izvršujejo javno, pred skupnostjo in pred družinskimi člani. Storilci pogosto prisilijo družinske člane, da so navzoči pri izvršitvi spolnega nasilja ali da pri njem celo sodelujejo.⁶

Spolno nasilje se lahko izvršuje tudi z namenom ustrahovati prebivalstvo in spodbujati selitve z določenega ozemlja. Na določenih ozemljih Ruande in

---

⁴ *Ibid.*, s. 14.

⁵ *Ibid.*, s. 14.

⁶ Glej tudi *2008 Parliamentary Hearing at the United Nations, Background Document*, <http://www.ipu.org/splz-e/unga08/s2.pdf> (18.6.2009).

Bosne je bilo spolno nasilje oblika genocida, ki naj bi prispeval k uničenju določene etnične ali socialne skupine. Spolno nasilje lahko podpira nasilje in brutalnost oboroženih skupin. Vodje teh skupin lahko spolno nasilje svojih vojakov spodbujajo ali podpirajo za dvigovanje morale ali za nagrajevanje junaštva v boju. Vzrok za spolno nasilje pa so lahko tudi verski razlogi. V Demokratični republiki Kongo so vojaki posiljevali na podlagi prepričanja, da posilstvo device prinese magično moč in nepremagljivost. Kot poudarjajo avtorji poročila, pa se v vseh dejanjih spolnega nasilja kažejo kulturna prepričanja in razumevanja družbenih vlog, poleg tega pa je jasno, da je posilstvo spolni izraz nasilja ter nadvlade in ne nasilni izraz spolnosti.⁷

United Nations Development Fund for Women razlikuje tri skupine spolnega nasilja v okviru oboroženih spopadov:

- razširjeno in sistematično spolno nasilje kot metoda bojevanja oborožene skupine;
- razširjeno in priložnostno spolno nasilje, ko oborožene skupine in civilne osebe izkoriščajo oboroženi spopad in kaos kot priložnost za izvršitev dejanja spolnega nasilja ter
- sporadično in priložnostno spolno nasilje, ki je problem nacionalnega kazenskega pravosodja in ni v povezavi s politično strategijo ali mednarodnim mirom in varnostjo.⁸

Posledice spolnega nasilja so fizične, psihične in družbene. Žrtve pogosto trpijo zaradi travme in depresije, ki lahko vodi celo v samomor. Spolno nasilje pa ima tudi družbene posledice za žrtve in njihove družine ter skupnosti. Žrtve so zaznamovane in stigmatizirane ter odrinjene na socialni rob, ker spolno nasilje najpogosteje izvrši pripadnik nasprotne strani v spopadu. Pogosto pride kasneje tudi do umorov žrtev zaradi časti ali do zavrnitve s strani moža.⁹ Zaskrbljujoči so tudi statistični podatki, ki so spodbudili nevladne in mednarodne organizacije k aktivnosti. V Ruandi naj bi se število žrtev spolnega nasilja gibalo med 15.700 in 500.000. V anketi, ki jo je izvedla *L'Association des Veuves du Génocide*, je od 1.200 vprašanih

⁷ Poročilo, s. 14-15.

⁸ <http://www.stoprappenow.org/pdf/Security%20Council%20Resolution%201820.pdf> (18.6.2009).

⁹ *Ibid.*, s. 15.

39 % žensk priznalo, da so bile posiljene, 74 % jih pozna vsaj eno žensko, ki je bila posiljena, le 6 % pa jih je posilstvo prijavilo.¹⁰ V Bosni in Hercegovini naj bi bilo od 14.000 do 50.000 žensk žrtev posilstev. Tudi za to državo velja, da podatki niso zanesljivi zaradi nizke stopnje prijavljanja teh dejanj.¹¹ V Sierra Leone naj bi 50.000 do 64.000 razseljenih žensk postalo žrtev vojaškega spolnega nasilja, v Demokratični republiki Kongo naj bi bilo posiljenih povprečno 40 žensk na dan. Mnoga poročila in raziskave pa poročajo tudi o tem, da je temno polje pri spolnem nasilju zelo veliko, saj se žrtve bojijo stigmatizacije, pogosto so izbrane prav na tej podlagi in pogosto živijo na nedostopnih območjih. Vendar pa tudi tista dejanja spolnega nasilja, ki so prijavljena, ne doživijo vsa sodnega epiloga. Organizacija združenih narodov (OZN) poroča, da je bilo na primer v Demokratični republiki Kongo samo 2% vseh ovadenih storilcev obtoženih, v Ruandi pa samo v 3% vseh postopkov zoper genocid prišlo do obsodilne sodbe za spolno nasilje, čeprav je bilo prav spolno nasilje med tipičnimi izvršitvenimi ravnanji genocida v Ruandi.¹²

Ženske – žrtve spolnega nasilja v oboroženih spopadih

Kot že rečeno, žrtve spolnega nasilja niso nujno ženske, vendar je v mednarodnem kazenskem pravu prav njim namenjeno največ pozornosti. Tudi OZN je sprejela mnogo resolucij in drugih pravnih aktov, ki opozarjajo na položaj žensk v oboroženih spopadih in na njihovo ranljivost za spolno nasilje. Poleg tega je OZN sprožila akcijo *Stop Rape Now – UN Action against Sexual Violence in Conflict*. Akcija združuje dvanajst organizacij in teles OZN s skupnim ciljem: preprečiti vse oblike nasilja na podlagi spola, vključno s spolnim nasiljem v oboroženih spopadih. S to akcijo naj bi OZN uskladila delovanje in pristojnosti svojih teles na tem področju, prav tako pa naj bi podprla delovanje državnih organov za prevencijo in pomoč žrtvam. Akcija je sestavljena iz treh delov:

---

¹⁰ *Ibid.*, s. 55. Glej tudi *Background Document*, s. 1. Zavedati pa se moramo, da je šlo le za 100 – dnevni oboroženi spopad.

¹¹ Poročilo, s. 117. Glej tudi *Background Document*, s. 1.

¹² *Ibid.*, s. 1. Glej tudi *United Nations Development Fund for Women, UN Action against Sexual Violence in Conflict*, http://www.un.org/womenwatch/feature/wps/StopRapeNow_Brochure.pdf (18.6.2009).

- delovanje na ravni države, vključno s povečevanjem števila svetovalcev, ki se ukvarjajo z žrtvami, in njihovim izobraževanjem;
- lobiranje za podporo akciji; zviševanje družbene zavesti in oblikovanje politične volje za obravnavanje tega problema;
- izobraževanje o spolnem nasilju v oboroženih spopadih in o učinkovitih odzivih nanj.¹³

Od deklaratornih aktov, ki jih je sprejela OZN, velja omeniti predvsem dve resoluciji, in sicer Resolucijo Varnostnega sveta 1325 (2000) o ženskah, miru in varnosti in Resolucijo Varnostnega sveta 1820 (2008) o prenehanju spolnega nasilja v oboroženih spopadih.¹⁴ Prva resolucija je tudi tista, ki se je prva osredotočala na vpliv vojne na ženske in na prispevek žensk k miru in razrešitvi spora. V resoluciji se je Varnostni svet zavzel za zastopništvo žensk v organih, ki sprejemajo odločitve, in sicer tako na nacionalni, regionalni, kakor tudi na mednarodni ravni. Tudi generalni sekretar OZN naj postavi več žensk na položaje posebnih predstavnikov za relevantna vprašanja, v operacije v območjih oboroženih spopadov (na primer, kot so vojaški opazovalci, civilna policija, opazovalci za človekove pravice in humanitarno osebje). Po mnenju varnostnega sveta je treba spolno nasilje upoštevati tudi pri oblikovanju mirovnih operacij tako na ravni mednarodnih kakor tudi na ravni domačih strokovnjakov. Od držav članic OZN zahteva, da spoštujejo svoje mednarodne obveznosti ter da zagotovijo posebno zaščito ženskam in deklicam pred posilstvom in pred drugimi oblikami spolnega nasilja. V okviru tega je podana tudi zahteva, da države kazenskoppravno preganjajo genocid, vojna hudodelstva in hudodelstva zoper človečnost in da za dejanja ne dajejo amnestij oziroma pomilostitev. Resolucija je v tem delu zelo pomembna, saj priznava, da je spolno nasilje lahko izvršitveno ravnanje mednarodnih hudodelstev, kar je kasneje potrdila tudi praksa Mednarodnega kazenskega sodišča za nekdanjo Jugoslavijo in Ruando. Znotraj oboroženih spopadov pa imajo države po resoluciji še posebno dolžnost zaščititi ženske in deklice v begunskih naseljih.

¹³ <http://www.stoprapenow.org/about.html> (18.6.2009).

¹⁴ *The UN Security Council Resolution 1820(2008) to End Sexual Violence in Conflict*, 19.6.2008.

Kratki zgodovinski pregled ureditve spolnega nasilja v mednarodnem kazenskem pravu

Pravni akti mednarodnega kazenskega prava so - za razliko od zgoraj predstavljenih resolucij - zavezujoče narave. Države so dolgo časa obravnavale spolno nasilje kot nujno stransko posledico oboroženih spopadov, v 20. stoletju pa se je ta odnos začel spreminjati. Ne le, da so začeli spolno nasilje med oboroženimi spopadi kazenskopravno preganjati, mednarodna sodišča so ugotovila, da spolno nasilje dostikrat ni le stranski proizvod vojne, ampak (kot je bilo že zgoraj omenjeno) preišljeno uporabljena taktika v okviru mednarodnih hudodelstev.¹⁵ To se je odrazilo tudi v mednarodnem kazenskem pravu.

Že od leta 1474, ko so sodili Petru von Hagenbachu zaradi posilstev, ki so jih ob obleganju Breisach-a izvršili njegovi vojaki,¹⁶ se pojavljajo posamične omembe spolnega nasilja v okviru mednarodnih hudodelstev. Haaški pravilnik o pravilih in običajih vojne na kopnem (1907) v 46. členu od okupatorja zahteva, da zagotavlja družinsko čast in družinske pravice, kar bi lahko razlagali tudi kot prepoved posilstva ter prisilne prostitucije, a se je le počasi v teoriji okrepilo mnenje, da je treba med varstvo družinske časti in družinskih pravic šteti tudi prepoved posilstva in prisilne prostitucije.¹⁷

Posilstvo in ugrabitev deklet in žensk za namene prisilne prostitucije sta bila prvič uvrščena med vojna hudodelstva po prvi svetovni vojni, ko je Komisija o odgovornosti povzročiteljev vojne in izvrševanju kazni pripra-

---

¹⁵ Uporabila bom klasifikacijo kaznivih dejanj, ki jo uporablja prof. Bavcon v svojem učbeniku. Pri tem loči: mednarodna hudodelstva ter mednarodna kazniva dejanja, ki jih določajo mednarodne pogodbe, države podpisnice pa jih morajo s specialno transformacijo prenesti v notranjo zakonodajo (načelo zakonitosti).

¹⁶ The Context of Sexual Violence: Sexual Violence as violations of International Humanitarian Law, v: Substantive and Procedural Aspects of International Criminal Law, s. 267-268.

¹⁷ *Regulations respecting the laws and customs of war on land, v: Convention (IV) respecting the Laws and Customs of War on Land*. Sprejeta v Haag-u, 18.10. 1907. Demleitner: 1995, s. 180. Še posebej je to sprejemljivo s starejše doktrine, da je posilstvo napad na družinsko in žensko čast. Postopoma pa se pisci izrekajo zoper tako mišljenje in na posilstvo gledajo kot na dejanje nasilja (tudi v judikaturi mednarodnih tribunalov, gl. sp.). The Context of Sexual Violence: Sexual Violence as violations of International Humanitarian Law, v: Substantive and Procedural Aspects of International Criminal Law, s. 273-275. Eriksson: 2000, s. 399.

vila neobvezujoče poročilo¹⁸ o kršitvah zakonov in običajev vojne ter o odgovornosti za te kršitve za mirovno konferenco v Versaillesu ter pripravila seznam kršitev, ki naj bi jih izvršile nemške sile in njeni zavezniki.

Statut mednarodnega vojaškega sodišča (Nürnberški statut 1945) je inkriminiral hudodelstva zoper mir, vojna hudodelstva ter hudodelstva zoper človečnost.¹⁹ Čeprav statut izrecno ne omenja posilstva, pa načela iz statuta, ki jih je kasneje priznala tudi Generalna skupščina OZN v svoji resoluciji,²⁰ prištevajo posilstvo med vojna hudodelstva in hudodelstva zoper človečnost. V okviru teh mednarodnih hudodelstev je bilo posilstvo tudi obravnavano na Nürnberških procesih in v sodbah. Še korak dlje pa je šel Zakon zavezniškega nadzornega sveta št. 10 (1945), ki je med hudodelstva zoper človečnost izrecno štel tudi posilstvo. Statut Mednarodnega vojaškega sodišča za Daljni vzhod za razliko od omenjenega Zakona zavezniškega nadzornega sveta posilstva izrecno sicer ne omenja, omogoča pa kazenski pregon posilstva kot izvršitvene oblike vojnega hudodelstva ali hudodelstva zoper človečnost.²¹

Ženevske konvencije o zakonih in običajih vojne (1949) in njuna dodatna protokola vsebujejo mnogo preventivnih določb, ki so namenjene posebnemu varstvu žensk. Ženevska konvencija o ravnanju z vojnimi ujetniki v 25. členu zahteva, da imajo ženske-vojne ujetnice ločene spalnice od

---

¹⁸ <http://www.firstworldwar.com/source/commissionwarguilt.htm> (14.8.2007). Poročilo je bilo ponatisnjeno v (1920) 14 American Journal of International Law 95.

¹⁹ 6./II. člen.

²⁰ *Principles of International Law Recognized in the Charter of the Nuremberg Tribunal and in the Judgment of the Tribunal*, 1950. Komisija, ki je pripravljala statut sodišča, je priporočila, da bi v okviru vojnih hudodelstev preganjali tudi posilstvo, ugrabitev z namenom prisilne prostitucije ter druge kršitve Haaških in Ženevskih konvencij. *The Context of Sexual Violence: Sexual Violence as violations of International Humanitarian Law*, v: *Substantive and Procedural Aspects of International Criminal Law*, s. 279.

²¹ Vojna hudodelstva statut inkriminira kot kršitev zakonov in običajev vojne, zato je mogoče s standardno razlago pogodb in mednarodnega običajnega prava v to vključiti tudi posilstvo in ugrabitev z namenom prisilne prostitucije. Tudi v sodbah je sodišče potrdilo, da posilstvo sodi med vojna hudodelstva in med hudodelstva zoper človečnost kot grdo ravnanje (t.i. *ill treatment*). Obsojenci so: Yamashita, Toyoda in Matsui (za Nanking). Tudi ta statut določa enake pogoje za obstoj hudodelstva zoper človečnost kot Nürnberški statut. *The Context of Sexual Violence: Sexual Violence as violations of International Humanitarian Law*, v: *Substantive and Procedural Aspects of International Criminal Law*, s. 279. Ni pa še pravno rešeno vprašanje t.i. *comfort women*, ki so jih japonske sile večinoma ugrabile in jih nastanile za prisilno prostitucijo. Pangalangan: 2003, s. 8.

moških ujetnikov, 39. člen zahteva ločene sanitetne prostore, 97. in 108. člen pa zahtevata, da imajo moški in ženske ločene prostore v priporu oziroma zaporu, pri čemer morajo biti ženske pod direktnim nadzorstvom žensk. Posebno zaščito ureja tudi 70. člen Ženevske konvencije o zaščiti civilnega prebivalstva, ki v 4. odstavku zahteva, da so ženske, ki so zaprte, ločene od moških ter da so pod direktnim nadzorstvom žensk, ter določba 85. člena, po katerem je v primeru, da so ženske in moški zaprti v istem prostoru, pa niso v družinskem razmerju, nujno urediti ločene spalne in sanitetne prostore. Četrty odstavek 97. člena zahteva, da žensko, ki je bila sprejeta v taborišče, lahko pregleda zgolj ženska. Če je ženska v taborišču disciplinsko kaznovana s priporom, konvencija zahteva, da je pridržana ločeno od moških in pod direktnim nadzorstvom žensk. Po Protokolu št. 1 je določeno, da morajo biti ženske, če jim je odvzeta prostost, zaprte v prostorih, ki so ločeni od moških prostorov, razen kadar gre za družino, kjer je skupna nastanitev zaželena. Enako je določeno v Protokolu št. 2.

Ženevske konvencije pa vsebujejo tudi prepoved posilstva in drugega spolnega nasilja. Ženevska konvencija o zaščiti civilnega prebivalstva v času vojne tako v 27. členu zagotavlja civilnemu prebivalstvu na okupiranem območju ter na območju spopadov spoštovanje osebnosti, časti, družinskih pravic in navad. Z njimi je treba ravnati humano, zaščiteni so tudi zoper vsa dejanja nasilja ali grožnje. V drugem odstavku pa konvencija izrecno ščiti ženske pred kakršnim koli napadom na njihovo čast, še posebej pred posilstvom, prisilno prostitucijo in kakršnim koli nedostojnim napadom.²² Člen, ki ureja hude kršitve konvencije (*grave breach*), ne našteva posilstva ali prisilne prostitucije, vendar pa je Mednarodni odbor rdečega križa razlagal 147. člen tako, da lahko subsumiramo posilstvo, prisilno prostitucijo ter kakršen koli drug nedostojni napad pod nečlovečno ravnanje, resno trpljenje ali resne poškodbe telesa ali zdravja, ki ga 147. člen ureja kot hudo kršitev konvencije.²³ Prvi dopolnilni protokol k Ženevskim konvencijam o zaščiti žrtev v mednarodnih oboroženih spopadih (1977)²⁴ pa celo izrecno našteva med dejanji, ki so vedno prepovedana, napad na osebno dostojanstvo, prisilno prostitucijo ter kakršen koli nespodoben

---

²² Prva, druga in tretja Ženevska konvencija ranjenim in bolnim vojakom ter ujetnikom zagotavljajo človeško ravnanje ter prepoved nasilja in mučenja, poleg tega tretja konvencija ženskam zagotavlja enako obravnavanje glede njihovega spola kakor moškim.

²³ Demleitner: 1995, s. 183.

²⁴ Sprejet 1949, začel veljati 1977. Datuma veljata za oba protokola.

napad, kakor tudi grožnja, da bo oseba izvršila ta dejanja.²⁵ Naslednji člen zahteva, da je ženska deležna posebnega spoštovanja in da je zaščitena predvsem pred posilstvom, prisilno prostitucijo ter pred drugimi oblikami nedostojnega napada.²⁶ Enako velja za Drugi dopolnilni protokol k Ženevskim konvencijam o zaščiti žrtev v nemednarodnih oboroženih spopadih (1977).²⁷

Spolno nasilje v praksi Mednarodnega kazenskega sodišča za nekdanjo Jugoslavijo²⁸ in Mednarodnega kazenskega sodišča za Ruando²⁹

Mednarodno kazensko sodišče za nekdanjo Jugoslavijo (MKSJ) je pristojno za kazenski pregon oseb, domnevno odgovornih za hude kršitve mednarodnega humanitarnega prava na ozemlju nekdanje Jugoslavije od 1991. dalje.³⁰ Stvarna pristojnost sodišča zajema hude kršitve Ženevskih konvencij iz leta 1949, kršitve zakonov in običajev v vojni, genocid ter hudodelstva zoper človečnost. Statut izrecno šteje posilstvo zgolj med hudodelstva zoper človečnost, poudariti pa je treba, da je tudi to izvršitveno ravnanje novo v primerjavi s prejšnjimi izvršitvenimi ravnanji hudodelstva zoper človečnost, ki jih je vseboval statut nürnberškega ali tokijskega sodišča.³¹

Statut Mednarodnega vojaškega sodišča za Ruando (MKSR) določa stvarno pristojnost sodišča za genocid, hudodelstva zoper človečnosti ter kršitve skupnega 3. člena Ženevskih konvencij in Drugega dopolnilnega protokola. Statut že širše omenja posilstvo, saj poleg posilstva našteva kot hudo-

²⁵ 75/II. člen.

²⁶ 76/I. člen. Opozoriti je treba, da je iz dejstva, da pravni viri ščitijo zgolj žensko pred posilstvom, razvidna precej ozka definicija posilstva. Viri se osredotočajo zgolj na vaginalno posilstvo, kar pa ni v skladu z novejšo teorijo kazenskega prava, ki je opredelitev posilstva močno razširila. Tudi Ženevske konvencije ponujajo precej močnejše varstvo zaščitnim osebam, a zgolj v okviru splošne prepovedi mučenja in nečloveškega ravnanja, pri spolnem nasilju pa se izrecno omejujejo na posilstvo ženske s strani moškega. Gl. Korošec: 2008.

²⁷ 4/II. člen.

²⁸ *International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia*, statut sprejet z resolucijo Varnostnega sveta št. 827 leta 1993.

²⁹ *The International Criminal Tribunal for Rwanda*, statut sprejet z resolucijo Varnostnega sveta št. 955 leta 1994.

³⁰ 1. člen.

³¹ Več o primerih, v katerih je MKSJ razsodil, da je prišlo do posilstva v okviru hudodelstev zoper človečnost, glej Korošec et al.: 2006, s. 97-99. Than, Shorts: 2003, s. 104-105.

delstva zoper človečnost tudi: napade na osebno dostojanstvo, posebno zaničevalno in poniževalno ravnanje, posilstvo, vsiljeno prostitucijo in vsakršno obliko nedostojnega napada med kršitvami Ženevskih konvencij in protokola št. II.

Za razvoj spolnega kazenskega prava v okviru mednarodnega humanitarnega prava pa je bolj kot sam statut pomembna praksa MKSJ in MKSR, saj pred sodiščema posilstva niso kazenskopravno preganjali zgolj kot hudodelstvo zoper človečnost, ampak tudi kot vojno hudodelstvo in genocid. Za izhodišče obravnavanja je zato treba omeniti sodbo v primeru *Furundžija*,³² v kateri je MKSJ sklenilo, da se posilstvo lahko preganja po vseh členih, ki določajo stvarno pristojnost sodišča, in sicer kot hudodelstvo zoper človečnost (izrecno navedeno), kršitev Ženevskih konvencij (4. člen Protokola št. II ter skupni 3. člen konvencij), kršitev zakonov in običajev vojne in nenazadnje tudi kot genocid.³³

*Spolno nasilje kot hudodelstvo zoper človečnost*³⁴

Tožilci so najpogosteje kazenskopravno preganjali posilstvo in drugo spolno nasilje kot hudodelstvo zoper človečnost. Najprej naj omenim primer *Akayesu*,³⁵ saj je v tem primeru sodišče najprej oblikovalo definicijo posilstva.³⁶ Sodišče se je namreč znašlo pred težavo, ko ni imelo enotne definicije, saj različne nacionalne zakonodaje različno inkriminirajo posilstvo, zlasti glede tega, ali inkriminacija vsebuje tudi penetracijo z

³² *Tožilec proti Furunžiji*, MKSJ, IT-95-17/1-T, 21.7.2000.

³³ § 172.

³⁴ Samo kaznivo dejanje hudodelstva zoper človečnost se je med pravno zgodovino razvijalo in statut sedaj zahteva obstoj oboroženega spopada (notranjega ali mednarodnega), izvršitveno ravnanje pa mora biti izvršeno zoper civilno prebivalstvo. Bavcon et al.: 1997, s. 107. Ta element vsebuje še pet podelementov: obstoj napada, dejanje storilca mora biti del napada, napad mora biti usmerjen zoper katero koli civilno prebivalstvo, napad mora biti široko razširjen in sistematičen ter storilec se mora zavedati širšega konteksta, v katerem izvršuje svoja dejanja, ter vedeti, da so ta dejanja dela napada. Korošec et al. : 2006, s. 72. *Tožilec proti Kunarcu in drugim (Foča)*, IT-96-23-T & IT-96-23/1-T, 22.2.2001, § 410. V okviru MKSR se je definicija hudodelstva zoper človečnost še razvila, saj ne zahteva več oboroženega spopada, ampak po 3. členu statuta zadostuje široko razširjen ali sistematični napad zoper katerokoli (torej tudi lastno) civilno prebivalstvo na narodnostnem, političnem, etničnem, rasnem ali verskem temelju.

³⁵ *Tožilec proti Akayesuju*, ICTR-96-4-T, 2.9.1998.

³⁶ Treba je upoštevati, da za razliko od statuta MKSJ, statut MKSR izrecno vsebuje posilstvo kot izvršitveno obliko hudodelstva zoper človečnost.

drugimi objekti in ne le s spolnim organom storilca. Kar je bilo skupno vsem definicijam, je spolno občevanje brez privolitve žrtve.³⁷ Sodišče je tako odločilo, da je posilstvo oblika nasilja, zato definicija ne more biti zožena na mehanični opis predmetov in delov telesa. Po tej definiciji posilstvo vključuje tudi vnos predmetov in uporabo odprtih na telesu, ki niso primarno spolne narave. Spolno nasilje ni omejeno na fizični napad na človeško telo in lahko vsebuje tudi ravnanja, ki ne vključujejo penetracije ali celo fizičnega dotika, vključno s prisilnim slačenjem.³⁸ Nato sodišče primerja posilstvo z mučenjem; kakor pri mučenju, je tudi pri posilstvu namen ustrahovati, ponižati, diskriminirati, kaznovati, nadzorovati in uničiti posameznika.³⁹ Gre za fizični napad spolne narave v prisiljujočih okoliščinah. Pomembno je, da je definicija spolno nevtralna in da ne predvideva zgolj posilstva ženske, storilec pa je moški.

Da posilstvo lahko štejejo za hudodelstvo zoper človečnost, mora biti izvršeno v okviru sistematičnega ali širokega napada na civilno prebivalstvo, zoper civilno prebivalstvo in na diskriminatorni osnovi (narodnostna, etnična, politična, rasna ali verska diskriminacija).⁴⁰

V primeru *Musema*⁴¹ je sodišče primerjalo med dvema vrstama definicij posilstva in spolnega nasilja, ki sta se pojavili v sodni praksi *ad hoc* sodišč in se odločilo za konceptualno definicijo, po kateri je posilstvo fizični napad spolne narave, spolno nasilje pa vsako dejanje spolne narave nad posameznikom v prisiljujočih okoliščinah, povezalo pa je definicijo tudi z definicijo iz *Akayesu*, saj naj bi ta jasno vsebovala vsa izvršitvena ravnanja iz odločitve *Furundžija*.⁴²

Nato pa se je v primeru *Semanza*⁴³ definicija spolnega nasilja, ki ga je mogoče preganjati neposredno na podlagi člena 3/g statuta MKSR, zožila. Sodišče je namreč odločilo, da je po 3/g mogoče kazenskoppravno preganjati

³⁷ § 596.

³⁸ *Tožilec proti Akayesuju*, § 688.

³⁹ § 597. Sodišče tako med spolno nasilje šteje tudi ravnanje spolne narave, pri katerem ne pride do penetracije ali pa pride do penetracije s predmetom v spolni organ. § 686.

⁴⁰ § 598.

⁴¹ *Tožilec proti Musemi*, ICTR-96-13-A, 27.1.2000.

⁴² § 227. Sodišče se je za tako obliko definicije odločilo tudi zaradi razvijajočih se inkriminacij v zakonodajah držav, ki imajo vedno strožji odnos do kakršnega koli spolnega nasilja.

⁴³ *Tožilec proti Semanzi*, ICTR-97-20-T, 15.5.2003.

zgolj penetracijo, s katero žrtev ni soglašala, v vagino ali anus žrtve s penisom storilca ali s katerim koli drugim predmetom, ki ga uporabi storilec, ali penetracija v usta žrtve s penisom storilca. Soglasje mora biti dano prostovoljno, brez prisile, pri oceni prostovoljnosti pa se upoštevajo tudi okoliščine.⁴⁴ Druge oblike spolnega nasilja je še vedno mogoče preganjati kot hudodelstvo zoper človečnost, in sicer na podlagi mučenja, preganjanja, zaslužnjevanja ali drugega nečlovečnega ravnanja.⁴⁵ Sodišče zahteva tudi subjektivni element, *mens rea*, v skladu s katerim se mora storilec zavedati, da izvršuje spolni akt zoper voljo žrtve.⁴⁶

Do kompromisa je prišlo v sodbi *Muhimana*,⁴⁷ v kateri sodišče pride do zaključka, da si definiciji ne nasprotujeta. Mehanska definicija z opisom izvršitvenih ravnanj iz *Foče* in *Furundžije* zgolj vsebinsko opredeli konceptualno opredelitev iz odločbe *Akayesu* in natančneje opredeljuje temeljne elemente posilstva; opredeli torej, kaj v praksi predstavlja fizični napad spolne narave v prisiljujočih okoliščinah. Sodišče je na koncu sprejelo opredelitev iz odločbe *Akayesu*, ki vsebuje elemente tudi iz odločitve *Foča*.⁴⁸

Spolno nasilje kot genocid

Posilstvo kot izvršitveno ravnanje genocida je v statutu implicitno prepovedano,⁴⁹ kar je potrdila tudi sodna praksa, vključno z MKSR v primeru *Akayesu*,⁵⁰ ki je prvi primer, v katerem je mednarodno kazensko sodišče obravnavalo posilstvo kot izvršitveno obliko genocida ter tudi ugotovilo individualno kazensko odgovornost na tej podlagi.⁵¹

Sodišče je subsumiralo posilstvo pod prizadajanje hude telesne ali duševne poškodbe članom skupine in pod ukrepe, katerih namen je preprečevati rojstva pri pripadnikih skupine,⁵² v okviru tega pa je sodišče naštelo

---

⁴⁴ § 344.

⁴⁵ § 345. V sodbi *Akayesu* pa naj bi posilstvo pomenilo vsak fizični napad spolne narave v prisiljujočih okoliščinah in ni omejeno na izsiljeno spolno občevanje.

⁴⁶ § 346.

⁴⁷ *Tožilec proti Muhimani*, ICTR- 95-1B-T, 28.4.2005.

⁴⁸ § 26-31.

⁴⁹ Nahapetian: 1999, s. 130.

⁵⁰ Zanimivo je, da prvotna obtožnica ni vsebovala spolnega nasilja.

⁵¹ Russell-Brown: 2003, s. 351.

⁵² *Tožilec proti Akayesu*, § 504-507.

naslednja ravnanja: poškodbo spolnih organov, sterilizacijo, prisilno uporabo kontracepcije, ločitev spolov in prepoved porok. V patriarhalnih družbah, kjer se članstvo v skupini določi z identiteto očeta, je tak ukrep tudi posilstvo, ko žensko, ki pripada določeni skupini, posili pripadnik druge skupine z namenom, da rojeni otrok ne bo pripadal materini etnični skupini (tu se pojavi tudi vprašanje prisilne nosečnosti kot izvršitvene oblike genocida). Ukrepi so lahko fizični, a tudi psihični, na primer, ko žrtev posilstva kasneje odklanja spolne odnose.⁵³

Sodišče je ugotovilo, da so bile ženske iz plemena Tutsi⁵⁴ sistematično in namenoma posiljene zato, ker pripadajo temu plemenu, medtem ko pripadnice drugih plemen niso bile žrtve tega kaznivega dejanja.⁵⁵ Posilstvo in spolno nasilje sta izvršitveni obliki genocida, če sta bili izvršeni s posebnim namenom popolnega ali delnega uničenja določene skupine. Spolno nasilje je bilo tako integralni del uničevanja skupine, saj povzroča hude telesne in duševne poškodbe članom ogrožene skupine.⁵⁶ Poleg tega so bile ženske iz plemena Tutsi predstavljene kot objekt spolnega poželenja; etnični identiteti so naredi podobo seksualnosti, kar je bilo del načrta uničenja skupine.⁵⁷ Sodišče je ugotovilo tudi potrebni namen uničenja skupine, saj so bile ženske posiljene, da bi se uničilo skupino s povzročanjem hudih telesnih in duševnih poškodb.⁵⁸

---

⁵³ § 507. in 508.

⁵⁴ Sodišče je kar veliko časa namenilo vprašanju, ali predstavlja pleme Tutsi zaščiteno skupino po statutu.

⁵⁵ § 707.

⁵⁶ § 731. Korošec et al.: 2006, s. 62.

⁵⁷ § 732.

⁵⁸ § 733. Than, Shorts: 2003, s. 368-369. V primeru Ruande pisci poročajo o izvrševanju posilstev (tudi) z neposrednim namenom povzročitve smrti, v Bosni pa lahko zasledimo dva namena izvrševanja posilstev: uničevanje skupnosti s tem, ko storilec onečasti žensko, ki se je bosta skupnost in še posebej moški del prebivalstva sramovala, ter ideologija o ženski kot maternici, ki bo rojevala srbske vojake, ki se bodo pridružili svojim očetom. MacKinnon: 1994, s. 12-14.

Spolno nasilje v ureditvi Mednarodnega kazenskega sodišča

Bogata sodna praksa MKSJ in MKSR je prispevala k oblikovanju Statuta Mednarodnega kazenskega sodišča,⁵⁹ ki je pristojno za genocid, hudodelstva zoper človečnost, vojna hudodelstva ter agresijo.⁶⁰

V okviru genocida statut še vedno ne omenja izrecno posilstva kot izvršitvene oblike genocida, omenja pa ustaljene izvršitvene oblike, naštete v Konvenciji o genocidu in drugih statutih mednarodnih sodišč. Ob upoštevanju sodne prakse sodišč za nekdanjo Jugoslavijo in Ruando, ki sta vplivali na oblikovanje statuta, bi sodišče ob upoštevanju predpostavk za obstoj genocida moralo upoštevati posilstvo in drugo spolno nasilje kot izvršitveno obliko genocida.⁶¹

V okviru hudodelstev zoper človečnost šteje statut posilstvo, spolno suženjstvo, vsiljeno prostitucijo, prisilno nosečnost,⁶² prisilno sterilizacijo ali katero koli drugo obliko primerljivo hudega spolnega nasilja, če je izvršeno v okviru sistematičnega ali velikega napada na civilno prebivalstvo ob vedenju storilca, da gre za tak napad, za izvršitveno obliko hudodelstva zoper človečnost.⁶³

V znakih kaznivih dejanj so nato definirana omenjena izvršitvena ravnanja, definicije pa je treba upoštevati pri vseh členih, ki naštevajo omenjena ravnanja. Posilstvo je podrobneje definirano - kot penetracija, čeprav rahla, s katerim koli delom telesa žrtve ali storilca v genitalno ali analno odprtino žrtve s katerim koli predmetom ali z drugim delom telesa, z uporabo sile ali grožnje s silo zoper žrtev ali tretjo osebo, ali z izkoriščanjem okolja, v katerem je žrtev v podrejenem položaju, ali pa če je bilo posilstvo izvršeno

---

⁵⁹Ur.l. RS-MP, št. 29/2001.

⁶⁰ 5. člen.

⁶¹ 6. člen.

⁶² Prisilna nosečnost je opredeljena kot protipravno pridržanje ženske, ki je zanosila pod prisilo, z namenom vplivati na etnično sestavo katerega koli prebivalstva ali izvajati druge kršitve mednarodnega prava. Člen 7/2-f. Definicije se ne sme razlagati tako, da vpliva na notranjo zakonodajo v zvezi z nosečnostjo, torej v zvezi s prekinitvijo nosečnosti. V znakih kaznivih dejanj ni prišlo do natančne opredelitve tega kaznivega dejanja, saj so nekatere članice (Sveti sedež) nasprotovale besedni zvezi »*keeping the woman pregnant*«. V prvem branju Znakov pa je imelo kaznivo dejanje naslednjo opredelitev: obdolženi je odvzel prostost eni ali več ženskam; ženska je prisilno noseča; in obdolženi je držal nosečo žensko v priporu, da bi vplival na etnično sestavo prebivalstva ali pa da bi izvršil hudo kršitev mednarodnega prava. Roy, Lee: 2001, s. 194.

⁶³ 7. člen.

zoper osebo, ki ni sposobna dati veljavne privolitve.⁶⁴ Definicija je sestavljena iz dveh delov; izvršitvenih ravnanj in uporabe prisile ob izvrševanju ravnanja. V teoriji poudarjajo, da je prišlo pri definiciji izvršitvenih ravnanj za sporazum med dvema omenjenima vrstama definicij; po eni je posilstvo dejanje nasilja spolne narave, po drugi pa penetracija, čeprav je mogoče tej trditvi nasprotovati, saj znaki kaznivih dejanj jasno omenjajo penetracijo.⁶⁵ Definicija je spolno nevtralna in omogoča tako kazenski pregon posilstva nad žensko kot tudi nad moškim. Drugi element je uporaba sile, grožnje s silo ali prisile. Oblikovalci se pri tem elementu niso hoteli omejiti zgolj na fizično silo, prav nasprotno, hoteli so opozoriti, da obstajajo tudi druge okoliščine, ki vzpostavljajo prisilo nad žrtvijo. Poleg tega obstaja celo domneva, da v oboroženih spopadih soglasja ni, zato tožilstvu ni treba dokazovati, da žrtev ni soglašala s spolnim odnosom.⁶⁶ Elementov kazenske odgovornosti statut posebej za to kaznivo dejanje ne določa, ampak je treba upoštevati splošne določbe 30. člena statuta.⁶⁷

Spolno suženjstvo je opredeljeno kot izvrševanje vseh ali nekaterih upravičenj lastninske pravice nad posameznikom, na primer nakup, prodajo, posojanje ali zamenjavo posameznika, ali omejevanje svobode takemu posamezniku z namenom vključevati ga v dejanje spolne narave. Prav ta zadnji element (prisiljenje v dejanja spolne narave) razlikuje spolno suženjstvo od ostalih oblik suženjstva. V okviru prisilne prostitucije je storilec prisilil posameznika v dejanje spolne narave s silo ali grožnjo s silo, ali z izkoriščanjem okolja, v katerem je žrtev v podrejenem položaju, ali pa je bilo dejanje izvršeno zoper osebo, ki ni sposobna podati veljavne privolitve. Drugi nujni element kaznivega dejanja je pridobitev ali pričakovanje pridobitve premoženjske ali druge koristi v zameno za dejanje spolne narave.

Spolno nasilje je nadpomenka vsem omenjenim kaznivim dejanjem, statut pa omogoča tudi kazenskopravni pregon drugega, primerljivo težkega spolnega nasilja, ki je definirano kot dejanje spolne narave zoper eno ali več

---

⁶⁴ Pod to Znaki kaznivih dejanj štejejo osebe, ki so prizadete zaradi naravne, povzročene ali starostne nesposobnosti. Znaki kaznivih dejanj, op. 51. Teorija našteva otroke, starejše osebe, osebe z motnjami v duševnem razvoju in osebe pod vplivom drog. Roy, Lee: 2001, s. 189.

⁶⁵ *Ibidem*, s. 188.

⁶⁶ *Ibidem*, s. 189.

⁶⁷ *Ibidem*, s. 190.

oseb ali vključevanje oseb v dejanja spolne narave na podlagi sile, grožnje s silo ali prisiljevanjem, kot je na primer strah pred nasiljem, odvzem prostosti, psihološko nasilje, zloraba položaja moči zoper žrtev ali tretjo osebo, zloraba prisiljujočega okolja ali žrtvine nezmožnosti podati veljavno soglasje. Ravnanje mora imeti podobno težo kot ostala izvršitvena ravnanja zoper spolno nedotakljivost, prav tako pa se storilec mora zavedati teže svojega ravnanja.⁶⁸

Znaki kaznivih dejanj izrecno zahtevajo, da so naštetá ravnanja izvršena kot del širokega ali sistematičnega napada na civilno prebivalstvo in da je storilec vedel, da je ravnanje del takega napada, drugače ne gre za hudodelstvo zoper človečnost.⁶⁹

Tudi v okviru vojnih hudodelstev je omenjeno spolno nasilje, in sicer najprej v okviru mednarodnih spopadov. Sodišče je tako pristojno za posilstva, spolno suženjstvo, vsiljeno prostitucijo, prisilno nosečnost, prisilno sterilizacijo ter katero koli drugo obliko spolnega nasilja, ki je tudi huda kršitev Ženevskih konvencij.⁷⁰ Poleg tega so ta izvršitvena ravnanja inkriminirana tudi v okviru nemednarodnih oboroženih spopadov, kjer so definirana kot kršitev skupnega 3. člena Ženevskih konvencij.⁷¹ Čeprav so izvršitvena ravnanja enaka tistim, ki so naštetá v okviru zločinov zoper človečnost, pa se pri vojnih hudodelstvih zahteva hkrati tudi kršitev Ženevskih konvencij. Znaki kaznivih dejanj podrobneje definirajo izvršitvena ravnanja vojnih hudodelstev, in sicer enako kot v okviru hudodelstev zoper človečnost.⁷²

Zanimivo je pogledati tudi dosedanje prakso MKS glede spolnega nasilja. MKS ni izdalo še nobene sodbe, relevantne pa so odločbe predobravnavnega senata, ki so potrdile obtožnico tožilca. Zaenkrat so potrjene obtožnice zoper obtožence *Thomasa Lubanga Dyilo*,⁷³ *Germaina Katango* in

---

⁶⁸ Znaki kaznivih dejanj, s. 9-11.

⁶⁹ Znaki kaznivih dejanj, s. 10.

⁷⁰ Točka 6 2. odst. 8. člena Rimskega statuta.

⁷¹ Alineja 6 točke e 2. odst. 6. člena Rimskega statuta.

⁷² Znaki kaznivih dejanj, s. 30-32 in 39-42.

⁷³ *Tožilec proti Thomas Lubanga Dyilo*, ICC-01/04-01/06, Odločitev o potrditvi obtožnice, 29.1.2007.

*Mathieu Ngudjolo Chui-ja*⁷⁴ ter *Jean-Pierra Bemba Gombo*.⁷⁵ Obtožnica zoper Lubango je za področje spolnega nasilja nerelevantna, ker se ukvarja s prisilnim novačenjem in vključevanjem otrok v vojsko. Obtožnica zoper *Germaina Katango* in *Mathieu Ngudjolo Chui-ja* pa je relevantna, saj vključuje obtožbo za vojno hudodelstvo spolnega suženjstva in posilstva⁷⁶ ter za hudodelstvo zoper človečnost (posilstvo in spolno suženjstvo) na podlagi posrednega storilstva.⁷⁷ Pri obeh kaznivih dejanjih so v obtožnici navedeni enako dejansko stanje in iste žrtve,⁷⁸ kljub temu pa je tožilstvo kumulativno navedlo te obtožbe v svoji obtožnici, sodišče pa je te obtožbe tudi kumulativno potrdilo. V skladu s prakso MKSJ je to dopustno, saj bi ta kazniva dejanja prestala *Blockburgerjev test*.⁷⁹ Vsako izmed kaznivih dejanj ima namreč v skladu s prakso MKSJ dodaten element, ki ga drugo kaznivo dejanje nima: vojno hudodelstvo ima povezavo z oboroženim spopadom, hudodelstvo zoper človečnost pa zahteva, da je kaznivo dejanje del sistematičnega ali razširjenega napada na civilno prebivalstvo. Zato bi bil v skladu s prakso MKSJ dopusten pravi stek. Kritično vprašanje je, kako bo sodni senat odločil, saj se je v praksi MKSJ razvilo pravilo, da so kumulativne obtožnice dopustne, da pa mora potem sodni senat odločiti, za katero kaznivo dejanje je dopustno obsoditi in za katero ne. Torej, odločitev o pravem ali navideznem steku je v rokah sodišča, zato ni tako usodno, kako tožilec toži. Vendar pa glede na to, da je praksa MKSR in MKSJ glede tega kar trdna, da tožilstvo toži v skladu s to prakso ter da se zakonski znaki kaznivih dejanj niso bistveno spremenili v primerjavi s prakso teh dveh sodišč (pravzaprav so se razvili pred tema sodiščema), menim, da se sodna praksa MKS ne bo bistveno razlikovala od prakse že omenjenih *ad hoc* sodišč.

Tudi Jean-Pierre Bemba Gombo je obtožen posilstva kot vojnega hudodelstva na podlagi sotorilstva, preizkusa obtožnice pa ni prestalo posilstvo kot hudodelstvo zoper človečnost.

⁷⁴ *Tožilec proti Germain Katanga in Mathieu Ngudjolo Chui*, ICC-01/04-01/07, Odločitev o potrditvi obtožnice, 26.9.2008.

⁷⁵ Decision Pursuant to Article 61(7)(a) and (b) of the Rome Statute on the Charges of the Prosecutor Against Jean-Pierre Bemba Gombo, 15.6.2009.

⁷⁶ Alineja xxii točke b 2. odst. 8. člena.

⁷⁷ Točka g 1. odst. 7. člena.

⁷⁸ Katanga in Chui, Odločitev o potrditvi obtožnice, par. 25-28.

⁷⁹ Glej Zgaga, Sabina: 2009.

Iz obtožnic je razvidno, da tožilstvo uporablja ustaljene opredelitve kaznivih dejanj zoper spolno nedotakljivost. Rimski statut je napravil korak naprej glede same kodifikacije kaznivih dejanj zoper spolno nedotakljivost, najbolj pod vplivom sodne prakse MKSR in MKSJ, vendar pa je treba upoštevati, da sta pravi napredek glede izoblikovanja kaznivih dejanj zoper spolno nedotakljivost napravili že MKSR in MKSJ, pri Rimskem statutu pa je prišlo zgolj do kodifikacije že izoblikovanih pravnih načel in pravil. Zato tožilstvo še najbolj eksperimentira na področju udeležbenih oblik, kjer se Rimski statut ter statuta *ad hoc* sodišč razlikujeta.

Ženske kot storilke spolnega nasilja v oboroženih spopadih

Za obravnavo ženske kot storilke spolnega nasilja (natančneje posilstva) v oboroženih spopadih lahko omenim samo eno zadevo iz jurisdikcije MKSR, in sicer *Tožilstvo proti Pauline Nyiramasuhuko*.⁸⁰ Tu gre za prvo in zaenkrat tudi edino zadevo, v kateri je ženska pred mednarodnim sodiščem obtožena za posilstvo. Vendar pa tudi ta zadeva še ni zaključena, saj gre za enega izmed najbolj dolgotrajnih postopkov v zgodovini mednarodnega kazenskega prava; 1. maja 2009 je imelo tožilstvo namreč po osmih letih postopka šele končno besedo. Zadeva se imenuje *Butare case*, saj je v tej zadevi združen kazenski pregon šestih posameznikov (obtoženkin sin, bivši guverner Butare, bivši častnik vojaške policije ter prefekt Butare, bivši župan Ngoma, bivši župan Muganza) zaradi domnevnih kršitev Ženevskih konvencij, genocida in hudodelstev zoper človečnost. Butare je znan verski in akademski center v Ruandi in vsi obdolženci so imeli v temu kraju pomembno vlogo. Obtoženka je imela v času oboroženega spopada položaj ministrice za družino in razvoj žensk, imela pa je tudi pomemben politični vpliv.⁸¹

Prvotna obtožnica ni vsebovala spolnega nasilja, v spremenjeni obtožnici pa je tožilec dodal še obtožnico za posilstva, ki so jih izvršili vojaki, pripadniki milice in žandarmerije kot hudodelstev zoper človečnost.

---

⁸⁰ *Tožilec proti Pauline Nyiramasuhuko*, ICTR-97-21-T.

⁸¹ <http://www.ictr.org/ENGLISH/PRESSREL/2001/273.htm> (18.6.2009) ter spletna stran Trial watch: http://www.trial-ch.org/en/trial-watch/profile/db/legal-procedures/pauline_nyiramasuhuko_201.html (18.6.2009). Glej tudi obtožnico <http://www.ictr.org/default.htm> (18.6.2009), s. 16.

Obtoženka je zanikala krivdo za očitana ji ravnanja, njena obtožnica pa sedaj obsega skupaj 11 točk (dogovor za izvršitev genocida, genocid, udeležba v genocidu, javno in neposredno ščuvanje h genocidu, umor kot hudodelstvo zoper človečnost, iztrebljanje kot hudodelstvo zoper človečnost, posilstvo kot hudodelstvo zoper človečnost, preganjanje na politični, rasni in verski osnovi kot hudodelstvo zoper človečnost, nečlovečno ravnanje kot hudodelstvo zoper človečnost ter različna vojna hudodelstva),⁸² za kar ji grozi dosmrtni zapor.

Obtožnica torej vsebuje tudi posilstvo kot hudodelstvo zoper človečnost na podlagi razširjenega in sistematičnega napada na civilno prebivalstvo na politični, rasni ali etični osnovi. Glede oblike udeležbe se obtožnica sklicuje zgolj na 6. člen statuta MKSR, ki pa vsebuje vse oblike udeležbe, zato obtožnica glede tega ni natančna. Poleg tega določa, da je obtoženka ta dejanja izvršila bodisi s storitvijo bodisi z opustitvijo dolžnih ravnanj.⁸³ Menim, da je ta obtožnica preveč splošna in nedodelana. Tožilstvo z dodajanjem novih pravnih kvalifikacij ni dodalo tudi nove dejanske podlage, ampak je zgolj na že opredeljeno dejansko stanje »nalepilo« še nove obtožne točke, ni bila opredeljena udeležbena oblika obtoženke v posilstvu, niti na dejanski niti na pravni podlagi, poleg tega ni bilo niti opredeljeno, ali je bila v posilstvih udeležena s storitvijo ali opustitvijo. Iz obtožnice in novinarskih člankov o dogajanju v Ruandi je mogoče samo ugotoviti, da naj bi bila obtožena zaradi opustitve ukrepov za preprečitev posilstev, z namenom uničenja plemena Tutsi,⁸⁴ prav tako pa zaradi tega, ker naj bi svojemu sinu in pripadnikom milice ukazala, naj posilijo ženske iz plemena Tutsi, kar naj bi bila nagrada za njihovo delo (za napade na Tutsije).

Zaključek

Ženske lahko igrajo v oboroženih spopadih različne vloge. Lahko so civilne žrtve, vojne ujetnice, bojevnice, v zadnjem času pa se pogosto izpostavlja spolno nasilje nad ženskami v okviru oboroženih spopadov. Večinoma so v oboroženih spopadih žrtve spolnega nasilja ženske in dekleta, a tudi moški

⁸² Glej obtožnico, s. 38-45 in <http://www.racematters.org/nyiramasuhuko.htm> (18.6.2009).

⁸³ Spletna stran: [http://sim.law.uu.nl/sim/caselaw/tribunalen.nsf/4ba30447706bba25c12571b5004ee3f7/d8c5fd13a1105db9c12571fe004fa3d0/\\$FILE/ntahobali.pdf](http://sim.law.uu.nl/sim/caselaw/tribunalen.nsf/4ba30447706bba25c12571b5004ee3f7/d8c5fd13a1105db9c12571fe004fa3d0/$FILE/ntahobali.pdf) (18.6.2009).

⁸⁴ Than, Shorts: 2003, s. 367.

niso izvzeti. Države so dolgo časa obravnavale spolno nasilje kot nujno stransko posledico oboroženih spopadov, v 20. stoletju pa se je odnos držav do spolnega nasilja začel spreminjati. Ne le, da so začeli kazensko-pravno preganjati spolno nasilje med oboroženimi spopadi, mednarodna sodišča so tudi ugotovila, da spolno nasilje dostikrat ni le stranski proizvod vojne, temveč je lahko premišljeno uporabljena taktika v okviru mednarodnih hudodelstev. To se je odrazilo tudi v mednarodnem kazenskem pravu.

Prispevek se v največjem delu ukvarja s spolnim nasiljem, kot ga obravnavata statut in praksa Mednarodnega kazenskega sodišča za nekdanjo Jugoslavijo in Ruando. Statut MKSJ izrecno šteje posilstvo med hudodelstva zoper človečnost, statut MKSR pa že omenja posilstvo širše, saj poleg posilstva kot hudodelstva zoper človečnost našteva še napade na osebno dostojanstvo, še posebej zaničevalno in poniževalno ravnanje, posilstvo, vsiljeno prostitucijo in vsakršno obliko nedostojnega napada med kršitvami Ženevskih konvencij in protokola št. II. Za razvoj spolnega kazenskega prava v okviru mednarodnega humanitarnega prava pa je bolj kot sam statut pomembna praksa MKSJ in MKSR, saj pred sodiščema posilstva niso kazensko-pravno preganjali zgolj kot hudodelstvo zoper človečnost, ampak tudi kot vojno hudodelstvo in genocid. Bogata sodna praksa MKSJ in MKSR je prispevala tudi k oblikovanju Statuta Mednarodnega kazenskega sodišča, ki je tako pristojno za genocid, hudodelstva zoper človečnost, vojna hudodelstva ter agresijo. Iz obtožnic pred tem sodiščem je razvidno, da tožilstvo uporablja ustaljene opredelitve kaznivih dejanj zoper spolno nedotakljivost. Rimski statut je tako napredoval glede same kodifikacije kaznivih dejanj zoper spolno nedotakljivost, vendar pa sta pravi napredek glede izoblikovanja kaznivih dejanj zoper spolno nedotakljivost napravili že MKSR in MKSJ, pri Rimskem statutu pa je prišlo zgolj do kodifikacije že izoblikovanih pravnih načel in pravil.

Literatura in pravni viri

- Bavcon, L. et al. (1997). *Mednarodno kazensko pravo*. Ljubljana: Uradni list Republike Slovenije.
- Buss, D. (2002). Prosecuting Mass Rape: Prosecutor v. Dragoljub Kunarac, Radomir Kovac and Zoran Vuković. *Feminist Legal Studies*. 10, str. 91-99.
- Cesare et al. (ur.) (2004) *Internationalised Criminal Courts*. New York: Oxford University Press.
- Cleiren, C. P. M.; Tijssen, M. E. M. (1994). Rape and Sexual Assault: a legal study. *Final report of the United Nations Commission of Experts Established Pursuant to Security Council Resolution 780/1992*.
- Davis, P. H. (2000) The Politics of Prosecuting Rape as a War Crime. *The International Lawyer*. 34, str. 1223-1248.
- Demleitner, N. V. (1995). Forced Prostitution: Naming It an International Offence. *Fordham International Law Journal*. 18, str. 163-197.
- Denov, M. S. (2006). Wartime Sexual Violence: Assessing a Human Security Response to War-Affected Girls in Sierra Leone. *Security Dialogue*. str. 318-342.
- Diken, B., Lausten, C. B. (2005) Becoming Abject: Rape as a Weapon of War. *Body & Society*. str. 110-128.
- Eriksson, M. K. (2000). *Reproductive freedom in the context of international human rights and humanitarian law*. Haag: Martinus Nijhoff Publishers.
- Haaški pravilnik o pravilih in običajih vojne na kopnem (1907).
- Haffajee, R. L. (2006). Prosecuting Crimes of Rape and Sexual Violence at the ICTR: the Application of Joint Criminal Enterprise Theory. *Harvard Journal of Law and Gender*. 29, str. 201-221.
- Konvencija o genocidu, Ur. l. LS FLRJ, št. 2-4/1950.
- Konvencija proti mučenju in krutemu, nečloveškemu ali poniževalnemu ravnanju ali kaznovanju, Ur. l. RS-MP, št. 7/1993.
- Korošec, D. (2003). *Mednarodno kazensko pravo: posebni del*. Ljubljana: Pravna fakulteta Univerze v Ljubljani.

Korošec, D. (2008). *Spolnost in kazensko pravo: od prazgodovine do t. i. modernega spolnega kazenskega prava*. Ljubljana: Uradni list Republike Slovenije.

Korošec, D. et al. (2006). *Mednarodno kazensko pravo - praktikum*, Ljubljana: Uradni list Republike Slovenije.

Lieber Code (1863).

MacKinnon, C. A. (1994). Rape, Genocide and Women's Human Rights. *Harvard Women's Law Journal*. 17, str. 5-16.

Maravilla, C. S. (2002) Rape as a War Crime: the Implications of the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia's decision in *Prosecutor v. Kunarac, Kovac & Vukovic* on the International Humanitarian Law. *Florida Journal of International Law*. 13, str. 321-341.

McDonald G. K., Goldman O. S. (ur.) (2000). *Substantive and procedural aspects of international criminal law* Haag: Kluwer Law International.

Miller, A. A. (2003). From the International Criminal Tribunal for Rwanda to the International Criminal Court: Expanding the Definition of Genocide to Include Rape. *Pennsylvania State Law Review*. 108, str. 349-373.

Nahapetian, K. (1999). Selective Justice: Prosecuting Rape in the International Criminal Tribunals for the Former Yugoslavia and Rwanda. *Berkeley Women's Law Journal*. 14, str. 126-135.

Pangalangan, R. C. (2003). International Criminal Justice: Perspectives From Asia. *The new International Criminal Law: 2001 International Law Session*, Atene, str. 587-632.

Passas, N. (1997). *International crimes*. Aldershot: Dartmouth Publishing Company.

Protokol št. 1 k Ženevskim konvencijam o zaščiti žrtev v mednarodnih oboroženih spopadih (1977).

Protokol št. 2 k Ženevskim konvencijam o zaščiti žrtev v nemednarodnih oboroženih spopadih (1977).

Zagorac D. (ur.) (2003). *Rimski statut Mednarodnega kazenskega sodišča*. Ljubljana: Amnesty International Slovenija.

Rimski statut Mednarodnega kazenskega sodišča, Ur.l. RS-MP, št. 29/2001.

- Roy, L. S., Lee S. (ur.) (2001). *The international criminal court: elements of crimes and rules of procedure and evidence*. Ardsley: Transnational Publishers.
- Russell-Brown, S. L. (2003). Rape as an Act of Genocide. *Berkeley Journal of International Law*. 21, str. 350-374.
- Sexual Violence in Armed Conflicts, Global Overview and Implication for the Security Sector, Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces*. (2007).
- Skjelsbaek, I. (2001). Sexual Violence and War: Mapping Out Complex Relationship. *European Journal of International Relations*. 7, str. 211-237.
- Statut Mednarodnega kazenskega sodišča za nekdanjo Jugoslavijo (1993).
- Statut Mednarodnega kazenskega sodišča za Ruando (1994).
- Statut Mednarodnega vojaškega sodišča (1945).
- Statut Mednarodnega vojaškega sodišča za Daljni vzhod (1945).
- Sunga, L. S. (1997). *The emerging system of international criminal law*. Haag: Kluwer Law International.
- Than, C. de, Shorts, E. (2003). *International criminal law and human rights*. London: Sweet & Maxwell.
- Tongsuthu, J. L. (1994). »Comfort Women« of World War II. *UCLA Women's Law Journal*. 4, str. 413-419.
- Versajska mirovna pogodba (1919).
- Zakon zavezniškega nadzornega sveta št. 10 (1945).
- Zgaga, S. (2007). Kazniva dejanja zoper spolno nedotakljivost v sodni praksi Mednarodnega sodišča za nekdanjo Jugoslavijo in Ruando ter njun vpliv na Rimski Statut. *Pravosodni bilten 2007*, 2, str. 253 – 270.
- Zgaga, S. (2009). Stek kaznivih dejanj v mednarodnem kazenskem pravu. *Zbornik znanstvenih razprav*, l. 69, str. 333-363.
- Znaki kaznivih dejanj Mednarodnega kazenskega sodišča (2002).
- Ženevske konvencije o zakonih in običajih vojne (1949).

O NEKATERIH KRIMINOLOŠKIH VIDIKIH »ŽENSKEGA VPRAŠANJA« V KRIZNI (POST)MODERNI DRUŽBI

Zoran Kanduč

»Pod zlagano ideologijo, ki prikazuje moškega kot nadmočnega, leži skrivna, nič manj neresnična ideologija, ki ga ponižuje v manjvredno bitje, v žrtev manipulacij, manevrov, prevare. Copatar je senca moškega, ki mora ven v sovražno življenje. Z enako bornirano ostroumnostjo, s kakršno žena presoja moža, otroci presojajo odrasle nasploh. V nesorazmerju med njegovo težnjo po avtoritarnosti in njegovo nemočjo, ki neizogibno pride na dan v zasebni sferi, se skriva nekaj smešnega. Vsak zakonski par, ki se kaže skupaj, je komičen, in ženino potrpežljivo razumevanje poskuša to zgladiti« (Adorno 2007: 193).

»Omejiti življenje na tako imenovano privatno življenje in zreducirati intenzivnost na ljubezenske odnose, največkrat razumljene kot seksualne odnose, je po mojem vse preveč žensko lokaliziranje emocionalnih in interesnih možnosti na eno življenjsko področje, na katerem so ženske tradicionalno poskušale razprostrti svoje življenjske želje in če se jim niso izpolnile, so to poskušale še naprej, le da z drugimi osebami. To je nepojmljivo« (Thürmer-Rohr 1986: 119).

Kriminološko vprašanje (in spolni odgovori)

Nobena skrivnost ni, da so dejanja, ki jih – *de iure* in *de facto* – sankcionira kazenskopravni sistem, pojavno precej raznovrstna (vsekakor dosti bolj

kakor v normativnem pogledu¹), vseeno pa so si pogosto (in nedvomno dokaj pomenljivo) podobna vsaj v tem, da je zanje odgovorna oseba, ki je moškega spola. A to še ni vse. Razlika med moško in žensko kriminaliteto v splošnem ni zgolj količinska, ampak je tudi (oziroma je celo predvsem) kakovostna. Namreč: resnejši ali nasilnejši ko je kriminalni dogodek, večja je verjetnost, da ga je zakrivil storilec, ki mu pod pasom binglja penis (zato pravzaprav ne preseneča, da tvorijo glavino zaporniške populacije prav moški obsojenci, čeravno – oziroma predvsem zaradi razredno pristranske kaznovalne teorije in prakse² – v glavnem le tisti, ki jih označuje nizek družbenoekonomski status). Pomislimo na domnevno najbolj strašljiva utelešenja kriminalnih groženj, npr. na »lik in delo« množičnega (ali serijskega) morilca, posiljevalca, uličnega (ali če hočete, družinskega) nasilneža, vlomilca, roparja, huligana, izsiljevalca, pedofila, gangsterja, mafijca, terorista ... Očitno je, da se bolj ali manj tipične (oziroma stereotipne) podobe tovrstnih kriminalcev ne rimajo ravno najbolje s predstavnicami ženskega spola. In še več, celo če si prikličemo pred oči kalejdoskopsko množico sleparskih in plenilskih (ne)zakonitih aktivnosti,

¹ Če se že bežno ozremo na najbolj tipična kriminalna dejanja – npr. na različne primerke fizičnega nasilja, kraj in prevar –, zlahka opazimo njihovo skupno lastnost, ki je v tem, da implicirajo neposreden napad na posameznikovo pravno-politično zavarovano zmožnost, da v skladu s svojo »prosto voljo« (*free will*) upravlja s tem, kar ima v lasti (npr. telo, storitve in opustitve, delovno silo, zdravje, čas, življenjsko energijo, gmotne in moralne dobrine, denar ...). Z drugimi besedami: trdo jedro »kriminalitete« tvorijo ravnanja, ki so v normativnem smislu negacija lastninske pravice, pravne subjektivnosti in ideala menjalnega razmerja, v katerem sodelujejo formalno enaki in svobodni posamezniki, ki se razlikujejo »zgolj« po tem, kar imajo v lasti (in kar je zatorej – predvsem po zaslugi naravne in družbene »loterije«, podkletene z državno silo in propagandno alkimijo– njihovo). To pa z drugimi besedami pomeni, da »kriminalci« ne upoštevajo imperativa prostovoljne menjave, ki je pravzaprav temelj (objektivnih in subjektivnih) iluzij, da je kapitalizem nenasilna družbenoekonomska formacija: »Sfera cirkulacije ali menjave blaga, v katere mejah se gibljeta nakup in prodaja delovne sile, je bila zares prvi zemeljski raj prirojenih človekovih pravic. V njej vladajo edino svoboda, enakost, lastnina in Bentham. Svoboda! Kajti ravnanje kupca in prodajalca nekega blaga, npr. delovne sile, določa samo njuna svobodna volja. Pogodbo sklemeta kot svobodni, pravno enakovredni osebi. Pogodba je končni rezultat, v katerem dasta svoji volji skupen pravni izraz. Enakost! Kajti v odnosu drug do drugega sta samo posestnika blaga in menjata ekvivalent za ekvivalent. Lastnina! Kajti vsak razpolaga samo s svojim. Bentham! Kajti vsak od obeh ima skrb le s samim seboj. Edina moč, ki ju pripelje skupaj v neko razmerje, je moč njune sebičnosti, njunih posebnih koristi, njunih privatnih interesov. In prav zato, ker se tako vsak meni samo zase, noben pa za drugega, izpolnjujejo vsi, zaradi neke prestabilirane harmonije reči ali pa pod pokroviteljstvom nadvse premetene Previdnosti, samó delo svoje obojestranske koristi, skupne koristi, interesa vseh« (Marx: 1986, s. 163). V zvezi z marksistično analizo odnosa med kazenskim pravom in kapitalistično ideologijo cf. Reiman: 1998, s. 200–212.

² Cf. Reiman: 1998, s. 101–136.

ki jih je mogoče stlačiti v rubriko »crimes of the powerful«, naglo in brez hujšega napreznja opazimo, da med njihovimi ponosnimi protagonisti še zmeraj prevladujejo moški.³ Kazniva dejanja, ki jih imajo na vesti ženske, so v glavnem relativno manj nevarna in škodljiva. Njihova »hudodelstva« so namreč največkrat osredotočena na protipravno pridobivanje gmotnih dobrin (vendar navadno na način, ki ne implicira dejanske ali potencialne agresivne konfrontacije s »tarčo«⁴). Z vidika žrtve ali oškodovanca so seveda tudi premoženjski prestopki praviloma vse prej kakor zaželeni, upoštevati pa je treba, da so zločini, ki običajno zbudijo najbolj silovita čustva (npr. ogorčenje, zamero, jezo/bes, maščevalnost, sovraštvo, zgražanje, tesnobo ali strah), tako ali drugače povezani s telesnim nasiljem *stricto sensu*. No, protipravni napadi na »življenje in telo« so v vsakdanjih življenjskih praksah »civiliziranih« (ali vsaj – če se izrazimo nemara še natančneje – pacificiranih⁵) socialnih formacij resda sorazmerno redki, vseeno pa so neprimerno pogosteje povezani z moškimi storilci (napadalno vedenje žensk je usmerjeno večinoma zoper osebe iz intimne ali zasebne sfere, npr. zoper otroka in partnerja).

Razlike med stopnjami moške in ženske kriminalitete se v času in prostoru kajpak spreminjajo (ne nazadnje tudi zaradi predrugačenih moralnih in političnih pojmovanj o tem, kaj velja šteti za dobro in zlo), kljub temu pa ni mogoče zanikati, da so vselej in povsod v oči bijoče, pravzaprav že tolikšne, da terjajo ustrezno razlago (ali vsaj interpretacijo). Ha, tu pa se – scela po pričakovanju – stvari zapletejo. Teoretske kontroverze vzniknejo (in se zaostrijo) zlasti ob vprašanju, ali kaže manjšo vključenost žensk v kriminalne (ali vsaj v dejansko »kriminalizirane«) vedenjske vzorce pripisati v prvi vrsti prirojenim biološkim (pre)dispozicijam ali pa je njihova izrazitejša »konformnost« pretežno določena z družbenimi in kulturnimi dejavniki. Z

³ Upoštevati pa je treba, da so prav moški tisti, ki še vedno prevladujejo v vrhovih (javnih in zasebnih) oblastnih hierarhij, tj. na komandnih, nadzornih in upravljavskih pozicijah (nad)državnih, cerkvenih, finančnih, gospodarskih, poslovnih, medijskih in še mnogih drugih struktur. To seveda ne pomeni, da so ženske popolnoma izključene iz »kriminalitete močnih«. V tovrstne aktivnosti se – vsaj zaenkrat – vključujejo predvsem kot pomožno, podporno ali strokovno osebje (ali pa, še pogosteje, kot intimne partnerice moških akterjev). Vsekakor pa ni mogoče opaziti, da bi vstopanje žensk v ekonomske in politične sfere bistveno zmanjšalo obseg plenilskih in sleparskih praks, ki so scela normalna (in le redkodaj zares sankcionirana) sestavina čedalje bolj destruktivnega (in očitno nelegitimnega) kopičenja bogastva. Cf. Lea: 2002, s. 134–160.

⁴ Cf. Walsh: 2002, s. 202–207.

⁵ Cf. Hall, Winlaw in Ancrum: 2008, s. 210–217.

drugimi besedami: ali je dejstvo, da so ženske manj »kriminalne«, zasidrano že v specifičnih nevrohormonskih mehanizmih (ki so – vsaj v razvpiti »zadnji instanci« – rezultat evolucijskih procesov,⁶ tj. naravnega izbora), ali pa je morda ta fenomen predvsem posledica spolno diferencirane socializacije (oziroma delovanja proaktivnih in reaktivnih, neformalnih in formalnih aparatov družbenega nadzorstva)?⁷ Ta uganka ostaja zaenkrat brez zadovoljive, namreč bolj ali manj soglasne rešitve, čemur pa se ne gre preveč čuditi, saj je navsezadnje problematična že njena izhodiščna formulacija, ki namiguje na togo (raz)ločenost bioloških in družbenih ali kulturnih dejavnikov. Vse skupaj pa dodatno zakomplicirajo še vedno dokaj trdoživi predsodki, ki se v družboslovju (posledično pa tudi v kriminološkem polju) gojijo zoper (socio)biološke in (neo)darwinistične teorije,⁸ denimo prepričanje, da je človeška žival (npr. po zaslugi edinstvene prilagodljivosti ali prožnosti svoje duševnosti, ki je pogoj možnosti za določujoče ali oblikujoče učinkovanje kulturnih sil) v bistvu že zdavnaj pretrgala popkovino, ki jo je v daljni preteklosti povezovala z evolucijskimi koreninami (zaradi česar je njeno naravo najbolje razumeti kot »nepopisan list«, tj. nedoločeno gradivo, ki ga je mogoče – zlasti med odraščanjem – domala poljubno oblikovati in spreminjati, npr. z režimom pozitivnega in negativnega utrjevanja).

Kakorkoli že, iskanje odgovorov na vprašanja, ki se nanašajo na (ne)-kriminalno vedenje žensk, vsekakor ni osrednja preokupacija moderne

⁶ Cf. Anderson: 2007, s. 42–48.

⁷ Cf. Beirne, Messerschmidt: 1991, s. 522–525; Roshier: 1989, s. 110–113.

⁸ Evolucijska (ali nova darvinistična) psihologija izhaja iz podmene, da je človeška narava – če poenostavimo – sestavljena iz »gumbov« (ali »čustvenih organov«) in mehanizmov za njihovo uravnavanje (ki med odraščanjem ustvarijo razlike med ljudmi), oboje pa ostaja za posameznikovo zavest bolj ali manj prikrito (in je zatorej pomemben generator številnih utvar ali samoprevar): »Najprej antropolog opazi ponavljajoče se motive v številnih kulturah: hlepenje po družbenem priznanju, zmožnost občutka krivde ... Te in številne druge splošne značilnosti lahko imenujemo 'gumbi človeške narave'. Psiholog potem ugotovi, da se natančna nastavev gumbov razlikuje od človeka do človeka. Pri nekom je gumb 'hlepenje po družbenem priznanju' nastavljen na približno 'samozavesten', pri drugem pa nekje v območju 'hudo nesamozavesten', gumb za občutek krivde je pri nekom naravnano nizko, pri drugem visoko. In psiholog se vpraša: kako pride do nastavev teh gumbov? Zagotovo imajo določeno vlogo tudi genske razlike med posamezniki, vendar je morda še večja vloga skupnih genskih značilnosti: splošen evolucijski program, skupen celotni vrsti, sprejema informacijo iz družbenega okolja in temu primerno naravnava zoreči duh. Začuda se bodo nova dognanja o pomenu okolja nemara porodila prav iz razmišljanja o genih.« (Wright: 2008, s. 16).

kriminologije⁹ (ta tematika je postala predmet bolj sistematične – ne pa tudi teoretsko in ideološko poenotene – raziskovalne pozornosti šele v okviru novejših feminističnih perspektiv),¹⁰ in sicer po vsej verjetnosti prvenstveno zato, ker je žensko kriminaliteto (že zaradi njenega obsega in narave v sodobnih socialnih formacijah) skrajno težko predstaviti (oziroma ovrednotiti) kot »resen družbeni problem« (in torej ne le zato, ker je bil kriminološki *mainstream* v glavnem tudi *malestream*). Vendar pa to nikakor ne pomeni, da so ženske povsem izključene iz teorij, ki skušajo resda pojasniti predvsem kriminalno vedenje moških storilcev. Tovrstna odsotnost bi bila pravzaprav skrajno nenavadna, še posebej v luči teorij o družbeni kontroli, ki izhajajo iz podmene, da je prav »konformnost« (opredeljena kot posameznikova zmožnost in pripravljenost, da se obnaša – oziroma »družbeno funkcionira« – v skladu z veljavnimi ali konvencionalnimi normami) tisto, česar se mora naučiti sleherni »mali divjak«, in to ne glede na njegov biološki spol (»kriminalnost« je v tej pojasnjevalni optiki opisana kot povsem naravno nagnjenje človeške živali, to pa implicira, da jo kaže razumeti tudi kot znamenje njene pomanjkljive samokontrole, ki je posledica neprimerne vzgoje že v zgodnjem otroštvu).¹¹ Najpomembnejši aparat otrokovega podružbljanja (ali discipliniranja), ki je v bistvu časovno zgoščena ponovitev »procesa civiliziranja« (Elias),¹² pa je ravno družinska »celica«, tj. z emocionalnimi vezmi (»ljubeznijo«) stkana oblastna institucija, v kateri ima ženska (namreč biološka ali socialna mati novorojenega

⁹ No, to pa ne velja za predmoderno, »demonološko« kriminologijo. V zgodnjem novem veku so bile namreč ravno ženske – še zlasti pa »modre« ženske, namreč babice – osrednja tarča kazenske represije (oziroma mučenja in pobijanja), čeravno ne prvenstveno zaradi svoje ženstvenosti, ampak predvsem zaradi znanja o preprečevanju in nadzorovanju rojstev. Tovrstna teorija (in seveda na njej utemeljena praksa) je bila poglavitni zločin »čarovnic«, ki so ga cerkvene in posvetne oblasti sistematično preganjale (podobno kakor še vse druge spolne aktivnosti, ki niso usmerjene v razmnoževanje), ker jim je primanjkovalo delovne sile (zaradi dramatičnega upada prebivalstva v štirinajstem stoletju). Cf. Heinsohn, Steiger: 1993, s. 111–127.

¹⁰ Cf. Einstadter, Henry: 2006, s. 263–277.

¹¹ Cf. Walsh: 2002, s. 146–151.

¹² »Zgodovina družbe se zrcali v zgodovini posameznika; vsak posameznik mora znova, v skrajšani obliki, prehoditi proces civiliziranja, skozi katerega je stoletja dolgo šla družba kot celota, saj nihče ne pride na svet 'civiliziran'« (Elias: 2000, s. 369). Pri prenašanju zunanjih – z normalnim delovanjem družbenih struktur povezanih – prisil na individualne duševne funkcije je izrazito pomembno zastraševanje: »Odraščajočemu se ne bi nikoli posrečilo vesti se urejeno, če mu drugi ljudje ne bi zbuiali strahu. [...] Strahovi, ki jih starejši ljudje zavedno ali nezavedno zbujujejo malemu otroku, se usedejo vanj in se odtlej reproducirajo deloma tudi bolj ali manj samodejno.« (Elias: 2001, s. 403–404).

bitja) vsekakor zelo pomembno ali celo ključno vlogo. No, ženska pa ni kriminološko relevantna zgolj v svoji potencialni¹³ in dejanski reprodukcijski funkciji, tj. kot oseba (*significant other*), ki donosi, rodi, neguje, vzgaja in skrbi za otroka, čigar čustvena navezanost na mater je najzgodnejši in pogosto najmočnejši vir kontrole nad njegovimi »družbeno (ne)zaželenimi« motivacijami in vedenji.¹⁴ Upoštevati velja namreč tudi vpliv, ki ga imajo ženske na bolj ali manj odrasle moške, tj. na intimne partnerje. V tovrstnih – npr. ljubezenskih, spolnih in prijateljskih – odnosih pa je neformalna nadzorstvena vloga ženske dosti bolj dvoumna (oziroma manj enoznačna) in raznolika kakor v njenem razmerju do otroka. Recimo: (a) ženska je ključni razlog, zaradi katerega se moški odloči, da se ne bo več

¹³ Ženske lahko vplivajo na obseg in naravo kriminalitete že zgolj z odločitvijo bodisi za rojstvo ali pa za splav. Levitt (2006, s. 143–172), denimo, poudarja, da nepričakovanega upadanja kriminalitete v ZDA v devetdesetih letih prejšnjega stoletja ne moremo razložiti zgolj z dejavniki, kot so predrugačene strategije policijskega dela, daljše zaporne kazni, spremembe na trgu prepovedanih drog, staranje prebivalstva, strožja zakonska pravila o posedovanju orožja, gospodarsko okrevanje (oziroma zmanjšanje brezposelnosti) in povečanje števila policistov. Po njegovem mnenju je odigrala ključno vlogo legalizacija splava, ki je po sodbi vrhovnega sodišča (dvaindvajsetega januarja leta 1973) v zadevi Roe proti Wadu nenadoma zajela vse severnoameriške zvezne države. Ta ukrep, ki je omogočil zmanjšanje števila nezaželenih otrok, je še najbolj koristil neporočenim, mladim, slabo izobraženim in revnim ženskam (hčerkе srednje premožnih in zelo bogatih družin so si namreč že prej lahko omislile in plačale varen ilegalen splav), katerih nerojeni potomci bi imeli po vsej verjetnosti precej bedno – in konec koncev bržkone tudi »kriminogeno« – življenjsko »perspektivo«. Sicer pa Levitt dokazuje svojo domnevo o vzročni zvezi med splavom in kriminaliteto s podatki, ki kažejo, da so največji upad kriminala v devetdesetih letih doživeli prav tiste zvezne države, v katerih je bila stopnja splavnosti v sedemdesetih letih najvišja. Po drugi strani pa so bile države (New York, Kalifornija, Washington, Aljaska in Havaji), ki so splav uzakonile že pred odločitvijo vrhovnega sodišča, priče zmanjšanju števila kaznivih (zlasti nasilnih) dejanj pred ostalimi petinštiridesetimi in okrožjem Columbia.

¹⁴ Bauer opozarja, da ne obstaja genetska oprema, ki bi bila neke vrste jamstvo za zdrav razvoj posameznikove sposobnosti za oblikovanje medčloveških navezanosti in za sodelovanje z drugimi osebami: »Genetska zasnova lahko kvečjemu jamči, da za to obstaja nevrobiološko orodje. Odločilno za sposobnost, da bi genetsko zagotovljene sisteme tudi uporabili, je, ali so – predvsem v zgodnji življenjski fazi – bili 'uigrani' in da so bili uporabljani. Natančneje: ali so živa bitja v svojem okolju imela dobre izkušnje z drugimi osebki. Kot odrasli lahko sodelujemo tudi pri tem, da kooperacija uspe. Kot novorojenčki, otroci in nekaj časa tudi kot mladostniki smo vendarle odvisni od tega, da so nam podarjeni dobri medčloveški odnosi. Za delovanje in vzdrževanje vseh bioloških sistemov velja stavek iz ameriškega raziskovanja možganov, ki se glasi: 'Use it or lose it', torej 'Uporabi (to, kar ti ponujajo geni), ali pa boš to izgubil.' Za motivacijske sisteme to pomeni: Če v otroštvu in mladosti ni dobrih navezovalnih izkušenj, ima to usodne posledice za poznejšo sposobnost navezovanja stikov zadevnih osebkov. To niso nedokazane trditve, temveč jih je mogoče dokazati s študijami. Pomanjkanje pozornosti v zgodnji življenjski fazi ne vpliva le na poznejše sposobnosti doživljanja socialne navezanosti, temveč pri motivacijskih sistemih pušča tudi biološke sledi« (Bauer: 2008, s. 43).

ukvarjal s kriminalnimi (ali drugimi družbeno problematičnimi) aktivnostmi; (b) ženska je jamstvo, da moški, ki je že sicer (»before he met her«) pretežno konformna osebnost, še naprej (ali nemara celo še bolj) vztraja v »družbeno zaželenih« (oziroma vrednotno in normativno pričakovanih) vedenjskih vzorcih (predvsem v vlogi lojalnega prodajalca delovne sile, nakupovalca porabniškega blaga in, ne nazadnje, očeta ali družinskega/podružinjenega človeka); (c) ženska implicitno ali eksplicitno spodbudi moškega k izvajanju protipravnih ali »zgolj« nemoralnih dejanj, ki so neposredno ali pa vsaj posredno usmerjena v zadovoljevanje njenih potreb, želja, zahtev ali teženj (npr. v zvezi s pridobivanjem »nujnih« statusnih/pozicijskih dobrin, ki omogočajo razkazovalno, z nečimrnostjo podkleteno porabo in socialno »distinkcijo«, tj. zmagoslaven občutek večvrednosti v primerjavi z »onimi spodaj«); (č) ženska (bodisi aktivno bodisi pasivno) tolerira kriminalna ali druga škodljiva dejanja (storitve ali opustitve) moškega in mu že zgolj s tem precej olajša aktivno vključevanje v tovrstne prakse;¹⁵ (d) moški se poda na »kriva« pota, da bi na ta (namreč nedovoljeni) način pridobil denar (ki pač še zmeraj »ne smrdi«) in reputacijo (npr. strahospoštovanje), tj. resurse, ki povečajo verjetnost, da bo privlačen ali vsaj zanimiv v strogih in izbirčnih ženskih očeh, po možnosti seveda zlasti v tistih, ki so resnično vredne »greha« (in ljubezni).

Vidimo torej, da relativno skromna udeležba žensk v pojavu, ki smo se ga naučili poimenovati s pomensko sila ohlapno besedo »kriminaliteta«, ni sorazmerna s pomembnostjo vlog, ki so jim namenjene v kriminoloških teorijah. In še več, tisto, kar zbuja največ čudenja, bržkone ni toliko »kriminalno« vedenje (kar koli že to pomeni), ampak v dosti večji meri njihova »konformnost«, pri čemer je še posebej intrigantna vrednostna interpretacija tovrstne drže (morda celo bolj kakor iskanje vzrokov zanj). Namreč: ali je na prvi pogled izrazitejša ženska »konformnost« progresivna

¹⁵ »Ženske so v zgodovini redkokdaj same ubijale, so pa bile zato nepogrešljiva opora moški moči in njihovem veselju do ubijanja; našle so tudi argumente za legitimiranje množičnih pobojev, ženske so bile vedno znova sokrive uničevanja, ko so može in sinove telesno in duševno pripravljale za njihovo početje in se same vživljale v moško logiko. Ljubezen, občudovanje, vnaprejšnje zaupanje, krpanje domačih razprtij, pomirjanje konfliktov med nasilnimi strukturami – varovanje samih sebe, pa tudi varovanje samih nasilnikov. Kajti tudi za slednje je prednost, če jih ženske nežno in vztrajno vračajo v vsakdanjo normalnost. Delovna in bojna sposobnost je *tudi* delo žensk. Vedno znova so s ponosom v očeh gledali na moško moč in moški pogum in občasno nemoč pred sovražnikom grajale kot strahopetnost.« (Thürmer-Rohr: 1986, s. 111).

ali regresivna, razumna ali nerazumna,¹⁶ dobra ali slaba (in za koga¹⁷ ali kaj utegne biti taka)? No, najprej si velja zastaviti vprašanje, kako sploh razumeti »konformnost« (in seveda njeno dozdevno nasprotje, namreč »deviantnost«), še posebej v normativno zmedenih in vrednotno pluralnih postmodernih časih. Odgovor je vse prej kakor preprost, kajti konformnost je mogoče opredeliti zelo različno, npr. v odnosu do veljavnih norm (ki pa so zopet bolj ali manj raznovrstne, npr. hegemonске/dominantne ali subkulturne, državno ali neformalno sankcionirane, moralne, politično-pravne ali verske ...) ali v razmerju do vrednot, ki določajo »lik in delo« kulturno idealnega človeka (oziroma moškega ali ženske), namreč takega, ki si zasluži odobravanje, priznanje, ugled, pozornost, slavo, zavidanje, občudovanje, spoštovanje ali posnemanje. Že samo od tod izvira nič koliko možnih kombinacij. Recimo: nekdo ravna konformno v luči (»referenčnih«) vrednotnih smernic, s katerimi se meri posameznikov status v socialni hierarhiji, a obenem odklonsko glede na veljavna »pravila igre«. V »fluidnih« (Bauman), »anomičnih« in z zoprno negotovostjo prepojenih razmerah, ki jih označujejo ostri, celo barbarski konkurenčni boji (npr. med prodajalci delovne sile,¹⁸ porabniki, posamezniki in družinami) in kjer zares štejejo samo vsakokratni zmagovalci (ki pa se utegnejo že kmalu preobraziti v poražence), so tovrstne situacije nedvomno precej pogoste. Zavezujoči potencial mnogih veljavnih norm je namreč zelo oslabel. Predpisi, ki jih postavlja država, se naglo spreminjajo in množično kršijo, za nameček pa se je skoraj nemogoče (oziroma le z izjemno sposobnostjo za haluciniranje) izogniti vtisu, da so številne norme (še posebej tiste, ki določajo lastninska upravičenja do ključnih materialnih resursov) pisane na kožo najbolj

¹⁶ Cf. Morrison: 1995, s. 413–416.

¹⁷ Nietzsche meni, da imajo ženske naravno nagnjenje k »mirnemu, rednemu, srečno ubranemu življenju in občevanju«, v isti sapi pa poudarja, da tovrstna (»oljnata in pomirljiva«) drža ne učinkuje ravno blagodejno na svobodomiselnih posameznike: »Ne da bi opazile, delujejo tako, kot če bi potujočemu mineralogu s poti umikale kamne, da ne bi z nogo zadel vanje, – medtem ko se je ta na pot odpravil zato, da bi zadel vanje. [...] Ženske hočejo streči in imajo v tem svojo srečo: in svobodomislec noče, da mu kdo streže, in ima v tem svojo srečo.« (2005b, s. 234). No, mislim, ki jih je zapisal sloviti nemški filozof, se že na prvi pogled vidi izdajalski pečat časa (zaznamovanega s prepričanjem o naravni ženski manjvrednosti in zatorej tudi neizbežni podrejenosti). Dandanes pač vemo (in vidimo), da svobodomiselnost – ki je nedvomno še zmeraj precej redka človeška lastnost – nikakor ni ekskluzivna poteza oseb moškega spola. In tudi strežba moškimi ni več osrednja preokupacija »novih« žensk ali celo zanje edino zamišljivo korito, iz katerega je mogoče zaužiti vsakodnevne obroke prijetnih občutij.

¹⁸ Cf. Bauman: 2008, s. 35–37; Sennett: 2008, s. 61–72.

pogoltnih plenilskih ali sleparskih grupacij (zaradi česar lahko privilegirani posamezniki sproščeno kradejo kar pod varnim okriljem zakona oziroma »vladavine prava«). Omejujoča pravila so pogosto dojeta kot zgolj bolj ali manj nadležne »tehnične« (ali konvencionalne)¹⁹ ovire, ki jih kaže pristožno prestopiti vsakič, ko »pač ne gre drugače« in ko je verjetnost, da bo kršilec sankcioniran z omembe vredno kaznijo, majhna ali celo nikakršna (to pa v času, v katerem je nezakonito ravnanje vse bolj »normalno«, sploh ni več nikakršna redkost, in sicer ne le tedaj, ko imamo opraviti z uglednimi, močnimi, silnimi, vplivnimi, slavnimi, premožnimi, izobraženimi ali strokovno dobro podkovanimi storilci, marveč tudi tedaj, ko gre za statusno dosti manj vredne prestopnike). V družbi, ki slavi bogastvo in bogataše²⁰ (ter seveda porabniški »hedonizem« kot morda najbolj otipljiv kazalec posameznikove uspešnosti, »identitete«, življenjskega sloga in socialne distinkcije),²¹ je konformizem v smislu podrejanja kolektivni avtoriteti (utemeljeni na socialni solidarnosti in pravičnosti) skrajno problematičen, celo zasmehovan in zaničevan (domala vse, kar grozi z omejitvami – pogosto sicer nadvse stupidnega – egoizma, je tako rekoč *a priori* sumljivo, saj bojda namiguje na nevarnost resurekcije »absolutnega

¹⁹ Od tod izvira specifično sodobni (namreč »postmoderni«) cinizem, ki je tesno povezan z nestabilnostjo življenjskih oblik in jezikovnih iger: »Ta kronična nestabilnost jasno razgali pravila, ki umetno strukturirajo področja delovanja na delu in v prostem času. [...] Osnova sodobnega cinizma je, da je izkušnja moških in žensk bolj kot izkušnja 'dejstev', izkušnja pravil in da je ta izkušnja pred izkušnjo konkretnih dogodkov. A neposredna izkušnja pravil pomeni tudi prepoznavati njihovo konvencionalnost in neutemeljenost. Kar pomeni, da nismo več potopljeni vnaprej v določeno 'igro', ki bi se je udeležili z resnično privrženostjo, ampak v posameznih igrah, ki jim je odvzeta vsaka samoumevnost in resnost, poslej vidimo le kraj neposrednega *samouveljavljanja*. Samouveljavljanje, ki je tem bolj brutalno in prevzetno, skratka cinično, kolikor bolj se brez iluzij, vendar začasno popolnoma zvesto poslužujemo istih pravil, katerih konvencionalnost in spremenljivost smo dojeli.« (Virno: 2003, s. 73).

²⁰ Poglavitni posrednik (oziroma »samodejni« generator) ideologije, ali še natančneje, kulta bogastva so množični mediji (zlasti televizija) in »industrija« oglaševanja: »Prevlada porabniškega blaga je postala čaščenje porabniškega blaga in to čaščenje vsakodnevno ustvarja in na dolgi rok utrjuje čaščenje bogastva. Velikanska množica oddaj, namenjenih oglaševanju trgovskega blaga, je v resnici *glavna vsebina* velikanske televizijske 'mašinerije'. [...] Veliki kreatorji reklam so torej pravi in po svoje genialni 'intelektualci', ki so neločljivo povezani z zmagujočo diktaturo bogastva. Nobenega pravega pomena nima pomilovanja vredna bitka za bolj ali manj uravnoteženo prikazovanje volilnih reklamnih sporočil: prava volilna sporočila so *vse ostalo!* Milijone uporabnikov nagovarjajo, naj simpatizirajo s tistimi, ki s svetim ogorčenjem kričijo: 'Pustite nas uživati naše bogastvo!' Edina 'ideologija', ki jo izražajo, je najbolj prepričljivo sporočilo: »Poskusite postati taki, kakršni smo mi!« (Canfora: 2006, s. 321–323).

²¹ Cf. Hall, Winlaw, Ancrum: 2008, s. 166–190.

zla«, tj. »totalitarne« politične oblasti). No, za nameček pa oznaka »kolektivna avtoriteta« pomensko funkcionira že skoraj kot oksimoron. Postmoderna politična organizacija namreč uživa bore malo zaupanja, spoštovanja in ugleda, in to, kot se zdi, dokaj upravičeno, npr. zaradi v oči bijoče krize svoje suverenosti in sistematične korupcije.²² Težava ni le v tem, da država ne more (in konec koncev tudi noče) zagotoviti družbeno-ekonomske varnosti vsem svojim članom (njeno »socialno« delovanje je usmerjeno predvsem na že itak privilegirane skupine). Državi se, še huje, ne posreči niti to, da bi sebe učinkovito zavarovala pred vsakovrstnimi grabežljivci ali prevaranti oziroma pred takimi in drugačnimi »mafijami« (država je v tem pogledu bržkone najbolj sistematično in brezobzirno viktimizirana entiteta, skoraj žrtev *par excellence*). Gremo naprej. Če razumemo konformizem kot enako- ali istoličnost, se ni težko strinjati s trditvijo, da je tovrstna drža povsem nekompatibilna z duhom porabniškega kapitalizma²³ (oziroma družbe blaginje, predane idealu neskončne gospodarske rasti): to, da si tak, kakršni so drugi, je v postmoderni perspektivi že skorajda smrtni greh (celo če počneš bolj ali manj enake reči

²² Korupcija je običajno dojeta kot bogatenje ali okoriščanje, ki ga omogoča pozicija moči ali sile v državni strukturi, oziroma kot zasebno kupovanje ukrepov (storitev ali opustitev) in odločitev javnih osebnosti, tj. politikov in državnih uradnikov. Tovrstna korupcija, ki ima kajpak nešteto pojavnih obrazov (npr. »lobiranje«, sponzoriranje volilne kampanje ali strankarskega aparata, prisvajanje dobičkov iz vladnih pogodb ...), je vsekakor popolnoma normalna in navsezadnje tudi neuničljiva sestavina političnega življenja svetovne kapitalistične ekonomije (cf. Wallerstein: 2004, s. 150–151). Vseeno pa je neredko zaslediti oceno, da je korupcija pojav, ki »ogroža demokracijo« (ha, verjetno pa tudi »vladavino prava«). Toda pozor. Če korupcijo razumemo v luči njenih starejših koncepcij (zlasti tistih, ki so jih razvili Platon in francoski revolucionarji), namreč kot podreditev političnega ali javnega/državnega delovanja ekonomskim ciljem (kot so neomejena gospodarska rast, dvigovanje gmotnega standarda ali »življenjske ravni«, povečevanje vrednosti delnic, blagovno izobilje, prosto gibanje kapitala in neovirano bogatenje že sicer zgledno bogatih posameznikov ali družin), potem vidimo, da je ta večplastni fenomen pravzaprav položen že v samo bistvo demokracije: »Najsi bodo politiki skorumpirani ali ne v običajnem pomenu besede, to nikakor ne vpliva bistveno na korupcijo. [...] Marx je že na začetkih predstavniške demokracije v Evropi dejal, da so v resnici vlade, ki jih potrjuje volitve, zgolj zastopnice Kapitala. To je tedaj vendarle veljalo v bistveno manjši meri kakor danes! Če je demokracija predstavništvo, je najprej predstavništvo splošnega sistema, ki izglasuje njene oblike. Drugače povedano: volilna demokracija je predstavniška zgolj toliko, kolikor je najprej konsenzualno predstavništvo kapitalizma, ki ga danes imenujemo tudi 'tržno gospodarstvo'. V tem je njegova načelna korupcija in Marx, ta humanistični mislec, filozof razsvetljenstva, je prišel do pomembne ugotovitve, da se takšni 'demokraciji' lahko zoperstavi zgolj prehodna diktatura, ki jo je poimenoval diktatura proletariata. Beseda je bila močna, ampak je razjasnila zmedo v dialektiki predstavništva in korupcije.« (Badiou: 2008, s. 90–91).

²³ Cf. Klepec: 2008, s. 32–46.

kakor drugi, si moraš domišljati, da si vseeno »nekaj posebnega«, vsaj na ravni pomena, ki ga pripisuješ svojim aktivnostim). Konformizem je mogoče opredeliti tudi kot prilagajanje/prilagoditev danemu »stanju stvari«. Toda, glede na to, da se »tekoča« (post)moderna družba nenehno spreminja, je tovrstna konformnost pravzaprav obsojena na nenehno prilagajanje, na navajenost na odsotnost navad (in trdnih oprijemališč v družbenih strukturah). Konformist je v tem smislu neke vrste »nenehni« kameleon, malone prisilni deviant *incontinuo*.

Vidimo torej, da je v kaotičnem kontekstu sodobne kapitalistične kulture (ki prisega na vrednote, kot so posameznikova »aktivnost«,²⁴ »potencialnost«,²⁵ podjetnost, iznajdljivost, konkurenčnost, samozadostnost, fleksibilnost, mobilnost, čim manj ovirano zadovoljevanje narcističnih želja ...) razloček med konformnostjo in deviantnostjo precej nejasen, morda celo vse bolj zamegljen.²⁶ To pa seveda močno oteži tudi interpretacijo in (o)vrednotenje ženske (ne)konformnosti. V tradicionalni ali patriarhalni novoveški družbi so bile te stvari vsekakor dosti bolj samoumevne. Normativni in socialni status ženske se je ocenjeval prvenstvo v luči kriterijev njene »čistosti«, tj. spolne »politike«, ki je določala stopnjo primernosti za opravljanje bolj ali manj častivredne vloge zakonske žene in matere. Dandanes, v času večje izenačenosti (vsaj na formalni ravni) med spoloma (ki pa je seveda ne smemo prenažlo ali nekritično razumeti kot znamenje njune osvobojenosti), se ženske dosti bolj presoajajo po »moških« merilih, in sicer ne le tedaj, ko gre za vprašanje akademske, poklicne ali tržne (ne)uspešnosti, marveč tudi v zasebnem ali intimnem življenju. Lik »tradicionalne« ženske (kot zgostitev vlog zveste žene, ljubeče matere in skrbne gospodinje) je videti čedalje bolj anahronističen, pravzaprav že kar odklonski (neredko pa celo kot znamenje take ali drugačne omejenosti njegove »nosilke«). Seveda je še zmeraj mogoče opaziti nič koliko primerov, ko ženska črpa svoj status iz socialne in ekonomske pozicije »svojega« moškega (červavno ne more biti več gotova – celo če zgledno opravlja svoje funkcije v intimnem razmerju –, da se bo lahko bahala s tujim perjem, dokler »ju smrt ne loči«). Posameznice, ki se jim posreči, da relativno drago

²⁴ »To, da si dejaven, kar je bil nekdanji dosežek in prednost, ni več izbira, je nujnost. To, da držiš korak z drugimi, kar je bila nekdanji vesela dogodivščina, se sprevača v izčrpavajoče opravilo.« (Bauman: 2008, s. 33).

²⁵ Cf. Sennett: 2008, s. 80–89.

²⁶ Cf. Bilwet: 1999, s. 230–243.

prodajo svojo spolno »objektivnost« (namreč lepoto, privlačnost in mladostnost), so resda že zmeraj dokaj pogosto deležne zavidevanja in občudovanja (»ta mrha je imela res srečo: živela bo kot kraljica!«), vseeno pa ne utelešajo najbolje (post)modernega ideala samodoločene, samosvoje ali samostojne ženske, ki se ustvarja kot subjekt (in potemtakem ne funkcionira zgolj kot bolj ali manj popredmeteno socialno bitje). Sklenitev zakonske zveze (zlasti z »dobro partijo«) je bila nekoč tako rekoč vrhunec ženskega »življenjskega projekta«, danes pa je to zgolj ena izmed številnih oblik organiziranja zasebnega življenja, in to vsekakor ne nujno najboljša²⁷ (neporočena ženska ni več deviantna; zdi se celo, da je odločitev za poroko nemalokrat videti dosti bolj nenavadna – in potrebna obširnega utemeljevanja – kakor izbira kakšne druge opcije, še zlasti, če upoštevamo usihanje njene priljubljenosti, že domala pregovorno znane probleme življenja v zakonskem »jarmu« in vrtoglavo število razvez). No, in celo materinstvo ni več vnaprejšnje ali brezpogojno jamstvo za vrednostno pozitiven status ženske, in sicer ne le zaradi čedalje večje odgovornosti, ki jo ima mati do svojega otroka, ampak tudi zato, ker se zavoljo preobilja človeške populacije (ter ekoloških, ekonomskih, socialnih in političnih problemov, ki se navezujejo na »demografsko bombo«) neizbežno vsiljuje vprašanje smiselnosti rojevanja novih (celo nesporno zaželenih) bitij. Povzemimo, skratka, ključno poanto: v strukturnem kontekstu, v katerem je (»družbeno zaželeno«) konformnost čedalje težje razločiti od (»kulturno sprejemljive«) deviantnosti, postaja interpretacija obeh eksistencialnih »drž« sila težavna, če že ne nemogoča (celo žensko, ki si kaj prisvoji v nasprotju s kazensko-pravno normo, bi težko označili kot odklonsko, vsaj v družbi, v kateri goljufa in krade – bodisi nezakonito ali pa s pomočjo zakonskih pravil – skoraj vsakdo, ki »ima pet minut časa« in seveda primerno ali ugodno priložnost). Po drugi strani pa bržkone ni preveč sporno trditi, da je v postmoderni družbi, odločilno zaznamovani z globoko in večplastno strukturno krizo, bolj malo »resnične« deviantnosti (namreč take, ki ne bi bila ujeta v primež jedrnih ali hegemonskih vrednotnih orientacij kapitalističnega sistema). In še več, kronična negotovost in nestabilnost življenja v »kriznih časih« je morda celo najhujši protistrup za oblikovanje zares »radikalne« (individualne in kolektivne) subjektivnosti. Toda pozor. Kaj pa,

²⁷ »Zakonsko zvezo imajo za dobro, prvič, ker je še ne poznajo, drugič, ker so se je navadili, in tretjič, ker so jo sklenili, – in za to gre skoraj v vseh primerih. In vendar ni s tem še nič dokazanega o kakovosti zakonske zveze nasploh.« (Nietzsche: 2004, s. 205).

če le ne drži povsem hipoteza, da so ženske bolj konformne v primerjavi z nosilci (včasih pa tudi zgolj priveski) penisa? Dvom do tovrstnega pojmovanja, ki je sicer še vedno malone kriminološki *lieu commun*, je mogoče konec koncev opreti že z relativno zastarelostjo nekdanj samoumevnih meril za presojo ženske (ne)konformnosti. Upoštevati je namreč treba, da v oči bijoče spremembe, ki se nanašajo na ženski »družbeni spol« (*gender*), niso preprosto padle z neba, ampak so zgodovinski rezultat kolektivnega (bolj ali manj organiziranega) in individualnega upiranja, torej odklonskih ravnanj. To spoznanje pa nas neizbežno vodi daleč stran od kriminološkega »vprašanja« v ožjem in običajnem pomenu.

Žensko vprašanje (in ženski odgovori)

Kriminološko vprašanje ni zgolj zmuzljivo in kompleksno (o čemer priča že kalejdoskopska množica odgovorov, ki so doslej prispeli – in kajpak še vedno prihajajo – na njegov naslov), ampak je tudi bolj ali manj ideološko, in sicer predvsem zato, ker je običajno postavljeno tako, da iz njega »nevidno« (in »neslišno«) izpade ravno tisto, kar je v splošnem najbolj problematično, nevarno in škodljivo, namreč raznovrstne oblike struktur-nega nasilja, kot so izkoriščanje in zatiranje prodajalcev delovne sile (v razvitih in nerazvitih državah),²⁸ uničevanje, ropanje in onesnaževanje naravnih virov (npr. vode, zraka, prsti in gozdov),²⁹ neupravičene (in celo nenehno povečujoče se) razlike v dohodkih in gmotnem bogastvu,³⁰ pretirane (in pogosto za nameček še skrajno nesmiselne) delovne obremenitve,³¹ odtujenost,³² množična brezposelnost (oziroma »kriza zaposlovan-

²⁸ Cf. Callinicos: 2004, s. 40–50.

²⁹ Cf. Hamilton: 2007, s. 155–162.

³⁰ Cf. Beck: 2003, s. 16–20, 81–83.

³¹ Cf. Rifkin: 2007, s. 293–303.

³² Srčika odtujitve (in »strukturnega popredmetenja«) sta blagovna produkcija (»delo«) in tudi blagovna potrošnja (»prosti čas«): »Individui so odtujeni od svoje lastne potencialne družbenosti, ker se kot družbena bitja ne nanašajo na svojo skupno reprodukcijo in s tem drug na drugega, temveč drug drugemu stopajo nasproti šele kasneje in zunanje, kot abstraktni lastniki blaga in denarja, in tako abstrahirajo od dejanskega materialnega značaja svoje skupne reprodukcije. Ta odtujitev od lastnega družbenega bistva je isto kot postvaritev, kajti družbenost, ki je človeške denarne monade ne živijo in organizirajo zavestno, na absurden način preide na producirane mrtve reči, ki na ta način dobijo pošastno lastno življenje, kakor je Marx pokazal v svojem slavnem poglavju o fetišu v *Kapitalu*. Ločena produkcija abstraktno-družbenih reči za anonimna tržišča prek enako abstraktnih indi-

ja»),³³ revščina (v smislu nezmožnosti za-dovoljevanja temeljnih človeških potreb), sistematična ekonomska propaganda,³⁴ goljufanje in »nategovanje« potrošnikov³⁵ (med katere je mogoče – vsaj v »družbi spektakla« – mirno vključiti tudi »državljan«³⁶), dolžniško suženjstvo (zlasti perifernih,

---

viduov postvari osebe in poosebi stvari. Od tod objektivacija slepega sistema postvarjenih in torej tudi brez subjektivnih razmerij v 'avtomatski subjekt' (Marx), v kvazinaravno povezavo 'za hrptom' delujočih, med seboj ločenih družbenih atomov.« (Kurz: 2000, s. 112).

³³ »Krizna zaposlovanja« je v prvi vrsti posledica izjemnega povečanja produktivnosti (ki podjetjem omogoča, da izdelajo dosti več blaga z dosti manj ljudmi). V tem je svojevrstni paradoks: namesto da bi se dvig produktivnosti, ki ga je omogočila tehnološka (zlasti komunikacijska in informacijska) revolucija, uporabil za radikalno skrajšanje delovnega časa in njegovo enakomerno porazdelitev (da bi lahko delali vsi, a čim manj, s čimer bi se precej povečalo »kraljestvo svobode«), smo priče stanju, ki ga označujejo množična brezposelnost, širitev »netipičnih« (npr. pogodbenih, začasnih, nezanesljivih, neperspektivnih in slabo plačanih) zaposlitev, stopnjevanje obremenjenosti zaposlenih »srečnežev«, zastraševanje in izsiljevanje prodajalcev delovne sile, povečevanje materialnih neenakosti (dobički se privatizirajo – oziroma se prelivajo v žepe lastniške in upravljalvske manjšine –, medtem ko se stroški ekonomskih in finančnih norosti podružbljajo ter prenašajo na prihodnje rodove), neusmiljena proizvodnja »človeških odpadkov« (ali »odpadlih ljudi«, ki jih kapitalistično gospodarstvo ne potrebuje več) ... Cf. Rifkin: 2007, s. 19–25; Bauman: 2008, s. 41–42; Sennett: 2008, s. 61–72.

³⁴ Ekonomska propaganda (oziroma »oglaševanje« kot specifična zvrst »oblikovanja mnenja«), ki vsakodnevno nagovarja, usmerja, slepi/vara in navdihuje (npr. s prizori porabniške sreče) nepreštvene množice posameznikov (ki se praviloma sploh ne zavedajo vsiljene duhovne in čustvene poenotenosti), je relativno precej uspešna, saj se nikoli ne razodeva v neposredno politični formi ali vsebini, za nameček pa je še do te mere preprosta (ali infantilna), da jo lahko razume tudi intelektualno precej prikrajšana oseba: »Preden so ta vplivna besedila, katerih produkcija stane milijarde in ki pritegujejo milijone in milijone porabnikov po vsem svetu, prepričala na stotine tisočev ljudi, da so prestopali zdaj že odpravljen 'železno zaveso' ali se podali na tvegano pot čez morje, da bi se izkrcali v 'Indiji Koromandiji' (pred leti so jim pravili *spot people*), so osvojila pamet, da ne rečemo dušo, predvsem državljanov serije A, se pravi tistih, ki 'so že bili' v Indiji Koromandiji.« (Canfora: 2006, s. 322–321).

³⁵ Izrazito pomembno vlogo pri množičnem zavajanju/varanju ali goljufanju ljudi igra oglaševalska industrija: »Da bi se zavarovala, se skriva za dodelano fasado. Uradno naj bi oglaševanje razumnim potrošnikom pomagalo pri odločitvi, kako naj najbolje porabijo svoj denar. Toda ta ideologija potrošnikove suverenosti zgolj vzpostavlja in ohranja neki tabu. Ne sme se slišati, da oglaševanje in vseprisotna komercializacija življenja vplivata na običajne ljudi tako, da se ti vedejo na način, ki je v nasprotju z njihovim interesom. Oglaševalski kodeksi ravnanja vzdržujejo pri življenju fikcijo, ki meji na komedijo. [...] Če bi te kriterije etičnega ravnanja vlade vzele resno, bi lahko kar takoj ukiniti oglaševalsko industrijo.« (Hamilton: 2007, s. 84).

³⁶ »Zakon spektakla vlada v kraljestvu medijsko vodene volilne politike, umetnost manipulacije, ki se je morda najprej razvila v ZDA, sedaj pa se je razširila po vsem svetu. Diskurz volilnih obdobij se osredotoča skoraj izključno na pojavnost kandidatov, na tempiranje in kroženje podob. Velike medijske mreže izvajajo vrsto drugorazrednega spektakla, ki odraža (in nedvomno tudi oblikuje) spektakel kandidatov in političnih strank. Stari pozivi k preusmeritvi pozornosti na program in vsebino političnih kampanj ter manjši

revnih in šibkih držav v razmerju do oblastnih središč svetovnega kapitalističnega sistema), medijsko in šolsko generirana stupidnost (kot morda najznačilnejša razsežnost duha postmoderne dobe) ... Tovrstni fenomeni, ki jih za razliko od »subjektivnih« viktimizacij ni mogoče pripisati tej ali oni odgovorni (fizični ali pravni/fiktivni) osebi, se v »najboljšem« primeru obravnavajo kot (potencialni ali dejanski) »kriminogeni« dejavniki (zlasti v okviru makro-socioloških kriminoloških teorij), ne pa kot nasilje *tout court*. Učinek, ki ga proizvede ideološka zatemnitev strukturnega ali »objektivnega« (Žižek) nasilja,³⁷ je na dlani: normalno (ali »rutinsko«) delovanje kapitalističnega družbenega sistema se preobrazi v neke vrste »naravno« in nevtralno podlago (ničelno stanje »reda in miru«), na kateri vznikajo taki in drugačni (npr. individualni, skupinski ali organizirani) nasilni dogodki.

Kakor koli že, ključni dosežek feministične teorije in prakse je bržkone ravno osvetlitev zatiranja žensk (kot ene izmed pomembnih – ali morda celo bistvenih – razsežnosti strukturnega nasilja v patriarhalnih socialnih formacijah³⁸). Opozoriti pa velja, da so tudi v feminističnem polju precej različni pogledi na naravo, vzroke, protagoniste, žrtve, posledice in načine odpravljanja podrejenosti žensk (ter s tem stanjem povezanih problemov³⁹). Zgolj za grobo ilustracijo:⁴⁰ (a) liberalni feminizem, recimo, vidi ključne dejavnike moške nadvlade v spolno diferencirani socializaciji (oziroma učenju spolnih vlog) in v (ne)formalnih ovirah, ki ženskam otežujejo (ali celo onemogočajo), da bi razvijale svoje raznovrstne talente, interese, zmožnosti in sposobnosti (predvsem v poklicni in javni sferi); (b) marksistični ali komunistični feminizem izhaja iz podmene, da socialne pozicije moških in žensk bistveno so-določata razredna in spolna delitev dela, pri čemer pa so (vsaj v razvpiti »zadnji instanci«) vendarle

---

osredotočenosti na pojavnost se danes zdijo brezupno naivni. Pojmovanje, da politiki delujejo kot zvezde in da politične kampanje sledijo oglaševalski logiki – hipoteza, ki se je še pred tridesetimi leti zdela radikalna in škandalozna – je danes samoumevno. Politični diskurz je artikuliran prodajni oglas, politična participacija pa je omejena na izbiranje med potrošnimi podobami.« (Negri, Hardt: 2003, s. 262).

³⁷ Cf. Žižek: 2006, s. 38–42.

³⁸ Glede vloge žensk pri zatiranju ali omejevanju ženske seksualnosti cf. Baumeister, Tice: 2001, s. 113–126.

³⁹ Cf. Kymlicka: 2005, s. 526–538.

⁴⁰ Za podrobnejši prikaz cf. Beirne, Messerschmidt: 1991, s. 515–522; Einstadter, Henry: 2006, s. 263–269.

pomembnejše tiste oblike zatiranja in izkoriščanja, ki izvirajo iz pravno in politično zavarovanih lastninskih razmerij (to pa pomeni, da so ženske v splošnem primarno podrejene »kapitalu« in šele sekundarno moškim); (c) v luči socialističnega feminizma nima teoretske prednosti niti razredna niti spolna pripadnost (ali »identiteta«), zakaj v tej perspektivi so spolni in razredni dejavniki v nerazvezljivem razmerju interakcije in koreprodukcije (razredna struktura je spolno določena *in vice versa*); (č) radikalni feminizem pa nasprotno zatrjuje, da je moška oblast nad ženskami (oziroma nadzor nad njihovo delovno silo in spolnostjo) zgodovinsko primarna in univerzalna, zato ne kaže pričakovati, da jo je mogoče izkoreniniti že »zgolj« z odpravo razredne družbe (vsaj nekatere radikalne feministke so prepričane, da je temeljni izvor spolnih neenakosti že v biološki konstituciji človeških živali).

No, bolj kakor očitna raznoterost feminističnih stališč, je morda presenetljivo to, da se dandanes »žensko vprašanje« zastavlja dosti bolj tiho, predvsem pa redkeje kot »nekoč« (npr. v šestdesetih, sedemdesetih ali osemdesetih letih⁴¹). Še več, oznaka »žensko vprašanje« – ki je resda nekoliko zavajajoča, saj gre v bistvu za poziv k boju za emancipacijo ter enakost, enakopravnost ali enakovrednost spolov⁴² – je v postmoderni perspektivi videti precej zastarela ali pa nemara že celo nerazumljiva (vsaj za mlajše generacije). Zdi se, kot da žensko vprašanje (v svoji nekdanji formulaciji) nekako ni več relevantno ali aktualno: kot da bi se nepovratno pogreznilo v živi pesek problemov, ki ne zadevajo več »žensk kot takih«, marveč le še bolj ali manj idiosinkratične (ali vsaj »po sili razmer« individualizirane) posameznice (in njihove specifične življenjske izkušnje). Zgolj za zgled: Kako ohraniti vitko telo? Kako se znebiti odvečnih kilogramov? Kako preprečiti (ali pa vsaj prikriti) – vselej »prezgodnje« – znake staranja (oziroma se boriti za čim bolj mladosten videz)? Katera vrsta hrane, pijače, telesne vadbe, sproščanja, kozmetične nege (oziroma krem, gelov in olj) ter masaže je najučinkovitejše orožje v vojni zoper celulit (in strije)? Kako izboljšati svoje erotične veščine in zmogljivosti? Kaj je treba obleči, obuti in nasploh navleči nase, če želiš, da je tvoj trenutni *image* zares *cool* oziroma da bo učinkoval kot dovolj prepoznavno (in z vsakokratnimi modnimi smernicami brezhibno usklajeno) znamenje pripadnosti temu ali onemu

⁴¹ Cf. Ussher: 1997, s. 52–93.

⁴² Cf. Greer: 1993, s. 353–371.

idealnemu tipu ženstvenosti (npr. najstniškemu, športnemu, poslovnemu, uradniškemu, umetniškemu, resnemu in uglajenemu, seksapilnemu, alternativnemu, subkulturnemu, materinskemu ali podružinjenemu)? Kako premagati mučno nespečnost? Kako urediti prebavo? Kako konstruktivno blažiti nadležne reperkusije »stresnega« življenja? Kako se kaže soočiti z depresijo? Kaj je treba storiti in opustiti v prid svojega zdravja in čilosti? Kako svojo dušo (na)polniti z zadostno motivacijo in energijo, ki sta *sine qua non* za »soočanje z vsakdanjimi izzivi«? Kako se dokopati do sreče, dobrega počutja, notranjega miru, uravnoveženosti in razstrupitve od škodljivih vplivov okolja? V čem je pravzaprav skrivnost »zares uspešnih« žensk? Kako zapeljati »princa na belem konju« (in poskrbeti, da ne bo prekmalu odjezdil novim pustolovščinam naproti)? Kako oživiti ugasli vulkan nekdanj vroče ljubezni? Kako se čim manj boleče izvleči iz intimnega razmerja, ki je brezupno zašlo v slepo ulico? Kaj mora »mlada mamica« vedeti o sebi? Kako skrbeti za otroka in kako vzgajati to najdražje, pravzaprav že celo božansko bitje (da bo njegov razvoj čim bolj optimalen, po možnosti umerjen naravnost med »zvezde«)? Kaj vse je treba navleči v stanovanje, da bo skupni dom resnično topel, snažen, harmoničen, varen, udoben in primeren za samouresničevanje (oziroma »osebnostno rast«), obenem pa seveda tudi tak, da bo kar najbolje razodeval specifična eksistencialna občutja, identiteto, življenjski slog in poglede na svet posameznikov, ki se zbirajo ob družinskem ognjišču? Kako preživeti v času gospodarske krize? Katera potrošniška krama je trenutno »v akciji«? Kako se z bivanjskimi problemi in nravnimi dilemami spoprijemajo »slavne in znane osebnosti«? In tako naprej.

Toda pozor. Morda pa je čudenje spričo zatona (ali zamračitve) »ženskega vprašanja« pravzaprav odveč, še posebej, če upoštevamo, da je žensko gibanje – vsaj v zahodnem (»panevropskem«) svetu oziroma v »ekonomsko razvitih« družbah blaginje – doseglo pomembne rezultate (in to v osupljivo kratkem zgodovinskem obdobju). Pomislimo samo na volilno pravico (in enake državljanske pravice), možnost izobraževanja (zlasti na univerzitetni ravni,⁴³ ki odpira duri v sfero bolj plačanih, zanimivejših in uglednejših

⁴³ Hobsbawn opozarja, da je bilo takoj po drugi svetovni vojni v večini razvitih držav med vsemi študenti od 15 do 30 odstotkov žensk (izjema je bila Finska – svetilnik ženske emancipacije –, kjer jih je bilo že 43 odstotkov). Ženske še leta 1960 nikjer v Evropi in Severni Ameriki niso zasedle polovice študentskih mest (tej številki se je – zanimivo! – najbolj približala Bolgarija). No, že kmalu pa se je položaj bistveno izboljšal: »V ZDA, Kanadi in šestih so-

delovnih mest, ne nazadnje pa tudi do vodilnih pozicij v javnem in zasebnem sektorju), množičen vstop na trg »delovne sile« (poudariti velja, da so bile v socialističnih formacijah skoraj vse ženske vključene v režim plačanega dela, kar pa seveda ne preseneča, glede na to, da je bila enakopravnost med spoloma nedvoumna sestavina komunistične ideologije), razrahljanje spolne morale, osvobajanje od tradicionalne spolne vloge (*gender*), legalizacijo (oziroma pravico do) abortusa, razširitev repertoarja kulturno sprejemljivih modelov organizacije zasebnega življenja (onkraj ekonomskega »kraljestva nujnosti«) ... Ali so torej ženske v glavnem (ali pa vsaj »načeloma«) dosegle tisto, za kar so se borile? Ha, odgovori na to vprašanje so precej različni (tudi v feminističnem taboru), med njimi pa je dosti takih, ki so polni nadležne skepse⁴⁴ in celo grenkega razočaranja (vseeno pa bržkone ni nobenega dvoma, da je dandanes bolj malo žensk, ki bi si resnično želele vrnitve v »dobre stare čase« patriarhalne varnosti in s tradicijo podkletene ontološke gotovosti). Naj omenimo, zgolj v grobem, vsaj nekatere najznačilnejše pomisleke: (a) ženske so si z vstopom na trg »delovne sile« naprtile dvojno breme (ali dvojni delavnik) službenih in (v »drugih izmenih« še) družinskih – predvsem materinskih in gospodinjskih – obveznosti (to pa navadno implicira izredno velik »energetski davek« in srhljivo skrčenje prostega časa, skrajno dragocene dobrine torej, ki je *conditio sine qua non* za sleherno samodoločeno dejavnost); (b) ženske še zmeraj v manjšem številu kakor moški zasedajo najvišja mesta v javnih in zasebnih, formalnih in neformalnih oblastnih strukturah ali hierarhijah; (c) »emancipacija« žensk (npr. v smislu objektivno zagotovljenih možnosti za realno – in torej ne zgolj namišljeno ali fantazijsko – izbiro med različnimi življenjskimi slogi, subjektivnimi pozicijami, doživetji ter zares smiselnimi poklicnimi in drugimi aktivnostmi) je v svetovnem merilu še vedno precej redek pojav, pravzaprav privilegij, ki se pogosto vzdržuje s cenanim, neuglednim, ubogljivim in »nevidnim«⁴⁵ delom »manj srečnih« posameznic, npr. v skrbno zabarikadiranih rezervatih bogastva (kjer – neredko priseljene – delavke iz nižjih družbenoekonomskih ešalonov pazijo na otroke,

---

cialističnih državah z NDR in Bolgarijo na čelu je bilo leta 1980 na univerzah že za polovico ali več študentk in le v štirih evropskih državah je bilo študentk manj kot 40 odstotkov (v Grčiji, Švici, Turčiji in Veliki Britaniji). Z eno besedo, šolanje na univerzi je bilo zdaj med dekleti in fanti enako pogosto.« (Hobsbawn: 2000, s. 311–312).

⁴⁴ Cf. Baumeister, Tice: 2001, s. 124–125; Ussher: 1997, s. 55–67.

⁴⁵ Cf. Young: 2007, s. 91–99.

kuhajo, pospravljajo, čistijo, vrtnarijo in opravljajo še kopico drugih storitev, ki so nujno potrebne za udobno, lagodno in nemoteno življenje bolj »naprednih«, »osveščenih« in »uspešnih« predstavnic istega spola) ali pa v grotesknem peklu kroničnega pomanjkanja in živinskega izkoriščanja, recimo na perifernih območjih svetovnega kapitalističnega sistema, kjer je predvsem ženska delovna sila tista, ki v »švicfabrikah« (npr. v tako imenovanih izvoznih proizvodnih conah)⁴⁶ izdeluje blago, s pomočjo katerega lahko »porabniška sila« v družbah gmotne blaginje izraža »svoj odnos do samega sebe« (oziroma zadovoljuje potrebo po življenjskem smislu in osebni identiteti); (č) feminizacija določenega poklica je pogosto povezana z znižanjem njegovega socialnega statusa, politične vplivnosti in denarne kompenzacije; (d) svet heteronomnega dela (v javnem in zasebnem sektorju) je še vedno precej oblikovan v skladu z moškimi interesi in pričakovanji (predvsem v tem smislu, da so številna delovna mesta ukrojena po meri osebe, ki ni obremenjena z nosečnostjo,⁴⁷ rojevanjem, nego, vzrejo in vzgojo otrok);⁴⁸ (e) lažja razveza zakonske zveze pomeni za mnoge ženske (zlasti za tiste –samohranilke –, ki ostanejo po ločitvi same z naraščanjem) tudi lažji zdrs v revščino (kolikor seveda že prej niso bile pogreznjene v močvaro materialnih deprivacij); (f) za ženske je še zmeraj (ha, morda celo dosti bolj kakor v preteklosti) pomembno, da so in ostanejo (po možnosti čim bolj in čim dlje) spolno privlačne⁴⁹ (mladost in lepota se namreč v hiperrazviti porabniški kulturi ne štejeta več za dobrini, ki jo »imaš ali nimaš«, ampak kot lastnosti, ki ju lahko obdrži ali pridobi malone

⁴⁶ »Ne glede na lokacijo izvoznih predelovalnih con je za zgodbe delavcev značilna podobnost: delavnik je dolg – štirinajst ur na Šrilanki, dvanajst ur v Indoneziji, šestnajst ur v severni Kitajski, dvanajst ur na Filipinih. Veliko večino delovne sile sestavljajo ženske, ki so vselej mlade in vselej delajo za izvajalce in podizvajalce iz Koreje, Tajvana ali Hongkonga. Izvajalci navadno sprejemajo naročila podjetij s sedežem v ZDA, Veliki Britaniji, Japonski, Nemčiji ali Kanadi. Za upravljanje je značilno, da je naravnost vojaško, nadzor je pogosto žaljiv, plače največkrat ne zadoščajo za preživljanje, delo pa je preprosto in utrudljivo.« (Klein: 2004, s. 194).

⁴⁷ »Dokler so ženske tiste, ki otroke ne samo rojevajo in jih dojijo, temveč se tudi počutijo odgovorne zanje in v njih vidijo bistveni del svojih življenj, ostajajo otroci hotene 'ovire' za njihovo konkurenčnost v poklicu in hkrati vabe, ki jih zavajajo v odločitev *proti* lastni ekonomski samostojnosti in karieri.« (Beck: 2006, s. 40).

⁴⁸ Cf. Kymlicka: 2005, s. 528–531.

⁴⁹ »Družbene norme srednjega razreda so bile v petdesetih letih dvajsetega stoletja resda zatiralske, vendar se je nanje vezala tudi določena mera obzirnosti. V primerjavi s petdesetimi žensko dandanes precej bolj dojemamo kot seksualni objekt, pa čeprav so se moški to naučili skrivati.« (Hamilton: 2007, s. 104–105).

sleherna posameznica, pod pogojem seveda, da sledi pravilnim strokovnim nasvetom in kupuje vse neizbežne izdelke in storitve); (g) vključenost žensk v armado volivcev doslej ni bistveno ogrozila zmagoslavnega pohoda kontrarevolucionarne politične desnice (tj. z neokonzervativizmom pobratenega neoliberalizma, ki ga je – vsaj v njegovih ekonomsko, moralno, pravno in politično najbolj zavrženih ali že celo absurdnih skrajnostih – bolj ali manj⁵⁰ diskreditirala šele aktualna družbena kriza); (h) čeravno se nemara zdi, da je bila eno izmed ključnih gonil ženskega gibanja težnja po osvoboditvi izpod strukturnega in institucionalnega zatiranja (oziroma hrepenenje po avtonomnem in smiselnem samodoločanju, tj. ustvarjanju samega sebe kot subjekta *stricto sensu*), pa se je ta vzvišeni (ali pa morda le pompozno razglašeni?) cilj dokaj hitro razvođenil v veselju heteronomnih (in zatorej tudi relativno odtujenih) delovnih in porabniških vlog ter v večji ali manjši izenačenosti z moškimi znotraj režima kapitalističnega gospodstva, izkoriščanja in nesvobode⁵¹ (svojevrstna ironija zgodovine je v tem, da je bila sistemsko neškodljiva, pravzaprav celo blagodejna inkorporacija projekta ženske emancipacije v – oglaševalsko in marketinško

⁵⁰ Hm, zdi se, da prej manj kakor bolj – vsaj če imamo pred očmi medijsko dominantni diskurz, predvsem pa dejanske politične ukrepe (storitve in opustitve veljakov, podprte s strokovno ali celo »znanstveno« avtoriteto), ki so namenjeni »reševanju« krize (ta se seveda ni začela šele v zadnjem času, marveč vsaj že v sedemdesetih letih, ko je prišlo do otipljivega zmanjšanja dobičkov v »realnem« sektorju gospodarstva). Videti je namreč, da se »kriza« še vedno dojema (in posledično tudi obravnava) kot zgolj ali pretežno finančni in gospodarski problem, ne pa kot to, kar zares je: strukturna kriza svetovnega kapitalističnega sistema, torej skrajno kompleksen pojav, ki ima tudi izjemno pomembne politične, pravne, družbene, kulturne, ideološke ter nenazadnje ekološke razsežnosti, implikacije in reperkusije. V tem pogledu prevladujoče reakcije na krizo (tj. odzivi vladajočih na svetovni in nacionalni ravni) še najbolj spominjajo na gasilske vaje (oziroma na kozmetične, blažilne in kratko- ali srednjeročno usmerjene operacije), ki še zmeraj potekajo v (neo)liberalnem slogu (s ciljem ohraniti neskončno in čim manj moteno globalno akumulacijo kapitala), čeravno pod praporom »vrnitve v preteklost«, v mitično zgodovinsko točko, v kateri je bil fiktivni kapital idilično usklajen s svojim realnim (ali »produktivnim«) tovarišem. Skratka: očitno (in tudi skrajno zaskrbljujoče, celo srhljivo) je, da vera v temeljne dogme svetovnega kapitalističnega sistema – npr. v »prosti« trg, gospodarsko »rast«, konkurenco in profitno »logiko« (oziroma motivacijo) in izsiljeno potrošništvo (kot izhod iz slepe ulice hiper-produkcije) – ne popušča, vsaj v vladajočih krogih ne (bolj ko gredo stvari v »maloro« – morda pa celo v prelivanje krvi –, bolj se funkcionarji sistema zaklinjajo v njegove »svete« postulate). Za kratko in jedrnat analizo krize cf. Vogrinc: 2009, s. 16–17.

⁵¹ »Gibanje za osvoboditev žensk ni nikoli videlo ženskih potencialov znotraj moških dejanskosti; vizionske feministke poznih šestdesetih let in zgodnjih sedemdesetih so vedele, da ženske nikoli ne bodo zares svobodne, če bodo pristale na življenje nesvobodnih moških.« (Greer: 1999, s. 1–2).

generirano – porabniško kulturo nadvse dragocena opora za razvoj »turbo kapitalizma« v osemdesetih in devetdesetih letih prejšnjega stoletja).⁵²

Feministične perspektive (kolikor seveda sploh še ohranjajo to – tudi med mnogimi ženskami ne ravno priljubljeno – poimenovanje) so se v postmodernih socialnih in kulturnih formacijah očitno precej predrugačile. Izpostaviti velja vsaj dve novosti. Prvič, žensko vprašanje – kot družbeni problem *par excellence* (ki terja kolektivno, organizirano in solidarno politično delovanje, usmerjeno v korenito družbeno, ekonomsko in ideološko transformacijo) – se je razpršilo v mavričasto množstvo zasebnih problemov, ki naj se rešujejo (ali pa vsaj obravnavajo) individualno oziroma s pomočjo strokovnih nasvetov in zgledov (ali »dobrih praks«) oseb, ki jih bremenijo podobne težave.⁵³ Drugič, žensko vprašanje se je v dobršni meri preobrazilo v viktimološkega. To pa implicira, da ženske niso več naslovljene (ali ideološko »interpelirane«) kot zgodovinski akter, ki je zmožen bolj ali manj radikalno poseči v obstoječe konstelacije moči, sile, neenakosti in vsakovrstnih privilegijev, ampak kot potencialne in dejanske žrtve,⁵⁴ npr. trgovanja z ljudmi (in siljenja v prostitucijo), partnerskega ali družinskega nasilja, spolnega nadlegovanja (v izobraževalnih institucijah, v delovnem okolju ali na javnih prizoriščih) in drugih kaznivih dejanj. Nekdaj ponosno bobneča govornica emancipacije se *eo ipso* spreminja v sočutje do trpečih, v različne oblike pomoči žrtvam, »krepitev« viktimiziranih oseb (*empowerment*) in domala vsakdanje ali rutinsko upravljanje varnostnih tveganj (*risk management*). No, v tem pogledu je usoda »ženskega vprašanja« pomenljivo podobna usodi »razrednega vprašanja«, ki bojda – tako nas vsaj prepričuje mogočni propagandi stroj vladajočih družbenih skupin – tudi že lep čas ni več aktualno⁵⁵ (po novem smo namreč vsi –

⁵² »Enakost spolov pomeni predvsem to, da za ženske ni nobenih omejitev, da bi se ustvarile po podobah, ki so jih zanje iznašli tržniki. Ali je ženska skrbna gospodinja ali nadležna karieristka, je tržnikom popolnoma vseeno, če le zapravlja. Med oglaševalsko kampanjo, ki meri na podobo skrbne in ljubeče matere, in kampanjo, ki meri na žensko visokega družbenega položaja, ni nobene razlike; še več, bolj domiselne kampanje vključijo obe strani.« (Hamilton: 2007, s. 106).

⁵³ Cf. Bauman: 2008, s. 44–45.

⁵⁴ Cf. Furedi: 2002, s. 100–103.

⁵⁵ Kurz takole opiše tipično postmoderne ustroj »ženskega vprašanja«, ki je bilo tradicionalno povezano predvsem s politično levico: »Kakor postmoderna feministka 'hoče vse', biti manekenka in mati in uspešna ženska v tržnem gospodarstvu, hoče kečap in majonezo, luksuz in mikavno askezo (luksezo), tako tudi postmoderna levica hoče 'vse' naenkrat: biti radikalna in kljub temu tržno realistična, superkritična in aerodinamična, antikomericalna

namreč revni in bogati, izkoriščevalci in izkoriščani, plenilci in oplenjeni – v »istem čolnu«, ki pa še najbolj spominja na potapljačo se ladjo norcev) oziroma naj bi celo čudežno izpuhtelo v zrak (to bizarno »vnebovzetje« pa je še zlasti nenavadno v kontekstu večplastne strukturne krize svetovnega kapitalističnega sistema, ko bi upravičeno – čeravno precej naivno – pričakovali odločno akcijo prodajalcev delovne sile zoper groteskne gmotne neenakosti ter iracionalno in grozljivo škodljivo⁵⁶ logiko profitne organizacije gospodarskih aktivnosti).

Viktimološko vprašanje (in odgovori žrtev)

V množici najrazličnejših viktimizacij, katerih objekt so osebe ženskega spola, je – vsaj v zadnjih desetletjih (ter pod nespornim vplivom feministične teorije in prakse) – posebna pozornost namenjena tako imenovanemu partnerskemu ali družinskemu nasilju. Ta kompleksna problematika je bila sicer dolgo prezrta, ignorirana in precej pomanjkljivo raziskana, za nameček pa je tudi ideološko dokaj kočljiva (in celo vnetljiva). Razlogi so na dlani. Družina, ki jo spremlja posrečena (ali pa morda bolj ironična?) oznaka »temeljna celica družbe«, se namreč (propagandno?) prikazuje kot institucija, v kateri (naj) kraljujejo solidarnost (»v dobrem in slabem«), složnost, medsebojna pomoč, predanost, skrbnost, pozornost, intimna komunikacija (samorazkrivanje pred drugim/i), razumevanje, spoštovanje, zaupanje in seveda ljubezen (oziroma povezovalna ali navezovalna »nežna čustva«), in sicer tako med roditeljema (še zlasti pa materjo) in otrokom kakor tudi med (zakonskima ali zunajzakonskima) parterjema.

No, realnost družinskega (in zakonskega/partnerskega) življenja se pogosto zelo razlikuje od te idealne (oziroma kulturno in medijsko idealizirane) podobe. To niti najmanj ne preseneča. Na tovrstno obliko organiziranja zasebnega življenja je namreč pripetih nič koliko dejavnikov, ki povečujejo verjetnost vznika konfliktnih (ali celo kriznih) situacij in »negativnih«

---

in komercialno zaželena, anticiklično trendsetterska in jahajoča na vsakem modnem sedlu, staroleva in novoleva in postleva – 'anything goes'« (2000, s. 14).

⁵⁶ Cf. Callinicos: 2004, s. 50–56.

čustev (kot so jeza,⁵⁷ bes, sovraštvo, prezir, zamera, zagrenjenost, razočaranje, obupanost, nezaupanje, povišana razdražljivost ...) ter seveda tudi takih in drugačnih agresivnih vzgibov. Samo pomislimo. Ljubezen – kot navadno zelo posesivno⁵⁸ čustvo – je tesno povezana z ljubosumjem, ki izvira bodisi iz (bolj ali manj utemeljenih) dvomov v spolno ali čustveno zvestobo druge osebe bodisi iz nesporno ugotovljenih prevar. Iz prvotne zaljubljenosti (*amour passion*) – tj. opojnega, vrtoglavega, vročičnega, zaslepljujočega ali ekstatičnega emocionalnega in nagonskega stanja (bolj ali manj izražene neprištevnosti⁵⁹ ali blaznosti), ki pa se prej ali slej upeha – se resda lahko izvali tudi kakšno relativno spodobno (npr. prijateljsko ali tovariško) razmerje trajnejše navezanosti (ali celo »zrele ljubezni«), vseeno pa se zdi, da se daljše (in bolj urejeno ali »institucionalizirano«) življenje v paru (ki se mu sčasoma neprostovoljno pridruži še otroška pritiklina) pogosteje prelevi v rutinsko funkcioniranje⁶⁰ (ki precej spominja na opravljanje službenih obveznosti ali delovnih nalog), neredko podkleteno z občutji trpke naveličanosti, kronične utrujenosti, dušeče ujetosti ... Priložnosti za prepiranje v takem (interaktivnem in »interpasivnem«) kontekstu vsekakor ne manjka. Izvirajo⁶¹ lahko iz teženje po dominaciji in kontroli nad

⁵⁷ Glede spolnih razlik v čustvovanju (oziroma v doživljanju in izražanju emocij) cf. Šadl: 1999, s. 205–210.

⁵⁸ Nietzsche opozarja, da se sla po svojini, lastnini ali posedovanju še posebej razodene v spolni ljubezni: »Ljubeči hoče biti brezpogojno edini lastnik osebe, po kateri hrepeni, ravno tako hoče imeti brezpogojno oblast nad njeno dušo kakor nad njenim telesom, hoče biti samo on ljubljen in v duši bližnjega prebivati in vladati kot najvišje in najbolj zaželeno. Če človek premisli, da to ne pomeni nič drugega kakor ves svet *izključiti* od dragocene dobrine, sreče in užitka: če pomislimo, da si ljubeči prizadeva osiromašiti in prikrajšati vse druge sosnubce in da bi rad postal zmaj svojega zlatega gradu kot najbrezobzirnejši in najsebičnejši 'osvajalec' in izkoriščevalec ... potem se človek v resnici ne more načuditi, kako da to divjo pohlepnost in krivičnost tako povelečujejo in obožujejo, kakor se dogaja v vseh časih, ja, da smo iz te ljubezni skovali pojem ljubezni kot nasprotje egoizma, pa čeprav je mogoče ravno najbolj neomejeni izraz egoizma.« (2005a, s. 50–51).

⁵⁹ »V stanju zaljubljenosti ne sme biti dovoljeno sprejemati življenjskih odločitev in zaradi kakšne silovite kaprice enkrat za vselej določiti značaj svoje družbe: prisega zaljubljenec se morajo javno razglasiti za neveljavne in onemogočiti jim je treba sklenitev zakonske zveze, in sicer zato, ker je treba zakonsko zvezo šteti za neizmerno pomembnejšo, tako da v primerih, v katerih se je sklepala do zdaj, normalno sploh ne bi bila sklenjena! Mar ni večina zakonov takšnih, da si ne želijo nikakršnega tretjega kot priče? In ravno ta tretji – otrok – skoraj nikoli ne manjka in je več kot priča, namreč grešni kozel!« (Nietzsche: 2004, s. 122).

⁶⁰ »Koliko poročenih moških je doživelo jutro, ko se jim je posvetilo, da je njihova mlada žena dolgočasna in da ona misli ravno obratno!« (Nietzsche: 2004, s. 184).

⁶¹ Za zgoščen povzetek raznovrstnih razlag partnerskega nasilja cf. Garner, Fagan: 1997, s. 61–66; Kaufman Kantor, Jasinski: 1998, s. 12–37.

drugo/ljubljeno osebo, iz očitkov v zvezi s slabim opravljanjem družinskih vlog, iz prepričanja, da se nekdo bolj žrtvuje kakor drugi (oziroma da ga slednji zgolj ali vsaj preveč izkoriščajo), iz težav pri usklajevanju službenih in zasebnih obveznosti, iz starih (in neprebavljenih) zamer ali nikoli zares razrešenih sporov, iz pretiranih pričakovanj (npr. v odnosu do druge osebe, starševstva, ljubezni ali družinskega življenja nasploh), iz ekonomskih problemov (npr. pretiranih obremenitev na delovnem mestu, izgube plačane zaposlitve, nizkega socialnega statusa, vpetosti v »začarani krog« revščine, sramotnega zaostajanja za »referenčnimi« ali »primerljivimi« tekmeci v boju za »socialno distinkcijo« ...), iz alkoholizma (ki je neredko ne ravno najbolj konstruktiven način spoprijemanja z zagatami ali celo brezpotji v intimnem razmerju) in še kakšne druge oblike zasvojenosti ali odvisnosti ... Toda pozor. Jasno je, da medosebni razdori niso isto kot nasilje. To, da nekdo v konfliktnem položaju (ali tedaj, ko ga preplavijo negativna čustva) poseže po fizični sili (ali resni, strah zbujujoči grožnji), je nedvomno pogojeno tudi ali celo predvsem z njegovimi oseb(nost)nimi potezami, kot so, denimo, izpostavljenost nasilju v otroštvu (oziroma v posameznikovi »učni dobi«),⁶² impulzivnost, agresivnost (kot specifičen in bolj ali manj trajen vedenjski vzorec), »patriarhalno« dojemanje spolnih vlog, pomanjkljiva samo-kontrola, nizko (ali pa previsoko, namreč napihnjeno ali narcistično) samospoštovanje, navajenost na tovrstno reševanje problemov (ki je neredko zelo učinkovito, zakaj nobena skrivnost ni, da *sila kola lomi*, poleg tega pa je lahko nasilno ravnanje povezano še z različnimi »ekspresivnimi« ugodji) ...

Pogostost agresivnega obnašanja (ki ima lahko sicer precej različne pojavne oblike) v intimnih/partnerskih razmerjih postane manj presemetljiva, če ta raznovrsten pojav osvetlimo z zornega kota najnovejših nevrobioloških in psiholoških spoznanj o temeljni motivacijski naravna-

---

⁶² Številne raziskave so pokazale, da ima nasilje, ki ga posameznik občuti na lastni koži, pomemben (ali celo odločilen) vpliv na njegovo poznejše agresivno obnašanje. In še več, videti je, da oblikovanje agresivnosti (kot relativno trajne osebnostne poteze) določajo – poleg samodoživetega telesnega nasilja, psihičnega trpinčenja, zanemarjanja ter pomanjkanja pozornosti, naklonjenosti, podpore in dobrih medčloveških odnosov v primarnem družinskem okolju – predvsem učni procesi, ki so v tem pogledu pomembnejši od genskih dejavnikov, npr. tistih, ki so vključeni v metabolizem živčnih prenašalcev, zlasti dopamina, tj. telesu lastne »droge«, ki vpliva na posameznikovo splošno motivacijsko ali nagonsko pripravljenost. (cf. Bauer: 2008, s. 64–66).

nosti človeških (socialno »konstruiranih«) bitij. Bauer, denimo, poudarja,⁶³ da je osrednja motivacija človeške živali usmerjena na intersubjektivno pozornost, cenjenost, spoštovanje, sprejetje, priznanje in naklonjenost ter na medsebojno sodelovanje (»kooperacijo«) in uspešne ali zadovoljive medosebne odnose (oziroma zveze s pomembnimi drugimi).⁶⁴ V tej perspektivi je primarna funkcija agresije v ohranjanju neokrnjenosti lastnega organizma in v obrambi pred bolečinami. Toda, glede na to, da človeški možgani komaj razlikujejo med telesno bolečino (tj. signalom, ki opozarja organizem na neugoden položaj, ki ga je pogosto mogoče izboljšati z ustreznim ravnanjem) in »socialno bolečino« (*social pain*),⁶⁵ ni čudno, da se pripravljenost za agresivno vedenje poveča, če posameznik ne uspe, da ga sprejmejo »referenčni« drugi, če se ne more integrirati v skupnost (oziroma je iz nje izključen) ali če mu grozi (oziroma ga je že doletela) izguba pomembne zveze: »Agresija ni niti določanje človeka niti njegova usoda. Določanje človeka je, da si poišče pomembne zveze, da te ohrani in jih zavaruje. Zmožnost agresije pripravi človeka do tega, da zveze brani pred napadi in da ureja motnje znotraj zvez.« (Bauer 2008: 73).

Kakor koli že, priznati je treba, da je nasilje v partnerskih ali družinskih razmerjih pojav, ki ga je empirično sila težko preučevati⁶⁶ (številne tovrstne raziskave so osredotočene na vzorec, ki je vse prej kakor reprezentativen, saj obravnavajo predvsem žrtve, ki so bile deležne zares dolgotrajnega nasilja in/ali ekstremno hudega, že domala »terorističnega« trpinčenja). Razlogov za to je več. Prvič, opraviti imamo z viktimizacijami, ki se

⁶³ Opiramo se na *Ibid.*, s. 59–73.

⁶⁴ »Neurobiološke študije kažejo: Motivacijskih sistemov nič ne aktivira bolj kot želja, da bi te opazili drugi, možnost dobiti socialno priznanje, doživetje pozitivnih pozornosti in – še najbolj – izkušnja ljubezni. [...] Neodvisno od nevrobioloških študij je iz opazovanja in psiholoških raziskav že dolgo znano, da socialna izolacija ali izključevanje, če traja dalj časa, vodi do apatije in zloma vsakršne motivacije. Šele z raziskovanjem motivacije je uspel dokaz, da ta proces spremlja nevrobiološka reakcija. Dalj časa onemogočeni socialni stik ima za posledico biološki kolaps motivacijskih sistemov možganov. [...] Vsiljena izolacija proti volji oseba ohromi jedro motivacijskega sistema, namreč ... dopaminsko os.« (*Ibid.*, s. 29–30).

⁶⁵ »Agresija ni sama sebi namen. Razen v primerih, ko se nasilje pojavlja kot bolezensko, večinoma povzročeno z ekstremno negativno izkušnjo, je agresija vedno v službi stremjenja po priznanju, zvezi, sodelovanju in socialni pripadnosti. Biti sprejet od drugih ... ni samo psihološka, temveč tudi biološka osnovna potreba. Kjer se pojavlja agresija, gre – neposredno ali posredno – vedno za prizadevanja za uspešne zveze, za obrambo neke zveze ali pa za reakcijo na njen propad.« (*Ibid.*, s. 66).

⁶⁶ Za prikaz dožemanja nasilja v družinah v slovenskem prostoru cf. Sedmak: 2006, s. 165–188.

dogajajo v zasebnosti, iz katere so zunanji opazovalci v glavnem (in že tako rekoč po definiciji) izključeni. Drugič, žrtve se razmeroma redko odločijo, da bodo o nasilju obvestile policijo ali poiskale kakšno drugo obliko pomoči, npr. v okviru nevladnih organizacij. Tretjič, telesno in psihično (ali emocionalno) nasilje v intimnih odnosih je običajno vpeto v kompleksno in interaktivno dinamiko, ki jo soustvarjata – čeravno z različnimi prispevki (storitvami in opustitvami) – oba partnerja (zaradi česar ni vselej kristalno jasno, kdo je pravzaprav najbolj »kriv« in kdo je »nedolžen«). Četrtoč, problematična je že sama opredelitev partnerskega ali družinskega nasilja,⁶⁷ ki neizbežno predpostavlja vrednostno presojo (širša ali ohlapnejša ko so normativna merila za »prepoznavanje« raznovrstnih vitimizacij, več je dogodkov, ki jih je mogoče uvrstiti v to rubriko). Seveda si ni težko predstavljati dogodkov, ki jih (že zaradi v oči bijočih posledic, ki jih utrpi žrtev) brez posebnih težav ocenimo kot »nasilne«. Neredko pa so stvari bolj kontroverzne. Recimo: to, kar je za žrtev (ali pa vsaj za zunanjega, v viktimizacijo nevpletenega opazovalca) nedvomno nasilje, utegne storilec dojeti kot povsem upravičeno reakcijo, pravzaprav kot sankcijo, ki si jo je ženska zaslužila, ker je ravnala v nasprotju s kakšno pomembno normo ali vrednoto (»dobila je, kar je iskala«, »ona je prva začela«, »njenega dejanja nisem mogel mirno požreti«, »na takšno ponižanje se človek – še zlasti pa moški – pač mora odzvati na ustrezen način« ...).

Ko steče beseda o partnerskem nasilju, se pogosto zastavi vprašanje, zakaj žrtev sploh vztraja⁶⁸ v razmerju z osebo, ki jo tepe, ponižuje, zaničuje, žali ali zastrašuje. V viktimološki teoriji je mogoče v tej zvezi zaslediti vrsto razlag takega – na prvi pogled paradoksnega – ravnanja žrtve. Na primer: (a) med žrtvijo in viktimizatorjem se zlagoma izoblikuje »travmatična vez« (Dutton), tj. močna čustvena navezanost (ali že celo odvisnost), ki nastane, kadar nasilje nastopa v presledkih (viktimizaciji, ki ji predhodi stopnjevanje napetosti, sledi relativno mirno obdobje); (b) žrtev se ujame v »socialno past« (Platt), kar pomeni, da se zaradi kratkoročnih prednosti ne zaveda dolgoročnih negativnih ali škodljivih posledic; (c) žrtev ocenjuje, da je tudi sama (so)kriva za to, kar se ji dogaja (na takšno interpretacijo je mogoče lažje pripeti upanje, da se bo v prihodnje znala izogniti neljubim

⁶⁷ Cf. Hearn: 1998, s. 14–17; Hanmer: 1996, s. 8–10.

⁶⁸ Zaviršek ugotavlja, da je večina žensk, ki so se v zadnjih desetih letih zatekle v slovenske varne hiše, doživljala nasilje v povprečju deset let.

situacijam oziroma da bo lahko – s primernejšim ali previdnejšim vedenjem – preprečila partnerjeve nasilne izpade); (č) žrtev se poistoveti z napadalcem (sprejme njegova stališča v situaciji, v kateri se čuti izrazito nebolgljena in zaskrbljena za lastno preživetje); (d) žrtev ne vidi nobene realistične alternative, nobenega izhoda iz ujetosti v nasilno razmerje (neredko tudi zato, ker viktimizator dosledno nadzoruje izrabo njenega časa, ji prepoveduje ali onemogoča socialne stike z osebami, ki bi ji lahko pomagale, ali pa sistematično razkrajja njeno samospoštovanje in samozavest); (e) žrtev ostaja v razmerju zaradi domnevnih interesov otroka (ki da nujno potrebuje ali si želi navzočnost očeta); (f) žrtev je ekonomsko odvisna od nasilneža (nikamor se ne more umakniti); (g) žrtev gradi svojo samopodobo (ali »identiteto«) predvsem na svoji vključenosti v družinska razmerja (ali zakonsko zvezo); (i) žrtev se boji, da bi se viktimizator odzval z nadaljnjim (ali celo stopnjevanim) nasiljem, če bi ga zapustila (upoštevati je treba, da so tovrstne bojzani neredko precej utemeljene, saj izstop iz razmerja ne pomeni nujno prenehanja viktimizacij: pogosto se nadlegovanje in nasilje celo zaostrita⁶⁹).

No, zgodi pa se tudi – čeravno v praksi sila redko –, da se ženska, ki je bila deležna hudega nasilja, maščuje⁷⁰ nasilnežu s tem, da ga usmrti⁷¹ (tj. iz viktimizatorja se nasilnež spremeni v »žrtev«). Tovrstni dogodki so zanimivi (in seveda tudi dokaj kontroverzni) zlasti v vrednostno-normativni perspektivi. Kakšen je (oziroma naj bi bil) njihov moralni in pravno-politični

⁶⁹ Zaviršek opozarja na številne raziskave, ki so pokazale, da je v zahodnem svetu največ žensk umorjenih tedaj, ki nedvoumno oznanijo, da se bodo ločile, in pa tedaj, ko se dejansko ločijo od nasilnega ali drugače problematičnega partnerja: »Izkušnje strokovnjakinj iz varnih hiš po Sloveniji dodatno dokazujejo, da ločitev ne prekine nasilja in da aktivno delovanje ženske za ločitev nasilje pogosto brutalizira.« (2006, s. 196).

⁷⁰ Beseda »maščevanje« ima – kot je sicer lepo pokazal že Nietzsche (2005b, s. 465–468) – dva temeljna pomenska odtenka, ki pa sta v praksi pogosto tesno prepletena, neredko že do te mere, da sta nerazločljiva ali neprepoznava celo za osebo, ki se maščuje. »Maščevanje« je, prvič, lahko samoobramba, tj. dejanje (reakcija na napadalne udarce v širšem smislu), ki meri na samoohranitev (ali preprečitev nadaljnje škode). V tem primeru maščevalca, ki misli seveda predvsem nase ali na varnost osebe, ki je od njega odvisna in je v tem pogledu »podaljšek« njegovega jaza, motivira strah pred prihodnjo viktimizacijo. Maščevanje pa je, drugič, lahko tudi nekakšna obnova ali izravnava. V tem primeru oseba, ki se maščuje (in katere pogled ni usmerjen v prihodnost, marveč v preteklost, tj. v škodo, ki jo je že utrpela) pokaže, da se napadalca ne boji več in da je zatorej zmožna (pa tudi pripravljena) naposled »poravnati račune«, vrniti »milo za drago« in *eo ipso* obnoviti svojo čast ali (samo)spoštovanje.

⁷¹ Za splošno teorijo o umorih, ki jih storijo ženske, glej Ogle *et al.*: 1998, s. 400–413.

predznak? Ali velja usmrtitev nasilneža »opisati« (pravzaprav ožigosati) kot »umor«, tj. kot kaznivo dejanje ali normativno kršitev, ki jo je treba kazensko sankcionirati? Naj, skratka, oseba, ki je bila deležna vsakovrstnega trpinčenja in trpljenja, prejme slednjič še »zaslužen« zaporno kazen? Ali pa ima nemara žrtev pravico, da reagira (oziroma se brani pred napadi ali pred ujetostjo v brezupno situacijo) tudi s tako ekstremnim dejanjem? Argumente tistih, ki se postavijo na stran ubitega viktimizatorja, je mogoče, *grosso modo*, povzeti takole: »Umorjeni vsekakor ni nedolžna oseba. Njegovo nasilno ravnanje do morilke je bilo nemoralno in pravno nedopustno, v bistvu kriminalno. Vseeno pa je viktimizirana ženska – kolikor njenega ravnanja seveda ni mogoče ovrednotiti kot dejanja, ki je bilo storjeno v silobranu ali skrajni sili – šla predaleč. Na protipravno nasilje je odgovorila s protipravnim nasiljem. To pa ni sprejemljivo. Država namreč ne more in ne sme tolerirati maščevanja v zasebni režiji. Tudi oseba, ki je doživela očitno zlo, ne more preprosto vzeti zakona v svoje roke. Poleg tega pa pogosto ni mogoče zanesljivo ugotoviti, kaj se je pravzaprav dogajalo v njenem razmerju: je bil dejansko zgolj umorjeni krivec za vse probleme, storilka pa je bila zgolj tarča nasilja ali objekt njegovega izživljanja? Težava je v tem, da mrlič *ex post facto* pač ne more povedati svoje zgodbe. Dostopna je samo njena verzija o tem, kar se je dogajalo v njenem razmerju. Ta pripoved pa utegne biti nepopolna, neuravnotežena, enostranska ali pristranska in zatorej ne nujno najbolj verodostojna.« Argumente tistih, ki zagovarjajo žensko, pa je mogoče stkati nekako takole: »Usmrtitev nasilneža je bila upravičena, saj je bil to edini način, da se je ženska iztrgala iz njegovih krempljev. Viktimizator je bil pravzaprav ubit v samoobrambi. Dobil je natančno tisto, kar si je zaradi svojega nedopustnega vedenja zaslužil. Storilke se ne sme kaznovati, zakaj njen nasilni parter je tisti, ki jo je sprovciral, da je posegla po drastičnemu samozaščitnemu ukrepu. Če bi bil on drugačen, ona tega v nobenem primeru ne bi bila storila, saj je drugače miroljubna, nenasilna in konformna oseba. Ubiti moški pravzaprav sploh ni žrtev, ampak mrtvi kriminallec. Resnična žrtev je storilka, ki se je v razmerju borila za svoje preživetje. Na srečo ji je to uspelo. In še nekaj, upoštevati je treba, da so ubiti nasilneži v glavnem drugačni od drugih moških, celo od tistih, ki tu in tam udarijo svojo partnerko ali kako drugače grdo ravnajo z njo. Njihovo nasilje je namreč sistematično, načrtno, ponavljajoče se, dolgotrajno, večplastno in hudo resno. No, in prav ta drugačnost – ki jo je mogoče moralno ovrednotiti tudi kot zlobo – je ključni razlog

njihove smrti.« Ha, čigavi argumenti so prepričljivejši? Kdo ima bolj prav, zagovorniki ubitega nasilneža ali zagovorniki preživele žrtve? Ne glede na to, kateremu taboru damo prednost, se je vendarle treba zavedati, da na vprašanje, kdaj – oziroma v katerih dejanskih ali konkretnih okoliščinah – je neka usmrtitev človeškega bitja pravno dopustna (in torej ni kazniva), že načeloma ni mogoče odgovoriti *in abstracto* ali v okviru splošne norme (če bi se dalo tovrstne dileme rešiti že vnaprej, tj. na zakonodajni ravni, v bistvu sploh ne bi več potrebovali sodnikov, saj bi lahko te oblastne »organe«, ki retroaktivno postavijo kategorično – individualno in konkretno – normo, mirno nadomestili s »pametnimi« stroji, ki bi – po vsej verjetnosti dosti bolj učinkovito in z manj napak – rutinsko reševali tekoče kazenske zadeve, pač v skladu z vnaprej napisanim računalniškim programom). No, ko gre za presojo konkretnih primerov, se neredko zastavi vprašanje, kako naj sodnik, ki je ocenil, da določena usmrtitev nasilneža ni protipravna, utemelji svojo odločitev (oziroma normo). Vsaj na prvi pogled se zdi, da je vir težav pogosto v zastarelih, ali vsaj za vrednotenje nasilja, v intimnih odnosih neprimernih zakonskih formulacijah »silobrana« in »skrajne sile« (kot eksplicitno opredeljenih razlogov za izključitev protipravnosti in kaznivosti). Čeprav ni nobenega dvoma, da je normativna konstrukcija »silobrana« (npr. v slovenskem *Kazenskem zakoniku*) dejansko ukrojena po meri konfliktna konfrontacije dveh moških (ki sta bolj ali manj enako močna in se medsebojno ne poznata), ne smemo pozabiti, da tako imenovano kazensko pravo (oziroma njegov »splošni del«) nikakor ne vključuje izrecno vseh razlogov za izključitev protipravnosti (pravzaprav bi bilo skrajno neumno pričakovati, da bi se lahko tak zakonodajni podvig komur koli posrečil). Sodniku, ki želi oprostiti storilko, ni treba v ta namen zganjati nobene dogmatsko-interpretacijske akrobatike: svojo sodbo lahko elegantno utemelji, denimo,⁷² s pravico do samoobrambe (nič kaj taktno ne bi bilo, nemara pa že naravnost žaljivo, če bi se v tej zvezi »skril« za določbo, ki se nanaša na neprištevnost ali bistveno zmanjšano prištevnost, npr. zaradi učinkovanja »sindroma pretepe ne ženske«).

⁷² Če je sodnik vezan na slovensko kazensko pravo, bi lahko v tej zvezi uporabil tudi določbo o »dejanju majhnega pomena«. V luči *Kazenskega zakonika* tako dejanje namreč ni kaznivo. In zakaj ni? Zato, ker je pač njegova nevarnost neznatna: (a) zaradi narave ali teže dejanja; (b) ker so škodljive posledice nezkatne ali pa jih sploh ni; (c) zaradi okoliščin, v katerih je bilo storjeno; (d) zaradi nizke stopnje storilčeve odgovornosti; (e) zaradi storilčevih osebnih okoliščin.

V redu. Raznovrstno nasilje v intimnih odnosih se, na srečo, redko zaključí z smrtjo (in tudi v teh primerih je večkrat moški tisti, ki ubije »svojo« žensko). Kako pa je sicer s tovrstnim nasiljem? Ali ga je v današnjem času več kakor nekoč? Na to vprašanje ni mogoče odgovoriti, saj se definicije – npr. telesnega, spolnega, ekonomskega ali psihičnega (oziroma emocio-nalnega) – spreminjajo, pa tudi občutljivost (ali strpnost) do teh pojavov ni nekaj nespremenljivega. Vseeno pa ni malo znamenj, ki kažejo na to, da je aktualno »stanje stvari« v odnosih med spoloma precej napeto,⁷³ konec koncev pa tudi stresno (v nekaterih komentarjih je v tej zvezi zaslediti celo skrajno dramatične opise, kot sta, recimo, »vojne razmere« ali »konflikt stoletja«). No, obravnava te problematike pa seveda sega daleč stran od viktimološkega »vprašanja« v običajnem pomenu.

Intimno vprašanje (ter ženski in moški odgovori)

Nesporno je, da je se je vesolje intimnih – namreč ljubezenskih, spolnih, partnerskih (zakonskih in izvenzakonskih), prijateljskih in družinskih – odnosov v zadnjih desetletjih (npr. od tako imenovane spolne revolucije dalje) precej predrugačilo. Glede tega se strinjajo domala vsi, ki se tako ali drugače ukvarjajo s to nedvomno kompleksno tematiko. Razhajanja v stališčih pa silovito bruhnejo na plan, ko je treba ovrednotiti spremembe (oziroma razvojne težnje) v raznovrstnih sferah zasebnosti. Namreč: ali gredo stvari na bolje ali na slabše (ali pa imamo morda opraviti z zgodovinskimi procesi, ki so že nekako »onkraj dobrega in slabega«)? Nekateri komentatorji radostno pozdravljajo novosti, saj jih povezujejo z napredovanjem posameznikovega stremjenja po svobodi, samodoločanju in samostojnosti (vsaj v še zmeraj relativno skromno odmerjenem prostem času, tj. onkraj ekonomskih nujnosti in heteronomnega dela). Drugi pa nejevoljno vihajo nosove, čeravno neredko iz različnih razlogov. Ene, recimo, moti

---

⁷³ Beck ocenjuje, da so morda prav vsakdanja spopadanja med spoloma najzanesljivejši merilec hrepenenja po ljubezni: »To, kar je ostalo, je torej nova, tuzemska vera v ljubezen, ki v spektru individualistično pogojene konfliktnosti vodi do zagrizenih verskih vojn. Razlika je zgolj v tem, da se te vojne bijejo med štirimi stenami zasebnosti, pred sodniki, ki obravnavajo razveze, ali pred zakonskimi svetovalci. Obsedenost z ljubeznijo je fundamentalizem obdobja moderne. Ta obsedenost je preplavila skoraj vse ljudi, še najbolj tiste, ki najglasneje odklanjajo vsakršno fundamentalistično religijo. Ljubezen je religija po religiji, je fundamentalizem, ki se vzpostavlja po tem, ko smo ljudje presegli fundamentalizem.« (2006, s. 21).

(pre)visoko število razvez poročenih parov (in usihanje priljubljenosti tovrstnega modela zasebnega življenja), druge vznemirja nizka rodnost (kar radi povezujejo z »egoizmom« ali »materialističnimi« preferencami potencialnih staršev, še zlasti žensk, ki imajo pri teh rečeh pač že »po definiciji« zadnjo – neredko pa tudi prvo – besedo), tretji se jezijo zaradi dozdevno preveč popustljivega odnosa do spolnih aktivnosti (posebej mladih ljudi), četrti protestirajo, ker osrednji aparati podružbljanja (oziroma proaktivne socialne kontrole) namenjajo premalo pozornosti krepitvi (in popularizaciji) »klasičnih« družinskih vrednot, peti obupujejo spričo vdora tržno-konkurenčne, poslovno-ekonomske⁷⁴ ali porabniške mentalitete na področje ljubezenskih ali intimnih odnosov,⁷⁵ šesti so ogorčeni nad idejo, da bi bili istospolni (gejevski in lezbični) pari formalno/pravno izenačeni s heteroseksualnimi zakonci (in da bi imeli – samo pomislite! – celo pravico, da posvojijo otroka), sedmi stokajo od peklenskih moralno-religioznih bolečin, ker družba/država nosečnicam dopušča, da – v nasprotju z načelom »svetosti življenja« (in prepovedjo »poseganja v božja dela«) – splavijo (uf, v tej kategoriji se najdejo tudi taki, ki bi najraje preprečili sleherno obliko kontracepcije) ... In tako naprej. No, očitno je

⁷⁴ Cf. Kurz: 2000, s. 40–44.

⁷⁵ Bauman ocenjuje, da »tekoča« moderna družba slavi prosto lebdečega »junaka«, tj. posameznika, ki ga nič ne ovira pri njegovih življenjskih dejavnostih, eskapadah in izbirah. Zato ne preseneča, da je trdna pripetost na razmerje ali ljubljeno osebo (oziroma dolgotrajna zavezanost brez možnosti relativno naglega umika) čedalje manj priljubljena, nenazadnje tudi zato, ker zapira vrata drugim – morda bolj izpolnjujočim in zadovoljujočim – »romantičnim« opcijam (ali ljubezenskim in seksualnim priložnostim). Bauman poudarja, da tudi obilna ponudba potencialnih razmerij, še bolj pa v oči bijoča krhkost vsakega od njih, vsekakor ne zbuja zaupanja v dolgoročne intimne naložbe: »Strokovnjaki za razmerja nas potemtakem poučujejo, da je zavezanost, posebej še dolgotrajna, past, ki se ji je treba izogibati bolj od vseh drugih nevarnosti. Razpon človeške pozornosti se je skrčil, še bolj pa se je skrčil čas za napovedovanje in načrtovanje. Prihodnost je bila zmeraj negotova, njena muhavost in bežnost pa nikoli nista bili tako neobvladljivi, kakor sta zdaj v tekoče modernem svetu 'prožnega dela', krhkih človeških vezi, tekočih razpoloženj, plavajočih groženj in neustavljivega galopa kameleonskih nevarnosti.« (2008, s. 65). V kontekstu posplošene negotovosti se torej ne kaže preveč čuditi pešanju in razkranjanju medčloveških vezi in partnerstev. Bauman (2002, s. 206–207) opozarja, da se zveze »dokler naju smrt ne loči« (ki naj bi delovale »v dobrem in slabem«) umikajo pogodbenim odnosom, ki so že domala po definiciji začasni, prehodni, enostransko prelomljivi in dojeti kot nekaj, kar naj bo porabljeno, ne pa proizvedeno ali ustvarjeno: »Celo majhen spodrselj lahko povzroči, da partnerstvo pade in se zlomi; banalna nestrinjanja se spremenijo v grenka nasprotja, rahla trenja obveljajo za znamenja temeljnega in nepopravljivega neskladja. Kot bi dejal ameriški sociolog W. I. Thomas, če bi bil priča takemu obratu: če ljudje predpostavljajo, da so njihove zveze začasne in 'do nadaljnega', postanejo zaradi njihovih dejanj te zveze res take.« (2002, s. 207).

vsaj to, da v intimnih prostorih ni več očitnosti (če so te sploh kdaj bile). To pa je za nekatere dobra, razveseljiva vest, za druge pa tako rekoč signal za preplah, skrb zbujujoče znamenje stopnjujoče se dekadence ali celo grozljiva napoved skorajšnje družbene in kulturne katastrofe.

Kakor koli že, jedrna družina (ki naj bi bila sestavljena iz moža/očeta, žene/matere in spremenljivega števila potomcev ter prostorsko poenotena v družinskem domu ali skupnem prebivališču) je – tudi v kaotičnih postmodernih časih – še vedno hegemonski model organiziranja »zasebne- ga«⁷⁶ življenja. Res pa je, da je njena nekdanja suverena pozicija precej ogrožena (oziroma je v različnih aspektih resno problematizirana).⁷⁷ Kriza jo razjeda od znotraj in od zunaj. Poglejmo najprej v njeno zunanost. Kaj vidimo? Hm, marsikaj, predvsem pa zelo diferencirano periferijo, tj. kalejdoskopsko množico alternativnih (kulturno bolj ali manj legitimnih) oblik in vsebin, mnogovrstne inovacije in številne (červno ne nujno najbolj uspešne) eksperimente na področju organiziranja intimnega življenja, npr. neporočene pare, ki živijo skupaj, pare, ki so zavestno ali hoteno brez otrok,

⁷⁶ Beseda »zasebnost« je vse prej kakor pomensko enoznačna. V tradicionalni liberalni politični filozofiji je bilo »zasebno« izenačeno s »civilno družbo« in torej strogo ločeno od države (oziroma od političnega življenja), ki je bila opredeljena kot sfera »javnega« (cf. Kymlicka: 2005, s. 543–552). V tej perspektivi je družinsko življenje (ki je bilo običajno dojet kot ožek, na katerem prevladujejo naravne, biološko določene vloge) očitno odrinjeno daleč v ozadje, saj v bistvu izpade tako iz družbenega (tj. zasebnega) kakor iz državnega (tj. javnega) področja. »Zasebno« pa je seveda mogoče razumeti tudi kot nekaj, kar je osebno ali intimno, oziroma, z drugimi besedami, kot nasprotje »javnega«, ki pa zdaj vključuje tako »državo« kakor tudi »civilno družbo«. Ta razloček so poudarjali predvsem romantiki, ki so nasprotovali liberalnemu povečevanju družbe kot temeljnega področja posameznikove svobode. V optiki romantične filozofije je »zasebno« sinonim za umik od družbenega življenja ter z njim zlepljenih pričakovanj, omejitev in prisil: »Romantiki vključujejo družbeno življenje v javno področje, saj vezi civilne družbe, čeprav so same nepolitične, posameznike še vedno podrejajo sodbi in možni graji drugih. Navzočnost drugih je lahko moteča, neprijetna ali preprosto utrujajoča. Ljudje potrebujejo čas zase, ko so daleč stran od javnega življenja, da lahko razmišljajo, preizkušajo neprijetne ideje, si obnovijo moči in negujejo intimne odnose. Glede tega so lahko zahteve družbenega življenja enake kakor zahteve političnega. Pravzaprav so moderno zasebnost v njeni najpomembnejši vlogi, namreč da varuje intimno, odkrili kot nasprotje družbene sfere, ne pa kot nasprotje politične.« (Kymlicka: 2005, s. 553). Toda pozor. Tudi v romantičnem pojmovanju »zasebnosti« je status družinskega življenja bolj ali manj nejasen (ali pa je vsaj precej problematičen). Zasebnost družinske celice se namreč nanaša predvsem na kolektiv (družino kot celoto), mnogo manj (če sploh) pa na njegove člane. Posameznik v družinskem krogu pravzaprav pogosto nima omembe vredne »zasebnosti«, tj. svojega časa in svojega prostora (oziroma lahko uživa ti dve skrajno dragoceni dobrini le v dokaj okrnjenem ali nadzorovanem obsegu).

⁷⁷ Cf. Kaufmann: 1999, s. 78–85, 216–223.

gejevske in lezbične pare (z naraščajem ali brez bioloških prituklin), enostarševske in sestavljene družinske formacije, pare, ki so prostorsko nepoenoteni (ne prebivajo ves čas v istem stanovanju), samsko življenje (ki je lahko zavestno izbrano ali nehoteno, namreč posledica ločitve, ovdovelosti ali pač nezmožnosti najti ustreznega partnerja), različne načine avtonomnega življenja s spremljevalno osebo (tovrstni primeri – omejene emocionalne angažiranosti – se umeščajo »nekam vmes« med življenjem v paru in soliranjem) ... Po drugi strani pa dominantni model organiziranja zasebnega življenja, ki se ga družba še vedno – navzlic precejšnji destabilizaciji njegovih notranjih struktur (ali pa prav zaradi tega!) – krčevito oklepa (in ga celo propagira), ogroža cela vrsta »notranjih sovražnikov«, npr. ideal »avtentičnosti«, ki tvori srčiko »kulture individualizma« in ki implicira zapoved spoštovanja lastnih želja (oziroma teženj po svobodi in avtonomnosti), kar pa se ne rima najbolje z usklajevanjem s podobno držo druge, čeravno ljubljene osebe (še manj pa s pritiskom h kolektivizaciji, ki jo tako ali drugače izsili družinski/podružinski *way of life*). No, zdi se, da je prav ta ideal najtesneje povezan s postopnim porajanjem modela »čistega razmerja« (Giddens),⁷⁸ ki neizprosno terja, da je (po možnosti »sotočna«⁷⁹) ljubezen med (homo- ali heteroseksualnima) osebama prava ali pristna, utemeljena zgolj na zadovoljstvu, ki ga oba njegova protagonista črpata iz intimnih interakcij in komunikacij⁸⁰ (ne pa na ekonomskih, prav-

⁷⁸ Giddens opozarja, da se je oznaka »razmerje«, ki pomeni tesno in trajno čustveno vez z drugim človekom, začela splošno uporabljati šele pred nedavnim: »Da bi bilo jasno, za kaj pri tem gre, lahko za ta pojav vpeljemo izraz *čisto razmerje*. Čisto razmerje nima nič opraviti s spolno čistostjo in je bolj zamejujoč kot pa deskriptiven pojem. Nanaša se na situacijo, kjer dva stopita v družabni stik zaradi stika samega, zaradi tistega, kar lahko vsaka oseba dobi iz daljšega druženja z drugo osebo; in ki traja le, če obe strani menita, da je obojestransko zadovoljivo« (2000, s. 63–64).

⁷⁹ »Sotočna ljubezen je dejavna, odvisna ljubezen, zaradi česar se bode s paradigmo romantične ljubezni, po kateri je ljubezen pristna le, če je 'za večno' ali 'ena in edina'. Tako se današnja družba, ki se 'razvezuje in ločuje', zdi bolj učinek sotočne ljubezni kot pa njen vzrok. Kolikor bolj se sotočna ljubezen utrjuje kot realna možnost, toliko bolj blede želja po tem, da bi si našli 'posebnega človeka', in toliko več velja 'posebno razmerje'.« (Giddens: 2000, s. 67).

⁸⁰ Kaj se zgodi, če ljubezen ni (več) prava ali pristna, če se empirična realnost odnosa preveč oddalji od kulturnega ideala (ki, podčrtajmo, že po definiciji ni uresničljiv, saj sicer sploh ne bi bil ideal, ampak zgolj norma oziroma sklop vedenjskih pravil)? Ha, v tem primeru je najbolj »logična« čustvena reakcija razočaranje (ali »frustracija«), ki neredko privede do ločitve: »V starem vzorcu zakona sta bila partnerja med seboj nepreklicno povezana ne glede na morebitno različnost značajev, temperamentov in zasnov. Nova mentaliteta izboljšav pa je usmerjena v prav nasprotno smer: ljudje bodo raje šli narazen, kot da bi se odpovedali svojim pričakovanjem ali se sprijaznili s pomanjkljivostmi svojega zakona. Ali, z drugimi

nih in še kakšnih drugačnih »verigah« ali »zankah«). Trdo jedro (*hard-core*) kulturno vladajoče »paradigme« organiziranja intimnosti seveda ne ostaja nespremenjeno: razvija se (čeprav razmeroma počasi in obteženo s trdoživo zgodovinsko dediščino), in sicer tako pod vplivom živahnega dogajanja na njegovi periferiji, kakor tudi zaradi notranjih napetosti in nujnosti prilagajanja na predrugačene vrednotne orientacije in koncepcije. Videti je, da se gravitacijsko središče družinske »celice« vse bolj premešča (od para) k otroku (malemu božanstvu *sui generis*, ki ima čedalje pomembnejšo vlogo pri strukturiranju/determiniranju družinske dinamike),⁸¹ poleg tega pa je njena nadaljnja »usoda« precej odvisna od tega, v kolikšni meri se je/bo ženska (ta tradicionalna delovna »živina« v kraljestvu domačnosti, tj. predano socialno bitje, ki živi – in konec koncev tudi vzgaja otroke – predvsem »za druge«) pripravljena odreči bolj ali manj radikalnemu uveljavljanju svoje avtonomnosti v vsakdanjem življenju (oziroma jo »razumevajoče« skrčiti na raven, ki je še združljiva s teorijo in prakso familiarnosti »kot take«, ne nazadnje pa tudi z malone angelsko potrpežljivostjo, virtuoznimi pogajalskimi veščinami ter vratolomnim koordiniranjem službenih in materinskih/gospodinjskih obveznosti).

Če, skratka, upoštevamo kaotičnost, »tekočnost« in negotovost, ki prevevajo aktualno stanje⁸² intimnih in družinskih razmerij (za nameček podkleteno še z večplastno in globoko krizo svetovnega kapitalističnega sistema, ki je pokazala groteskno iracionalnost, v oči bijočo stupidnost in očitno nelegitimnost na mezdnem delu in vsiljenem porabništvu utemeljene družbe), ni najrazličnejše nasilje na tem področju pravzaprav nikakršno presenečenje (prej bi se morda lahko čudili temu, da ga ni še več). Ko gre za tovrstno (pro- ali reaktivno) ravnanje moških, je koristno razlikovati dve tipični kategoriji, in sicer: (a) nasilje, ki je izraz zmedenosti ob soočanju z

---

besedami, čim manj zunanjih preprek omejuje ljubezen, tem bolj po drugi strani narašča tudi prisila, ki nam zapoveduje, da se ne smemo zadovoljiti z zakonom 'slabše kakovosti'.« (Beck-Gernsheim: 2006, s. 107).

⁸¹ Cf. Kaufmann: 1999, s. 82–84.

⁸² Glede na to, da prihodnost ni le precej zamegljena, ampak je po vsej verjetnosti tudi polna tveganj in nevarnosti, ni čudno, da blede mikavnost dolgoročne življenjske »politike« in odrekanja »takojšnjim ugoditvam« v prid časovno bolj odmaknjenih ciljev ali zadovoljstev. Privlačnejša je videti usmeritev na »tukaj in zdaj«: »Vsaka priložnost, ki je ne izkoristimo tukaj in zdaj, je zamujena priložnost; zato je neodpustljivo in težko opravičljivo, kaj šele upravičljivo, če je ne izkoristimo. Ker današnje zavezanosti stojijo na poti jutrišnjim priložnostim, so toliko manj škodljive, kolikor ohlapnejše so in kolikor bolj površinske.« (Bauman: 2002, s. 205). V zvezi z analizo sodobnega »oportunizma« cf. Virno: 2003, s. 72–73.

»novimi« ženskami (ali pa, če hočete, patetične nebogljenosti ob bolečem spoznanju, da lahko bingljajoči kos mesa funkcionira le še kot penis, ne more pa več nastopati v dosti bolj prestižni vlogi falosa, tj. simbola premoči ali nadvlade); (b) nasilje, ki ga motivira težnja po restavraciji patriarhalnih privilegijev oziroma »tradicionalnih« spolnih in družinskih vlog. Toda pozor. Ali je predružačenje ženskih spolnih vlog zares nekaj, kar bi morali moški obžalovati? Več razlogov je, ki kažejo na samoumevnost negativnega odgovora. Samo pomislimo. Tradicionalni (novoveški) »patriarh« je moral za svoj privilegirani položaj (»gospodarja«) znotraj družine (kjer je gospodinjsko »tlako« opravljala njegova žena,⁸³ mati – običajno zelo številnih, pravzaprav že kar preveč številnih – »njegovih« otrok) plačati precej zasoljeno ceno. Pod posvečenim praporom »družinskih vrednot«⁸⁴ (ali pa vsaj zaradi močne želje po družbeno-kulturno legalnem/legitimnem in »ekskluzivnem« dostopu do spolnih zadovoljitev) se je moral (bolj ali manj »stoično«) sprijazniti z trpko vlogo meznega delavca, tj. »prostovoljnega« prodajalca delovne sile, podrejenega konkurenčnim prisilam in oblastni kontroli tistega, ki mu blagovoli »dajati kruh« (on pa njemu delo in za nameček – predvsem pa *gratis!* – še presežno vrednost, ta skrivnostni vir kapitalistične akumulacije ter bogatenja lastnikov in upravljavcev produkcijskih sredstev). No, dandanes se moškemu, ki noče, da bi bil njegov penis odvisen zgolj od lastnih ročnih spretnosti (ali plačljivih storitev »prodajalk ljubezni«), ni več treba poročiti in nato še finančno vzdrževati žene, ki »ne dela« (oziroma »ni zaposlena«). Zunajzakonske spolne aktivnosti niso več prepovedane (kot »nečistvovanje«) in klevetane (kot »vlačugarstvo«), ženske pa večinoma hočejo biti ekonomsko »samostojne« (oziroma imeti

⁸³ »Znamenje ženske modrosti je, da so se skoraj povsod znale pustiti hraniti kot troti v čebeljem panju. Razmislimo torej, kaj naj bi to prvotno pomenilo in zakaj se moški ne pustijo hraniti ženskam. Gotovo zato, ker sta moška nečimrnost in častihlepnost večji od ženske modrosti; kajti ženske so si s podrejanjem vendarle znale zagotoviti pretežno korist, še več, gospodstvo. Modrost žensk je nemara prvotno celo skrb za otroke izkoriščala kot pretvezo za to, da so se čim bolj izmikale delu. In še danes znajo, denimo, kot gospodinje, iz tega narediti pravcati cirkus: tako da moške običajno desetkratno precenjujejo zasluge njihove dejavnosti.« (Nietzsche: 2005b, s. 277).

⁸⁴ »Podložnost hierarhiji podjetja, v katerem je zaposlen, poklicni egoizem in osredotočenje na kariero ter konkurenco so torej zgolj druga plat moške skrbi za družino. V tradicionalni perspektivi se 'družinski čut' moških ne izraža v gospodinjskem delu, temveč paradoksalno, prav v zatiranju samega sebe, ki se materializira v denarju, katerega prispeva za gospodinjstvo. 'Usoda' tradicionalnih moških je vrsta *podrejanja iz altruizma*. Tega nenehnega podrejanja ne prenaša zaradi samega sebe, temveč zato, ker mora *doma nahraniti lačna usta* svojih družinskih članov.« (Beck: 2006, s. 172–173).

hočejo vsaj plačano zaposlitev). In še več, če ima moški srečo, lahko najde celo žensko, ki nima materinskih ambicij (oziroma vsaj še nima ali pa ne občuti več te potrebe), s čimer mu je prihranjena tudi dolžnost finančno prispevati k vzreji naraščaja. Toda pozor. Otrok, ki je v današnjem času (glede na osupljivo eksplozijo svetovnega prebivalstva) pravzaprav svojevrsten privilegij (ali luksuzna – relativno trajna »porabniška« – dobrina), je še zmeraj precej pogost »objekt poželenja«, in sicer ne le žensk, marveč tudi moških, to pa utegne – navzlic menda zelo ljubkim, vznemirljivim in (samo)izpolnjujočim vidikom opravljanja starševske funkcije – otežiti življenje v dvoje in v ljubezenskem razmerju ustvariti številne napetosti (ne nazadnje pa tudi poriniti voz »novih« spolnih vlog na bolj ali manj »tradicionalne« poti razvoja intimnih odnosov med roditeljema). Družinska dinamika se lahko zaostri celo do te mere, da na koncu potegne kratko tudi (ali celo predvsem) otrok, ki si ga roditelj prizadeva uporabiti kot orodje ali orožje za izsiljevanje, maščevanje ali vojskovanje s partnerjem (npr. ob razvezi ali tudi že precej prej). Seveda pa pogosto pride do problemov tudi brez dramatičnih razprtij ali nevzdržne nesloge med staršema: celo tedaj, ko je otrok zgledno zalivan z ljubeznijo, to ni prav nikakršno zanesljivo jamstvo za njegovo prihodnjo perspektivo, še zlasti, če mu roditelja (ki sta tudi sama ekonomsko negotova ter odvisna od mezde in potemtakem tudi od spremenljivega povpraševanju po njunem delu) lahko ponudita zgolj emocionalno podporo za čim bolj uspešno spopadanje s konkurenco na (že precej skrčenem ali natrpanem) trgu delovne sile.

Sklepne opazke

Ženske v sodobnosti vsekakor niso primarna tarča kazenskoprnega sistema. Precej drugače pa je bilo v zgodnjem novem (ali starem srednjem) veku,⁸⁵ namreč v času, ko so se tedanji vladajoči razredi soočili z resno ekonomsko in politično krizo, ki jo je izzvalo pomanjkanje delovne sile, potrebne za vzdrževanje in povečevanje njihovega bogastva (ter *eo ipso* oblasti): v štirinajstem stoletju je kuga drastično zmanjšala obseg evropskega prebivalstva (s približno 73 na 45 milijonov), slabe letine (zaradi nastopa »male ledene dobe«) pa so privedle do množičnih kmečkih

---

⁸⁵ Za podrobnejši prikaz te problematike cf. Heinsohn, Steiger: 1993, s. 23–151.

uporov. Cerkvena in posvetna gospoda je videla rešitev tega problema v novi prebivalstveni politiki, katere racionalni cilj je bil ta, da naj bi ženske rodile čim več otrok (oziroma več, kakor bi jih sicer glede na lastno razumsko presojo in tradicionalno starševsko odgovornost do potomcev). V ta namen so bili izvajani naslednji oblastno-nadzorstveni (oziroma iztrebljevalni, kaznovalni, zastraševalni in prevzgojni ali »resocializacijski«) ukrepi: (a) načrtno, sistematično in dolgotrajno preganjanje »čarovnic«, tj. babc ali »modrih žensk«, ki so imele strokovno znanje o tem, kako učinkovito nadzorovati rojstva (tovrstne pripomočke so praviloma spremljali še magični dodatki, ki naj bi podkrepili njihovo uspešnost, npr. zaklinjanja, rituali in amuleti); (b) kriminalizacija zaščite pred zanositvijo, splava in uboja novorojenega otroka (namreč vseh tradicionalnih metod za zavestno uravnavanje števila potomstva, ki so po novem opisane kot »čarovnije« ali »paktiranje s hudičem«) oziroma sleherne spolne aktivnosti, ki ni usmerjena v razmnoževanje, ampak »zgolj« v užitek (npr. masturbacije, homoseksualnosti, občevanja z živalmi in prostitucije); (c) religiozna in moralno-politična propaganda, ki si je prizadevala prepričati (ali »indoktrinirati«) ljudi, da je nravno primerna/dopustna zgolj spolnost, ki je uokvirjena v »sveto« zakonsko zvezo in namenjena izdelavi novih ljudi (ter da velja takšno, v tradicionalni optiki neodgovorno početje staršev razumeti kot odgovornost v razmerju do Boga). Novoveška (klerikalno-posvetna) oblastna prebivalstvena politika (ki je bila v dobršni meri pravzaprav »kriminalitetna« ali kazenskoppravna in policijska politika) je bila »uspešna«. Prebivalstvo je že kmalu začelo naraščati, v osemnajstem stoletju pa je doživelo že pravcato eksplozijo: evropski prostor je bil preplavljen z (večinoma revnimi) ljudmi, od kateri so se mnogi preselili na druge celine (kjer se niso »proslavili« zgolj z iztrebljanjem in podjarmljenjem domačinov, ampak so začeli tamkajšnjim »primitivnim« ljudstvom vsiljevati še evropsko razmnoževalno moralo in družinske vzorce).

Paradoks je, da so ravno »uspehi« novoveške vojne zoper »hudiča« (tj. odgovorne spolne prakse), ki se razodevajo v kipečem preobilju (najprej evropskega in že kmalu tudi svetovnega) prebivalstva (posledici represivne in ideološke oblastne kontrole) v marsičem prispevali tudi k rojstvu »znanstvene« (namreč ne več demonološke ali teološke) kriminologije. Ta nova veda se je že od vsega začetka spopadala predvsem z vprašanjem, kako čim bolj učinkovito nadzorovati tveganja, ki so utelešena v kriminalnih ali »kriminogenih« kategorijah ljudi, tj. v revnih, lenih (oziroma

delomrznih), izrojenih, zanemarjenih, razuzdanih, nravno (ali še drugače, npr. intelektualno) defektnih, nevzgojenih, poživljenih, nezadostno »civiliziranih« (ali kultiviranih) in neustrezno podružbljenih posameznikov (za katere mora po novem tako ali drugače – bodisi s »pedagoškim« korenčkom ali pa, če ne gre drugače, z zastraševalno in prevzgojno palico – poskrbeti država). Čeprav se je moderna kriminologija ukvarjala predvsem z moškimi kriminalci (kajpak iz nižjih družbenih slojev) in njihovimi tipičnimi škodljivimi dejanji, le ni povsem prezrla žensk, zlasti tistih, ki so najbolj oddaljene od idealnega lika in dela »normalne« (ali »čiste«) ženske (poročljivega/poročenega in v glavnem aseksualnega bitja, čigar temeljno poslanstvo je »recidivistično« rojevanje otrok in neomajna zvestoba ali lojalnost do moža, gospodarja družinskega doma), npr. detomorilke, prostitutke, prešuštnice ali »lahkoživke«. No, prav posebne kriminološke pozornosti pa je bila (in še vedno je, zlasti v tako imenovanih konservativnih perspektivah) deležna »slaba« mati, tj. ženska, ki svojemu otroku ne zna, ne more ali noče zagotoviti vseh tistih pogojev (npr. toplega družinskega ozračja, nege, skrbi, vzgoje, nadzorstva in discipline), ki so *sine qua non* za oblikovanje »konformne«, družbeno »zaželenene« (ali strukturno nujne) osebnostne strukture.

Tudi vznik »ženskega vprašanja« je v marsičem pogojen prav z reperkusijami zgodnje novoveške prebivalstvene politike (oziroma religiozno utemeljenega reševanja tedanje ekonomske in politične krize). Žensko/feministično gibanje je brez dvoma doseglo številne uspehe, zlasti v zvezi s ponovno osvojitvijo oblasti nad (samo)upravljanjem lastne seksualnosti (in nadzorom nad reprodukcijskimi potenciali). V glavnem pa so ženske dandanes – če odmislimo manjšino najbolj privilegiranih posameznic – izenačene z moškimi v tem smislu, da so kot potencialne ali dejanske prodajalke delovne sile (proletarke torej!) – konec koncev pa tudi kot porabnice (ali nakupovalke blaga) – podrejene diktaturi »kapitala« (oziroma konkurenčnim prisilam na trgu mezdnega dela in v službenem okolju ter zahtevam menedžerske in lastniške kaste »svetih krav«, vključno z njihovimi zvestimi prijatelji, zaveznikom, pomagači in kolegi, ki vedrijo in oblačijo v vrhovih pravno-političnih – nad- ali transnacionalnih, nacionalnih in lokalnih – oblastnih struktur). Glede na takšno »stanje stvari« (oziroma v dobršni meri »reificiranih« človeških bitij) bi pričakovali nekakšno spojitev ženskega in razrednega »vprašanja«. Ki pa je – vsaj zaenkrat – ni na vidiku. Zgodilo se je pravzaprav nekaj čisto drugega: tako

žensko kakor tudi razredno »vprašanje« je čudežno izginilo iz »dnevnega reda«. Ha, zdi se, kot da bi se večina ljudi (obeh spolov) nekako sprijaznila s propagandno puhlico, da kapitalizem »nima alternative« (in to navkljub več kot očitni izkoriščevalski, zatiralski, sleparski ter – ekološko, družbenopolitično in človeško – destruktivni naravi, ki je ne morejo več zakamufilirati navidezno še tako pretanjene ali milo zveneče pravne, ekonomske in politološke doktrine/apologije). Kot da bi resnično napočil čas »konca zgodovine«, »konca ideologije« in potemtakem tudi »konca politike«. Kot da bi bile človeške živali v sedanjih socialnih formacijah dejansko svobodne (in celo »racionalne«), namreč svobodno delujoče in razmišljajoče (za vsak slučaj pa še oborožene s *human rights*). Kot da na pogorišču (ali morda na smetišču?) družbe funkcionirajo le še posamezniki (tržni »atomi« ali »živa blaga«), ki da so izključno sami odgovorni za vse,⁸⁶ kar počnejo in kar se jim dogaja (in jih odmeva): vsakdo je pač sam svoje sreče in nesreče (celo smole!), uspehov in porazov kovač. Da, celo v času strukturne krize svetovnega kapitalističnega sistema (oziroma množičnega odpuščanja, stečajev, zapiranja obratov, zmanjševanja realnih mezd, krčenja socialnoekonomskih pravic, posplošene negotovosti, grotesknih storilnostnih obremenitev ...) naj bi bil v prvi vrsti posameznik tisti, ki mora poiskati rešitev za lastne probleme, in sicer »rešitev«, ki mora biti kajpak strogo individualna, nikakor pa ne kolektivna (kaj šele globalna). Trobila vladajoče ideologije pozivajo ljudi, naj tudi aktualno krizo obravnavajo kot »izziv«, a ne v tem smislu, da bi organizirano in odločno uveljavili družbenoekonomsko ureditev, ki bi bila bolj solidarna, egalitarna, pravična in racionalna (oziroma ekonomična, ko gre za uporabo naravnih virov človeškega časa in energije v okviru neodpravljivega heteronomnega dela, tj. »kraljestva nujnosti«). Ne, »izzivalnost« krize naj bi bila v tem, da ogroženi posameznik izboljša svojo »zaposljivost« (konkurenčnost ali »prodajljivost« na trgu delovne sile), da se prekvalificira (pridobi znanja,

⁸⁶ »Težave so si morda podobne (in vse bolj priljubljene klepetalne oddaje si močno prizadevajo, da bi pokazale, kako zelo podobne so si, pri tem pa vcepljajo sporočilo, da je njihova najpomembnejša podobnost ta, da se vsak trpeči ali vsaka trpeča z njimi ukvarja sam ali sama), vendar niso 'celota, ki je večja od vsote svojih delov'; in s tem ko se z njimi spoprijemamo in se jih lotevamo skupaj, prav tako ne dobijo nobene nove lastnosti in ne postanejo nič lažje. Druženje z drugimi trpečimi utegne imeti le to prednost, da vsakogar prepriča, da je samostojen boj s težavami nekaj, kar vsi drugi počnejo vsak dan – in na ta način osveži in poveča omahljivo odločenost, da še naprej počnemo prav to.« (Bauman: 2002, s. 47).

po katerih trenutno povprašujejo »delodajalci«), da preizkusi svoje doslej speče podjetniške potenciale in se trudi poiskati čim bolj donosno »tržno nišo«, da transformira negativna čustva (npr. črnogledost, malodušje, potrnost, občutja nemoči ali nebogljenosti, obupanost ali jezo, ki se ga vztrajno loteva, ko vidi nesramno bogatenje krdela plenilcev in parazitov, te arogantne avantgarde »delovnih ljudi in občanov«) v »pozitivne misli«, katerih čarobna moč je v tem, da mobilizirajo »notranjo energijo«, varujejo telesno in duševno zdravje, omogočajo naglo in robustno osebnostno rast (in kajpak »samouresničevanje«), vrh vsega pa posameznika zalagajo še s trajno (in ne zgolj trenutno ali naključno) srečo. Predvsem pa posameznik tudi v hudih časih ne sme izgubiti zaupanja v modrost, daljnovidnost, poklicanost in plemenitost izbrane družbe odličnikov, ki da trezno in odgovorno »rešujejo krizo« (globalno, v okviru združene evropske prašiče-reje in na nacionalnih ravneh), in sicer predvsem tako, da darežljivo pomagajo (v imenu in na račun zdajšnjih in prihodnjih rodov) tistim, ki so pomoči najbolj potrebni, tj. premožnim in privilegiranim. Čeprav je morda videti drugače, se mora posameznik zavedati, da so ključne reči vendarle »pod kontrolo«. Vsaka panika je torej odveč, celo kontraproduktivna. To, kar človek resnično potrebuje, je upanje, ki – kot vemo – »umre zadnje«. Po vsakem dežju posije sonce, pravijo. Treba bo potemtakem le še malo potrpeti in že kmalu bo bolje: gospodarska rast ne bo več »negativna«, ampak pozitivna, gmotni standard se bo zopet zvišal, odprta bodo številna nova delovna mesta, socialne neenakosti bodo postale še bolj »stabilne« in ljudem bo na voljo še več potrošniških radosti. Pa tudi če ne bo tako, ni nobenega prepričljivega razloga za zaskrbljenost: denar pač ni vse (govori se celo, da bogataši niso ravno srečni ljudje), predvsem pa ne more kupiti tistega najpomembnejšega, namreč ljubezni. To pa bi pomenilo, da pravzaprav ni več ključno niti razredno, niti žensko (in zatorej nujno tudi moško), niti ekološko, niti družbeno in kulturno, niti, če hočete, ekonomsko vprašanje, marveč mrzlično iskanje odgovorov na bolj ali manj pereče, predvsem pa vročične »intimne uganke«.⁸⁷

⁸⁷ V tej optiki ni presenetljivo, da Beck (2006, s. 189–225) označi ljubezen kot osrednjo pomoderno/potradicionalno obliko religioznosti (resda očitno tostranske, a vendarle v zadostni meri tudi utopične). Zdi se namreč, da je le še ljubezen tisto čustvo, ki najbolj verodostojno obljublja omamno odrešitev in osvoboditev iz dušče »kletke normalnosti«, tj. pobeg iz vsakdanjih rutin, igranja ali hlinjenja družbenih vlog, nenehne (»namensko racio-nalne«) gonje za gmotnimi koristmi, bolj ali manj nesmiselnega,

Love is in the air.

---

odtujenega ali napornega dela v službenem okolju ... Hm, bolj ko je družbena dejanskost videti odurna, privlačnejša postaja ljubezen: »Pod pritiskom danih razmer se celo najbolj prepričani realisti proti svoji volji prelevijo v idealiste, kajti osamljenost, ki nastaja zaradi vseprisotnih diktatov mobilizacije, in razpad socialnih oblik in varnosti v svetu, v katerem živimo, ljudem pušča zgolj še upanje na to, da jim bo prav ljubezensko partnerstvo še lahko nudilo tisto, kar je povsod drugod že povsem razredčeno in postaja manj verjetno. Individualizacija torej ustvarja ideal ljubezenskega odnosa.« (*Ibid.*, s. 215).

Literatura

- Adorno, T. W. (2007). *Minima moralia*. Ljubljana, Založba /*cf.
- Anderson, G. S. (2007). *Biological Influences on Criminal Behavior*. Boca Raton, CRS Press.
- Badiou, A. (2008). *Ime česa je Sarkozy?* Ljubljana, Sophia.
- Bauer, J. (2008). *Princip človeškosti*. Ljubljana, Študentska založba.
- Bauman, Z. (2008). *Identiteta*. Ljubljana, Založba /*cf.
- Bauman, Z. (2002). *Tekoča moderna*. Ljubljana, Založba /*cf.
- Baumeister, R. F.; Tice, D. M. (2001). *The Social Dimension of Sex*. Boston, Allyn and Bacon.
- Beck, U.; Beck-Gernsheim, E. (2006). *Popolnoma normalni kaos ljubezni*. Ljubljana, Fakulteta za družbene vede.
- Beck, U. (2003). *Kaj je globalizacija?* Ljubljana, Krtina.
- Beirne, P.; Messerschmidt, J. (1991). *Criminology*. Fort Worth, Harcourt Brace College Publishers.
- Bilwet (1999). *Medijski arhiv*. Ljubljana, Študentska založba.
- Callinicos, A. (2004). *Antikapitalistični manifest*. Ljubljana, Sophia.
- Canfora, L. (2006). *Demokracija: zgodovina neke ideologije*. Ljubljana, Založba /*cf.
- Einstadter, W. J.; Henry, S. (2006). *Criminological Theory: An Analysis of Its Underlying Assumptions*. Lanham, Rowman & Littlefield Publishers.
- Elias, N. (2000). *O procesu civiliziranja* (Prvi zvezek). Ljubljana Založba /*cf.
- Elias, N. (2001). *O procesu civiliziranja* (Drugi zvezek). Ljubljana, Založba /*cf.
- Furedi, F. (2002). *Culture of Fear*. London, Continuum.
- Garner, J.; Fagan, J. (1997). *Victims of Domestic Violence*. V: Davis, C. R.; Lurigo, A. J.; Skogan, W. G., *Victims of Crime*. London, Sage, str. 53–85.
- Giddens, A. (2000). *Preobrazba intimnosti*. Ljubljana, Založba /*cf.
- Greer, G. (1999). *The Whole Woman*. London, Doubleday.

- Greer, G. (1993). *The Female Eunuch*. London, Flamingo.
- Hall, S.; Winlaw, S.; Ancrum, C. (2008). *Criminal Identities and Consumer Culture*. Uffculme, Willan Publishing.
- Hamilton, C. (2007). *Fetiš rasti*. Ljubljana, Krtina.
- Hanmer, J. (1996). Women and Violence: Commonalities and Diversities. V: Fawcett, B. et al., *Violence and Gender relations: Theories and Interventions*. London, Sage, str. 7–21.
- Hearn, J. (1996). Men's Violence to Known Women: Historical Everyday and Theoretical Constructions by Men. V: Fawcett, B. et al., *Violence and Gender Relations: Theories and Interventions*. London, Sage, str. 22–38.
- Hearn, J. (1998). *The Violence of Men*. London, Sage.
- Heinsohn, G.; Steiger, O. (1993). *Uničenje modrih žensk*. Ljubljana, Študentska organizacija Univerze.
- Hobsbawn, E. (2000). *Čas skrajnosti*. Ljubljana, Znanstveno in publicistično središče.
- Kaufman Kantor, G.; Jasinski, J. L. (1998). Dynamics and Risk Factors in Partner Violence. V: Jasinski, J. L.; Williams, L. M., *Partner Violence: A Comprehensive Review of 20 Years of Research*. London, Sage, str. 1–43.
- Kaufmann, J.-C. (1999). *La femme seule et le Prince charmant*. Paris, Nathan.
- Klein, N. (2004). *No logo*. Ljubljana, Maska.
- Klepec, P (2008). *Dobičkonosne strasti*. Ljubljana, Društvo z teoretsko psihoanalizo.
- Kymlicka, W. (2005). *Sodobna politična filozofija*. Ljubljana, Krtina.
- Lea, J. (2002). *Crime and Modernity*. London, Sage.
- Levitt, S. D.; Dubner, S. J. (2006). *Odštekonomija*. Ljubljana, Vale-Novak.
- Marx, K. (1986). *Kapital* (I. knjiga). Ljubljana, Cankarjeva založba.
- Morrison, W. (1995). *Theoretical Criminology: from modernity to post-modernism*. London, Cavendish Publishing Limited.
- Negri, A. Hardt, M. (2003). *Imperij*. Ljubljana, Študentska založba.
- Nietzsche, F. (2005a). *Vesela znanost*. Ljubljana, Slovenska matica.

- Nietzsche, F. (2005b). *Človeško, prečloveško*. Ljubljana, Slovenska matica.
- Nietzsche, F. (2004). *Jutranja zarja*. Ljubljana, Slovenska matica.
- Ogle, R. S.; Maier-Katkin, D.; Bernard, T. J. (1998). A Theory of Homicidal Behavior among Women. V: Henry, S.; Einstadter, W., *The Criminology Theory Reader*. New York, New York University Press, str. 400–416.
- Reiman, J. (1998). *The Rich Get Richer and the Poor Get Prison*. Boston, Allyn and Bacon.
- Rifkin, J. (2007). *Konec dela*. Ljubljana, Krtina.
- Roshier, B. (1989). *Controlling Crime: The Classical Perspective in Criminology*. Milton Keynes, Open University Press.
- Sedmak, M. (2006). Nasilje v družinah. V: Rener, T. et al., *Družine in družinsko življenje v Sloveniji*. Annales, Koper, str. 163–190.
- Šadl, Z. (1999). *Usoda čustev v zahodni civilizaciji*. Ljubljana, Znanstveno in publicistično središče.
- Thürmer-Rohr, C. (1986). Stud pred rajem. V: Dobnikar, M., *O ženski in ženskem gibanju*. Ljubljana, KRT, str. 109–126.
- Ussher, J. M. (1997). *Fantasies of Femininity*. Harmondsworth, Penguin.
- Virno, P. (2003). *Slovnica množva: k analizi oblik sodobnega življenja*. Ljubljana, Krtina.
- Vogrinc, J. (2009). Kriza ... Kriza? Kriza! Kri za ...? Kri? *Mladina*, 24. april, str. 16–17.
- Walsh, A. (2002). *Biosocial Criminology*. Cincinnati, Anderson Publishing.
- Wallerstein, I. (2004). *Zaton ameriške moči*. Ljubljana, Založba /*cf.
- Wright, R. (2008). *Moralna žival*. Ljubljana, Mladinska knjiga.
- Young, J. (2007). *The Vertigo of Late Modernity*. Los Angeles, Sage.
- Zaviršek, D. (2006). Zakonska zveza in njene omejitve. V: Kobe, Z.; Pribac, I., *Prava poroka? 12 razmišljanj o zakonski zvezi*. Ljubljana, Krtina, str. 191–210.
- Žižek, S. (2006). Med strahom in terorjem. *Problemi*, št. 3–6, str. 29–48.

STVARNO KAZALO

Agresivnost, 12, 78, 98, 115-116, 123, 178

Čarovnica, 39, 159, 191

Delinkventnost, 98

Detomor, 96-103, 105, 192

Družina, 4, 9-10, 13, 37-38, 40-41, 70-71, 73, 82, 90, 91, 96, 100, 103, 105, 108, 121, 131-133, 136, 138, 148, 156, 159-162, 164, 171-172, 175-176, 178-181, 184-190, 192, 198

- nasilje v družini, 41, 82, 108, 179, 198

Falocentrizem, 19, 28, 30, 34, 45, 47

Feministična kritika, 19, 23, 31, 45, 47

- prava, 19-21, 23, 31-38, 40, 43-46, 48
- racionalnosti, 20, 23, 25-29, 33-34, 38-43
- subjekta, 19-22, 24-25, 27-31, 35-39, 41-47
- znanosti, 19, 23-29, 31-32

Feminizem, 21-24, 26, 30, 32-33, 37, 41, 46, 126, 169-170, 173

- kritični, 28
- liberalni, 22, 32, 126
- radikalni, 33, 46
- vrste, 21-23

Genocid, 133-135, 139-140, 142-144, 148-153

Intuicija, 29

Kapitalizem, 33, 156, 164, 175, 193

Kavalirstvo, 39, 62

Kaznovanje, I, IV, 6-7, 39, 51, 53-55, 60, 62, 75, 126, 151

Konformnost, 12-13, 157, 159, 161-162, 165-167, 182, 192

Mati, 10-11, 13, 36, 63, 65, 68, 72, 85-87, 89-96, 99, 102-103, 159, 166, 175, 189, 192

- infantilna, 92-94, 97-99, 101-102
- idealna, 92, 94-95
- prezaščitniška, 95

Mednarodno kazensko pravo, II, IV, 131, 136, 144, 147, 150-152

Mladoletnice, 75, 88, 92, 121

Mitifikacija, 38-39

Morilka, 15, 37-39, 42, 182, 192

Moški, III, 1-8, 12, 14, 19-20, 14, 19-20, 24-26, 28-31, 33-37, 39-42, 44-46, 48, 62, 91, 93, 112-114, 117, 121-123, 126, 131-132, 138, 141, 143, 145, 149, 156-157, 159, 161-163, 165, 169-170, 172-174, 177, 180, 182-184, 188-190, 192-193

Moškost, 26

Nasilje, I, IV, 19, 22, 31, 38, 41, 44, 46, 62-64, 68, 72, 74, 76, 78-83, 98, 107-109, 112-115, 117-122, 126-129, 131-136, 138-150, 156-157, 167, 169, 175-184, 188-189, 198

- emocionalno, 107, 108, 113-114, 117-118, 121-122, 126-127, 129, 180
- fizično, 22, 72, 74, 98, 109, 113, 119, 156, 157, 178, 180
- institucionalno, 167, 169, 175
- spolno, 19, 41, 107, 119-120, 122, 131-136, 138-150
- v družini, 41, 64, 82, 108, 113-114, 126, 175-176, 179, 198
- v oboroženih spopadih, 131-136 138-139, 145-149, 150, 152

Nosečnost, 143-144, 146, 173

Novorojenček, 88, 93, 159-160, 191

Oče, 10, 30, 23, 44, 65, 68, 69, 72, 77, 87, 91, 93-97, 101-103, 143, 161, 181, 186

Odmera kazni, I, IV, 40, 51-77, 80, 82, 84

Paternalizem, 14, 62

Patologija, 3, 86, 92, 94, 96-101, 107, 115

- Posilstvo, 20, 37, 43-46, 48, 119-125, 127, 133-150
- Prostitucija, 2, 67, 70, 136-138, 140, 144-146, 150, 175, 191
- prisilna, 136-138, 140, 144-146, 150, 175
- Psihoanaliza, II, 45, 47, 90, 97, 197
- Sidrom pretepeane žene, 41, 43, 183
- Silobran, 42, 71, 78-79, 81, 182-183
- prekoračeni, 71, 78
- Simbioza, 86-91, 94-95, 102, 105
- patološka, 86-88, 90, 95, 99-102
  - zdrava, 101
- Skrajna sila, 182-183
- Splav, 160, 185, 191
- Spol, 3, 6-7, 13-14, 21, 23, 26, 28-31, 34, 44-46, 48, 55, 61-63, 92, 120, 122, 126, 131, 134, 138, 143, 156, 159, 162, 170, 173, 175-176
- razlike v kriminaliteti, 1, 3-5, 12-14, 37, 62-63, 156-158
- Spolni sporazum, 6, 7, 123, 145
- Spolno suženjstvo, 144-147
- Sprava, 66
- Stereotip, III, IV, 1, 9, 16-17, 23, 38, 40, 43, 50, 60-61, 84, 156
- Storilka, III, IV, 2-7, 11-12, 37-40, 43, 51, 61-70, 72, 74, 78-81, 85-86, 94, 96-98, 101-102, 126, 148, 182-183
- Subjekt, I, 19-22, 24-25, 27-31, 35-39, 41-47, 54-55, 57-58, 60-61, 64-65, 85, 98-99, 107, 111-112, 114-116, 118-119, 121, 142, 156, 166-169, 172, 174, 179
- kazenskopravni, 19-21, 45, 51
- Transakcijska analiza, IV, 90, 99
- Udeležba, 148, 149, 161
- Uboj na mah, 74

Umor, IV, 8-11, 37-38, 40, 43, 51, 53, 63, 67, 70, 75, 81, 85-87, 93, 97, 100, 102-103, 112-113, 133, 149, 181-182

- poskus, 75, 81

Viktimizacija, 38, 78, 83, 109, 124, 169, 176, 179, 180-181

Vojno hudodelstvo, 140, 144, 146-147, 149-150

Zakonska zveza, 4, 45, 88, 127, 166, 173, 177, 181, 191, 198

Ženska, III, IV, 1-14, 17, 19-26, 28-48, 50-51, 61-68, 74, 78, 80-83, 89, 91-93, 101, 103, 108, 112-113, 120, 123, 126, 131-132, 134-139, 141, 143-145, 148-149, 155-163, 165-167, 169-176, 180-185, 188-193, 194, 197-198

- ženska kot subjekt, 19, 22, 25, 28, 30-31, 35-36, 38, 42-43, 45-47, 166

- zatiranje žensk, 33, 35, 169

Ženskost, 7, 39, 40, 46

Žensko vprašanje, 155, 167, 170-171, 175, 192, 193

Žrtev, II, III, IV, 4, 6-7, 9, 11, 15, 20, 38-39, 41-42, 44, 64-66, 74, 77-78, 80-81, 83, 85, 94, 96-97, 103, 109, 112-113, 118-126, 131-135, 138-139, 141-147, 149, 152, 155, 157, 164, 169, 175-176, 178-183

IMENSKO KAZALO

- Adorno, T. W. , 155, 196
Alder, C., 96, 104
Allen, B. A. , 42, 92, 104
Allen, J. R., 42, 92, 104
Alstott, A. L., 48
Ambrož, M., 108, 109, 111-113, 117-119, 127
Anderson, G. S., 158, 196, 198
Ashworth, A., 59-61, 82
Auerhahn, K., 62, 82
Bačić, F., 86, 104
Badiou, A., 164, 196
Balibar, F., 28-29, 48
Bauer, J. , 160, 178-179, 196
Bauman, Z., 19, 24-25, 48, 162, 165, 168, 175, 185, 188, 193, 196
Baumeister, R. F. , 169, 172, 196
Bavcon, L., 5, 51, 57, 82, 136, 140, 151
de Beauvoir, S., 29, 30, 46, 48
Beck, U., 167, 173, 184, 189, 194, 196
Beck-Gernsheim, E., 188, 196
Beichner, D., 62, 84
Beirne, P., 158, 169, 196
Bernard, T. J., 198
Berne, E. , 90, 92, 104
Bickle, G.S., 7, 15, 63, 82
Bilwet, 165, 196
Blackwell, B. S., 48, 62, 83
Bloom, B., 4, 15
Bowlby, J., 89, 104
Brownmiller, S., 19, 44, 46, 48
Burns, N., 83
Buss, D. , 110, 112.113, 115, 127, 151
Cajner, I., 96-98, 104
Calabro, D., 56, 82
Callinicos, A. , 176, 196
Canfora, L. , 163, 168, 196
Carlen, Pat, 3, 4, 15, 39, 48
Castells, M., 21, 33, 48
Cerar, M., 27, 48
Cesare, 151
Clarkson, C.M.V., 56, 82
Cleese, J. , 91, 105
Cleiren, C. P. M., 151

- Cook, S., 2, 15
 Covington, S., 15
 Curran, D., 7, 15, 63, 82
 Curry, T. R., 62, 83
 Cvitanović, L., 104
 Čeč, D., 11, 15
 Daly, K., 4, 15, 39, 48, 50
 Davies, S., 2, 15
 Davis, P. H., 151, 196
 Deisinger, M., 85, 87, 104
 Demleitner, N. V., 136, 138, 151
 Denov, M. S., 151
 Derenčinović, D., 104
 Diken, B., 151
 Dubner, S. J., 197
 Einstadter, W. J., 159, 169, 196, 198
 Elias, N., 27, 48, 159, 196
 Eriksson, M. K., 136, 151
 Fagan, J., 177, 196
 Ferrero, G., 2, 16, 37
 Filipčič, K., 74, 82, 88, 104, 120, 127
 Finley, L.L., 63, 82
 Finn, M. A., 62, 83
 Florjančič, D., 82
 Forell, C. A., 6, 16, 62, 82
 Franco Aas, K., 82
 Frase, R. S., 51-56, 82-83
 Furedi, F., 175, 196
 Furlan, B., 26, 48
 Garner, J., 177, 196
 Gelsthorpe, L., 3, 6, 16, 21, 24, 31, 48
 Giddens, A., 187, 196
 Gilligan, C., 12, 16, 50
 Girshick, L., 4, 16
 Goldman, O. S., 152
 Gouldner, A. W., 23, 24, 48
 Greer, G., 170, 174, 196, 197
 Grozdanić V., 86, 104
 Guthrie, C., 61, 82
 Haffajee, R. L., 151
 von Hagenbach, P., 136
 Hall, M. J., 56, 82,
 Hall, S., 157, 163, 197
 Halliday S., 83
 Hamilton, C., 167-168, 173, 175, 197
 Hanmer, J., 180, 197
 Hannah-Moffat, K., 14, 16
 Harding, S., 22, 23, 25, 49
 Hardt, M., 169, 197
 Hearn, J., 180, 197

- Heeren, J. W., 7, 11, 62, 83
 Heidensohn, F., 3, 6, 13, 16
 Heinsohn, G., 159, 191, 197
 Heisse, M., 61, 83
 Henry, S., 159, 169, 196, 198
 Hobsbawn, E., 171-172, 197
 Holleran, D., 62, 83
 Hopkins Burke, R., 23, 48
 Horvatić, Ž., 86, 104
 Hutton, N., 83
 Irigaray, Luce, 29-31, 49
 Jalušič, Vlasta, 22, 49
 Jasinski, J. L., 177, 197
 Jones, A., 6, 7, 16
 Joines, V., 90, 105
 Joseph, J., 4, 16
 Kanduč, Z., I, IV-V, 2-3, 6-7, 11, 13, 16, 23, 37, 49, 62, 74, 83, 109, 128, 155, 194
 Kaufman Kantor, G., 177, 197
 Kaufmann, J.-C., 186, 188, 197
 Kennedy, H., 3, 16
 Keyes, K., 107
 Kjeldal, S. E., 96, 99, 104
 Klanjšek, A., 31, 49
 Klein, N. 173, 197
 Klepec, P., 164, 197
 Knox, A., 8-11, 15, 17
 Kokić, I., 104
 Korošec, D., 119-120, 128, 139-140, 143, 151-152
 Kristančič, A., 98, 104
 Kymlicka, W., 169, 173, 186, 197
 Lakoff, G., 1, 16
 Lausten, C. B., 151
 Le Doeuff, M., 29, 49
 Lea, J., 157, 197
 Lee, G., 62, 83
 Lee, S., 144-145, 153
 Levitt, S. D., 160, 197
 Lombroso, C., 2, 10, 16, 23, 37
 Lukić, M., 86, 105
 MacIntyre, A. C., 27, 49
 MacKinnon, C. A., 143, 152
 Maier-Katkin, D., 198
 Maklecov, A., 22, 31, 49
 Maravilla, C. S., 152
 Marx, K., 156, 164, 167-168, 197
 Matthews, D. M., 6, 16, 62, 82
 McDonald, G. K., 152
 McLachlin, B. M., 46, 49
 McNeill, F., 83.
 Melossi, D., 2, 17

- Messerschmidt, J., 37, 49, 158, 169, 196
- Messing, J. T., 7, 11, 62, 83
- Milivojević, Z., 88, 90, 93-95, 98-99, 105, 108, 110-112, 114-115, 117-118, 121, 129
- Miller, A. A., 152
- Miller, M. L., 56, 83
- Mislej, K., 10-11
- Moffit, C. E., 12, 17
- Morgan R., 16, 56, 82
- Morris, A., 21, 23, 24, 31, 48
- Morriss A. P., 61, 83
- Morrison, W. , 162, 197
- Morrissey, B., 24, 28, 36, 38, 43, 49
- Motz, A., 3, 4, 17, 96, 105
- Muršič, M., 108, 114, 129
- Nahapetian, K., 142, 152
- Naffine, N., 32, 49
- Negri, A., 169, 197
- Nietzsche, F., 22, 162, 166, 177, 181, 189, 197, 198
- Nikolić-Ristanović, V., 4, 17
- Ogle, R. S., 181, 198
- O'Neil, M. E., 84
- Owen, B., 15
- Palermo, G. B., 86, 96, 99, 105
- Pangalangan, R. C., 137, 152
- Passas, N., 152
- Pavlović Š., 86, 104
- Peterson, R.D., 7, 15, 63, 82
- Petrovec, D., I, 11, 17, 51, 64, 83
- Pollak, O., 6, 17
- Polk, C., 96, 104
- Primorac, D., 111, 129
- Privšek, M., 86, 105
- Rachlinski, J. J., 61, 82.
- Reid, S. T., 52, 83
- Reiman, J., 156, 198
- Rifkin, J., 167-168, 198
- Rodriguez, S. F., 62, 83
- Roshier, B., 158, 198
- Roy, L. S., 144-145, 153
- Russell-Brown, S. L., 142, 153
- Schneider, M., 28, 49
- Seal, L., 4, 17
- Sedmak, M., 179, 198
- Shorts, E., 139, 143, 149, 153
- Sisk, G. C., 61, 83
- Skjelsbaek, I., 153
- Skyenner, R., 91, 105
- Smart, C., 2-3, 17, 20, 22, 24-26, 28, 31-32, 34, 37, 44, 50
- Somora, Ž., 86, 105

- Sourdin, T., 82
Spender, D., 24, 50
Spitz, R., 94, 105
Spohn, C., 62, 84
Steiger, O., 159, 191, 197
Steiner, C., 92, 105
Stewart, I., 90, 105
Stith, K., 55, 84
Stranieri A., 82
Sunga, L. S., 153
Sunstein, C. R., 1 17
Šadl, Z., 177, 198
Šelih, A., 51-52, 54, 56-57, 82, 84
Šeparović, Z., 86, 104
Šugman Stubbs, K., 1, 7, 11, 17, 36-37, 50, 58-59, 61-62, 84
Tahović J. Đ., 86, 106
Tata, C., 59, 83
de Than, C., 139, 143, 149, 153
Thomas, J., 14, 16, 18, 146, 185
Thürmer-Rohr, C., 155, 161, 198
Tijssen, M. E. M., 151
Tongsuthu, J. L., 153
Tonry, M. H., 51-53, 55-56, 83
Tratar, M. 92-93, 106
Turkovič, K., 104
Ussher, J. M., 170, 172, 198
Virno, P., 163, 188, 198
Vogrinc, J., 174, 198
Walklate, S., 3, 6, 18, 40, 42, 45, 50, 62-63, 84
Wallerstein, I., 164, 198
Walmsley, R., 4, 18
Walsh, A., 157, 159, 198
Watson, L., 99, 106
Williams, M. R., 7, 18, 62, 84, 197
Winlaw, S., 157, 163, 197
Wistrich, A. J., 71, 82
Worrall, A., 7, 13, 18, 38-39, 41, 50
Wright, R., 110, 130, 158, 198
Young, J., 129, 172, 198
Zagorac, D., 152
Zaitzow, B. H., 4, 14, 16, 18
Zaviršek, D., 180-181, 198
Zeleznikow, J., 82
Zgaga, S., II, IV, 131, 147, 153
Žižek, S. 47, 50, 169, 198

